

De Rasoel-Komrij affaire. Een geval van elite-racisme

T.A. van Dijk

bron

T.A. van Dijk, *De Rasoel-Komrij affaire. Een geval van elite-racisme*. Critics, Amsterdam 2003

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/dijk012raso01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de [gebruiksvoorwaarden](#).

Voorwoord

Het belangrijkste deel van dit boek werd ruim zeven jaar geleden geschreven als nasleep van, en als commentaar op de Rasoel-Komrij affaire, waarbij ik betrokken was als degene die de knuppel in het vaderlandse literaire hoenderhok gooide door te *durven* veronderstellen dat Gerrit Komrij, gevierd schrijver, gevreesd columnist en inmiddels gepromoveerd tot ‘Dichter des Vaderlands’, mogelijk samen met anderen, een rol had gespeeld in de publicatie in 1990 van het racistische pamflet *De Ondergang van Nederland*, verschenen onder het pseudoniem Mohamed Rasoel. Dit pamflet, waarvan een fragment in maart 1989 als voorpublicatie in *NRC-Handelsblad* verscheen, werd gepresenteerd als reactie op de *fatwa* van de Ayatollah Khomeiny tegen Salman Rushdie. Het is een min of meer literaire mystificatie waarin de ‘naïeve Nederlanders’ worden gewaarschuwd tegen een machtsvername door de moslims. Tegelijk wordt stelling genomen tegen de multiculturele samenleving, en worden en passant behalve moslims ook andere minderheden op de korrel genomen. In werkelijkheid echter is het pamflet vooral een kritiek op de ‘goedgelovige’ Nederlanders die de ‘buitenlanders’ in de watten zouden leggen.

In dit boek laat ik zien dat er op grond van treffende overeenkomsten met de ideeën en de stijl van Komrij, en op basis van een groot aantal andere aanwijzingen, moet worden verondersteld dat Komrij hoogstwaarschijnlijk bij deze mystificatie betrokken is geweest. Ik toon aan dat de Pakistaanse Nederlander, de variétéartiest Zoka van A., die uiteindelijk veroordeeld werd door de rechtbank voor het schrijven van dit racistische pamflet, onmogelijk de *auteur* ervan kon zijn geweest, en alléén maar als *acteur* een rol heeft gespeeld in deze affaire. Gezien de razende reacties op

mijn bevindingen door Komrij en de Nederlandse elites in literatuur, media en wetenschap, kom ik uiteindelijk tot de conclusie dat deze hele affaire een karakteristiek geval is van het ‘elite-racisme’ dat ik uitvoerig en jarenlang in mijn wetenschappelijk werk had bestudeerd.

Het belangrijkste doel van dit boek is het verschaffen van een gedetailleerd verslag van de hele affaire, en een opsomming van de talrijke feiten, aanwijzingen en argumenten die duiden op de betrokkenheid van Komrij, de vertaler Kurpershoek, en mogelijk anderen verbonden met *NRC-Handelsblad*, in deze oorspronkelijk wellicht als practical joke bedoelde maskerade. Terwijl in het begin van deze affaire maar een paar redenen voor mijn veronderstelling in het openbaar verschenen waren, levert dit boek behalve deze uitgebreide documentatie ook een veel uitvoeriger argumentatie voor de rol van Komrij in deze zaak.

In de tweede plaats is dit essay bedoeld als een informele case study die moet bijdragen aan ons inzicht in elitair racisme in het algemeen, en in Nederland in het bijzonder. Juist het gigantische succes van de anti-islamitische ideeën van Fortuyn c.s., en de stelselmatige ontkenningen van racisme in dit verband, hebben laten zien dat Nederland absoluut niet het ‘tolerante’ land is waarvoor het in binnen- en buitenland steeds werd gehouden. Zowel door mijn eerdere werk over elite-racisme als door mijn ervaringen met de Rasoel-Komrij affaire, was ik daarom geenszins verbaasd over het succes van deze populistische stroming.

In de laatste plaats is dit boek bedoeld om materiaal te verschaffen aan diegenen die de nog steeds onopgeloste Rasoel-Komrij Affaire eens tot op de bodem willen uitzoeken: taal-, teksten literatuurwetenschappers, neerlandici, journalisten en juristen. Er is hier stof voor heel wat proefschriften en artikelen, debatten en processen. Ik kan alleen maar hopen dat er onder hen ooit mensen met lef en intelligentie zullen opstaan die lak hebben aan de verstikkende Hollandse consensus die blindelings gelooft dat een beroemd schrijver gewoon niet betrokken *kan* zijn geweest bij een racistische affaire. In één opzicht heeft de auteur van de

Ondergang van Nederland gelijk: Wat betreft deze affaire is weer gebleken dat, vooral ook onder de smaakmakers die het voor het zeggen hebben, heel veel Nederlanders inderdaad goedgelovig zijn. Ook hoop ik dat er ooit een Officier van Justitie zal zijn die, op grond van mijn bevindingen, en gedegen en hardnekkig eigen onderzoek, bereid is de rechtzaak tegen Zoka van A. te heropenen, omdat vaststaat dat deze ten onrechte is veroordeeld. Deze blamage zal een smet blijven op de toga's van de Nederlandse justitie als niet de werkelijk schuldigen worden opgespoord en veroordeeld. Een vasthoudende officier kan diegenen eens goed aan de tand voelen die zeker bij de affaire zijn betrokken, om te beginnen René Kurpershoek, die de 'vertaler' van de *Ondergang van Nederland* beweert te zijn geweest.

Voor allen die op voorhand menen te 'weten' dat Komrij nooit 'de dop van zijn vulpen' zou doen om een racistisch pamflet te schrijven, of die menen dat er tussen zijn werk en inhoud en stijl van *De Ondergang van Nederland* geen enkel verband bestaat, heb ik in Hoofdstuk 1 een speciale Toets gemaakt. Hierin staan zonder vermelding van de bron een aantal citaten van Komrij en Rasoel. Komrij-kenners en Komrij-vereerders wordt vriendelijk verzocht hun voor-oordeel aan deze Toets te toetsen. Eenieder die zonder dit boek verder te lezen in staat is de citaten van beide (?) auteurs van elkaar te onderscheiden heeft mijn grenzeloze achting - doch niet als Komrij-kenner maar als geheugen kunstenaar, loterijspeler of als bezitter van de tekst van het pamflet in de computer. Zonder de (geheime) sleutel of mijn computer te raadplegen ben *ik* er in ieder geval niet toe in staat. Komrij ook niet, natuurlijk. Ik ben van mening dat eenieder die niet in staat blijkt de citaten van Komrij en Rasoel in deze Toets van elkaar te onderscheiden, maar niettemin blijft volhouden dat Komrij onmogelijk de (mede)auteur van dit pamflet kan zijn, een niet serieus te nemen verstokte ideoloog is die kennelijk niet voor rede vatbaar is, en de ogen sluit voor de harde tekstuele feiten. Ik heb niet de illusie bijgelovigen of sekteleiden te overtuigen.

Hoewel er ook een aantal andere aanwijzingen zijn voor de betrokkenheid van Komrij, baseer ik mij grotendeels op de treffende inhoudelijke en stilistische overeenkomsten tussen *De Ondergang van Nederland* en het werk van Komrij. Ik heb steeds gesteld dat het uiterst onwaarschijnlijk is dat deze overeenkomsten kunnen worden gedeeld door twee auteurs, en dat Rasoel wel een kloon van Komrij lijkt. Nadat ik deze overeenkomsten heb laten zien, ga ik echter ook in op een aantal verschillen tussen Komrij en Rasoel, bijvoorbeeld in lexicale frequenties, en verklaar die uit het feit dat de uiteindelijke tekst van het racistisch pamflet waarschijnlijk door meerderen is bewerkt, of dat Komrij zijn vocabulaire voor dit pamflet heeft aangepast.

Ik heb hierboven dit boek bij gebrek aan een betere term een ‘essay’ genoemd. Dit betekent onder meer dat dit boek geen wetenschappelijke verhandeling is, met de gebruikelijke uitleg van een theoretisch raamwerk, methoden, systematische analyses, voetnoten en literatuurverwijzingen. Niettemin is het natuurlijk wel geschreven op basis van mijn wetenschappelijke inzichten in teksten en racisme. In dat opzicht is het ook een populair-wetenschappelijk boek over elitair racisme en tekstanalyse. Het is bedoeld voor een breed publiek van belangstellenden, en dan ook geschreven in een toegankelijke stijl en (bijna) zonder wetenschappelijk jargon. Voor degenen die verder willen lezen over racisme, heb ik een beknopte bibliografie toegevoegd aan het eind van het boek, en degenen die meer willen weten over elite-racisme verwijs ik bovendien naar mijn andere publicaties (zie de publicatielijst op www.discourse-in-society.org).

Vanaf 1995 heb ik dit boek vergeefs aan meerdere Nederlandse uitgeverijen ter publicatie aangeboden. Zij bleken echter niet geïnteresseerd in een boek dat tegen de haren van de Neder-

landse elites instrijkt. De Rasoel-Komrij affaire is één van de schandaligste complotten van de laatste jaren, maar de uitgevers bleken net als de rechters en officieren van Justitie liever te luisteren naar de kennelijk wijdverbreide wens onder de elites om de affaire in de doofpot te houden.

Nadat eerdere versies van dit boek een aantal jaren op mijn internet-site hadden gestaan, heb ik nu toch besloten de laatste versie als boek, noodgedwongen in eigen beheer, uit te geven. Ik ben van mening dat wat in dit boek aan de orde komt niet langer verzwegen of verstopt mag worden, en dat dit boek moet kunnen worden gelezen door allen die geïnteresseerd zijn in racisme, islamofobie, literatuur, Komrij, en de rol van de elites in de ontkenning en verhulling van racisme. Dit boek hoort in de bibliotheken en op de boekenplanken waar ook de boeken van Komrij een plaats hebben gevonden.

Weinigen twijfelen eraan dat Komrij een goed schrijver en een scherp columnist is. Maar zover men nog mocht geloven dat hij niets met racisme te maken heeft, hoop ik dat dit boek voldoende gegevens biedt om hieraan wel degelijk te twijfelen - zelfs wanneer de hele affaire 'slechts' was bedoeld als een smakeloze 'grap.'

Toch is dit boek geen anti-Komrij boek. Ik beweer ook niet dat Komrij een 'racist' is. Hij heeft zelfs wel eens iets tegen discriminatie geschreven. Racisme is trouwens niet iets persoonlijks, maar een vorm van sociale ongelijkheid. Ik heb herhaaldelijk beklemtoond, ook in dit boek, dat mijn betrokkenheid in deze affaire, niet was en is ingegeven door haat tegen Komrij, iemand die ik persoonlijk helemaal niet ken en nooit heb ontmoet, en wiens literaire werk ik net als anderen kan waarderen. Natuurlijk vind ik het niet leuk dat hij in zijn columns met zijn felle aanvallen in staat bleek mij bij velen in Nederland in diskrediet te brengen, maar gelukkig hangt daar mijn reputatie niet van af. Ik kan alleen maar hopen dat degenen die hem eerder blindelings hebben geloofd, zonder goed op de hoogte te zijn van de feiten, na lezing van dit boek op zijn minst zijn gaan twijfelen.

Ik moet benadrukken dat dit boek *niet* betoogt dat Komrij racistisch heeft gehandeld alléén omdat hij volgens mij hoogstwaarschijnlijk bij deze affaire was betrokken, maar dat mijn *oordeel ook is gebaseerd op wat onweerlegbaar is, namelijk op wat hij onder eigen naam tegen moslims en andere minderheden heeft geschreven.*

Overigens is het wél heel interessant dat Komrij in zijn razende reacties, ook voor de rechtbank, weliswaar steeds benadrukt heeft dat hij niet voor racist wenst te worden ‘uitgemaakt’, maar *dat hij bij mijn weten nooit expliciet heeft ontkend iets met deze affaire te maken te hebben.* Met andere woorden, hij is voor zover ik weet geen leugenaar.

Komrij's conservatieve ideeën en min of meer racistische columns en andere polemische teksten zijn echter slechts deel van een veel ingewikkelder complex van opvattingen, houdingen en teksten die men min of minder radicaal overal kan vinden onder de ‘symbolische elites’ in politiek, wetenschap en literatuur, ook in Nederland (zie de studies genoemd in de bibliografie aan het eind van dit boek). Door middel van een informele case study van de Rasoel-Komrij affaire is dit essay dan ook vooral een aanklacht tegen de betrokkenheid van de ‘top’ van de Nederlandse samenleving in de bestendiging van discriminatie, vooroordelen en ongelijkheid waarvan de minderheden de dupe zijn. Niet Rasoel, niet het racistisch pamflet, en zelfs niet een machtige columnist als Komrij zijn het werkelijk probleem van Nederland, maar de bijna unanieme consensus van de elites en hun collectieve verantwoordelijkheid in de reproductie van racisme.

Ik hoop dan ook dat mijn aanklacht uiteindelijk een bijdrage zal leveren aan het verzet tegen deze vormen van dominantie en ongelijkheid, en als een pleidooi wordt opgevat voor (onder meer) een kritischer wetenschap, literatuur, rechtspraak, journalistiek, en politiek in een democratischer, diverser en rechtvaardiger samenleving.

Ook omdat ik om persoonlijke en academische redenen mijn onderwijs en onderzoek in het buitenland zal voortzetten, is dit mijn laatste boek in Nederland en in het Nederlands. Dit boek

is voor mij dus tegelijk een kritisch afscheid van Nederland. In dat verband kan ik alleen maar betreuren dat er in Nederland niet méér belangstelling bestaat voor racisme-onderzoek en kritische tekstwetenschap, en dat de Universiteit van Amsterdam steeds minder democratisch en steeds meer bureaucratisch is geworden.

Nadat ik deze maand precies 33 jaar geleden mijn eerste boek (*Moderne Literatuurtheorie*) voltooide, leg ik met dit *Voorwoord* nu de laatste hand aan dit laatste boek in Nederland. Terwijl ik mijn eerste boek opdroeg aan mijn dochter Yra, ter gelegenheid van haar geboorte, en zij inmiddels (bijna) gepromoveerd neerlandica is, lijkt het me symbolisch dat ik mijn laatste boek in het Nederlands afsluit op de dag dat háár dochter wordt geboren. Bij het verschijnen van deze nieuwe ster aan het firmament draag ik dan ook dit boek op aan mijn kleindochter Stella.

Reacties op dit boek zijn welkom per e-mail op het volgende adres:
vandijk@discourse-in-society.org.

Barcelona, april 2003

1. Inleiding

Op 16 december 1992 werd een zekere Zoka van A. door de kantonrechter te Amsterdam veroordeeld tot een boete van 2000 gulden. Volgens de rechter was bewezen dat Van A., schrijvend onder het pseudoniem Mohamed Rasoel, de auteur was van het racistische pamflet *De Ondergang van Nederland*.

Van A. zelf was niet ter zitting verschenen, met het argument dat zijn aanwezigheid aanleiding voor fundamentalistische moslims zou kunnen zijn zich te wreken op de manier waarop over hen in het pamflet was geschreven.

Hoewel er in de jaren daarvoor serieuze twijfels waren geuit over het auteurschap van de variétéartiest Van A., zag de rechter geen aanleiding de aanklacht van de officier, noch het gerechtelijk vooronderzoek van de rechter-commissaris nader door deskundigen te laten toetsen.

Merkwaardig genoeg bleek zelfs Van A's advocaat er weinig behoefte aan te hebben de bestaande twijfels over Van A's auteurschap in zijn verdediging te gebruiken. Sterker nog, hij deed helemaal geen moeite om aan te tonen dat Van A. dat pamflet nooit geschreven kon hebben.

Kortom, de juristen namen voor het gemak aan dat Van A. achter het pseudoniem Mohamed Rasoel schuil ging. Ook de media beperkten zich tot een enkele korte vermelding van het vonnis, en deden er verder het zwijgen toe. De vele vragen in deze zaak die onbeantwoord waren gebleven stimuleerden geen journalisten de zaak op eigen houtje nader uit te pluizen. Het had er alle schijn van dat de zaak Rasoel zo spoedig mogelijk diende te verdwijnen waar hij volgens de betrokkenen hoorde: in de doofpot.

Hiermee was een voorlopig einde gekomen aan een maskerade die de gemoederen in Nederland meer dan twee jaar danig had beziggehouden, en die zijn oorsprong vond in februari 1989, toen Salman Rushdie door de Iraanse Ayatollah Khomeiny

vogelvrij werd verklaard wegens zijn door veel moslims godslasterlijke gevonden boek *De Duivelsverzen*. In Khomeiny's fatwa werden alle moslims ter wereld opgeroepen Rushdie ter dood te brengen. Demonstraties en boekverbrandingen door moslims overal ter wereld waren het gevolg, uiteraard gevolgd door tegendemonstraties, protesten en uitingen van woede en verontwaardiging over wat door meer verlichte geesten (inclusief veel moslims) werd gezien als een ontoelaatbare aantasting van het recht op vrije meningsuiting.

Ook in Nederland waren de protesten niet van de lucht. Vele commentaren en columns werden er aan de Rushdie-affaire gewijd. Meer dan een jaar later - in begin oktober 1990 - verscheen, als een naspel op die affaire, uiteindelijk ook een zekere Mohamed Rasoel ten tonele met zijn pamflet *De Ondergang van Nederland*. Hierin werden moslim-fanatici, en voor het gemak alle andere moslims en vervolgens ook alle andere 'buitenlanders', op één hoop gegooid in een betoog dat volgens de klacht van de Anne Frank Stichting, en uiteindelijk ook volgens de officier en de rechter, niet anders dan als racistisch kon worden bestempeld.

Spoedig na publicatie van *De Ondergang van Nederland* werd ik door het Nederlands Centrum Buitenlanders (NCB) gevraagd eens na te gaan of deze publicatie racistisch was, en of de auteur juridisch zou kunnen worden vervolgd. Bij lezing van het pamflet drong zich al spoedig een 'déjà lu' op: inhoud en stijl deden onmiskenbaar denken aan sommige eerdere stukken van een andere hoofdrolspeler in deze zaak: Gerrit Komrij, gevreesd columnist van *NRC-Handelsblad*. Mijn vermoeden dat Komrij zich achter het pseudoniem Mohamed Rasoel verschool, voorzichtig verwoord in een vertrouwelijke brief aan het NCB, en in eerste instantie berustend op de treffende overeenkomsten met een eerdere *NRC*-column van Komrij over de Rushdie-affaire, raakte echter in handen van de pers.

Wat er bij de publicatie van het racistisch pamflet zelf niet gebeurde, gebeurde toen: een storm van Heilige Verontwaardiging brak los. De pers keerde zich dan ook massaal, en zonder uitzondering, niet tegen Komrij, maar tegen de boodschapper van dit onverteerbare nieuws, en maakte mij - overigens zonder mijn bevindingen nader te onderzoeken - in felle bewoordingen

belachelijk. Zelfs het vermoeden dat een bekend auteur als Komrij zich zou hebben kunnen lenen voor het schrijven van een racistisch pamflet, werd a priori als totaal onzinnig van de hand gewezen. Zo werd ik, niet in de laatste plaats in meerdere columns van Komrij zelf, door de gehele Nederlandse elite die zich hierover uitliet tot intellectuele paria verklaard.

In plaats van *De Ondergang van Nederland* eens goed te lezen en te vergelijken met (ander) werk van Komrij, gingen de journalisten inmiddels liever achter degene aan die zich hier en daar in zware vermomming voor Mohamed Rasoel uitgaf, en stuitten alras op zijn identiteit: Zoka F., alias Zoka van A., een Nederlander van Pakistaanse afkomst woonachtig te Edam. We hebben gezien dat sindsdien weinigen twijfelden aan het auteurschap van Zoka van A.

Zoals bekend is het bij zoveel onwetendheid, blindheid en onwilligheid natuurlijk slechts de dwaas die probeert de anderen van zijn wijsheid te overtuigen. In dit boek zal ik niettemin zo'n dwaas zijn, in de hoop dat wellicht enkele onafhankelijken van geest zich door de feiten en mijn argumenten laten overtuigen dat de zaak Rasoel-Komrij niet is opgelost door de onterechte veroordeling van Zoka van A.

Een alternatief voor dit boek is er niet. Gezien de eerste reacties, mogen we aannemen dat de toonaangevende pers nauwelijks geïnteresseerd is de onthulling van de identiteit van de werkelijke schrijver(s) van *De Ondergang van Nederland*. Hierbij bied ik dus, zo gezegd 'for the record', mijn verslag van de gebeurtenissen en mijn interpretatie van de hele affaire aan.

Dit boek zal aantonen dat Zoka van A. het racistische pamflet *De Ondergang van Nederland* niet geschreven heeft en zelfs niet geschreven kan hebben - maar dat hij door de werkelijke schrijver(s), als deel van een 'stunt', werd ingehuurd om zich als moslimschrijver voor te doen. Dit impliceert dat de Pakistaans-Nederlandse variétéartiest ten onrechte door de rechter is veroordeeld voor het feit waarvoor hij was aangeklaagd, en dat de ware schuldigen onbestraft zijn gebleven. Ook zal ik in detail laten zien dat de analyse van de inhoud en de stijl van *De Ondergang van Nederland* nauwelijks een andere conclusie toelaat dan dat de schrijver Gerrit Komrij bij deze racistische affaire was betrokken.

Ik zou mijn schaarse tijd niet hebben besteed aan het demasqué van een willekeurige literaire of journalistieke maskerade. Ook acht ik het in de regel niet mijn taak om te onthullen wie er achter het pseudoniem van een dubieuze publicatie schuil gaat, ook niet wanneer daarmee een bekend schrijver aan de kaak zou worden gesteld. Komrij als persoon interesseert mij niet, en ik ben niet iemand die er behoefte aan heeft personen te kwetsen. Integendeel, mijn wetenschappelijk werk over tekst en racisme gaat nooit over individuen, maar alleen over algemene misstanden, bijvoorbeeld over de betrokkenheid van de politiek, de wetenschap of de media in de verbreiding van racisme.

Niettemin heeft de Rasoeel-Komrij affaire zich tot een schoolvoorbeeld ontwikkeld van wat ik ‘elite-racisme’ noem, d.w.z. de manier waarop de top van de samenleving een bijdrage levert aan de bestendiging van vooroordelen en discriminatie tegen etnische minderheden. Het werkelijk interessante van de affaire ligt voor mij dan ook niet zozeer in de publicatie van *De Ondergang van Nederland*, noch in de identiteit van de schrijver(s) daarvan, maar in de schier eenstemmige afwijzende reactie op mijn bevindingen door de spraakmakende elites.

Een dergelijke, bijna totale, consensus is uiterst zeldzaam. Bij dit soort affaires is er meestal sprake van een conflict tussen twee kampen die elkaar te vuur en te zwaard bestrijden. Wanneer echter een prominent vertegenwoordiger van de (in dit geval literaire en journalistieke) elite volgens zijn groepsgeleden ‘voor racist wordt uitgemaakt’, dan sluiten de verontwaardigde rijen zich, en wordt de wetenschapper-boodschapper publiekelijk aan de media-schandpaal genageld door diegenen die niet bepaald worden gehinderd door een diepgaand inzicht in, of door actief verzet tegen, de meer subtiele vormen van racisme in ons land.

Onderzoek toont aan dat deze felle ontkenning van racisme in eigen kring een kenmerkend mechanisme is van het elite-racisme in de wetenschap, de media, de politiek en het bedrijfsleven. Behalve een verslag ‘for the record’ over de Rasoeel-Komrij affaire, verschaft dit boek dan ook tegelijk een case study van een karakteristiek voorbeeld van elite-racisme in Nederland. Politiek is dit boek nu zeer actueel, nu uiteindelijk niet de moslims maar de moslimhaters steeds meer macht hebben verworven in Nederland

en Europa. Hun vreemdelingenhaat is perfect verwoord in *De Ondergang van Nederland*.

Het gaat hierbij niet om een wetenschappelijke studie, maar om een essay bedoeld voor allen die zich interesseren voor de Rasoel-Komrij zaak in het bijzonder, en voor de strijd tegen racisme in Nederland in het algemeen. Niettemin mag ik hopen dat deze analyse ook aanleiding zal geven tot diepgaander journalistiek, wetenschappelijk en juridisch onderzoek naar de Rasoel-Komrij affaire. Tenzij een dergelijk onderzoek anders uitwijst, mogen we ervan uitgaan dat de hier gepresenteerde bevindingen vooralsnog het dichtst in de buurt van de waarheid liggen.

Overeenkomsten: een toets

Voor degenen die aan het begin van dit betoog a priori, dit wil zeggen zonder dat zij de betreffende teksten hebben bestudeerd, de opmerkelijke overeenkomsten tussen inhoud en stijl van Rasoel en Komrij mochten ontkennen, hebben we zonder plaatsen bronvermelding een aantal citaten van deze auteur(s) op een rijtje gezet. Die lezers kunnen dan hun vooroordeel nader toetsen door voor ieder citaat uit te maken wie het heeft geschreven. Tegelijk bieden deze citaten voor alle lezers een eerste indruk van het soort teksten waarover het in dit boek zal gaan.

Om de lezer op weg te helpen beginnen we met een citaat uit de reeds genoemde NRC-column van Komrij:

1. *Als er één ding duidelijk is wordt, nu duizenden mohammedanen schreeuwend en tierend de straat op gaan, dan is dat wel het volkomen echec van het multi-raciaal, multi-cultureel beleid dat ons door de politiek altijd werd aangeprezen.*
2. *En moslims zonden onze lof verdienen als ze trouw naar hun eigen land teruggingen om daar hun longen uit hun lijf te schreeuwen (...). Tot dusverre is de Nederlandse integratietheorie en de verwachting van haar welslagen overeind gebleven bij gebrek aan bewijs van het tegendeel. Maar met de komst van de tweede generatie*

moslims die, qua kleren, gewoonten en sociaal milieu nog getrouwe kopieën van de oorspronkelijke zijn, en met de komst van veertig islamitische scholen, is er nu dan toch het onomstotelijk bewijs dat het streven om de twee culturen te integreren falikant is mislukt.

3. *(...) het is kostelijk om te zien met wat voor fladderende gebaren ze [de politici] niet uit het gezicht proberen te raken van de vliegende mat van de gekke derwisjen. De moslim-gemeenschap trekt en masse langs de straten, met woeste kreten als 'Rushdie dood, Allah groot' en met spandoeken waarop wordt opgeroepen tot wraak. Een paar zelfgekozen voorgangers roepen schuimbekkend en in het kromst denkbare Nederlands dreigementen in de microfoon die, als je op de klanken afgaat, wat primitieve bloeddorstigheid en gehoorzaamheid aan de Opperderwisj betreft, niets te raden overlaten (...).*
4. *Alsof de moslims allemaal willoos gehoorzamen aan de bevelen van een donderstem uit de hemel. Pak een man die razend is zijn vuurwapen af, en hij zal in plaats daarvan een stok of een steen pakken. De islam is alleen maar het vuurwapen, de razende man is de fundamentalistische moslim zelf. Maar in onze wereld met zijn complexe politieke structuren is er voor zo'n logische wijze van redeneren duidelijk geen ruimte.*
5. *Ik ben zelf in de gelegenheid geweest om in Amsterdam een betoging tegen Khomeini te zien, waar de moslimvrouw aan het hoofd van de stoet schreeuwde: 'Khomeini is dood!' De woorden waren anders, maar de klank van haar stem en de uitdrukking, de agressie in haar ogen hadden evengoed 'dood aan Rushdie' kunnen schreeuwen.*
6. *(...) is de islam hard, dwingend, bestraffend en agressief. Of, met één woord: primitief, want het is al in geen veertien eeuwen veranderd.*
7. *Dat we het racisme voor een groot deel onder controle meenden te hebben: de mohammedanen hebben ons de laatste weken wreed uit de droom geholpen. En wel op het moment dat ze als potentiële moordcommando's en boeken verbrandend de straat op*

trokken om daar een grimmige parodie ten beste te geven op onze geliefde, democratische protestmars.

8. *Nu ja, iets hebben ze [de moslims] meegekregen van onze cursussen, voorlichtingsbijeenkomsten, radioprogramma's en buurthuiden. Ze hebben van het systeem afgekeken hoe ze dat zelfde systeem het handigst kunnen misbruiken. (...) Maar vooral weten ze exact de status van de westerse pressiegroep uit te buiten.*
9. *Ze [de moslims] roepen om bloedvergieten en scharen zich achter massamoordenaars, want ze leven in de zekerheid dat ze niet zullen worden gearresteerd, niet vervolgd, niet uitgewezen.*
10. *(...) het wordt tijd dat de Nederlanders beseffen dat al die bloedige politieke incidenten, die burgeroorlogen, die grensgeschillen, in het Midden-Oosten, het Verre Oosten of elders, die voortdurend in het nieuws komen, wel eens tamelijk rechtstreeks zouden kunnen voortvloeien uit een agressieve natuur; zonder dat er een ingewikkelde verklaring voor is.*
11. *We hebben ze [moslims] als stakkers verwend en krijgen ze als wolven terug.*
12. *Het anti-racisme en de strijd tegen discriminatie ze berusten, omdat men de moeilijke weg van zelfkritiek en de vraag naar wat racisme precies is en waar de ene discriminatie begint om de andere te doen ophouden taboe heeft verklaard, zo'n beetje op een kretensysteem waaruit naar hartelust mag worden geplunderd.*
13. *Intussen wordt sinds lang over weinig onderwerpen meer gekletst dan over discriminatie, een woord dat vooral dienst doet als wachtwoord van de Club van Goede Mensen terwijl de paranoia die het buiten de club aanricht wordt genegeerd. (...). Al dat misbaar, al dat geklets en al die dramatiek... En dan te bedenken dat niemand eraan heeft gedacht dat er wel eens meer kanten aan het woord discriminatie zouden kunnen zitten.*

14. *Iemand hoeft geen racist te zijn om zich allerlei verbale overtredingen te veroorloven. Hij vindt het, evenwel, ook niet prettig te pas en te onpas op zijn onbenulligheden te worden betrapt. Dan gaat hij zich keren tegen zijn leermeesters om zich, uit pure balorigheid, als een gedwongen racist, een verzetsheld zeg maar, te afficheren. Wat de anti-racisten en de bestrijders van antisemitisme zo node ontberen is een gepast stilzwijgen op zijn tijd.*
15. *De mens is van nature xenofob.*
16. *Dat alle mensen apen zijn, behalve de Nederlanders, het zit er te diep in. In oorlogs- en vreedstijd. Hoeveel haat schuilt er in goedheid? Hoeveel domheid in naastenliefde?.*
17. *(De mentaliteit van de westerse intellectueel). (...) het is kamikaze-denken, begrijpelijk misschien bij religieuze fanaten uit Syrië en Iran, die niets te verliezen hebben dan hun botte hersens, maar misdadig en masochistisch bij rijke Europese studenten, die naïeve bloedjes.*
18. *Zouden we werkelijk niet kunnen ingaan op het verschil tussen de protestcultuur van de islamitische wereld en de onze, en waarom wij zo halfzacht en naïef zijn in het beoordelen van dit protest? Is het te veel gevraagd iemand serieus te nemen die naar maatregelen verlangt voor het opnieuw te laat is tegen ideologisch fanatisme?.*
19. *Ik bedoel er niets kwaads mee, maar volgens mij is het een bepaald type mensen dat bij de Baghwan of bij de Hare Krishna's gaat, zich laat opsluiten in de Scientology-kerk, het laatste gifmaal gebruikt met dominee Jones of moslim wordt.*
20. *Al deze kranteberichten maken het duidelijk: de heilige oorlog is begonnen. De Turken zullen ditmaal niet voor Wenen blijven staan. De westerse wereld zal als een rijpe vrucht in de schoot van het mohammedanisme vallen. Als een beurse, sidderende vrucht.*

21. *Het ligt dan ook veel meer voor de hand dat de moslimcultuur de Nederlandse cultuur zal domineren dan andersom.*
22. *Op een ochtend zullen we wakker worden en allemaal Ali heten.*
23. *Dus laten we het pure fanatisme en de stompzinnigheid van de moslims niet toedekken met schone, nette woorden zoals fundamentalisme zolang ze Rushdie blijven opjagen.*
24. *Het spijt me, Nederlanders, maar jullie zijn er lelijk tussen genomen.*

Op grond van sommige van deze citaten werd Rasoel, en niet Komrij, wegens het aanzetten tot rassenhaat door de rechter veroordeeld. Het is dus zaak eens nader in te gaan op inhoud en stijl van zowel *De Ondergang van Nederland* als het (andere?) werk van Komrij om te zien door wie ‘jullie Nederlanders’, zoals het laatste citaat zegt, er nu eigenlijk tussen zijn genomen.

2. Het debuut van Rasoel

Op maandag 6 maart 1989 verschijnt op de opiniepagina van *NRC-Handelsblad* een uitvoerig stuk, getekend door een op dat ogenblik onbekend schrijver: Mohamed Rasoel. Deze wordt door de redactie van de opiniepagina aan de lezers voorgesteld als een ‘in Iran geboren en in de islamitische wereld getogen’ auteur van een boek-in-wording *De Ondergang van Nederland*. Om alle twijfel aan zijn identiteit weg te nemen, stelt ook de auteur zichzelf keurig voor aan het begin van zijn stuk, getiteld ‘Agressie van islam vergt geen verklaring’:

Voordat ik begin aan dit artikel, een reactie op de dreigementen van Khomeiny - een artikel dat mij een plaats op de dezelfde dodenlijst zou kunnen bezorgen als Salman Rushdie -, kan ik me beter even voorstellen. Ik ben een moslim, geboren uit gewone islamitische ouders in een gewoon islamitisch land. Daar heb ik mijn eerste twintig gewone islamitische jaren doorgebracht voordat ik naar het westen ontsnapte en terechtkwam in het land der naïeve dwazen dat Nederland heet.

Ook de rest van het stuk - een artistieke schets uit het leven van de jonge Rasoel, een aanklacht tegen de ‘agressieve’ islam, en een dubbelzinnige lof voor het Westen en het ‘naïeve’ Nederland - was in hetzelfde, uitstekende Nederlands geschreven. Taalgebruik, beeldspraak, verteltrant, woordgrapjes en ironie verraden de hand van een geoefend schrijver. De oplettende lezer mag daaruit bovendien concluderen dat Rasoel een talenwonder moet zijn, gezien zijn perfecte beheersing van onze taal, of dat zijn stuk - overigens zonder de gebruikelijke vermelding van de naam van de vertaler - door de krant zelf was omgezet in Nederlands dat zo vlekkeloos en natuurlijk was dat daarin geen spoor van de oorspronkelijke taal te vinden was. Achtelooos verwijst Rasoel ook naar een uitspraak van de Zweedse filosoof Therborn, zodat hem

ook nog enige eruditie mag worden toegeschreven, zoals dat tenslotte ook blijkt uit zijn politieke en culturele kennis van de wereld, en niet in de laatste plaats van Nederland.

Kortom, in tegenstelling tot de gebruikelijke opinieartikelen in die krant, had *NRC-Handelsblad* met de plaatsing van dit stuk tegelijk een veelbelovende literaire debutant aan het Nederlandse volk voorgesteld. Rasoel's debuut in *NRC-Handelsblad* wordt immers gekenmerkt door een stijl die ook de rest van zijn aangekondigde boek *De Ondergang van Nederland* kenmerkt: Geen droog politiek betoog, geen journalistiek debat, niet de geborneerdheid van extreem-rechts, maar eerder de beeldende stijl van de literaire auteur:

We boffen overigens wel dat dit alles niet vijftig jaar later is gebeurd, als Rushdie misschien als vrij burger op Jupiter had gewoond, en Khomeiny een interplanetaire oorlog was begonnen. Arme Rushdie: dacht hij dat hij tienduizend kilometer weg van India veiliger was en nu moet hij Michael Jackson's plastisch chirurg laten komen eer hij weer door de Pakistaanse wijk in Londen kan lopen. De westerse wereld is geschokt door het vervaarlijke dreigement van Khomeiny. Ik heb die zin twee maal opgeschreven, omdat er iets mee is. 'De westerse wereld is vervaarlijk geschokt door het dreigement van Khomeiny' klopt volgens mij beter. Als je een kapot koffieapparaat aanraakt, kun je twee soorten schok krijgen: een elektrische schok en een schok van het onverwachte. Als je opzettelijk een stroomdraad aanraakt, krijg je alleen een elektrische schok. Welnu, ik zie groter gevaar in de schok die het Westen heeft gekregen dan in Khomeiny's dreigement. Van twee schakers verliest degenen die zich laat verrassen. Het Westen had dit moeten zien aankomen (...).

Zo ook is de 'Iraanse' auteur op de hoogte van het 'onwaarschijnlijke onderwijs' op de Nederlandse scholen, waar de kinderen alleen maar luchtspiegelingen over de rest van de wereld zou worden aangeleerd, in plaats van de harde feiten, zoals de mogelijkheid om in Zuid-Amerika of Azië beroofd te worden. Hij kondigt verder aan dat hij in zijn boek zeven vormen van discriminatie zal onderscheiden, omdat volgens hem de Nederlanders zo bang zijn voor dat woord dat ze erin stikken, terwijl het 'niet

eens naar behoren is gedefinieerd'. Tenslotte gaat Rasoel in op het verschijnsel agressie. Hij heeft het dan niet zozeer over de moslims, als wel over de Nederlanders, zoals ook *De Ondergang van Nederland* eigenlijk niet alleen is gericht tegen de 'buitenlanders' maar vooral ook tegen die 'dwaze' Nederlanders:

De levensgrote fout die Nederlanders maken is dat zij maar niet snappen dat niet alle mensen een verklaring voor hun agressieve gedrag nodig hebben. Ze zijn gewoon agressief. Punt uit. Maar nee, Nederlanders willen altijd in achtergronden spitten om iemands optreden te kunnen rechtvaardigen.

Rasoel bleek in één opzicht gelijk te krijgen: De 'naïeve Nederlandse dwazen' zouden in eerste instantie zonder morren zijn scheldpartij op de ingeboren agressie van zijn 'moslim-broeders' slikken: Er komt geen commentaar op het stuk. Pas toen het jaar daarop *De Ondergang van Nederland* verscheen, barsten de protesten los, en kon de maskerade rond het auteurschap van het boek beginnen.

Komrij, Rushdie en de moslims

Is het toeval dat twee dagen later, op woensdag 8 maart 1989, Gerrit Komrij in zijn eigen column in dezelfde krant, *NRC-Handelsblad*, ook naar aanleiding van de Rushdie affaire, eveneens ondubbelzinnig de moslims op de korrel neemt, en daaruit de volgende conclusie trekt?

Het is allemaal vergeefs geweest, het welzijnswerk en het gebabbel over anti-racisme. Verspilde moeite. Weggegooid geld. Niet een spat van redelijkheid of tolerantie is aan die groep, die zo lang in een maatschappij heeft geleefd die haar waarachtig ook wel wat had te bieden, blijven kleven. (...).

Interessant voor de analyse op dit moment is dat Rasoel en Komrij min of meer tegelijkertijd in dezelfde krant afgeven op moslims en zich boos maken om de naïviteit van de Nederlanders,

die alles zouden hebben gedaan om de ‘buitenlanders’ te verwennen, maar niet willen begrijpen wat daarvan terechtkomt. Komrij's conclusie is dan ook dat het multicultureel beleid heeft gefaald, dat anti-racisme allemaal onzin is, en dat de politici nu niet met krokodillentranen moeten komen, conclusies die we later met zoveel woorden ook in Rasoel's boek zullen aantreffen.

Ook is het opmerkelijk dat Rasoel met zijn verhaal kennelijk zonder problemen een prominente plaats wist te bemachtigen op de toch eerder voor de elites gereserveerde opiniEPagina van de *NRC*. We zullen dadelijk zien dat dit geenszins verbazingwekkend is, en dat er tussen Rasoel en Komrij meer dan alleen deze ogenschijnlijk toevallige overeenkomsten bestaan.

3. Een lezing van De Ondergang van Nederland

Ruim anderhalf jaar na de voorpublicatie in *NRC-Handelsblad*, namelijk in het vroege najaar van 1990, verschijnt dan eindelijk Rasoel's *De Ondergang van Nederland. Land der Naïeve Dwazen* (verder afgekort als *DOVN*). Het pamflet bestaat uit 115 bladzijden en is met een grote letter gedrukt. De computer laat weten dat het geschrift uit ruim 26.000 woorden bestaat. De omslag bestaat, heel toepasselijk, uit de drie kleuren van de Nederlandse vlag, Rood-Wit-Blauw, zij het dat het blauw wat flets uitgevallen is.

Op de achterkaft wordt nog eens de aanleiding van het boekje vermeld:

Winter 1989. Het boek van Salman Rushdie zet overal ter wereld de gemoederen in vuur en vlam, als er opeens nog een personage min of meer uit de lucht komt vallen: de schrijver Mohamed Rasoel (pseudoniem), wiens artikel 'Agressie van Islam vergt geen verklaring' op de opiniepagina van NRC-Handelsblad van 6 maart 1989 in diverse geledingen van de pers nieuwsgierigheid wekt. Het Parool vraagt zich af of het Piet Grijs is, maar ondanks deze en menige andere gissing blijft de auteur een schimmige figuur, die zich slechts in vermomming vertoont aan wie hem te zien krijgt. De enige persoon die de ware identiteit van de auteur kent en ook uit zelfbehoud diens gedragslijn volgt door niet zo onverstandig te zijn om met naam en toenaam in de openbaarheid te treden, is een advocaat die alleen in bijzondere gevallen kan worden benaderd en die slechts gemachtigd is beperkte informatie omtrent Mohamed Rasoel te verstrekken. Dit om te kunnen leven in de geruststellende gedachte dat in elk geval geen moslim-betoger na de verschijning van dit boek zal schreeuwen 'Kill Rasoel!' ('dood aan de profeet').

En zo is de maskerade begonnen. Niet de inhoud van het boek is belangrijk, zoals normaal voor een flaptekst zou zijn, maar het mysterie van de identiteit van de schrijver, en dat is kennelijk ook het werkelijke doel van het pamflet: een navrant spel van mystificaties. Overigens bleek er, zoals we al vermeldden, nauwelijks enige nieuwsgierigheid ‘in diverse geledingen van de pers’ naar aanleiding van het debuut van Rasoel in *NRC-Handelsblad*. Integendeel, er werd nauwelijks op Rasoel's stuk gereageerd. Het interessante van de verwijzing naar het mogelijke auteurschap van Piet Grijs is verder dat er kennelijk van wordt uitgegaan dat de voorpublicatie geschreven is door een bekwaam stilist, en niet door een immigrant die het Nederlands nauwelijks machtig is. Er wordt dus van meet af aan nauwelijks gepoogd voor te wenden dat het boek door een vreemdeling is geschreven, maar al direct gesuggereerd dat er een columnist bij de zaak is betrokken. Zo wordt ook het publiek (en de pers) al direct geconfronteerd met een uitdaging om achter de pseudoniemen en andere maskers de ware auteur(s) te achterhalen.

Uitgever van *De Ondergang van Nederland* is Gerard Timmer, die zich eerder verdienstelijk had gemaakt als uitgever van de ‘Zwarte Weduwe’, Mevrouw Rost van Tonningen, bekend publiciste van neonazistische lectuur. Rasoel's boek is dus met opzet gepubliceerd bij een uitgever waarvan de reputatie al bij voorbaat de (al dan niet vermeend) racistische opzet van het boek moest onderstrepen.

Opmerkelijk en bevreemdend is verder dat er op de copyright- bladzijde van het boek sprake is van een vertaler, nl. Serke Pronkheer. Al gauw bleek dat achter dit pseudoniem de bekende vertaler René Kurpershoek schuil ging, ook bekend als vertaler voor *NRC-Handelsblad*, een krant die dus voor de tweede maal met de Rasoel-affaire geassocieerd wordt.

Omdat de tekst uit het begin van *DOVN* en die van de voorpublicatie vrijwel identiek zijn, rijst het vermoeden dat er geen sprake is van een vertaling, maar van een tekst die, net als het stuk in *NRC-Handelsblad*, oorspronkelijk in duidelijk ‘autochtoon’ en opmerkelijk literair Nederlands was geschreven. Was de vertaler soms ook deel van de ingewikkelde maskerade die de ware auteur(s) van het boekje geheim diende te houden? Let wel, het

gaat hier niet om zo maar een vertaler, maar om een literaire vertaler, hetgeen al gauw een band met één of meer literaire auteurs als ware schrijvers van dit boekje suggereert. We komen op die rol van Kurpershoek later nog uitvoerig terug.

De inhoud van *De Ondergang van Nederland*

Voordat we inhoud en stijl van *De Ondergang van Nederland* wat nader bekijken, heeft het zin in het kort de hoofdlijnen van het verhaal en het betoog van dit pamflet samen te vatten. Waar gaat het eigenlijk over? Waarom werd het boek al direct bij verschijnen vrij algemeen als ‘racistisch’ gekenmerkt, en werd er door de Anne Frank Stichting een klacht tegen de auteur bij de Officier van Justitie te Amsterdam ingediend? Omdat in Nederland niet gauw een geschrift racistisch wordt genoemd, moest het hier wel om een zeer openlijke vorm van tekstueel racisme gaan.

Na het Voorwoord en de Inleiding waarin de schrijver zichzelf en zijn boek presenteert, begint het boek met de autobiografische schets waarvan het begin al in de *NRC* was verschenen, *Mijn vroegste Jaren*. Hierin vertelt de auteur over zijn jeugd ‘in een gemiddeld islamitisch land’ en hoe hij vervolgens na enige omzwervingen in Nederland terecht kwam.

In het hoofdstuk daarna, *Kennismaking met de naïeve dwazen*, volgt een dubbelzinnige en enigszins ironische beschrijving van de Nederlanders die, wellicht na de Scandinaviërs, volgens Rasoel ‘het aardigste, meest gewetensvolle, maatschappelijk hoogst ontwikkelde, eerlijkste, objectiefste en openhartigste volk ter wereld’ zijn (p. 21). De keerzijde van al deze goede eigenschappen is echter de naïviteit: ze laten zich blijken de volgende hoofdstukken door moslims en andere ‘buitenlanders’ in de luren leggen. De hoofdrolspelers van het boek zijn dan ook niet zozeer de ‘buitenlanders’ of de ‘minderheden’, maar de Nederlanders die, ondanks hun genoemde goede eigenschappen net zo ‘opvliegend, diefachtig, agressief en corrupt zijn als welk ander volk ook’ (p. 22). Hierbij komt een bijna willekeurig gekozen verzameling subthema's aan de orde, zoals het ‘zelf-pessimisme’ van de Nederlanders; het Pieter Baan Centrum en de psychologen die

voor alles een verklaring willen geven; een Turk die zes Nederlanders in een café doodschoot; homoseksuelen; het Midden-Oosten; de Hezbollahbeweging; discriminatie; en de dorheid van de Nederlanders. Maar tegelijk zijn de Nederlanders in eigen ogen de morele kampioenen van de wereld: Ze bekommeren zich om het milieu, vluchtelingen en de verdrukten der aarde.

Dan echter verplaatst de aandacht zich naar de moslims, ook al gaat het volgende hoofdstuk, *De moslims in het vizier*, toch ook weer grotendeels over de manier waarop de Nederlanders omgaan met de moslims: Nederlanders worden door de moslims gefascineerd en verblind, en hebben niet door hoezeer zij door de moslims voor de gek worden gehouden. Ook al is dit het algemene thema van dit hoofdstuk, het grootste deel gaat over een groot aantal kleinere onderwerpen die bijna zonder samenhang na elkaar aan de orde komen: vele soorten culturele verschillen; de Koran; sektes zoals Bhagwan, Hare Krishna en de Scientologykerk; het gedrag van moslimvrouwen; Khomeiny, en vooral de islam en het fundamentalisme. Naar aanleiding van het als agressief bestempelde moslim fundamentalisme, volgt dan ook een beschouwing over agressie en de ontwikkeling van aap tot mens. Tenslotte komt ook de aanleiding van het boek, namelijk de Rushdie-affaire aan de orde: De fatwa van Khomeiny, de veel te slappe reacties in het Westen, en alweer de agressie van de moslims.

Zoals elders in het pamflet vinden we ook in dit hoofdstuk een bonte verzameling onderwerpen, personen en instellingen: De Stopera, Hirsch Ballin, de schok van koffieapparaten, seksboekjes in China, het Benefietconcert van George Harrison voor Bangladesh, Tsjernobyl, en Lockerby.

Deze mengeling van onderwerpen zet zich voort in het volgende hoofdstuk, *Een prima relatie*, waar het hoofdthema alweer de naïviteit van de Nederlanders is. Ondanks de klachten van de buitenlanders is er volgens de auteur geen sprake van discriminatie, terwijl de buitenlanders zich absoluut niet aanpassen. Moslims kunnen zich niet veranderen, en de multiculturele samenleving is dan ook een fictie.

Ter adstructie van deze stellingen laat Rasoel een groot aantal personen de revue passeren. Zo ontmoeten we (onder veel anderen) André van Duin, Tarzan, Mevrouw Bhutto, Gadaffi, en nogmaals Khomeiny en Rushdie. De locaties van de besproken gebeurtenissen zijn al even divers: Canada, Australië, de Filippijnen, India, Kaboel enz. Kortom, zoals ook elders uit het pamflet blijkt, de schrijver van *DOVN* moet een trouw krantenlezer of televisiekijker zijn.

Het hoofdthema van de agressie en het bedrog van de anderen (moslims en andere immigranten) en de naïviteit van de Nederlanders wordt voortgezet in het hoofdstuk *Hier rust Nederland*. Nu komen ook de vluchtelingen aan de orde, die volgens de auteur ondanks hun wangedrag in Nederland met open armen worden ontvangen. Volgt een verhandeling over een aantal dictators, zoals Nero, Idi Amin, Gaddafi, Ceausescu, Saddam Hoessein, Dzejngis Khan en anderen. Ook de cultuur wordt door Rasoel uitvoerig aan de orde gesteld, en de auteur betoogt daarbij weer dat multiculturalisme ‘de grote contradictie is van deze tijd’.

Het hoofdstuk *De hedendaagse toekomst* levert een directe opsomming van de gebruikelijke vooroordelen en stereotypen over ‘buitenlanders’ en schetst het toekomstbeeld van een Nederlandse natie waarin de moslims het voor het zeggen krijgen.

Dit beeld wordt verder uitgespeld in het laatste hoofdstuk, *Het verloop van de ondergang*, waarin de apocalypse totaal is: Nederland wordt een islamitisch land, waarin Nederlanders zich aan de Ramadan moeten houden, waarna er in 2050 geen Nederlandse staat over is, de Europese eenwording wordt teruggedraaid, en de algemene jihad is begonnen.

Ondanks een aantal terugkerende hoofdthema's is *De Ondergang van Nederland* nauwelijks samen te vatten. De hoofdstukken bestaan eerder uit een groot aantal losse motieven, beelden, scènes, indrukken en argumenten die min of meer direct een ondersteuning zijn voor het hoofdthema van het buitenlandse gevaar en de Nederlandse naïviteit. We komen later meermaals terug op een aantal van deze motieven, met name diegene die we ook in het werk van Komrij aantreffen.

Overeenkomsten Rasoel-Komrij

Meer dan in een gedetailleerde opsomming van de inhoud van *De Ondergang van Nederland*, zijn wij natuurlijk geïnteresseerd in de treffende overeenkomsten tussen dit boekje en het werk van Komrij. Een dergelijke vergelijking is niet eenvoudig. Zoals ook blijkt in de literatuurwetenschap, is het vaststellen van auteurschap van anoniem of pseudoniem werk niet altijd een probleemloze procedure. Niettemin herkennen deskundigen en andere goede lezers in veel gevallen wel degelijk de thematiek of de stijl van een kunstenaar. Bovendien zijn er allerlei technieken om het auteurschap van een kunstwerk te helpen vaststellen.

Bij literatuur en andere teksten zijn er in principe een groot aantal aanknopingspunten die het auteurschap van een tekst kunnen bepalen. Sommige van die teksteigenschappen, zoals details van de zinsbouw, zijn nauwelijks bewust en continu door de auteur te sturen, en leveren daarom een betrouwbaar criterium voor de vaststelling van het auteurschap, zeker wanneer een auteur probeert zijn of haar identiteit de verhullen.

Het probleem van het vergelijken

In de vergelijking tussen *De Ondergang van Nederland* en het werk van Komrij heb ik gekeken naar zowel inhoud als vorm, d.w.z. naar thema's, motieven en stijl. Men dient hierbij te bedenken dat overeenkomsten niet los van elkaar staan. Wanneer we bijvoorbeeld vaststellen dat het motief van de aap zowel bij Rasoel als bij Komrij meerdere keren voorkomt, dan is dat op zich natuurlijk geen voldoende aanleiding te veronderstellen dat Komrij *De Ondergang van Nederland* heeft geschreven. Er zijn nu eenmaal meerdere auteurs die graag over apen praten. Maar zo'n motief staat niet op zich zelf, en we dienen daarom vast te stellen hoe (on)waarschijnlijk het is dat een hele reeks thema's en motieven, verwoord in dezelfde stijl, bij twee verschillende auteurs voorkomen. Dus, hoeveel moderne auteurs kent Nederland die zowel schrijven over (bijvoorbeeld) apen, en afgeven op moslims en anti-racisten en bovendien over Bhagwan, spiegels en

dubbelgangers schrijven. Het gaat dus om de (on)waarschijnlijkheid van een combinatie van (niet alledaagse) thema's en motieven. Hoe groter die combinatie is, des te kleiner is - volgens elementaire principes van de kansberekening - de kans dat twee of meer auteurs dezelfde combinatie hebben.

Dit geldt niet alleen voor motieven en thema's, maar ook voor de woordkeus van de auteur. Men kan zoiets deels vaststellen door in de computerbestanden van het Nederlands Instituut van de Lexicologie in Leiden te kijken naar het voorkomen van bepaalde woorden bij verschillende schrijvers. Wanneer men bij Rasoeel bijvoorbeeld het nogal ongebruikelijke woord 'zwerfhonden' vindt, en vervolgens in de Leidse computer op zoek gaat naar andere hedendaagse auteurs die dit woord gebruiken, dan vinden we maar enkele schrijvers, waaronder Komrij. Als de gehele moderne Nederlandse literatuur, inclusief al het literaire werk en de columns van Komrij, in die Leidse computer zou zitten, zou het vaststellen van de identiteit van de schrijver(s) van *De Ondergang van Nederland* op grond van de gebruikte combinatie van thema's, motieven of sleutelwoorden relatief eenvoudig zijn. Maar omdat dit niet het geval is moeten we ons redden met een minder systematische vergelijking van *DOVN* en het werk van Komrij. Idealiter zouden we natuurlijk *DOVN* met het werk van alle hedendaagse schrijvers moeten vergelijken, maar dat is in de praktijk niet mogelijk, en ook niet nodig omdat (mij) geen andere literaire auteurs dan Komrij bekend zijn die over dezelfde kernthematiek als die van *DOVN* schrijven: andere overeenkomsten tussen *DOVN* en het werk van andere schrijvers zijn dan irrelevant.

Omdat dit geen wetenschappelijke verhandeling is zal ik de lezer niet vermoeien met een verdere uiteenzetting van de taal- en tekstwetenschappelijke achtergronden van tekstvergelijking en het vaststellen van het auteurschap van teksten. Een groot deel van een dergelijke vergelijking is heel wel mogelijk op grond van onze alledaagse kennis van taal en tekst, plus enig gezond verstand en wat elementaire argumentatie. Wanneer we nu gaan kijken naar de thema's en motieven die we zowel bij Rasoeel als bij Komrij vinden, dan dient men vooral in het oog te houden dat weliswaar de overeenkomst van een paar motieven nog niet veel zegt, maar

dat het *tegelijkertijd* voorkomen van een groot aantal niet-alledaagse motieven in het werk van meerdere auteurs zo onwaarschijnlijk is dat de conclusie zich opdringt dat er van een en dezelfde auteur sprake moet zijn. Wetenschappelijke en juridische bewijsvoering volgt een vergelijkbare logica. Men kan dit snel zelf toetsen door het intypen van een woord in de internet zoekmachine Google, bijvoorbeeld in het Engels, en dan steeds nog een woord, en men zal dan zien dat de frequentie van gevonden pagina's snel afneemt van miljoenen tot nul.

Overeenkomstige thema's

Onder een 'thema' verstaan we (ruwweg) de globale inhoud van een (stuk) tekst. Als we een tekst of een deel daarvan, bijvoorbeeld een hoofdstuk, samenvatten dan geeft die samenvatting in de regel een opsomming van de thema's van de tekst. Zo zijn koppen van nieuwsberichten typische voorbeelden van thema's. Thema's zorgen dan ook voor de globale eenheid of samenhang van een tekst, en vatten tegelijk de belangrijkste informatie van een tekst samen. Wat we doorgaans het beste van een tekst onthouden zijn juist deze thema's, en niet de details van de individuele alinea's en zinnen of de precieze woordkeus.

Bij een vergelijking tussen teksten en auteurs zegt een overeenkomst tussen enkele thema's op zich weinig. Heel wat journalisten, auteurs van opinieartikelen en wetenschappers schrijven bijvoorbeeld over algemene onderwerpen als 'allochtonen' en de 'multiculturele samenleving'. Iets specifieker zijn thema's als 'We dienen geen vluchtelingen meer toe te laten' of 'Het merendeel der werkgevers discrimineert tegen buitenlandse werknemers'. Hierbij denkt men al gauw aan de opinies van bepaalde (groepen) auteurs.

Als we nu eens naar de algemene thematiek van *DOWN* kijken en die vergelijken met die van het werk van Komrij, dan vallen in de eerste plaats een aantal gemeenschappelijke algemene thema's op:

- Moslims (en veel andere buitenlanders) zijn fanatiek en agressief.
- De multiculturele samenleving is een illusie.
- Men moet verschillende soorten discriminatie onderscheiden.
- Nederlanders zijn (onder andere) dom en naïef.
- Nederlanders bekommeren zich niet om hun cultuur.
- Homoseksuelen zijn de dupe.
- Afkeer van sektes.
- De afkeer van psychologische verklaringen
- Spiegels, verdubbeling en dubbelgangers

Naast deze algemene thema's vinden we natuurlijk de meer specifieke thematiek van de Rushdie-affaire die zowel bij Rasoel als Komrij prominent aanwezig is: De fatwa van Khomeiny, de fanatieke reacties van moslims, en het laffe gedrag van de westerse regeringen.

De agressieve islam

Terwijl deze thema's het stramien vormen van *DOVN* zijn er zoals gezegd ook meerdere teksten van Komrij waarin deze thema's aan de orde komen, zoals in zijn reeds geciteerde column in *NRC-Handelsblad* van 8 maart 1989, in een reeks andere columns (bv. van 22 februari en 22 maart, 1989), en vervolgens bijvoorbeeld zijn stukken 'La ilaha illa allah' (in *Dit helse moeras*) en 'Pleidooi voor de rokende racist' (in *Lof der Simpelheid*). De thematiek van het eerste stuk komt in detail overeen met die van *DOVN*.

Om de lezer het steeds weer terugbladeren naar al eerder gebruikte citaten te besparen, zullen bij het citeren van voorbeelden onder verschillende rubrieken (bv. onder thema's, motieven of stijl) dezelfde passages soms vaker worden geciteerd.

Hier is een citaat van Komrij waaruit de treffende overeenkomst met de centrale thematiek van *DOVN* duidelijk blijkt:

Al deze kranteberichten maken het duidelijk: de heilige oorlog is begonnen. De Turken zullen ditmaal niet voor Wenen blijven staan. De westerse wereld zal als een rijpe vrucht in de schoot van het mohammedanisme vallen. Als een beurse, sidderende vrucht. (...) Nu buigen regeringsleiders en industriëlen voor hem in het stof: ze weten dat het christendom binnenkort nergens meer te vinden zal zijn, om de eenvoudige reden dat het plaats heeft gemaakt voor de leer van de profeet. Ze kunnen niet serviel genoeg zijn, naar links en naar rechts, want de mohammedaanse golf is in volle aantocht. Europa islamiseert. De Khomeinys en Gaddaffis en al de Arabische prinses zullen pas rusten als alle Europese vrouwen muzelvrouwen zijn en alle mannen muzelmannen. Ook de Nieuwe Muzelmens is in de maak. (...) Europa is rijp voor de islam. Ze hebben er, door de overmacht van de olie, elk verzet al bij voorbaat opgegeven. (...) Op een ochtend zullen we wakker worden en allemaal Ali heten. (Komrij, La ilaha illa allah, Dit helse moeras).

Dit kon een samenvatting zijn van de laatste hoofdstukken van *DOVN*. Over de overeenkomsten van motieven, personages en stijl van dit stuk en die van *DOVN* zullen we het straks nog hebben.

Het échec van de multiculturele samenleving

Over de multiculturele samenleving schrijft Rasoel onder andere het volgende:

(...) Is er nu dan toch het onomstotelijk bewijs dat het streven om de twee culturen te integreren faliekant is mislukt. (DOVN, 78).

Het geloof in een gemengde samenleving waarin verschillende culturen worden beschermd is de grote contradictie van deze tijd (DOVN, 90).

Komrij zegt het in zijn column van 8 maart 1989 in *NRC-Handelsblad* als volgt, ook naar aanleiding van de Rushdie-affaire, en ook op grond van de agressie van de moslims:

Als een ding duidelijk wordt (...) dan is dat wel het volkomen echec van het multi-raciaal, multi-cultureel beleid dat ons door de politiek altijd zo werd aangeprezen.

De domheid en de naïviteit van de Nederlanders

De domheid en de naïviteit van de Nederlanders, onder andere ten opzichte van de ‘buitenlanders’ of de Derde wereld, komt uitvoerig in *DOVN* aan de orde. Komrij-kenners zullen dit thema zonder aarzelen herkennen als één van de vele anti-Nederlander thema's in Komrij's werk. Zie hier twee passages van Komrij over de goedgelovigheid van de Nederlanders die zo uit *DOVN* kon zijn gelicht:

*De goedgelovigheid van de Nederlandse samenleving kent, als ze in staat wordt gesteld centen aan oplichters, narren, geestesdrijvers, slimmeriken en profeten te verkwisten, geen grenzen. Voor niets is ze zo gevoelig als voor de suggestie van heilig vuur. Wie zijn hoofd koel houdt is een sukkel waarop naar hartelust mag worden beknibbeld. Zandzakken en heilige koeien, daar geloven we in (...) Het feit dat heilige koeien komen en gaan maakt geen enkele indruk op de Nederlander (...) (Komrij, *Gelukkige schizo*, 140).*

*Is het Nederlandse volk zo goedgelovig? Ja, zelfs wor intelligent aangeziene mensen hebben ongelooflijk weinig kijk op het machtsspel en op de bedrieglijkheid van de politici en wat die lui werkelijk bezielt. De gemiddelde Nederlander gelooft je niet als je hem de werkelijke cynismen van de politiek en de politici uitlegt. Ze hebben de neiging te zeggen: Je overdrijft, er zit toch altijd in alle mensen (...) (Komrij in gesprek met Rentes de Carvalho, *Vrij Nederland*, 29-6-85).*

De specifieke, laatdunkende karakterisering van Nederlanders die *DOVN* kenmerkt is dus geenszins uniek, maar vinden we al uitvoerig in het werk van Komrij. De ondertitel van *DOVN*, ‘Land der naïeve dwazen’, en meerdere passages in het boek zelf, drukken het thema van de ‘naïviteit’ uit dat we eveneens bij Komrij tegenkomen:

De naïeve domoor die zijn geloof als iets meer dan franje beschouwt wordt hardhandig teruggefloten. (Komrij, Gelukkige schizo, 85).

(Anti-Amerikanisme). Zo gaan wij met vriend en vijand om dat wij de hand likken van wie ons wurgt en de hand afwijzen van wie ons leven schenkt. (...) het is kamikaze-denken, begrijpelijk misschien bij religieuze fanaten uit Syrië en Iran, die niets te verliezen hebben dan hun botte hersens, maar misdadig en masochistisch bij rijke Europese studenten, die naïeve bloedjes. (Komrij, Lof der Simpelheid, 158).

Interessant in het laatste citaat is dat het thema van de naïviteit van de Nederlanders bovendien in verband wordt gebracht met hun onderworpenheid en serviliteit ten opzichte van hun moordenaars, met religieus fanatisme en het Midden-Oosten en met ‘botte hersens’, een combinatie van thema's en motieven die we precies zo ook in *DOVN* vinden.

Zoals gezegd is de naïviteit van de Nederlanders een hoofdthema van Rasoel, zoals ook uit de ondertitel van *DOVN* blijkt. In het boek zelf snijdt Rasoel het thema als volgt aan:

Hoe kan een volk dat in zijn denken zo vergevorderd is tegelijk zo naïef zijn? Of andersom: hoe kan een volk dat even slim is als de drugsbaronnen van Colombia of de meesterbreinen van de mafia toch zo dom zijn om voorbij te gaan aan de vele levens die ze te gronde richten? Het antwoord is simpel: we ontwikkelen immers onze hersenen alleen op die terreinen waar we ze in trainen. Het verhaal van de Nederlanders is eenvoudig het verhaal van een volk dat zo lang in een keurig opgeruimde maatschappij heeft geleefd en zijn goedaardigheid zo ver heeft ontwikkeld dat het niet alleen vergeten is hoe rotzooi eruitziet, maar ook nooit de benodigde slimheid heeft ontwikkeld om zichzelf schoon te houden: de Nederlander ziet de rommel om zich heen niet en ziet dus ook geen reden om zich ertegen te beschermen. (DOVN, 21-22).

Naar aanleiding van de Rushdie-affaire, en als reactie op een beschuldiging van K.L. Poll dat Komrij door alle moslims over één kam te scheren een racistische column schreef, gaat

Komrij in een volgende column, net als Rasoel, nogmaals in op het falende integratiebeleid en de naïviteit van de Nederlanders:

Zouden we werkelijk niet kunnen ingaan op het verschil tussen de protestcultuur van de islamitische wereld en de onze, en waarom wij zo halfzacht en naïef zijn in het beoordelen van dit protest? (Komrij, column NRC-Handelsblad, 22-3-89).

Komrij heeft in zijn boeken en vooral in zijn columns de Nederlanders voor heel wat lelijks uitgemaakt. In *DOVN* lijkt Rasoel in eerste instantie, zoals we zojuist zagen, positief over Nederlanders te oordelen. Maar al gauw blijkt de rest van zijn pamflet een langdurige aanklacht tegen de Nederlanders. Domheid, naïviteit en hypocrisie zijn slechts enkele voorbeelden van de eigenschappen die zowel Rasoel als Komrij de Nederlanders toedichten.

Homoseksualiteit

Dat Komrij regelmatig over homoseksualiteit en de discriminatie van homoseksuelen ('homofielen') schrijft wekt geen verbazing (zie o.a. zijn *NRC* column van 22-11-89, over het al dan niet uitkomen voor je homoseksualiteit). Maar dat een auteur van een racistisch pamflet het meerdere keren voor homoseksuelen opneemt is hoogst ongebruikelijk. Niettemin doet Rasoel dat. Als eerste schrikbeeld van de islamitische samenleving in het Nederland van de volgende eeuw noemt Rasoel dan ook het volgende:

Homoseksuelen zullen niet meer voor hun homoseksualiteit durven uitkomen. (DOVN, 100)

Ook elders in *DOVN* treden homoseksuelen verschillende keren op als personages van Rasoel.

Discriminatie en racisme

Zowel Komrij als Rasoel schrijven vrij uitvoerig over discriminatie. Terwijl discriminatie tegen homoseksuelen in beide gevallen serieus wordt genomen, vinden zowel Komrij als Rasoel dat je niet moet overdrijven bij de bestrijding van discriminatie, en dat je het begrip eerst goed moet definiëren. Laten we eerst Komrij eens uitvoerig citeren, temeer daar we hier met een sleutelpassage te maken hebben, die de opvatting van Komrij ten opzichte van discriminatie goed weergeeft:

Over niets maken we onszelf zoveel wijs als over racisme en discriminatie. Op dat terrein viereen verdringingsmechanismen, hypocrisie en regelrechte casuïstiek, hoogtij. Het is, door de knopen waarin we onszelf hebben verward, inmiddels mogelijk met argumenten die niet anders dan discriminerend genoemd kunnen worden de anti-racistische held uit te hangen, anderen onder publieke toejuiching aan de schandpaal te nagelen terwijl men zelf geen haar beter is, en een en hetzelfde racisme naar believen te criminaliseren of te vergoelijken, al naar gelang het politiek, commercieel of ideologisch beter uitkomt. Het anti-racisme en de strijd tegen discriminatie ze berusten, omdat men de moeilijke weg van zelfkritiek en de vraag naar wat racisme precies is en waar de ene discriminatie begint om de andere te doen ophouden taboe heeft verklaard, zo'n beetje op een kretensysteem waaruit naar hartelust mag worden geplunderd. Naar een innerlijke samenhang tussen de kreten wordt niet meer gevraagd. De grondslagen ervan mogen geen moment in twijfel worden getrokken. Wie over de ijver waarmee anti-racisten zowat alles - drang tot zelfbehoud, wreedheid, sociale afgunst, verschillen in kunde en intelligentie - racisme noemen lacherig doet is zelf eigenlijk al een racist. De nieuwe religie tegen racisme en discriminatie is voor de aanhangers soepel en wendbaar, maar hardvochtig jegens de ongelovigen. Er zijn weinig driften zo sterk in een levend wezen als zijn hang om te discrimineren. Me dunkt, zelfs de egalitaire mier heeft er last van. De uitingen van racisme liggen de mens voor op de tong. Het is een fraai terrein, niet alleen voor goedwillenden, maar ook voor demagogen, om er schuldgevoelens op te cultiveren. Een zo grote, ingebakken zonde kan alleen ritueel worden begeleid. Zo valt het te verklaren dat wie op het ogenblik met succes de

racisme-bestrijding exploiteert nagenoeg een held of een heilige is. Het is taboe zo iemand enige egoïstische of inhalige drijfveer toe te dichten. Hij is boven alle kritiek verheven. En zo valt eveneens te verklaren dat op geen enkel ander terrein tegenwoordig zo naarstig naar zondebokken wordt gedocht. Een religieuze zelfreiniging - het wassen van onze handen in onschuld - kan het niet stellen zonder heiligen en Zondebokken. (Komrij: Pleidooi voor de rokende racist, Lof der Simpelheid, p61-62).

Kortom, mensen weten niet goed wat discriminatie eigenlijk is; alle verzet tegen racisme is hypocriet, en een religie die tegenstanders tot zondebokken maakt. Bovendien is discriminatie iets natuurlijks, een 'drift' van de mensen. Hier is, ook in detail, wat Rasoeel onder meer over discriminatie en racisme zegt:

Intussen wordt sinds lang over weinig onderwerpen meer gekletst dan over discriminatie, een woord dat vooral dienst doet als wachtwoord van de Club van Goede Mensen terwijl de paranoia die het buiten de club aanricht wordt genegeerd. (...) Het lijkt geen twijfel dat de geschiedenis van de discriminatie afschuwelijk is en niet mag worden vergeten. Maar ergens in de campagne ertegen, met alle eindeloze tv-series over slaven in Amerika, joden in de tweede wereldoorlog, Zuid-Afrika, de Ku Klux Klan enz. zijn de Nederlanders van hun koers geraakt, hebben ze hun hersenen kortgesloten, zodat allerlei afzonderlijke verschijnselen zijn versmolten tot een groot monster. Daarbij zagen ze over het hoofd dat ze, hetzij bewust hetzij onbewust, het woord over en weer gebruikten als pistolen tegen elkaars slaap. Alle Nederlanders met wie ik over dit onderwerp heb gepraat, reageerden volgens een vast patroon: eerst kwam de ontkenning van hun gevoelens, dan, als ik bleef aandringen, begonnen ze los te komen, tot ten slotte de woorden en de woede hun de mond uitstroomden, alsof het deksel van hun opgepote grieven was afgehaald. Anderen, die openlijk over discriminatie praten, proberen alles op huidskleur te schuiven, als willen ze de aandacht afleiden van de echt schrijnende factoren. (...) Al dat misbaar, al dat geklets en al die dramatiek... En dan te bedenken dat niemand eraan heeft gedacht dat er wel eens meer kanten aan het woord discriminatie zouden kunnen zitten.

- *Directe discriminatie: Een schip is gestrand aan de pool. Een helikopter komt te hulp met warme maaltijden voor de blanken en brood voor de zwarten.*
- *Indirecte discriminatie: Wie Afrikaanse mensen aardig noemt, noemt daarmee ten minste een ander volk niet aardig.*
- *Subjectieve discriminatie: Een oude Nederlandse vrouw is bang voor buitenlanders, en gaat hen uit de weg.*
- *Objectieve discriminatie: Een Nederlandse regisseur wil zuiver Nederlandse acteurs voor zijn Nederlandse film, hij wil geen Marokkanen.*
- *Averechtse discriminatie: Een Turk die alleen kamers verhuurt aan Nederlanders.*
- *Tegengestelde discriminatie: Een Nederlander die niet wordt toegelaten in een bar voor donker-huidige mensen.*
- *Omgekeerde discriminatie: Buitenlanders die beter worden behandeld en veel meer kansen krijgen dan Nederlanders. (DOVN, p28-31).*

Ook hier vertoont niet alleen het algemene thema, maar ook de uitwerking daarvan bij Rasoel en Komrij verbluffende overeenkomsten, zoals de hypocrisie, demagogie en geloofsijver van de anti-racisten, de ‘vervolging’ van racisten en de noodzaak discriminatie precies te definiëren. Kenmerkend is ook dat beide auteurs discriminatie op zich verwerpelijk vinden, maar zich niettemin méér ergeren aan de bestrijding van discriminatie dan aan discriminatie zelf. Men mag vermoeden dat samen met de verontwaardiging over de Rushdie-affaire, en de hypocrisie hierover in het Westen, juist deze ergernis over de bestrijders van discriminatie één van de belangrijkste redenen is geweest voor de hele *DOVN*-maskerade. In dat opzicht was de ‘practical joke’ wel degelijk ook ernstig gemeend, namelijk als beschuldiging en provocatie aan het adres van de ‘Club van Goede Mensen’.

Sektes: De Scientology kerk

Zowel Komrij als Rasoel hebben grote bezwaren tegen sektes. Als er een uiterst specifiek thema is dat in het werk van

beiden voorkomt, dan is het wel de kritiek op de Scientology kerk. Bij Rasoeel lezen we de volgende passage:

Ik bedoel er niets kwaads mee, maar volgens mij is het een bepaald type mensen dat bij de Baghwan of bij de Hare Krishna's gaat, zich laat opsluiten in de Scientology-kerk, het laatste gifmaal gebruikt met dominee Jones of moslim wordt. (DOVN, 43).

Komrij heeft zich uitvoerig over sektes en met name over de Scientology kerk uitgelaten, onder andere in een column en in zijn stuk 'Nederland loopt gevaar':

Er zijn al, net als bij godsdienstige sektes, hele stoeten onwetende aanhangers die je kwaad aankijken als je ze alleen maar suggereert dat er niets te doorgronden valt. (Komrij, column NRC-Handelsblad, 7 juni 1989).

Aan de Singel 261 (...) is een ideologische beweging gevestigd (...) Scientology is de naam. (...) De Scientology beoogt niet meer en niet minder dan de absolute macht over de wereld. (...) (Komrij, Papieren Tijgers, 137).

Overigens vinden we in dit laatste stuk ook een meer algemeen thema (en een vergelijkbare titel) dat kenmerkend is voor *DOVN*, namelijk dat Nederland gevaar loopt (als gevolg van religieus fanatisme). Behalve alle andere thema's en motieven, kunnen we ons dus wat betreft het thema van de Scientology-kerk afvragen hoeveel Nederlandse schrijvers zich hierover hebben geuit. Dit zou het aantal potentiële kandidaten voor het auteurschap van *DOVN* al drastisch doen verminderen.

De afkeer van psychologische verklaringen

Komrij heeft meermalen te kennen gegeven dat hij weinig opheeft met psychologische verklaringen en psychoanalyse.

Laten we toch ophouden met het zoeken naar de drijfveren die deze bijna seniele, kwijlende oude man ertoe brengen (...) almaar door te gaan met wat hij doet. (Komrij, gesprek met H.M. van den Brink in NRC-Handelsblad, 2-11-90).

Geloof ik in de psychologie? Nee, want ik geloof ook niet in sterren en in heilige koeien. Al die oerdriften en moederbindingen en castratie-vrezen, ze bestaan niet en daarmee basta. Volgens de psychologen is het in de bovenkamer van ieder mens een sint-vitus-dans geblazen van penissen op rappe pootjes en snelgewiekte vagina's: het is niet alleen een ridicuul, maar zelfs een beetje ziekelijk wereldbeeld. (...) We zijn per slot van rekening geen psychologen met hun perverse hang om (...) prompt je moeder te misbruiken. (Komrij, Dit helse moeras, 111).

Rasoel blijkt een vergelijkbare afkeer van psychologen en psychiaters te hebben, en in het algemeen van 'ingewikkelde verklaringen' en het zoeken naar verborgen drijfveren van gedrag:

(De aap) Een metgezel die me leerde dat er voor sommige dingen geen ingewikkelde verklaring bestaat. (DOVN, 9).

Gezien de steun aan grote instituten zoals het Pieter Baan Centrum, en ondanks de ontelbare werkloze psychologen en sociaal werkers, lijkt de nieuwste mode in Nederland psychologie te zijn. Alles wat er gebeurt is aanleiding om ongeveer zoals mijn aap te gaan spitten in achtergronden op zoek naar een verantwoording, wat ze ook heel goed uitkomt, omdat al die vrij zwevende intelligentie toch ergens voor moet worden gebruikt. En zo zien de Nederlanders, te zeer in beslag genomen door het gestage aanbod van situaties als ze zijn, over het hoofd dat er niet voor alles een ingewikkelde verklaring hoeft te zijn. (DOVN, 24).

Spiegels, verdubbeling en dubbelgangers

Een abstracter en meer literair themacluster vormt de verwijzing naar spiegels, gespiegelde en verdubbelde personen, en dubbelgangers, een thema dat niet ongebruikelijk is in de literatuur. Ook in Komrij's werk komt het regelmatig voor, zoals ook

in de titels ‘Verbrijzel de spiegels’ en ‘De gelukkige schizo’ naar voren komt:

*Wat moeten wij niet doen om de spiegels en het spiegelende in ons het hoofd te bieden. Ook onze fantasie, immers, probeert te verdubbelen, kent de nabootsing als retoriek. Wanneer wij, op een stille winteravond, onder een lantaarnpaal onze dubbelganger zien staan die onbewogen een sigaret opsteekt - in alles hetzelfde als wij - zijn wij voorgoed een ander geworden. (...). (Komrij, *Verbrijzel de Spiegels, Gelukkige Schizo*, 40).*

*Verdubbeling. (...) Dikwijls, te dikwijls ben ik zo met tweeën. (..) (Komrij, *Humeuren en temperamenten*, 179-180).*

Dat een schrijver een dergelijk literair thema gebruikt is niet verwonderlijk. Het biedt uitgebreide mogelijkheden voor verdere uitwerking. Zo ook zijn vermommingen, maskers en de maskerade een geliefd thema van Komrij in *Verwoest Arcadië*. Alleen op grond daarvan had men achter de maskerade van Rasoel ook eens bij een literair auteur als Komrij mogen kijken. Maar verwacht men een dergelijk thema in een racistisch pamflet? Nee, tenzij de auteur die achter de naam Rasoel schuilgaat een schrijver is en erg veel lijkt op Komrij:

(...) maar zal ook een nieuwe blik op het beeld van zichzelf in de spiegel werpen (DOVN, 8).

(...) Een makker die, voor een spiegel neergezet, eerst blij was een andere aap te zien en dan achter de spiegel keek om te zien waar hij was, niet in staat zich te realiseren hoe spiegels eigenlijk zijn. (DOVN, 9).

(...) terwijl het ene incident op het andere volgde en me confronteerde met een spiegel die me naar mijn identiteit vroeg. (DOVN, 19).

Overigens mag ook voor de leek duidelijk zijn dat niet alleen de thematiek maar ook de literaire stijl van deze citaten uit *DOVN* het auteurschap van een literaire schrijver verraden: zo

schrijven auteurs van racistische pamfletten doorgaans niet. Ik kom op die stijl nog terug.

Thema's: Conclusie

Als we op zoek gaan naar de Nederlandse auteur(s) die in hun werk alle bovenstaande thema's hanteren, dan komen we al bijna vanzelf bij Komrij terecht. Dit wil zeggen, de kans dat een andere literaire auteur dezelfde thema's *tegelijktijd* gebruikt of zou kunnen gebruiken is klein.

Nu zou men natuurlijk kunnen tegenwerpen dat mijn keuze van de thema's in *DOVN* zo is gemaakt dat ze precies op Komrij passen. Men zou wellicht andere thema's kunnen vinden die, in combinatie, ook op andere auteurs zouden kunnen slaan. Dit is in theorie juist, maar dat verklaart nog niet de verbluffende overeenkomst van de thema's die zowel Rasoel als Komrij wel gebruiken. Bovendien zijn de thema's uit *DOVN* en bij Komrij niet willekeurig gekozen. Het gaat in beide gevallen over het algemeen om belangrijke, centrale thema's. Het uitgangspunt daarbij is natuurlijk *DOVN*, want daarvan willen we het auteurschap vaststellen. Alle belangrijke thema's (en ook veel motieven, waarover dadelijk meer) in *DOVN* vinden we ook in het werk van Komrij terug. Sommige algemene thema's (zoals 'discriminatie' of 'de agressie van moslims') zijn natuurlijk niet specifiek voor Komrij. Maar de uitwerking van de thema's in subthema's, en met name een aantal meer bijzondere thema's (zoals Scientology, Afkeer van psychologen en Spiegels, enz.) hebben een meer 'diagnostische' waarde in het vaststellen van het auteurschap. Dat wil zeggen sommige thema's zijn typisch voor een bepaalde auteur. En zoals we al eerdere gezien hebben, juist de combinatie van thema's, en niet de thema's afzonderlijk, spelen een cruciale rol bij het vaststellen van de auteur van een werk.

Met andere woorden, alleen al wat betreft de thematiek is er een sterkere overeenkomst tussen *DOVN* en het werk van Komrij dan tussen *DOVN* en het werk van andere Nederlandse auteurs. En omdat we hebben vastgesteld (en nog nader zullen adstrueren) dat de stijl van *DOVN* literair is, gaan we bovendien uit van het

feit dat *DOWN* niet door een willekeurige scribent kan zijn geschreven, maar door een ervaren (literaire) schrijver, zodat we andere dan literaire auteurs buiten beschouwing kunnen laten.

Motieven

Het begrip ‘motief’, dat afkomstig is uit de studie van literatuur, muziek en schilderkunst, is weliswaar niet scherp gedefinieerd, maar voor praktische doeleinden redelijk bruikbaar. Terwijl een thema eerder betrekking heeft op een groter geheel van een tekst, en dus meer een ‘globaal’ karakter heeft, heeft een motief eerder betrekking op een meer ‘lokaal’ tekstfragment. Terwijl een thema in principe dus een samenvatting is van een langere passage of een heel hoofdstuk, zal een motief zich dus meestal beperken tot een enkele zin of alinea. Net als losse woorden, kunnen motieven een meer onafhankelijke, vaak ook beeldende, functie hebben, en derhalve in de literatuurgeschiedenis door meerdere auteurs worden gebruikt als een wisselende component in een meer globale thematiek. Ondanks deze voorlopige onderscheiding tussen thema en motief zijn er natuurlijk overgangsvormen: Een algemeen literair of cultureel motief kan op die manier worden uitgesponnen tot een specifiek thema in het werk van een auteur.

Binnen de thematiek van de verdubbeling vormen bijvoorbeeld het ‘voor de spiegel staan’ of de ‘dubbelganger’ een dergelijk motief, zoals we ook bij Komrij/Rasoel hebben gezien. Zo ook heeft de algemene etnocentrische thematiek van de agressieve islam, die zowel bij Komrij als bij Rasoel voorkomt, en die deel uitmaakt van een lange Europese traditie van Oriëntalisme, ook een aantal kenmerkende motieven, zoals de culturele stereotypen van de gesluierde vrouw of de fanatieke fundamentalist, motieven die we ook beide bij Rasoel en Komrij vinden. Laten we in *DOWN* eens nagaan welke van deze motieven ook bij Komrij voorkomen. Het gaat hierbij alweer om de combinatie van motieven, en de kans dat deze combinatie bij een andere schrijver voorkomt dan bij Komrij. Die kans is natuurlijk kleiner naarmate die motieven specifiekere en uitzonderlijker zijn. Het motief van het zoenende meisje (dat we zowel bij Komrij als Rasoel vinden)

is natuurlijk veel minder specifiek, en dus weinig diagnostisch wanneer het aankomt op het vaststellen van het auteurschap van *DOVN*. Maar het motief van een dorp in Gelderland, dat zowel door Rasoel als (natuurlijk) door Komrij wordt gebruikt, levert een opmerkelijke bijdrage aan de uniekheid van een cluster van motieven: er zijn niet zoveel hedendaagse auteurs die het over een dorp in Gelderland hebben.

Tenslotte moet worden onderstreept dat onze argumentatie cumulatief is: Ook al zou een bepaalde combinatie van motieven ook bij andere auteurs voorkomen, we hebben al vastgesteld dat Komrij en Rasoel al een bepaalde combinatie van thema's gemeen hebben. Het is dan ook de combinatie van dezelfde clusters van thema's plus clusters van dezelfde motieven die voor een verdere verkleining van de kans zorgt dat het hier om verschillende in plaats van om dezelfde auteur gaat. Als dan later bovendien blijkt dat ook de stijl (woordkeus en zinsbouw) van Rasoel en Komrij vergelijkbaar zijn, dan is de kans dat er sprake is van twee (Nederlandse, hedendaagse) auteurs, in plaats van één en dezelfde auteur, wel heel erg klein.

Moslim-motieven

Een groot deel van de deelthema's en motieven van *DOVN* heeft betrekking op moslims, naast 'de Nederlanders' de belangrijkste acteurs van dit pamflet. Een volledige bespreking van al deze motieven zou het citeren van een groot deel van *DOVN* vereisen, en ik beperk me daarom tot die motieven die overeenkomen met die in het werk van Komrij.

Over moslims bestaan een groot aantal stereotypen en vooroordelen. Deze hebben soms een lange geschiedenis, en maken deel uit van de christelijke, eurocentrische houding ten opzichte van de islam en de Arabieren zoals die sinds de verovering van Spanje door de 'Moren' algemeen in Europa verbreid was. In dit opzicht maken zowel het werk van Komrij als *DOVN* deel uit van een vorm van ethnocentrisme die tot op de dag van vandaag ook in de Nederlandse samenleving op verschillende manieren tot uiting komt. In intellectuele kringen werden deze

vooroordelen verder aangescherpt naar aanleiding van de Rushdie-affaire, die zowel de aanleiding voor *DOVN* als voor enkele columns van Komrij vormt. Maar Komrij had in de jaren '80 al eerder over het 'moslim-gevaar' geschreven. Ook al is hier soms sprake van 'tongue in cheek' en wellicht van enige ironie en overdrijving, niettemin vormt de herhaling van dit thema bij Komrij één van de meest duidelijke aanknopingspunten voor een vergelijking met *DOVN*. Daarbij levert Komrij vooral kritiek op intolerant islamitisch fundamentalisme, en met name op de aanval op de vrijheid van meningsuiting (zeker als een schrijver daarvan het slachtoffer is).

Toch beperkt Komrij zich niet tot 'fanatici'. Hij scheert vaak alle moslims over één kam, en debiteert daarbij een groot aantal klassieke stereotypen en vooroordelen. Terwijl we deze vooroordelen meer in het algemeen in racistische teksten vinden, zijn er ook een aantal motieven die meer karakteristiek voor Komrij zijn. Voor zover deze ook in *DOVN* voorkomen, ondersteunen zij natuurlijk de veronderstelling dat Komrij de hand heeft gehad in het schrijven van *DOVN*. Laten we daarom beginnen met enkele citaten uit het werk van Komrij, en vervolgens nagaan in hoeverre deze ook in *DOVN* voorkomen.

De eerste en meest duidelijke verwijzing van Komrij's opvattingen over het 'moslim-gevaar' vinden we in de column 'La ilaha illa allah', herdrukt in *Dit helse moeras* (1983), geschreven naar aanleiding van de agressieve uitspraken van Iraanse studenten in verschillende Europese landen. Dit thema van het moslimgevaar werkt hij op de volgende manier uit:

Al deze kranteberichten maken het duidelijk: de heilige oorlog is begonnen. De Turken zullen ditmaal niet voor Wenen blijven staan. De westerse wereld zal als een rijpe vrucht in de schoot van het mohammedanisme vallen. Als een beurse, sidderende vrucht. 'Europa is op het verkeerde pad,' horen we van de Libische volksidoot Gaddaffi, 'binnenkort zal het christendom nergens meer te vinden zijn.' Toen deze Gaddaffi vijf jaar geleden de vrouwen in zijn land verbood spijkerbroeken te dragen, haalde hij nog met moeite, en dat midden in de komkommertijd, de rubriek 'Man Bijt Hond' in de krant. Nu buigen regeringsleiders en industriëlen voor hem in het stof:

ze weten dat het christendom binnenkort nergens meer te vinden zal zijn, om de eenvoudige reden dat het plaats heeft gemaakt voor de leer van de profeet. Ze kunnen niet serviel genoeg zijn, naar links en naar rechts, want de mohammedaanse golf is in volle aantocht. Europa islamiseert. De Khomeinys en Gaddaffis en al de Arabische prinses zullen pas rusten als alle Europese vrouwen muzelvrouwen zijn en alle mannen muzelmannen. Ook de Nieuwe Muzelmens is in de maak. (...) Duizenden kleine berichtjes, duizenden kleine feiten kondigen de totale ommekeer aan. Van oost naar west, van oost naar west. Zo langzamerhand zijn we allemaal al vertrouwd geworden met de twaalfde imam dan met de onbevleete ontvangenis, de Ramadan zegt ons al meer dan Pinksteren en we zijn oneindig veel nieuwsgieriger naar de uitspraken van de conferentie van de sunnitische ulema in Islamabad dan naar die van de conferentie van de katholieke bisschoppen in Noordwijkerhout. Op een ochtend zullen we wakker worden en allemaal Ali heten.

Hij gaat verder in op de manier waarop met name de Nederlandse industriëlen zich in het stof (of woestijnzand) buigen voor de Arabische olie, en aldus Nederland voorbereiden op de islamisering.

Ook in zijn eerste *NRC-Handelsblad* column (8 maart 1989) naar aanleiding van de Rushdie-affaire, verschenen twee dagen na het debuut van Rasoel in dezelfde krant, pikt Komrij het motief van de serviele politici en industriëlen weer op:

Regeringen geven meer om olie en wapens dan om de vrijheid van meningsuiting. De bekommernis om die vrijheid staat ze mooi in windstille tijden en ze maken er goeie sier mee zolang het niks kost. Maar in tijden van nood zijn er andere belangen. Handelsbelangen. Op dat terrein zijn, zelfs bij de geringste nood, pragmatisme en opportunisme synoniem. Het zijn prachtige dagen, nu, om de politici te observeren: hoe ze aan de ene kant pal achter westerse waarden staan, en aan de andere kant toch weer een beetje meeleven met de gekwetste moslim-ziel, hoe ze op het ene moment elke boekverbranding van de hand wijzen en er op het andere moment, 'gezien omstandigheden, context en traditie', toch wel een ietsepietsje begrip voor zonden willen opbrengen (...).

Ook direct naar aanleiding van de Rushdie-affaire, gaat Komrij in een verdediging tegen K.L. Poll die hem van racisme had beschuldigd, nog eens in op het ‘ideologische fanatisme’ van de moslims, en op de laffe houding van westerse regeringen en industriëlen om bij de Arabieren in het gevlij te komen:

(Is een boek - dat van Rushdie - zoveel waard?). Hoe onze hoerige drift om, desnoods vermomd als woestijn-bedoeïenen, te overleven en het met onze moordenaars op een akkoordje te gooien, de plaats heeft ingenomen van een besef van culturele eigenwaarde (Komrij, column NRC-Handelsblad, 22 maart 1989).

Hier is overigens niet alleen sprake van Rushdie, en van de slaafse onderwerping aan de moslims, zoals in *DOVN*, maar wordt zelfs het in de Rasoel-affaire zo centrale punt van de ‘vermomming als woestijn-bedoeïenen’ door Komrij zelf aan de orde gesteld. De maskerade, die elders in meer algemene termen als motief in zijn werk voorkomt, wordt hier heel concreet. Het is dus geenszins vergezocht te veronderstellen dat Komrij de vermomming van de schrijver van *DOVN* als de moslim Rasoel zelf heeft bedacht.

Ook bij Rasoel is de verovering van Nederland door de islam een hoofdthema, dat op de volgende manier wordt uitgewerkt in het motief van de laffe regering:

(De moslims in Nederland zullen steeds brutaler worden). De regering, die het op dat ogenblik drukker zal hebben met de olieprijs en de dollarkoers, en het belangrijker vindt dat de Nederlanders, met een ton op de bank, voor de tv kunnen hangen dan dat ze als vrije burgers over straat kunnen lopen, zal ter vereenvoudiging dan maar een compromis sluiten, zoals gewoonlijk, en met een noodwetje komen dat het vertonen van pornografie in etalages en het uitlaten van honden verbiedt, maar nog niet het dragen van korte rokken tijdens de Ramadan. (DOVN, p108-109).

Nadien zullen de moslims geleidelijk doorgaan de Nederlanders te overheersen en te domineren, en die zullen geen andere keus hebben

dan mee te doen aan een partij touwtrekken waarin ze voortdurend terrein verliezen. (DOVN, 112).

De jihad is begonnen. (DOVN, 113).

De overeenkomst van deze citaten uit *DOVN* met de onheilsfantasie van Komrij in 'La ilaha illa allah' en verschillende columns is treffend, niet alleen wat betreft de manier waarop de agressieve verbreiding van de islam wordt geschetst, maar vooral ook hoe het thema in motieven wordt uitgewerkt, zoals de verwijzing naar de heilige oorlog (de 'jihad'), de Ramadan, 'naïeve' en serviele houding van de politici en industriëlen, of het verbieden van spijkerbroeken en korte rokken.

De Arabische prinses

Naast deze meer algemene anti-moslim-motieven, zijn er echter ook een aantal deelthema's en motieven die de overeenkomst tussen Komrij's werk en *DOVN* nog duidelijker aantonen.

Het eerste motief is de behandeling van vrouwen, met als karakteristiek voorbeeld de 'dood van de Arabische prinses', een motief dat we zowel bij Komrij als bij Rasoel vinden. Komrij brengt het als volgt:

Europa is rijp voor de islam. Ze hebben er, door de overmacht van de olie, elk verzet al bij voorbaat opgegeven. Toen de film De dood van een prinses op de Nederlandse treurbuis vertoond zou worden, konden we het in zijn meest hypocriete naaktheid merken. Volgens Terre des Hommes worden dagelijks honderden jonge Arabische vrouwen verbrand, onthoofd, vergiftigd of de keel afgesneden, 'omdat ze de familie-eer hebben bezoedeld'. Dit gebeurt dan door hun eigen vader of broer. In De dood van een prinses ging het om de dochter van een oliepotentaat uit Saoedi-Arabie. Wat riep ineens een lid van het parlement voor de radio? 'Het past ons niet een oordeel te vellen over de cultuur van een ander land.' En wat schreeuwde de voorzitter van de Nederlandse vereniging van ondernemers voor de radio? 'We

zouden wat meer respect moeten opbrengen voor de cultuur van een ander land.'

In *DOVN* vinden we de volgende passage over Arabische vrouwen en de Arabische prinses:

En het verklaart waarom op 15 juli 1977 duizenden Saoediërs in een kring kwamen staan, in gewijde witte kledij, om het hoofd van hun prinses te zien afhakken door een islamitisch zwaard - zij het niet met een slag - omdat ze naar bed was geweest met een jongen die ze in Beiroet had ontmoet. Hetzelfde had overigens ook kunnen gebeuren in Jordanië, Oman, Yemen of tientallen andere landen, al geeft de regering in Iran de voorkeur aan nettere methoden, zoals het publiekelijk doodstenigen van vrouwen die schuldig zijn bevonden aan overspel: dat zijn leuke dingen voor de mensen (87).

In feite gaat het hier niet alleen om een cultureel, stereotiep motief, maar vooral ook om een concrete gebeurtenis, hetgeen de verwijzing in zowel *DOVN* als bij Komrij nog opmerkelijker maakt.

De stem van boven

Wanneer moslims naar aanleiding van de oproep van de Ayatollah Khomeiny de straat op gaan, dan gebeurt dat volgens Komrij en Rasoel op commando (van Allah of zijn vertegenwoordigers, zoals Khomeiny). Vergelijk hoe Komrij het in zijn column over de Rushdie-affaire zegt, en hoe Rasoel dat in zijn pamflet formuleert:

(De serviele politici). (...) het is kostelijk om te zien met wat voor fladderende gebaren ze niet helemaal uit het gezicht proberen te raken van de vliegende mat van de gekke derwisjen. (...) een paar zelfgekozen voorgangers roepen schuimbekkend en in het kromst denkbare Nederlands dreigementen in de microfoon die, als je op de klanken afgaat, wat primitieve bloeddorstigheid en gehoorzaamheid aan de Opperderwisj betreft, niets de raden overlaten (...)(Komrij, NRC-Handelsblad, 8-3-89).

Geen woord over het fundamentalisme van de moslims. Alsof de moslims allemaal willoos gehoorzamen aan de bevelen van een donderstem uit de hemel (DOVN, 48).

De agressieve demonstratie

We hebben zojuist gezien hoe Komrij in zijn beruchte column demonstrerende moslims voorstelt ('schuimbekkend', 'kromst denkbare Nederlands [sprekend]', 'bloeddorstig'). Even daarvoor schrijft hij in zijn column het volgende:

Als één ding duidelijk wordt, nu duizenden mohammedanen schreeuwend en tierend de straat op gaan, dan is dat wel het volkomen échec van het multi-raciaal en multi-cultureel beleid dat ons altijd door de politiek zo werd aangeprezen. (...) De moslim trekt en masse langs de straten, met woeste kreten als 'Rushdie dood, Allah groot' en met spandoeken waarop wordt opgeroepen tot wraak. (Komrij, NRC-Handelsblad, 8-3-89).

Rasoel schrijft ook over demonstrerende moslims naar aanleiding van de Rushdie-zaak:

Over schreeuwen gesproken, het kleine aantal van 5.000 moslims dat, verzameld in Den Haag, 'Dood aan Rushdie' schreeuwde, komt getalsmatig overeen met een schamele 150.000 protesterende Nederlanders. We hebben het dan over een betoging, en alleen over de mensen die daadwerkelijk kwamen betogen, dus niet over allen die het huis niet uit mochten of niet mochten demonstreren. De betogers betoogden niet uit principe, zelfs niet uit woede, maar uit pure agressie. Agressie omwille van de agressie. (DOVN, 58).

Hoe de moslims van ons systeem profiteren

Het 'in de watten leggen' van de minderheden is een wijdverbreide mythe in Nederland. Ook Komrij heeft daar het

nodige over te zeggen. In zijn al meermalen geciteerde column in *NRC-Handelsblad*, zegt hij hierover onder andere het volgende:

*Het is allemaal vergeefs geweest, het welzijnswerk en het gebabbel over anti-racisme. Verspilde moeite. Weggegooid geld. Niet een spat van redelijkheid of tolerantie is aan die groep, die zo lang in een maatschappij heeft geleefd die haar waarachtig ook wel wat had te bieden, blijven kleven (...) Nu ja, iets hebben ze mee gekregen van onze cursussen, voorlichtingsbijeenkomsten, radioprogramma's en buurthuizen. Ze hebben van het systeem afgekeken hoe ze het systeem het handigste kunnen misbruiken. (...) Maar vooral weten ze exact de status van westerse pressiegroep uit te buiten. Ze stellen eisen, want er kan ze niets worden afgepakt. (...) In de schoot van onze protest-cultuur voelen ze zich, met hun lafheden en hondetrouw, verwend en sterk. Dat allemaal op onze kosten. Onder onze politie-escorte. We gaven ze zelf de stok waarmee we nu worden geslagen. We hebben ze als stakkers verwend en krijgen ze als wolven terug (Komrij, *NRC-Handelsblad*, 8 maart, 1989).*

Deze en andere uitspraken in de *NRC* liggen geheel in de lijn van het pamflet van Rasoel. Zelfs een conservatief als wijlen de literatuurcriticus Poll vond deze column racistisch, iets waartegen Komrij in een andere column Poll weer op aanviel. Dat de opvattingen en uitspraken van Komrij en Rasoel op dit punt nauwelijks van elkaar zijn te onderscheiden, moge blijken uit de volgende passages van *DOVN*:

Zullen ze zo tolerant zijn als de Nederlanders of voortdurend klagen, protesteren en processen beginnen? Kortom, zullen ze zich Nederlands gedragen of hun eigen mentaliteit behouden? Allemaal vragen naar de bekende weg. (DOVN, 72).

Maar naarmate de tijd vordert en ze meer overwinningen behalen van het soort als eigen scholen, universiteiten, moskeeën, ziekenhuizen, stranden, zwembaden, sportcentra en wie weet wat nog meer, en nu ze bovendien straffeloos op misdadige wijze hebben kunnen protesteren, zullen ze geleidelijk minder verlegen worden en zelfverzekerder. (DOVN, p107-108).

Juist op dit punt mogen we nogmaals vaststellen dat het opmerkelijk is dat Rasoel voor deze uitspraken is veroordeeld, en Komrij niet. Mij dunkt een kras juridisch voorbeeld van ‘ongelijke behandeling’, alsof columnisten boven de wet staan.

Wellicht nog opvallender is het feit dat ondanks deze uitspraken van Komrij, en ondanks de verbluffende overeenkomst met de thematiek van *DOVN*, degenen die zich in de pers over de Rasoel-affaire uitten, niettemin vol konden houden dat Komrij nooit zoiets als *De Ondergang van Nederland* kon hebben geschreven. Dit betekent dat zij kennelijk het werk van Komrij niet kenden, of de ogen moedwillig hebben gesloten voor de overeenkomsten met *DOVN*, bevreesd hieruit de conclusie te moeten trekken die ik hieruit heb getrokken. Zo mocht het onder pseudoniem geschreven *DOVN* ‘racistisch’ worden genoemd en veroordeeld, maar werd a priori ontkend dat werk van een beroemd schrijver dat hier als twee druppels water op lijkt ook maar iets met racisme van doen heeft.

Andere motieven

Behalve de motieven die direct verband houden met de hoofdthema's van *DOVN*, vinden we bij Rasoel ook een aantal andere motieven die, vooral in combinatie, vrij kenmerkend zijn voor het werk van Komrij. Het zijn vaak ook deze motieven die bijdragen aan het literaire karakter van *DOVN*. Het zijn beelden, vergelijkingen, metaforen, scènes, en verwijzingen die slechts indirect iets te maken hebben met de argumentatie in *DOVN*.

De aap

Rasoel en Komrij hebben beiden iets met apen. Bij Rasoel vinden we naast de al eerder geciteerde passages over apen (en psychologische verklaringen) de volgende fragmenten met dit motief, een motief dat zowel betrekking heeft op de oorsprong

(simpelheid, domheid, naïviteit) van de mens als op het na-apen van elkaar:

Wat ons nog een keer terugvoert naar onze aap, die in geen eeuwigheid een vrouwtje had gezien. Op een dag kwam er een veel grotere mannetjesaap voorbij. Kleine aap rukte zich los en sprong boven op grote aap, ongeacht geslacht of deel. (Hij ging zowaar echt aan de gang op die rug.) Een aanwezige Nederlander zou die aap niet alleen voor homofiel hebben gehouden, maar ook nog voor ruggofiel (DOVN, 25-26).

Maar minderontwikkeling betekent uit de aard der zaak meer temperament, meer impulsiviteit, meer agressie, kortom: meer van alle eigenschappen waarmee we als apen zijn begonnen (DOVN, 50).

En de stadia die een kind doormaakt tot het geheel volwassen is, vormen evenzeer een evolutie-proces als de ontwikkeling van aap tot mens. (...). (DOVN, 51).

Bij Komrij lezen we het volgende over apen:

Het daarvoor verantwoordelijke ministerie spreidt de drenzerigheid van het kind dat ten koste van alles zijn zin wil krijgen, de jaloezie van de aap die alleen haar eigen jonkies mooi vindt en de kilheid van de ongetrouwde conciërge tentoon. (Komrij, Lof der simpelheid).

Dat alle mensen apen zijn, behalve de Nederlanders, het zit er te diep in. In oorlogs- en vreedetijd. Hoeveel haat schuilt er in goedheid? Hoeveel domheid in naastenliefde? (Komrij, Lof der simpelheid).

Een heer is een aangeklede aap (Komrij, De gelukkige schizo, 12).

Typisch voor dit soort motieven is dat ze niet direct hoeven te slaan op het hoofdthema (zoals discriminatie). Ze hebben een meer onafhankelijke en beeldende functie, bijvoorbeeld als metafoor, vergelijking of als stap in een argumentatie. Zowel bij Komrij als Rasoel symboliseert de aap dan ook (onder meer) het

domme, primitieve of agressieve in de mens. Zowel voor Rasoel als voor Komrij is de mens inderdaad een ‘aangeklede aap’.

Zwerfhonden en andere dieren

Behalve apen treedt in Komrij's teksten een hele menagerie aan andere dieren op, zoals ook al in zijn autobiografische roman *Verwoest Arcadië* de kat en de hond uitvoerig worden beschreven. Ook bij Rasoel is dat het geval, blijkens onder andere de volgende passages:

Toen ik een jaar of twaalf was, kocht mijn vader, een echte He-man, het luchtdrukpistool voor me waarom ik al zo lang vroeg. Ik ging ermee oefenen en na een ritje door de omliggende dorpen, waar de kinderen met me meeliepen, kwam ik thuis met een hele tros mussen, kraaien, eekhoorns en hagedissen aan een touw achter mijn fiets aan. Mijn pistool was beter dan dat van mijn vriendjes, maar toch niet krachtig genoeg om wilde katten en honden te doden. Wel kon je zo'n kat een hoge lichtsprong laten maken of de hond hard te laten janken, tot vermaak van de buurt die lachend stond toe te kijken. (DOVN, 11-12).

Een dode krokodil was natuurlijk ongewoner dan alle ezels, honden, katten en af en toe een baby die in de sloppen lagen te rotten. (DOVN, 15).

Rasoel heeft het met name ook over zwerfhonden:

De gemeente, die tot taak had de zwerfhonden op te pakken, had geen stenen nodig. Toegerust met zware ijzeren klemmen die eruit zagen als ijstangen omsingelden de hondenvangers zo'n hond. Een besloopte hem van achteren en sloeg dan met een snelle beweging de klem in zijn heupen. Het gillen van de hond was amusant, maar niet verwonderlijk, want die hond vroeg zich af wat hij toch had misdaan om zo'n lot te verdienen. Dan werd hij over straat gesleurd, met een rood spoor achter zich aan, en op een vrachtauto gegooid waar al een stapel collega's van hem lag, en voortging het, naar waar ze een eind zouden

maken aan zijn hondeleven. Honden die bezig waren met de geslachtsgemeenschap en dus aan elkaar vast zaten, kwamen zelden aan deze gezellige rit toe: zij werden aan de mannen, vrouwen en kinderen van de buurt overgelaten, die het schouwspel zo stuitend vonden dat ze de honden gewoon met stokken de hersens insloegen. (DOVN, 12-13).

Overigens is deze passage niet zozeer opmerkelijk omdat zij over zwerfhonden gaat, maar eerder nog dat de uitgebeelde scène, net als zoveel andere in *DOVN*, zo uitermate atypisch is voor een racistisch pamflet, en eerder in een roman wordt verwacht.

Ook bij Komrij komen we verschillende malen zwerfhonden tegen. En omdat in tegenstelling tot honden of zwerfkatten, zwerfhonden in Nederland geen alledaags verschijnsel zijn (het woord ‘zwerfhond’ komt niet eens in de Van Dale voor), is deze overeenkomst opmerkelijk. De reizende Komrij identificeert zich zelfs met een zwerfhond:

Veertig ben ik heden en een zwerfhond geworden (Komrij, De gelukkige schizo, 11).

Ik ging, onstuitbaar en lachwekkend simpel, de weg van iedere zwerfhond. (Komrij, De gelukkige schizo, 14).

Stompzinnigheid

Komrij vindt zijn tegenstanders, en soms Nederlanders in het algemeen, niet alleen ‘dom’, maar vaak ook ‘stompzinnig’, een typisch geval van stijl (woordkeus) dat bij Komrij al bijna een vast motief is geworden binnen zijn bekende thematiek van de superieure schrijver:

De ene na de andere kunstenaar werd door dat deerlijk beschaafde en spitse volkje op de onbeschaafdsten en stompzinnigste wijze behandeld. (Komrij, Gelukkige schizo, 94).

Zoals het nu is overstelt het medium televisie enkel de stompzinnigen met stompzinnigheid (Komrij, Gelukkige schizo, 122).

Niet toevallig bedient ook Rasoel zich graag van dit epitheton, overigens zowel voor de moslims als voor de Nederlanders. Soms komt het meerdere keren voor op een enkele bladzijde:

Zoals aanstoot nemen een vorm van agressie kan zijn, zo kan fundamentalisme een vorm van stompzinnigheid en bekrompenheid zijn. (...) Dus laten we het pure fanatisme en de stompzinnigheid van de moslims niet toedekken met schone, nette woorden zoals fundamentalisme zolang ze Rushdie blijven opjagen. (...) Het is al stompzinnig dat eerst twee al in vrede rustende rechters gezelschap moeten krijgen van een senator. (...) En wat des te stompzinniger is, gezien de beschikbare computers en informatie, is dat een incident van de ene soort niet een incident van een andere soort kan voorkomen, maar alleen een herhaling van hetzelfde incident. (DOVN, 59-60).

Het lijkt mij stompzinnig om ervan uit te gaan dat iets wat in het verleden goed is gegaan in de toekomst ook goed zal gaan. (DOVN, 67).

Nederlanders zijn saai en ‘dor’

De schrijver en columnist Komrij generaliseert graag over ‘de Nederlanders’. Behalve dat ze vaak stompzinnig of bekrompen worden gevonden, en worden beschuldigd van het feit dat ze geen aandacht hebben voor kunst en cultuur, vindt Komrij ze ook saai. Dit motief vinden we bij Komrij ook in *Lof der Simpelheid* wanneer hij het heeft over het wereldbeeld van de firma Dorknoper & Co (p. 36). Om die saaiheid te beschrijven maakt Komrij gebruik van het nogal ongebruikelijke woordje ‘dor’ (in zijn column in de *NRC* van 1 februari 1989 heeft hij het over ‘droogstoppels’ en ‘dorknopers’), vooral ook om het gebrek aan passie en vooral cultuur bij de Nederlanders te benadrukken.

Ook Rasoel bedient zich van die niet alledaagse beschrijving van de Nederlanders, en gaat daar zelfs uitvoerig op in:

IS DE NEDERLANDER DOR? Het eerste wat een immigrant die niet stekeblind is kan zien zonder nog een brochure te kopen is hoe

dor de Nederlanders eigenlijk zijn-niet dat de Nederlanders (of ik) dat overigens ontkennen. Je moet tenslotte geluk hebben wil je een Nederlandse man ooit zien lachen of huilen, of hem zelfs opgewonden of boos zien. (...) De dorheid van de Nederlanders in de dagelijkse omgang is de prijs die ze betalen voor hun zeer bewuste levenswijze, omdat iemand nu eenmaal niet tegelijk zeer bewust en zeer spontaan kan zijn, en omdat het een evenredig ten koste gaat van het ander. Sommigen menen misschien dat het beter is om spontaan te zijn, en dan maar iets minder dor dan de Nederlanders, en misschien hebben ze gelijk, maar juist die dorheid maakt de Nederlanders zo ongevaarlijk. (DOVN, 35).

Deze laatste passage uit *DOVN* zou zo afkomstig kunnen zijn uit een column of uit één van de andere polemische stukken van Komrij gericht tegen de saaie, stompzinnige, aculturele, hypocriete, wereldverbeterende Nederlanders. Vandaar ook dat *DOVN* eigenlijk een merkwaardig ‘racistisch’ pamflet is: Het lijkt hoofdzakelijk gericht tegen moslims en andere buitenlanders, maar het is in feite, net als in het werk van Komrij, een pamflet dat net zozeer tegen de Nederlanders is gericht.

Nederlanders als ‘morele kampioenen’

Dat Nederlanders het in de wereld altijd beter weten, en met name zich moreel vaak boven anderen verheven voelen, is een bekend stereotype, en ook Komrij neemt deze eigenschap vaak op de korrel. Verbonden met de naïviteit van de Nederlanders die we al eerder zijn tegengekomen, gaat dat ook op voor de blinde liefde van de Nederlanders voor de Derde wereld:

[De overjarige revolutionair]. Wat heeft die blinde kalverliefde voor de Derde Wereld opgeleverd? Dictaturen. (...) (Komrij, Gelukkige Schizo, 18).

[Nederlanders, Wereldomroep]. Platpratende wereldverbeteraars mogen een kwartier lang hun zegje doen over de vrede op aarde en het welzijn van de medemens, waarvan het ontbreken hun juist zo'n goed-

belegde boterham bezorgt. (Komrij, column *NRC-Handelsblad*, 18-1-89).

[Bekeringsijver]. *Die domheid zonder zelfreflectie die bekeringsdrift heet - het is het verachtelijkste waartoe de mens kan zinken.* (Komrij, *Humeuren en temperamenten*, 26).

Ook bij Rasoel, die over Nederlanders als de ‘champions’ spreekt, is dit een geliefd motief:

Bij de eerste aanblik van de Nederlanders ziet men Atlas die de wereld torst. Bij de tweede verandert men niet van mening. Bij de derde lijkt het wel of de Nederlanders per se iets willen bewijzen met hun goede daden, ongeacht de consequenties en misschien zelfs ongeacht degene op wie de goede daden zijn gericht. ‘Wat zeg je daar, gebruik jij fosfaatvrije zeep? O, dat is nog niets, ik doe aan dierenbescherming. Wat? Je moeder werkt voor Greenpeace? Dat is nog kinderspel, mijn moeder werkt voor de Vereniging Vluchtelingenwerk en mijn broer is trouwens tegen zure regen, mijn vader protesteert tegen kernwapens, onze hele familie is tegen discriminatie en we hebben zelfs twee gitzwarte kindertjes in de schuur wonen, die hebben we mee teruggenomen uit Afrika, al wilden we er eigenlijk drie, dus je ziet wel hoe geweldig wij zijn. En o ja, bijna vergeten: we hebben ook nog op Groen Links gestemd.’ (DOVN, 38).

Behalve de typische Komrij-thematiek van de Nederlanders als morele kampioenen en hypocrieten, is ook de ironische, zo niet cynische stijl van deze passage zo kenmerkend voor Komrij dat degenen die met Komrij's columns vertrouwd zijn, deze passage zonder aarzelen aan hem zouden toeschrijven.

Een concreet voorbeeld van de naïeve goedheid van de Nederlanders dat zowel Komrij als Rasoel is opgevallen is het feit dat Nederlanders nota bene Afrikanen in huis halen. Terwijl bij Rasoel Nederlanders ‘gitzwarte kindertjes’ uit Afrika in de schuur laten wonen, maakt Komrij deze vorm van ‘naastenliefde’ als volgt belachelijk:

*(...) die mensen lopen zo over van naastenliefde, de halen Afrikanen bij zich thuis. Ja over de vloer! (Gerrit Komrij, *Herenmijntijd*, 10).*

Overigens vinden we in het algemeen zowel bij Komrij als bij Rasoel een meewarige, zo niet cynische, houding ten opzichte van medeleven, sociale gevoeligheid en solidariteit, die dan ook stevast worden geperverteerd in hun tegendeel, namelijk tot schijnheiligheid en egoïsme. Dit geldt niet alleen ten opzichte van ontwikkelingshulp en de Derde wereld, maar ook met betrekking tot de bestrijding van racisme en de zorg voor minderheden in Nederland.

A en B

Een zowel stilistisch als inhoudelijk motief is de manier waarop zowel Komrij als Rasoel argumenteren en illustreren met letters (constanten), zoals A en B (en niet met variabelen zoals X en Y):

Als de interviewer hem in de A-taal iets voorlegde ging hij in de B-Taal verder (...). Tegen A-problemen nemen ze B-maatregelen. (Komrij, Gelukkige Schizo, 51).

A keek naar B (...) (Komrij, Gelukkige schizo, 180)

Zo mag een fatsoenlijk burger, tussen subsidie-fraude A en belastingconstructie B in... (Komrij, Lof der simpelheid, 31).

Want als familie A om etenstijd langskomt en familie B springt op en biedt iedereen aan om mee te eten (...) (DOVN, 40).

HET VERSCHIJNSEL $A = B$ (DOVN, 79vv).

Natuurlijk zegt dit gebruik van constanten op zich niet zoveel: Meer schrijvers gebruiken de letters A en B. Maar als onderdeel van een hele reeks overeenkomsten tussen twee schrijvers, levert ook dit weer een klein stukje van de dezelfde tekstuele ‘vingerafdruk’.

Tiananmen

Zowel Komrij als Rasoel is het neerslaan van de democratische beweging op het Tiananmen-plein in Beijing opgevallen. In zijn column van 9 augustus in *NRC-Handelsblad* maakt Komrij zich weer eens kwaad over de lafheid van de politici:

Terwijl ik de naam Rushdie opschreef, besepte ik ineens uit wat voor oeroud tijdperk die affaire afkomstig lijkt. We hebben inmiddels de op en ondergang van de lente in China meegemaakt, we hebben het bloedige neerslaan van de vrijheidsbeweging aanschouwd, we hebben de klassieke nasleep kunnen volgen van terreur, verraad en martelingen, we hebben braaf verklaard 'getuige te zijn geweest van een historisch moment in de moderne geschiedenis' en uiteindelijk blijkt de Westerse opwindning over Tiananmen sneller te zijn weggeëbd dan die over The Satanic Verses (Komrij, column NRC-Handelsblad, 9-8, 1989).

Interessant is dat Komrij de gebeurtenissen op het Tiananmen-plein in verband brengt met de Rushdie-affaire. Kennelijk bestaat er ook bij Rasoel zo'n verband, want ook hij heeft het over het neerslaan van de democratische beweging in China in *DOVN*, dat ook naar aanleiding van de Rushdie-affaire was geschreven:

En wat de prijs op Rushdie's hoofd aangaat: het westen blijft zijn tijd verdoen met eisen dat Iran die oproep intrekt (...). Om terug te komen op die verrassingsfactor: of het nu gaat om het benefiet-concert dat George Harrison organiseerde voor de slachtoffers van de overstromingen in Bangladesh, waar het geld werd ingepikt door de rijken, of om het neerslaan van de democratische beweging in China, steeds opnieuw worden mensen het slachtoffer van de verrassingsfactor. Ze zien de gebeurtenissen niet aankomen en ze leren niet van gemaakte fouten. (DOVN, 60).

Deze identieke verwijzing naar het 'neerslaan' van de democratische beweging in China is natuurlijk niet geheel verrassend wanneer we bedenken dat *DOVN* en de column van Komrij in dezelfde periode (en na de gebeurtenissen in Beijing)

zijn geschreven, maar de link met de Rushdie-zaak is natuurlijk wel opmerkelijk. Dat zowel Komrij (een week eerder in zijn column) als Rasoel (enkele regels later) het bovendien beiden over Tsjernobyl hebben, zullen we ook maar aan een opmerkelijk toeval toeschrijven. Als het niet om één auteur zou gaan, lijkt het wel of we het in het geval van *DOVN* met een kloon van Komrij te doen hebben, iemand die precies dezelfde dingen uit het wereldnieuws oppikt, zich daar precies zo over opwindt, en daar op dezelfde manier over schrijft.

Twee culturen

Komrij heeft het niet alleen vaak over artistieke cultuur, maar ook over cultuur in het algemeen. In het al eerder geciteerde fragment over de verschillen over ‘onze’ cultuur en de islamitische cultuur, vergelijkt hij naast verschillen in politioptreden en vormen van tolerantie ook de verschillende manieren van demonstreren:

Zouden we werkelijk niet kunnen ingaan op het verschil tussen de protestcultuur van de islamitische wereld en de onze, en waarom wij zo halfzacht en naïef zijn in het beoordelen van dit protest? (...)

Het gaat om een wereld tegen een wereld (...). (Komrij, column *NRC-Handelsblad*, 22-3-89).

In de schoot van onze protestcultuur voelen ze zich, met hun lafheden en hondetrouw, verwend en sterk. (Komrij, column *NRC-Handelsblad*, 8-3-89).

We vinden hier het bekende motief van de twee botsende culturen (het Westen vs. de Islam), en de verschillen tussen de westerse (tolerante) en de islamitische (fanatieke) cultuur. Rasoel gaat ook uitvoerig in op de verschillen tussen de Nederlandse en de moslimcultuur, en ook hier vinden we de tegenstelling tussen hard en zacht (soft):

(...) Ik laat de culturele dreiging van buitenlanders in het algemeen nu even voor wat ze is en concentreer me op de meer specifieke dreiging

van de moslims, die ook een politieke dreiging is (...) ten slotte is het veel gemakkelijker voor een hard iemand om een zacht iemand te domineren dan andersom. Het ligt dan ook veel meer voor de hand dat de moslimcultuur de Nederlandse cultuur zal domineren dan andersom - niet omdat dat de bedoeling is op zelfs wenselijk, maar omdat het nu eenmaal zo gaat. (...) Zij [de Nederlanders] zullen, kortom, hun cultuur offeren om de islamcultuur te beschermen. (DOVN, 91-92).

Het toekomstvisioen van de moslimoverheersing

Zoals we al eerder hebben gezien loopt Rasoel's boek uit op de apocalypse van de moslimoverheersing. Komrij schetst een dergelijk angstvisioen ook in zijn stuk 'La ilaha illa allah' van het begin van de jaren '80. Dat hier niet sprake is van een verouderde en inmiddels verworpen mening, maar om een nog steeds actuele en direct met de Rushdie-affaire verbonden opvatting, blijkt onder meer uit Komrij's derde column gewijd aan de Rushdie-affaire. Daarin simuleert hij, deels ironisch, deels ernstig, hoe een jonge naïeve Nederlandse schrijver een brief schrijft aan Rushdie, zoals ook andere bekende Nederlanders dat hadden gedaan:

Het land van de ayatollahs is het enige land met een voedingsbodem voor de jongste golven van onverdraagzaamheid. Er zullen meer schrijvers de dupe worden, meer boeken worden verbrand, meer spandoeken worden rondgedragen die oproepen tot moord op ons, intellectuelen. De sombere tijden zijn misschien al aangebroken, onomkeerbaar. Wie zal het zeggen? (...) Wie zal zeggen of onze zogenaamde democratieën zich niet zonder slag of stoot zullen onderwerpen aan zoveel verleidelijke volksmennerij. Zijn er immers ook onder ons niet genoeg lieden die uw boek - alle boeken - het liefst verboden zouden zien? (Komrij, NRC-Handelsblad, 21-6-89).

Dit is - ook in dezelfde stijl - precies het hoofdthema van het laatste deel van *DOVN*, deels geschreven in 1989, net als deze column. We moeten dus alweer concluderen dat Komrij meerdere malen onder eigen naam het 'programma' van *DOVN* had gepubliceerd. Voor wie zijn thematiek en houdingen, ook in

verband met de Rushdie-affaire kent, is de vermomming als Rasoel alleen al om die redenen flinterdun.

Naar aanleiding van een aantal stukken over toekomstromans (in *Averchts*), verwijst Komrij op de volgende manier naar zichzelf als hij het over ‘Utopie of Apocalypse’ heeft:

Een dichter die zich enkele malen met de nachtzijde van de toekomst heeft beziggehouden is Gerrit Komrij (Komrij, Averchts, 129).

Met andere woorden, zelfs als grimmige pastiche op de toekomstroman past *DOVN* geheel binnen het intellectuele en literaire programma van Komrij.

Stijl

Weinig begrippen in de analyse van kunst, literatuur, mode, tekst en taalgebruik zijn zo vaag en dubbelzinnig als het begrip ‘stijl’. In veel gevallen gebruikt men de term om een aantal specifieke eigenschappen te benoemen die een kunstwerk, een oeuvre, een kunstenaar, een genre, of een artistieke periode kenmerken. Men zegt dat men aan die stijlkenmerken het werk van een bepaalde kunstenaar herkent, zoals men ook ogenblikkelijk iemands stem of handschrift herkent, vooropgesteld natuurlijk dat men eerst moet kennen om te herkennen. Deze brede opvatting van het begrip stijl kan slaan op een kenmerkende thematiek, motieven, personages, retorische figuren, enzovoorts.

Voor de analyse van taalgebruik en teksten gebruiken we meestal een wat specifiekere begrip ‘stijl’, namelijk de manier waarop een bepaalde betekenis of inhoud in de tekst wordt uitgedrukt, bijvoorbeeld door een specifieke uitspraak (of de vormgeving of lay-out van een gedrukte tekst), specifieke woorden of een specifieke zinsbouw. Stijl in dat geval staat voor variatie: We kunnen min of meer dezelfde inhoud op variabele manier uitdrukken, en een keuze uit verschillende manieren van uitdrukking is dan de ‘stijl’ van een tekst. Deze stijl kan ook kenmerkend zijn voor een schrijver (een persoonlijke stijl) dan wel voor een bepaalde situatie of een bepaalde sociale groep (sociale stijl). Veel

stijlkenmerken worden doorgaans minder goed bewust gecontroleerd dan de inhoud: het kiezen van woorden en het vormen van zinnen gaat min of meer automatisch, ook al past men de stijl aan de situatie aan; in de ene situatie praten we wat formeler dan in een andere; en een column heeft meestal een andere stijl dan een roman.

Als we over de stijl van Rasoel en Komrij spreken, dan bedoelen we daarmee vooral de specifieke woordkeus en zinsbouw van hun werk, en - in wat bredere zin - eventueel ook 'stijlfiguren' als herhalingen, metaforen of ironie zoals we die uit de klassieke retorica kennen.

Laten we nu eens de stijl van *De Ondergang van Nederland* bekijken. Hierbij valt in de eerste plaats iets heel merkwaardigs op: Terwijl men van een racistisch boekje de stijl van een uitzending van de Centrumdemocraten of van een rechts traktaat over 'buitenlanders' zou verwachten, is dat absoluut niet het geval voor *De Ondergang van Nederland*. Integendeel, de stijl van Rasoel is juist in allerlei opzichten min of meer literair, vol beeldspraak, onverwachte wendingen, en een zeer gevarieerde woordkeus, zoals we al in meerdere passages hebben kunnen opmerken, zoals bijvoorbeeld in de pseudo-autobiografie aan het begin van het boek. Er is geen sprake van een droge opsomming van vooroordelen, of van de uitvoerige nep-argumentatie van het xenofobe manifest. Men hoeft geen taal- of letterkundige te zijn om ogenblikkelijk te zien dat hier een ervaren schrijver de pen voert. Ook is het idioom zo karakteristiek Nederlands dat het uiterst onwaarschijnlijk is dat het boekje vertaald is uit het Engels, laat staan uit 'steenkolen-Engels'. Daarvoor is de woordkeus en het karakteristieke idioom, zoals we nog zullen zien, veel te typisch verweven met de Nederlandse sociale en politieke situatie en cultuur.

Waarom is de stijl van *De Ondergang van Nederland* en vooral van het autobiografische beginhoofdstuk 'literair' te noemen? Ook hier geldt weer wat we voor het begrip 'stijl' hebben gezegd: Het begrip 'literair' is zo vaag en meerduidelijk dat het niet in een paar tekstenmerken kan worden samengevat. Wat 'literair' wordt genoemd hangt bovendien af van een bepaalde periode of van een bepaalde groep lezers, critici, enz. Het 'litteraire' is dus een sociale

constructie, een conventie. Het feit dat dit hoofdstuk ongetwijfeld fictie is (en niet de echte geschiedenis van de kinderjaren van Rasoel) maakt op zich niet veel uit: Ook echte autobiografieën kunnen ‘literair’ zijn. Met andere woorden, men kan bijna alleen vaststellen dat deze tekst en dit hoofdstuk ‘literair’ zijn omdat ze in veel opzichten lijken op andere teksten die we (tegenwoordig) ‘literair’ noemen. Die overeenkomst blijkt onder meer uit de woordkeus, de zinsbouw, de stijlfiguren, de beschrijvingen, de associaties, enzovoorts. In een journalistieke of historische beschrijving van iemands jeugd zouden we andere beschrijvingen van iemands ‘jongste jaren’ verwachten. Vrij kenmerkend voor literaire verhalen zijn bijvoorbeeld het grote aantal passages over schijnbaar irrelevante, alledaagse zaken, de persoonlijke impressies en de monologue intérieur van de schrijver. Een aantal voorbeelden uit de fictieve ‘autobiografie’ van Rasoel:

Ik ben geboren uit gemiddelde moslimouders in een gemiddeld islamitisch land om een leven te gaan leiden en dingen te doen die niet uitzonderlijk waren voor een willekeurige in de islam verdwaalde halve blinde, om me heen meppend, schoppend, duwend en biggend net als de andere moslims. Ik viel op mijn knieën om gebeden te zeggen waarin woorden voorkwamen die ik begreep en nam deel aan activiteiten zoals met de geit, die ik langzaam de keel afsneed terwijl mijn ouders haar op de vloer drukten tegen het spartelen. Mijn zuster, thuis de enige jonger dan ik, was nog te klein om mee te helpen en ik met al mijn oudere broers kende het gevoel bazen boven me te hebben. Zij vroeg aan mij of ze naar buiten mocht, ik vroeg het aan de volgende enzovoort helemaal tot aan mijn oudste broer van vijftientig, die het mijn vader vroeg. (DOVN, 11).

Op school braken ze menig rietje op mijn knokkels, en thuis misschien nog meer, tot mijn vader er op een dag achter kwam dat ik had geprobeerd te roken en hij me zo erg wilde straffen dat hij iemand anders inhuurde voor het extra pak slaag. Maar waar klaag ik over? Mijn buurjongen hoorde mij niet vier huizen ver schreeuwen zoals ik hem, toen hij slaag kreeg voor het stelen van vlees uit de pan. En ook had ik het minder zwaar dan die christenman die in zichzelf Engels liep te spreken, wat de kinderen zo amusant vonden dat ze hem met stenen gooiden waar hij maar ging. Hij bloedde altijd, niet ik. Maar

aan de andere kant was hij maar één van de vele uitzonderingen zoals kreupelen, mongolen en blinden, die het allemaal moesten ontgelden. (DOVN, 12).

Zoals we al eerder hebben betoogd zijn dit niet het soort passages die we verwachten in een racistisch pamflet. Dit fragment heeft in allerlei opzichten een literaire stijl, zoals blijkt uit de herhalingen en het parallelisme van de eerste zin van het eerste fragment ('gemiddeld'... 'gemiddeld'), de metafoor ('halve blinde'), en de opsomming 'meppend, schoppend, duwend en biggend'. De sterke nadruk op moslims, die ongetwijfeld ongebruikelijk zou zijn voor de autobiografie van een echte moslim, is natuurlijk bedoeld voor de hele maskerade rond de identiteit van de auteur. Hetzelfde literaire karakter vinden we in de rest van deze passages, zoals het motief van het slachten van de geit (kennelijk typisch voor moslims), en de autoritaire verhoudingen in het gezin (idem). Een racistisch pamflet waarin dit soort stereotypen zouden voorkomen, zou niet alleen niet autobiografisch zijn, maar ook niet de vorm van een korte beschrijving van episodes hebben aangenomen. Tenslotte komt in de tweede passage al het thema van de agressie naar voren dat ook later in de *DOVN* zo uitvoerig wordt behandeld. Maar ook hier wordt dit thema verwerkt in een enigszins ongebruikelijke opsomming ('kreupelen', 'mongolen' en 'blinden'). Zo bestaat dit hele hoofdstuk uit een reeks literair verwoorde episodes en meer filosofisch-literaire bespiegelingen van het type:

Hoewel de aapmensen, de minder beschaafde en de hoger beschaafde mensen allemaal maar emotionele wezens zijn, is het onderscheid tot op grote hoogte een kwestie van drempels en grenzen: van drempels waarboven ze besluiten te reageren en de grenzen die ze aan hun acties of reacties stellen. Echter, zowel deze twee factoren als het bewustzijn en de daarop nitgeoefende controle hangen rechtstreeks af van de graad van ontwikkeling van een volk. Het is dit besef, of de afwezigheid ervan, waardoor in derde-wereld-landen haast alles aanleiding kan worden tot een handgemeen en waardoor de Nederlanders vrijwel niet te beledigen zijn. In de eerste plaats komen ze al niet in actie, als een oude aansteker met een versleten vuursteentje dat geen vonk geeft, en in

de tweede plaats voorkomt hun besef van grenzen haast altijd dat ze te sterk reageren of te ver gaan. (DOVN, 51).

De stijl van *DOVN* wordt gekenmerkt door snelle wendingen, associaties, beelden en schijnbaar irrelevante toevoegingen. Er zijn talloze voorbeelden van dit soort literaire of essayachtige stijl. Hier is één van de vele beschrijvingen van de Nederlanders:

Dus hoezo zijn de Nederlanders anders dan andere volkeren? Bovendien, het bewijs is zonneklaar: de Nederlanders gaan zondags na de kerk met hun luchtbuks mussen schieten, ze spreken luid, alsof ze ruzie hebben, af en toe pauzerend om te spugen, als ze bij een sport verliezen, geven ze de scheidsrechter de schuld, roepen een dag van nationale rouw uit en sluiten hun winkels, terwijl de premier spreekt van een 'ramp', ze pesten oude mensen en gooien met stenen naar mensen in rolstoelen, om aan het eind van de middag hun enorme families in hun bussen te laden, met gordijntjes voor de ramen om hun vrouwen voor verlekkeerde blikken te verbergen en naar een restaurant te rijden waar ze rauwe hersenen eten uit de schedel van een vastgebonden aap, die ze hebben laten inslapen met een ferm tikje op zijn kop - of niet soms? (DOVN, 23).

Deze lange, complexe zin vol schijnbaar heterogene eigenschappen van de Nederlanders is alweer niet het soort stijl dat we in een pamflet of in een essay verwachten, maar eerder in een roman, in een literair essay of in een column van een schrijver als Komrij.

Niet alleen de inhoud (thema's, motieven) maar ook de stijl van *DOVN* komt inderdaad in veel opzichten overeen met die van Komrij in diens columns, zoals we ook al in de andere voorbeelden hierboven hebben kunnen zien. Vergelijkbare afwisselingen van lange en korte zinnen, overgangen tussen zinnen, beelden, vergelijkingen, persoonlijke ervaringen, verwijzingen naar bekende Nederlanders, en andere associaties. Geen strakke logische argumentatie, geen keurig opgebouwde gedachtegang, maar eerder een speelse reeks indrukken die, soms heel indirect, het argument van de schrijver ondersteunen.

Voor de lezers die de stijl van Komrij (nog) niet kennen, volgen hier nog een paar voorbeelden van een typische Komrijstijl, zoals in de volgende passage waarin de directeur van het LBR wordt vergeleken met een groothandelaar in ‘muggedodende spuitbussen’:

Tja, hoe moet je als directeur van het Landelijk Buro Racismebestrijding reageren, wanneer een van je groepjes potentiële klanten moslims, chinezen en andere bedreigde soorten ineens zelf blijkt te discrimineren? Hoe red je je daar uit? De overzichtelijkheid is immers verdwenen. De orde in je winkeltje is omgegooid. Zo'n directeur, dunkt me, kijkt dan ineens net zo optimistisch tegen de afsluiting van zijn jaarbalans en de verwachte winststijging van volgend jaar aan als een groothandelaar in muggedodende spuitbussen waar muggen uitkomen. (Komrij, 'Pleidooi voor een rokende racist', Lof der Simpelheid, 64).

En dan tenslotte in de beruchte column in *NRC-Handelsblad* van 8 maart 1989 over Rushdie en de moslims, waarin we ook het hoofdthema van *DOVN* tegenkomen, vinden we de volgende passages, die we deels nogmaals citeren:

Het zijn prachtige dagen, nu, om de politici te observeren: hoe ze aan de ene kant pal achter westerse waarden staan, en aan de andere kant toch weer een beetje meeleven met de gekwetste moslim-ziel, hoe ze op het ene moment elke boekverbranding van de hand wijzen en er op het andere moment, 'gezien omstandig heden, context en traditie', toch wel een ietsepietsje begrip zouden willen opbrengen; hoe ze nu eens ferme taal uitslaan en het dan weer bijzonder sneu vinden voor de goedwillende muzelman nee, het is kostelijk om te zien met wat voor fladderende gebaren ze niet helemaal uit het gezicht proberen te raken van de vliegende mat van de gekke derwisjen. (...) Kerken die tot tapijthallen waren verbouwd moesten opnieuw worden omgetoverd tot moskeeën. (...) Uit de ruïnes van Stalin en Hitler zijn moeizaam welvaartsstaten herrezen die vervolgens de onversneden derde in dat rijtje, Khomeiny, als een adder aan hun borst hebben gekoesterd. (...) Nu ja, iets hebben ze mee gekregen van onze cursussen, voorlichtingsbijeenkomsten, radioprogramma's en buurthuizen. Ze

hebben van het systeem afgekeken hoe ze het systeem het handigste kunnen misbruiken.

In deze passage vinden we de voor Komrij kenmerkende combinatie van ironie ('prachtige dagen', 'gekwetste moslimziel', 'goedwillende muzelman'), beeldspraak ('fladderende gebaren', 'vliegende mat', 'als een adder aan de borst gekoesterd'), rijtjes en opsommingen (cursussen, enz. Stalin, Hitler, Khomeiny), en andere concrete beelden ('kerken als tapijthallen...'). Ook al meermaals eerder geciteerd vinden we in deze column verder de karakteristieke hyperbolen van het Komrijke proza:

(...) een paar zelfgekozen voorgangers roepen schuimbekkend en in het kromst denkbare Nederlands dreigementen in de microfoon die, als je op de klanken afgaat, wat primitieve bloeddorstigheid en gehoorzaamheid aan de Opperderwisj betreft, niets de raden overlaten (...)

Deze agressieve stijl, vol overdrijvingen, vinden we ook elders in de columns van Komrij (bijvoorbeeld gericht tegen vrouwen), ook wanneer hij tegen moslims schrijft. En dit is ook de stijl van *DOVN*.

Zinsbouw

Behalve de genoemde algemene aspecten van literaire stijl, zijn er ook een aantal minder opvallende, maar niettemin kenmerkende, overeenkomsten tussen de zinsbouw van *DOVN* en die van Komrij. We hebben al gezien dat een afwisseling van korte en soms hele lange zinnen, opsommingen en rijtjes zowel in *DOVN* als in het werk van Komrij voorkomen. Hier is een typische Komrij-zin die we bij het thema 'discriminatie' al eerder hadden geciteerd:

Het is, door de knopen waarin we onszelf hebben verward, inmiddels mogelijk met argumenten die niet anders dan discriminerend genoemd kunnen worden de anti-racistische held uit te hangen, anderen onder publieke toejuiching aan de schandpaal te nagelen terwijl men zelf geen

haar beter is, en een en hetzelfde racisme naar believen te criminaliseren of te vergoelijken, al naar gelang het politiek, commercieel of ideologisch beter uitkomt. (Komrij, Pleidooi voor de rokende racist, Lof der simpelheid, 61).

Maar er is meer. Zo heeft Komrij de gewoonte om binnen een zin meerdere deelzinnen te plaatsen waarbij eigenlijk een nieuwe zin op zijn plaats zou zijn:

Een paar dagen lang is alles gelijk, het prul troont er naast het pronkstuk, tussen zeldzame eerste drukken torenen jaargangen pornoblaadjes en een doos met ouwe truien, zweetplekken onder de oksels incluis, krijgt een ereplaats toegewezen op het Perzisch kleed. (...) En wie vertoont in Nederland meer betweterij dan de kaste van bestuurders? De meeste beleidsposieten - van de voorzitter van de speeltuinvereniging tot het ministerschap - stellen niets voor, het zijn een soort rangeerplaatsen voor uitvreeters, lijntjestrekkers en hobbyisten, je bent niets dan de zoveelste onbenul tussen de vorige en de volgende - een comfortabele positie dus om een gewichtig gezicht te trekken. (Komrij, Lof der Simpelheid, 66).

Zo zou volgens de ‘normale’ interpunctie in het tweede citaat een nieuwe zin moeten beginnen bij ‘het zijn een soort rangeerplaatsen...’, en bij ‘je bent niets dan...’. Let ook op de bij Komrij veelvuldig voorkomende gedachtestreepjes, waartussen soms lange zinnen kunnen voorkomen.

In plaats van het combineren van meerdere zinnen in één zin, begint Komrij vaak ook een nieuwe zin na een dubbele punt, vooral als een uitleg of illustratie van de vorige zin volgt:

Gedachten zijn vrij: die deur kan op het ogenblik, met al die nieuwe vromen en beterweters, met al die oprukkende verbieders en heksenjagers, niet open genoeg worden gehouden. (...) Het is het Hollandse verenigingsleven ten top: langs de deuren om oud papier bedelen en ervan overtuigd zijn daarmee de hongersnood in de wereld al voor driekwart te hebben gelenigd. (Komrij, Pleidooi voor de rokende racist, Lof der simpelheid, 87-88).

Ook in *DOVN* zijn deze eigenschappen van de zinsbouw opvallend. Gedachtestreepjes en dubbele punten vervullen er dezelfde functies, zoals in de volgende voorbeelden:

Voor zo'n geval bestonden alternatieve methoden, zoals één die mijn broer gebruikte: die kocht zich met smeergeld door vijf leerjaren heen zonder een keer te slagen. (DOVN, 16)

En dat zou verklaren waarom het niemand iets lijkt te kunnen schelen wat de Nederlandse natie momenteel doormaakt niemand krijgt een compliment als hij iets voor een Nederlander doet zolang ze in de spiegel nog een van hun wenkbrauwen de hoogte in zien gaan, ten teken dat ze alle sociale medailles hebben behaald die de Olympische Spelen der Goede Wil maar te bieden hebben. (DOVN, 37).

Zo is ook Rasoel gek op opsommingen en rijtjes:

En dat er als een pro-Iraanse Hezbollahbeweging of welke andere extremistische moslingroep ook haar fanatieke leger formeert, onder het roepen van 'Allah-u-Akber,' geen sprake is van een beredeneerd beleid of een ideologie, maar gewoon van een stel idioten, psychopaten en imbecielen die doen waar ze zin in hebben. (DOVN, 27)

Denk eens aan alle contactadvertenties in de kranten, waar gevraagd wordt naar haarkleur, lengte, temperament, scholing, intelligentie, oogkleur... Oogkleur? Dat komt me bekend voor. (DOVN, 33).

Rasoel-zinnen zijn vaak even lang en ingewikkeld als die bij Komrij:

Uit welk land een verse immigrant in Nederland ook komt, hij zal er jaren over doen om erachter te komen hoe de Nederlander in elkaar zit, tenzij hij een paar gulden spendeert aan de Nederlandse grondwet die bij de meeste grote boekhandels te krijgen is, en waaruit hij althans enige basiskennis over de Nederlanders kan puren, inclusief hun gevoel voor humor. (DOVN, 27)

Hier is nog een duidelijker voorbeeld van dit soort zinscombinaties bij Rasoel, ook dit keer vergezeld van de dubbele punt, waarbij het zinsdeel met ‘niet dat spontaniteit...’ eigenlijk een nieuwe zin zou moeten zijn:

Ook bij Nederlandse kinderen, althans tot hun twaalfde of daaromtrent, kom je wel eens spontaniteit tegen, niet dat spontaniteit niet hetzelfde is als kinderlijkheid: beide komen voort uit het ontbreken van zelfbeschouwelijkheid en bedachtzaamheid. (DOVN, 49).

Verdergaande, meer formele analyses van de zinsbouw van Komrij en Rasoel kan wellicht nog meer kenmerkende overeenkomsten opsporen.

Woordkeus

Eén van de meest opvallende en kenmerkende eigenschappen van stijl is de woordkeus. Veel traditionele studies van stijl beperken zich tot een (veelal kwantitatieve) vergelijking van de omvang van de woordenschat, de verhouding van het aantal verschillende woorden op het totaal aantal woorden (de ‘type-token ratio’), het voorkomen van zelden voorkomende woorden (hapaxen) en neologismen, de manier waarop nieuwe woorden worden gemaakt, enzovoorts.

Het is bekend dat Komrij een woordkunstenaar is, en een grote en gevarieerde woordenschat heeft. Bovendien introduceert hij een groot aantal neologismen, onder andere in de vorm van velerlei woordcombinaties. Illustraties hiervan zijn nauwelijks nodig. Hier volgen er slechts een paar, gekozen uit Komrij's stukken over moslims en discriminatie:

bekommernis, moslim-ziel, muzelman, derwisj, Opperderwisj, hondetrouw
(column *NRC-Handelsblad*, 8-3-89)

volksidioot, Muzelmens, zakbijbel, zakkoran, Yasser Arafat-hoofdtooi, treurbuis, oliepotentaat, hulp-moezzin (‘*La ilaha illa allah*’)

oeuvre-catalogus, voetbalbonzen, Goereetjes, nestgeur, broodheren, haneei, antidiscriminatiefront, julianaschooltje, lijntjestrekkers, hersenoppervlak, klaar-overs, pietje-preciesen, toiletvlotters, doventolken, etc. ('Pleidooi voor de rokende racist').

Behalve deze weinig frequente en nieuwe woorden, heeft Komrij natuurlijk, ondanks zijn verbale creativiteit, een aantal vaste uitdrukkingen die kenmerkend zijn voor zijn stijl. 'Treurbuis' voor televisie is hiervan het bekendste voorbeeld. We hebben hierboven gezien dat ook andere typische scheldwoorden hem makkelijk uit de pen vloeien, zoals 'stompzinnig', 'primitief', 'fanatiek', enz. Zowel voor moslims als voor anti-racisten heeft hij een heel scala van dit soort kenmerkende woorden.

Rasoel is ook niet bepaald een lexicale armoedzaaiër. Zoals past in de literaire essay-stijl van *DOVN* vinden we ook hier een groot aantal opmerkelijke, weinig voorkomende en nieuwe woorden:

aapmensen, apporteren, bamboehuisjes, blunderdeskundigen, christenman, dierenmanieren, donderstem, ezelinnen, freleste, ganzenpennen, geitekoppesoep, haarverven, halal, haram, hizjab, hoofddoekenkwestie, hoofdbeukende, indianenvolk, integratietheorie, islamcultuur, luchtdrukpijstool, luchtbuks, meesterbreinen, mentaliteitsfout, mondbrandende, moslimcultuur, moslim landen, moslimouders, moslimbommen, moslimgroep, moslimjongens, ontladingstherapie, poedelprijs, topambtenaar, vakantieparanoïa, varkensreet, verrassingsfactor, zeehondjesmoord, zelfmoordcapsules, zelf-pessimisme, zwerfhonden.

Behalve dat veel van de nieuwe samenstellingen (zoals 'blunder-deskundigen') nogal typisch voor Komrij lijken, suggereren deze en andere woorden in *DOVN* bovendien dat het boekje direct in het Nederlands is geschreven, en niet is vertaald uit 'steenkolen-engels', zoals tijdens de maskerade rond het boek door de zogenaamde vertaler is beweerd (zie Hoofdstuk 4). Overigens gebruikt Rasoel ook een groot aantal namen, vooral van landen en volken, zoals dat ook bij Komrij het geval is.

Niet alleen losse woorden zijn kenmerkend voor de stijl van een schrijver, maar natuurlijk vooral de manier waarop woorden in

een tekst worden gecombineerd. Zelfs met vrij gangbare woorden kunnen op die manier geheel nieuwe en oorspronkelijke woordcombinaties worden gecreëerd. Zo vinden we in *DOVN* onder meer de volgende combinaties en vormen van beeldspraak:

- een hele tros mussen, eekhoorns en hagedissen
- heilige krokodil
- even slim als de drugsbaronnen van Colombia meesterbreinen van de maffia
- zelf-pessimisme
- spitten in achtergronden
- cyclopen op jacht naar een fantoom
- hoog op de vleugelen van hun goede wil
- een gedesoriënteerd instinct voor verantwoording
- wachtwoord van de Club van Goede Mensen
- opgepotte grieven

Voor Komrij hoeven we nauwelijks voorbeelden te geven. Ook zijn essays en columns zijn een opeenstapeling van nieuwe woordcombinaties en beeldspraak:

- de gekwetste moslimziel
- de goedwillende muzelman
- fladderende gebaren
- primitieve bloeddorstigheid
- de ruïnes van Stalin en Hitler
- als een beurse, sidderende vrucht
- de Nieuwe Muzelmens
- tot aan hun voetzolen met vreemde cultuur doordrenkt
- een sint-vitusdans van penissen op rappe pootjes
- snelgewiekte vagina's
- de egalitaire mier
- inhalige drijfveer
- racistische zeepbel

Verschillen

Bij het grote aantal inhoudelijke en stilistische overeenkomsten tussen het werk van Komrij en *DOVN* zijn er natuurlijk ook verschillen. Een deel van die verschillen zijn vanzelfsprekend, zoals ook de teksten van Komrij zelf onderling natuurlijk verschillen, alleen al omdat ze over een ander onderwerp gaan, omdat ze tot verschillende genres behoren of omdat ze in verschillende periodes van zijn schrijverschap zijn geschreven. Als *DOVN* (mede) door Komrij is geschreven, dan zal ook deze tekst natuurlijk van zijn andere werk verschillen, temeer daar ook hier natuurlijk de maskerade dient te worden doorgevoerd: De tekst mag niet al te evident persoonlijke gebeurtenissen of sleutelwoorden van de schrijver bevatten. Zo zal men in *DOVN* dan ook vergeefs woorden als ‘treurbuis’ of ‘falderappes’ zoeken, want die zouden Komrij ogenblikkelijk blootgeven.

Niettemin is het redelijk en verstandig, ook in mijn huidige betoog, te wijzen op een aantal thematische en stilistische verschillen die wellicht wat minder vanzelfsprekend zijn, en die tenminste enige verklaring behoeven.

Thematiek

Eén van de thematische verschillen betreft de bespreking van discriminatie. In zijn stuk ‘Pleidooi voor de rokende racist’ gaat Komrij vooral te keer tegen discriminatiebestrijders en anti-racisten. Een vergelijkbare aanval op de hypocrisie van de Club van Goede Mensen vinden we in *DOVN*. Maar noch Komrij noch Rasoel zijn onversneden racisten. In *DOVN* vinden we passages als ‘Het lijdt geen twijfel dat de geschiedenis van de discriminatie afschuwelijk is en niet mag worden vergeten’ (p. 29), en de mooie slogan: ‘Discriminatie van de verkeerde is zeer verkeerd’ (p. 31). Maar ondanks deze algemeen gestelde antidiscriminatie norm, geeft Rasoel geen voorbeelden van discriminatie door de Nederlanders.

Komrij is ook niet bepaald een fanatiek discriminatie-bestrijder, maar toch laat hij af en toe merken zich toch te ergeren

aan verschillende vormen van discriminatie, niet alleen van homoseksuelen, maar ook van vluchtelingen of andere ‘buitenlanders’, zoals in de volgende passages, die we in alle fairness (na alle kwalijke teksten van hem) uitvoerig zullen citeren:

Apartheid is misschien een verfoeilijk iets, maar het is niet aan de Nederlander om daarover zo hoog van de toren te blazen. De Nederlanders hebben de apartheid als het ware uitgevonden. Verdraagzaamheid tussen blank en zwart, het lijkt me een gebod van verstand, hart en fatsoen maar het zou niet zo pedant gerecommandeerd moeten worden door hoofden van bijzondere scholen en scheurzieke pastoors. Discriminatie op scholen, in woonwijken, in restaurants, het is de beleidslijn van een bang falderappes maar de zedepreek zou de Hollander pas sieren als hij met dezelfde heilige ernst zijn verontwaardiging richtte tegen zijn eigen regering, die gastarbeiders het vuur zo na aan de schenen legt, vluchtelingen als achterlijke kinderen behandelt of terugstuurt en iedere buitenlander, die niet onmiddellijk bij aankomst tot het nuttigen van chocolademelk, glazige aardappelen en Deventer koek overgaat en na twee maanden niet in staat blijkt een sollicitatiebrief in ambtelijk Nederlands te schrijven, als verloren beschouwt voor haar integratie-programma. Maar tja, die regering is dan ook vierkant, absoluut en zonder meer tegen de apartheid. (...) We zijn een tolerant en gastvrij land, roepen de Nederlandse regenten fier. Ze blijven het roepen, wat er ook gebeurt. In Amsterdam gedraagt de vreemdelingenpolitie zich als een troep bavianen, en snotneuzen beheersen er de straat. Maar zie: de burgemeester van Amsterdam vertrekt naar Montreal of Montevideo om op een congres van zakenlieden triomfantelijk het grote geheim te onthullen dat Nederland een tolerant en gastvrij land is. Op Schiphol worden vluchtelingen, ternauwernood aan de nachtmerrie van een totalitair regime ontsnapt, als redeloos vee behandeld omdat ze niet in het bezit zijn van de vereiste diploma's, getuigschriften, persoonsbewijzen, pasjes, bankrekeningen, spek nekken en karnemelkkleurige aangezichten, en alom in het land wordt jacht gemaakt op de runderen van de sociale minima die zich, etend uit de staatsruif, veroorloven wat alleen de Jupiter van het kabinet geoorloofd is. Maar zie: de minister-president reist naar Korea of Kroatië om daar een ere-doctoraat in ontvangst te nemen en van de gelegenheid gebruik te maken er in zijn dankwoord fijntjes op te wijzen daar kunnen zijn gastheren nog wat van opsteken!

dat Nederland een tolerant en gastvrij land is. Ja, al zouden we elke vreemdeling meteen aan de grens neerschieten en knuppelde de ene helft van Nederland de andere dood, al zouden de jeugdhonken volstromen met antisemitische evangelisten en alle straten zijn dichtgeplakt met rascistische slogans, ziedaar: dan nog bleven onze regenten in het buitenland, met hun vroomste gezicht, de blijde mare verspreiden dat Nederland een tolerant en gastvrij land is. Het valt niet uit de omheining hunner valse tanden weg te branden. (Komrij, Pleidooi voor de rokende racist, Lof der simpelheid, 101-103).

Hoewel deze passage ook weer hoofdzakelijk de schijnheiligheid van de Nederlandse regering, de discriminatie bestrijders en de anti-apartheidspolitiek aan de kaak stelt, richt Komrij zich terloops ook tegen de slechte en paternalistische behandeling van immigranten. Het is duidelijk dat zulke passages niet geschreven zijn door een verstokt racist, en dat Komrij ondanks zijn expliciete afwijzing van alle vormen van solidariteit met de onderdrukten (een gevoel dat voor hem, naar eigen zeggen, geen literaire inspiratie oplevert) niettemin af en toe meegevoel lijkt te hebben met de vreemdeling. Zeker, ook dan gaat het hem hoofdzakelijk om een welbekende kritiek op de politici en de sociale werkers, maar toch zou men een dergelijke kritiek niet verwachten van een schrijver die immigranten veracht. De titel van het stuk ‘Pleidooi voor de rokende racist’ is dan ook duidelijke ironisch bedoeld.

Dit wil overigens niet zeggen dat de stukken van Komrij tegen de moslims (zoals die nauwelijks van die in *DOVN* zijn te onderscheiden) niet racistisch of denigrerend voor minderheden zouden zijn, zoals we hierboven hebben gezien.

Binnen ditzelfde thema vinden we vooral op het eind in *DOVN* citaten die veel duidelijker en explicieter racistisch tegen (alle) minderheden zijn gericht dan in het werk van Komrij:

In een stad als Amsterdam zijn er al georganiseerde benden van Marokkaanse kinderen die 's nachts over straat lopen, vechten, relletjes trappen en de toch al zo schaarse rust verstoren, terwijl sommige stadswijken, waar de Nederlanders niet meer kunnen doen wat ze willen, zich niet meer kunnen kleden zoals ze willen, niet meer kunnen zeggen waar ze zin in hebben en hoe langer hoe meer onder een soort huisarrest komen te staan, zonder een spoor van de oude

gezelligheid, vrijwel als verloren gebied kunnen worden beschouwd. Verder staan in alle grote steden tientallen Surinamers en Arabieren 'Pssst, hasj, coke, trips,' te verkopen, haast met geweld, als ze het niet te druk hebben met het fysiek lastig vallen van bejaarden en meisjes, die snel doorlopen met lange gezichten en bange ogen waarvan ze zichzelf niet eens bewust zijn. Andere Nederlanders, die wonen in de zwijnestel die de moslims van de flatgebouwen maken, verhuizen een voor een. Wie dat niet doet, en nog naar buiten durft, draagt een mes om zich te beschermen. De Nederlanders, en ik bedoel niet hen die al onder De Groene zoden liggen, zijn over het geheel genomen een bang volk geworden, bang om grappen over de moslims te maken, ze te beledigen, ze voor de gek te houden, ze te kritiseren of terecht te wijzen. (...) Intussen is de criminaliteit, zoals bekend, enorm toegenomen, zodat Nederland wat betreft diefstal, geweld en inbraak eindelijk de felbegeerde eerste plaats in Europa bezet: in 1989 werd 26,8% van de Nederlanders slachtoffer. Echter, als we de CBS-cijfers analyseren, komen we tot de conclusie dat geëxtrapoleerd naar de totale bevolking tussen de 625% en 1250% meer misdaden worden gepleegd door niet-Nederlanders dan door Nederlanders. (...) Honderdduizend Nederlanders die als normale, vreedzame mensen in hun eigen vreedzame land leefden en hun eigen vreedzame gang gingen, totdat ze werden overstelpd door een zee van moslims, en opeens geen normale mensen meer waren, maar rascisten. (DOVN, 94vv.).

Deze en de volgende passages zijn een directe weergave van de racistische vooroordelen en stereotypen zoals die ook in Nederland inmiddels wijdverbreid zijn geworden. Ondanks de aanval op moslim-fundamentalisten, zeker in verband met de Rushdie-affaire die hem natuurlijk als schrijver direct aangaat, vindt men bij Komrij nauwelijks van dit soort openlijk racistische uitspraken (laat staan dat Komrij dit soort getallen zou gebruiken). Deze discrepantie tussen het (andere) werk van Komrij en *DOVN* is slechts te verklaren als er sprake is van twee schrijvers (hetgeen wordt tegengesproken door het grote aantal treffende overeenkomsten) of wanneer de auteur(s) van *DOVN* ten behoeve van de maskerade met opzet dit soort standaard-vooroordelen heeft (hebben) opgenomen om het boekje een duidelijker racistisch karakter te geven, en daardoor provocender te maken, hetgeen

precies de bedoeling was van de hele onderneming. Behalve deze verschillen komen alle prominente thema's en motieven van *DOVN* ook bij Komrij voor, of zijn zij consistent met het werk van Komrij.

Stijl

De literair-columnaire stijl van Rasoel en Komrij vertoont zulke sterke overeenkomsten, dat men ook hier met moeite verschillen kan vinden.

Eén van de opmerkelijkste verschillen is de woordenschat. Ook al zijn er een aantal typische overeenkomsten, toch had ik meer Komrij-woorden in *DOVN* verwacht, vooral omdat woordkeuze deels automatisch verloopt. Als Komrij inderdaad de (mede) auteur van *DOVN* is, dan kan ik dat slechts verklaren door het feit dat hij met opzet zijn eigen woordkeus heeft aangepast aan het pamflet, en daarbij woorden heeft vermeden die vaak in zijn (andere) columns en essays voorkomen. Omdat Komrij een uitstekend stilist is, moet hij daartoe in staat worden geacht. Ook kunnen delen van *DOVN* door anderen zijn geschreven of aangepast, hetgeen ook op deze lexicale discrepantie kan wijzen.

Behalve deze verschillende woordkeus, is het tenslotte opmerkelijk dat in *DOVN* veel minder liggende streepjes in zinnen voorkomen dan in het (andere) werk van Komrij, en dat is een stijlkenmerk dat in de regel veel minder goed stuurbaar is, tenzij men zich daarvan bewust is, en het opzettelijk vermijdt. Daartegenover staat dat zowel Komrij als Rasoel wel vaak en op dezelfde manier dubbele punten gebruiken.

Deze informele bevinding met betrekking tot het vocabulaire van *DOVN* wordt bevestigd door programma's zoals als *Copycatch* die lexicale overeenkomsten tussen teksten kunnen vaststellen (oorspronkelijk ontwikkeld om studenten die werk van elkaar overschrijven op te sporen, maar nu ook in de forensische taalwetenschap gebruikt om onder andere auteurschap en plagiaat vast te stellen). Hieruit blijkt ook dat er wat betreft de *frequentie* van verschillende woorden niet veel overlap bestaat tussen *DOVN* en bijvoorbeeld sommige teksten van Komrij, behalve natuurlijk die woorden die door alle schrijvers zouden worden gebruikt die over

hetzelfde onderwerp schrijven, zoals ‘Nederlanders’ en ‘moslims’. Ook zou men bij dezelfde schrijver meer identieke woordparen of woordgroepen verwachten, hetgeen ook niet het geval is. Zoals gezegd, ik kan die discrepanties alléén verklaren hetzij door het feit dat ik niet alle relevante teksten (inclusief alle columns van die hele periode) van Komrij heb kunnen scannen en onderzoeken, dan wel omdat er meerdere auteurs bij de totstandkoming van *DOVN* zijn geweest, of omdat Komrij zich wat betreft zijn vocabulaire heeft aangepast. Dit wil zeggen, men vindt wel een groot aantal passages die wat betreft hun inhoud, ideeën, argumenten en beeldvorming overeenkomen, maar de formulering is steeds net even iets anders.

Hoewel een strikt lexicale analyse dus op meer dan één auteur lijkt te wijzen, zijn de hierboven aangegeven thematische en literair-stilistisch overeenkomsten zo sterk en uniek dat ze bijna onmogelijk door twee schrijvers kunnen worden gedeeld. Bovendien kan het *tegelijk* vóórkomen van een zeer heterogeen aantal thematisch niet-verwante woorden in *DOVN* en het werk van Komrij bijna geen toeval zijn. Immers, welke literaire auteur in Nederland, anders dan Komrij, heeft het over ál de volgende dingen die in *DOVN* vóórkomen: Nederlanders, moslims, discriminatie, cultuur, Rushdie, homoseksualiteit, Scientology, apen, spiegels, agressie, Hitler, prinses, topambtenaren, stompzinnigheid, naïviteit, demonstraties tegen Rushdie, en nog veel meer...

Samenvatting en conclusies

Een vergelijking van de inhoud en de stijl van *DOVN* met die van de columns en de essays van Komrij levert een zeer groot aantal kenmerkende overeenkomsten op, waarvan met name de unieke combinatie duidt op de hand van één schrijver. Laten we die overeenkomsten nog eens samenvatten en dan onze conclusies trekken.

Wat betreft de algemene thematiek van *DOVN*, namelijk de ondergang van het Westen en Nederland door de oprukkende islam, hebben we gezien dat deze reeds met zoveel woorden door Komrij in zijn stuk ‘La ilaha illa allah’ aan de orde gesteld. De

aanval op moslims, en met name moslim-fundamentalisten, en de reacties op de Rushdie-affaire die de aanleiding was voor *DOVN*, vinden we inhoudelijk en stilistisch bij Komrij op dezelfde manier terug in zijn column van 8 maart 1989. De kritiek op de Nederlanders in *DOVN* in het algemeen is een standaardthema van Komrij, ook al heeft het in *DOVN* een enigszins andere strekking in het licht van de Rushdie-affaire en de bestrijding van moslim-fundamentalisme: Nederlanders in *DOVN* worden hoofdzakelijk als te goedaardig en naïef voorgesteld. Maar zoals ook bij Komrij wordt daarin ook hun morele zelfingenomenheid aan de kaak gesteld. In datzelfde licht vinden we echter bij Komrij in zijn stuk ‘Pleidooi voor de rokende racist’ een scherpe aanval op de discriminatiebestrijders en de anti-racisten, een thema dat wel in *DOVN* voorkomt maar minder nadruk krijgt.

Behalve de vele overeenkomsten en parallellen van thematische aard, zijn er ook een aantal vergelijkbare motieven, scènes, vignetten en personages in *DOVN* en het werk van Komrij die niet direct met het hoofdthema van de moslim-dreiging te maken hebben. Zowel Komrij als Rasoel moeten niets hebben van psychologische verklaringen. Bij zowel Rasoel als Komrij worden agressie en xenofobie als een ‘natuurlijke’ drijfveer van de mens gezien. Het is bekend dat Komrij niet veel opheeft met sektes, en zowel hij als Rasoel hebben het in dit verband vooral over de Scientology kerk, wat nauwelijks toeval kan zijn.

Van een ‘echt’ racistische auteur zou men geen aandacht voor de rechten van homoseksuelen verwachten. Rasoel heeft dat wél, en dat is niet verrassend wanneer Komrij (één van) de auteur(s) van *DOVN* zou zijn.

Meer literair is de overeenkomst van het thema van spiegels, verdubbeling en dubbelgangers, hetgeen bovendien een diepere literaire verklaring biedt voor de hele maskerade rond *DOVN* en het gebruik van pseudoniemen. Ook het opvallende apen-motief is typisch voor zowel Komrij als Rasoel, die beiden in het algemeen vaak een hele menagerie van dieren opvoeren in hun werk (naast de zeer alledaagse hond, kat en mus, zijn de zwervhond en de krokodil daarbij de meer opvallende dieren die we bij beide auteurs tegenkomen).

Komrij en Rasoel geven beiden regelmatig commentaar op de wereldgebeurtenissen. Zo hebben ze het beiden over het neerslaan van de democratische beweging in China of de dood van een Arabische prinses. Ook steken ze beiden hun afkeer van dictators niet onder stoelen of banken, en Stalin, Hitler, Saddam Hoessein, Khomeiny, Ceausescu, of Gaddafi treden dan ook zowel in *DOVN* als in de columns van Komrij op. Kortom, het aantal overeenkomende thema's en motieven (vooral als we bedenken dat *DOVN* maar een klein boekje is) kan - statistisch en tekstueel gezien - nauwelijks toeval zijn.

Hetzelfde blijkt het geval te zijn voor de stijl. *DOVN* is niet een regelrecht racistische pamflet of een verhandeling zoals we die van een extreem-rechtse schrijver, journalist of politicus zouden verwachten. Integendeel, wat allereerst opvalt, zeker in het hoofdstuk met de pseudo-autobiografie van Rasoel, is het literaire karakter van *DOVN*. Beelden, woordkeus en zinsbouw, de bonte afwisseling van subthema's en motieven en het grote aantal literaire vergelijkingen, uitweidingen en bespiegelingen over de aard van de Nederlanders en de moslims, is duidelijk van de hand van een ervaren schrijver en stilist. Behalve de vergelijkbare thematiek, doet juist deze literaire stijl al direct aan het werk Komrij denken in plaats van aan dat van andere hedendaagse schrijvers.

Behalve dit literaire karakter, zijn er ook een groot aantal overeenkomsten tussen de woordkeus en de zinsbouw in *DOVN* en het (andere) werk van Komrij, ook al lijkt *DOVN* het gebruik van een aantal typische sleutelwoorden van Komrij te vermijden. Op dat punt is de lexicale stijl in *DOVN* kennelijk enigszins aangepast aan de noodzaak van de 'vermomming'. Andere woorden in *DOVN* (zoals 'stompzinnigheid', 'fanatiek', enz.) doen echter wel degelijk denken aan het werk van Komrij, zoals dat ook het geval is voor de literaire neologismen en de beeldspraak. Tenslotte zijn er meerdere opmerkelijke overeenkomsten tussen de soms complexe zinsbouw van *DOVN* en die van het werk van Komrij. Met andere woorden, ook stilistisch doet *DOVN* sterk denken aan het werk van Komrij, met uitzondering van sommige aspecten van woordfrequenties, die we

echter verklaren op grond van aanpassingen door Komrij zelf of door één van zijn medeplichtigen.

Het is al eerder gezegd: Afzonderlijk bekeken zijn weinig van de besproken thematische en stilistische overeenkomsten uniek voor Komrij-Rasoel. Maar het gaat dan ook vooral op het gezamenlijk voorkomen van zoveel overeenkomsten tussen inhoud en stijl van Rasoel en Komrij.

De kans dat er nog een hedendaagse Nederlandse auteur is die even goed schrijft, een vergelijkbare stijl heeft (of gedurende meer dan 100 bladzijden kan imiteren), en bovendien dezelfde opinies, thematiek en motieven vertoont, is heel erg klein.

Kortom, zelfs op grond van een meer informele vergelijking tussen het werk van Komrij en *DOVN* lijkt de conclusie met betrekking tot Komrij's medeplichtigheid aan de *DOVN*-affaire vrij duidelijk. Nog meer gedetailleerde en wat technischer analyses (bijvoorbeeld van de zinsbouw) zouden deze bevindingen eventueel nog verder kunnen onderbouwen, maar dat is een taak die ik graag voor het proefschrift van een kritische taalkundige (*if any*) overlaat. Maar de al gevonden overeenkomsten zijn zo talrijk dat er welhaast een kloon van Komrij aan het werk moet zijn geweest als hij niet zelf bij de *DOVN*-affaire betrokken is geweest.

4. De maskerade

De ‘ontmaskering’ van Rasoel

De Ondergang van Nederland was niet zomaar een boek dat onder pseudoniem was geschreven. Ter versterking van het effect diende Mohamed Rasoel zelf ook tot leven te komen. Hetgeen gebeurde. Een mysterieuze, geheel vermomde figuur diende zich aan als de auteur. Deze gaf interviews voor pers en tv, waarin hij de belangrijkste thema's van het boek, namelijk de naïeve goedgelovigheid van de Nederlanders tegenover de bedreiging van de islam, nog eens herhaalde.

Meer geïnteresseerd in de persoon dan in de racistische boodschap, liepen de media hijgend achter Rasoel aan met het doel hem zo spoedig mogelijk te ontmaskeren: Wie ging er schuil achter de donkere brillenglazen, de hoofddoek en de handschoenen? Vooral *HP/De Tijd* spaarde kosten noch moeite om Rasoel te identificeren: Hele teams van journalisten werden ingezet om Rasoel te achtervolgen, en zelfs werden professionals (voormalig commissaris Torenhaar) ingehuurd om zijn woonplaats en identiteit te achterhalen.

Hetgeen uiteindelijk lukte: Rasoel bleek de in Edam wonende Pakistaanse variétéartiest Zoka Fatah te zijn die met zijn show ‘De Zoon van Tarzan’ hier en daar op feestjes optrad. Bovendien bleek dat Zoka F., zoals hij meestal werd aangeduid, een strafblad had: Hij bleek verscheidene vrouwen te hebben verkracht, en daarvoor ook in de gevangenis te hebben gezeten. Niet bepaald een literair wonderkind dus, en er werd dan ook nogal eens gespeculeerd of het hier niet om een fake ging, om iemand die zich voordeed als de schrijver. Zijn verdwijntucs en ongrijpbaarheid, de tegenstrijdige verhalen over zijn afkomst, en natuurlijk zijn beroep, maakten hem niet bepaald geloofwaardig als auteur. Ondanks deze scepsis bij sommige journalisten, is het merkwaardig dat uiteindelijk door de meeste journalisten, en later

ook door de rechter, zijn rol als auteur van *DOVN* voor zoete koek werd geslikt.

Dat in de eerste aflevering van zijn boek, op 6 maart 1989 gepubliceerd in *NRC-Handelsblad*, de auteur nog als afkomstig uit Iran, en niet uit Pakistan, werd voorgesteld, was een tegenstrijdigheid die de ijverige journalisten niet was opgevallen. Zoals gezegd: Ze waren meer geïnteresseerd in de ontmaskering van de pseudo-Rasoel dan in de tekst en het auteurschap van *DOVN*. Als men *DOVN* (beter) gelezen had zou men al gauw tot de conclusie hebben moeten komen dat Zoka F., ‘de zoon van Tarzan’, dit boek onmogelijk geschreven kon hebben. Zodra Rasoel als Zoka F. was geïdentificeerd verflauwde de belangstelling voor Rasoel en *DOVN* al gauw, terwijl juist toen interessante vragen over zijn mogelijk auteurschap hadden kunnen worden gesteld.

Deze vragen zijn door anderen tot op de dag van vandaag nauwelijks gesteld, laat staan beantwoord, hoewel zij een verdere ondersteuning geven aan wat al impliciet uit het vorige hoofdstuk bleek, namelijk dat er geen sprake van kan zijn dat Zoka van A. voor de inhoud en stijl van *DOVN* verantwoordelijk kan zijn. Laten we daarom eens in detail kijken naar het optreden van Zoka F. als Rasoel, en naar een aantal andere achtergronden en aspecten van deze hele maskerade.

Het eerste optreden van Rasoel

Het leek of Zoka F. pas in actie kwam na de publicatie van *DOVN* op 17 oktober 1990. Omdat zijn publieke optredens inderdaad pas in datzelfde najaar plaatsvonden, moet iemand anders het stuk dat uiteindelijk op 6 maart 1989 in *NRC-Handelsblad* verscheen aan *de Volkskrant* hebben aangeboden.

Islamoloog en *Volkskrant*-medewerker Henk Muller las het door Rasoel getekende artikel en kwam tot de conclusie dat het stuk (over het jeugd van Rasoel en hoe hij naar Nederland kwam, enz.) niet serieus was, en raadde publicatie af. Ook sprak Muller over de telefoon met iemand die zich voor Rasoel uitgaf, en die een Nederlands accent in zijn Engels leek te hebben. Bij navraag herinnert Muller zich overigens niet of dit eerste stuk van Rasoel

in het Nederlands of in het Engels geschreven was. Later sprak Muller nog eens met dit eerdere Rasoel-personage over de telefoon, en hij heeft de indruk dat het dezelfde stem was. Maar omdat, zoals pas veel later bleek, deze Rasoel onmogelijk Zokah F. kan zijn geweest, moeten we nu al concluderen dat er in deze affaire kennelijk twee Rasoels zijn opgetreden, en dat Zokah F. pas later deel van de maskerade uitmaakte.

Dit betekent ook dat als het plan om als practical joke een ‘racistisch’ boek over moslims en Nederlanders te schrijven door de werkelijke auteur(s) werd opgevat direct na de fatwa van Ayatollah Khomeiny in midden Februari 1989, al direct een Rasoel als pseudo-auteur was ingehuurd. Dus niet alleen een provocerend pamflet naar aanleiding van de Rushdie-affaire, maar ook de maskerade eromheen, waren kennelijk al in een vroeg stadium gepland als onderdeel van de hele onderneming. In eerste instantie ging het daarbij alleen om telefoongesprekken (door een Engels sprekende Nederlander?), en pas later om de vermomming waarin Zokah F. zich in het openbaar vertoonde. Het feit dat in het stuk van Rasoel in de *NRC* wordt vermeld dat de auteur uit Iran kwam duidt er ook op dat de auteur(s) toen nog niet de Pakistaan Zokah F. als front-man hadden ingehuurd. Gezien de herkomst van de fatwa, had men de fictieve Rasoel kennelijk het liefst uit Iran doen komen.

In ieder geval bleek volgens Muller uit zijn gesprek met diegene die zich voor Rasoel uitgaf, dat deze noch Farsi (de taal van Iran), noch Arabisch sprak, en ook weinig of niets afwist van de islam, en dat het daarom niet waarschijnlijk was dat het hier om een ‘ex-moslim’ ging.

Feit is dat het eerste deel van *DOVN* op 6 maart 1989 op de opiniepagina van *NRC-Handelsblad* verscheen, kennelijk met goedkeuring van de redacteur van de opiniepagina Harrij Wijnen. Men kan zich afvragen of Wijnen of iemand anders bij *NRC-Handelsblad* met Rasoel heeft gesproken, of op een andere manier bekend was met de werkelijke auteur(s) van het stuk. Het lijkt niet waarschijnlijk dat het serieuze *NRC-Handelsblad* een stuk onder pseudoniem plaatst zonder de auteur te kennen, tenzij men de boodschap van het stuk belangwekkend genoeg vond om te

publiceren, met het duidelijke risico dat men door plaatsing van het stuk de moslims in Nederland in diskrediet zou brengen.

Wanneer men echter bij *NRC-Handelsblad* wist dat het hier om een practical joke ging, en als inderdaad hun columnist Komrij (en wellicht hun vertaler René Kurpershoek) bij deze vertoning waren betrokken, dan is het natuurlijk veel gemakkelijker te verklaren waarom een niet bepaald onschuldig stuk zonder problemen op de opiniepagina van deze elite-krant kon verschijnen.

Feit is ook dat de buitenlander Zoka F. later voor de publicatie van *DOVN* werd veroordeeld, en niet de krant die het eerste stuk uit *DOVN* publiceerde. Wellicht gebeurde dit als onderdeel van een zeer dubieuze practical joke waarvan de redactie op de hoogte was. Of het was een serieus bedoeld, maar kennelijk racistisch, stuk dat onder pseudoniem was aangeboden. In beide gevallen was de rol van de *NRC* uiterst bedenkelijk, zo niet strafbaar. Maar justitie zou, zoals we nog zullen zien, het spel mooi meespelen, en richtte zich, net als de media, alleen op de buitenlander Zokah F., en niet op degenen die waarschijnlijk achter hem stonden. Op deze vorm van etnische klassejustitie komen we later nog terug.

Rond de publicatie van DOVN

Anderhalf jaar later is *DOVN* gereed voor publicatie. Dat is een behoorlijk lange periode voor een boekje van nauwelijks 25 duizend woorden. Een ervaren schrijver had het boekje in enkele maanden kunnen schrijven. Dit suggereert dat de schrijver(s) *DOVN* waarschijnlijk naast andere bezigheden of in verschillende afleveringen hebben geschreven. Natuurlijk kan het eerste concept van het boek al eerder af zijn geweest, en is er vervolgens naar een uitgever gezocht. Dit is mogelijk, ook al is het voorkomen van regelmatige verwijzingen naar Saddam Hoessein, en diens inval in Koeweit op 2 augustus 1990, een aanwijzing dat tenminste tot vlak voor publicatie (nauwelijks 6 weken later!) nog aan het boekje is gesleuteld.

Voor publicatie circuleerden er echter al drukproeven, en verspreidde het nieuws van de aanstaande publicatie van een

racistisch boek zich als een lopend vuurtje. Vanaf dat ogenblik was ook Zokah F. in vermomming op het toneel verschenen, en speelde kat en muis met een aantal journalisten. Een centrale rol hierbij werd gespeeld door John Jansen van Galen die *DOVN* en Rasoel bij uitgever Timmer in Amsterdam zou hebben aanbevolen.

De eerste krantenberichten en interviews met Rasoel waren inmiddels verschenen. We komen daarop nog in detail terug. De Anne Frank Stichting besloot een klacht in te dienen bij het verschijnen van het boekje (er is in Nederland geen preventieve censuur, ook niet voor racistische geschriften), terwijl het Nederlands Centrum Buitenlanders (NCB) zich nog op nadere actie beraadde.

De ‘vertaler’

Ook René Kurpershoek was inmiddels als (zogenaamde) vertaler op het toneel verschenen. Het door hem gebruikte pseudoniem, Serke Pronkheer, bleek al te doorzichtig. Immers, *DOVN* (en het eerdere stuk in *NRC-Handesblad*) waren in vlekkeloos en zelfs elegant Nederlands geschreven, terwijl Rasoel, c.q. Zoka F., niet bepaald vloeiend en sophisticated Nederlands sprak. Om te verhullen dat de oorspronkelijke tekst van *DOVN* direct in het Nederlands, en met name door een schrijver, was geschreven, was er dus in de hele maskerade ook nog een rol weggelegd voor een ‘vertaler’. Dat een variétéartiest en exbajesklant uitgerekend een bekend literair vertaler als Kurpershoek bereid zou hebben gevonden een racistisch pamflet in prachtig Nederlands te vertalen, is een veronderstelling die natuurlijk te dol is om geloofwaardig te zijn. Omdat de tekst van het eerste hoofdstuk van *DOVN* bijna letterlijk overeenkomt met de voorpublicatie daaruit in *NRC-Handelsbad*, betekent dit dat Kurpershoek ook deze voorpublicatie zou hebben moeten vertaald, maar dan (geheel tegen de gewoonte in) zonder vermelding van zijn rol als vertaler.

Alleen al om deze reden is het dan ook hoogst onwaarschijnlijk dat Kurpershoek als vertaler van *DOVN* is opgetreden.

Dit wordt nog onwaarschijnlijker wanneer we bedenken dat er tot vlak voor de publicatie aan *DOVN* is gewerkt, zodat er voor vertaling al helemaal geen tijd over zou zijn gebleven. Bovendien sprak Kurpershoek zich in interviews steeds tegen wanneer hem werd gevraagd hoe hij nu eigenlijk aan het manuscript kwam, zoals we later nog vaker zullen zien.

Toen ik hem daarnaar vroeg in een radio-interview in de herfst van 1990, beweerde hij dat Rasoel het oorspronkelijke manuscript bij hem thuis was komen aanbieden. In een ander interview hield Kurpershoek evenwel vol het manuscript van uitgever Timmer te hebben gekregen. Hoe het ook zij, noch de nauwelijks geloofwaardige (en vermomde!) Rasoel, noch de enigszins dubieuze uitgever lijken het soort figuren waarvoor een gerenommeerd vertaler ogenblikkelijk een pamflet van bedenkelijk allooi zou vertalen. Kurpershoek gaf later in een interview nota bene zelf toe het niet bepaald met de inhoud van het boek eens te zijn. Alles spreekt dus tegen een vertalersrol van Kurpershoek.

Omdat Kurpershoek wel voor *NRC-Handesblad* vertaalt, is het veel waarschijnlijker dat hij deel uitmaakte van de groep practical jokers die de hele maskerade rond *DOVN* hadden bedacht. Dat het uiteindelijk helemaal niet meer zo lollig was, en er een strafproces wegens aanzetten tot vreemdelingenhaat zou volgen, maakte de rol van Kurpershoek cum suis natuurlijk alleen maar hachelijker. Wanneer men vervolgens bedenkt dat Kurpershoek kort daarop een belangrijke vertalers-prijs ontving, dan is het wel heel navrant dat hij die prijs kennelijk ook kreeg voor het vertalen van een boekje dat later voor de rechtbank als racistisch werd veroordeeld. Als Kurpershoek vertaler van *DOVN* was, zoals men kennelijk geloofde, waarom is hij dan niet (net als *NRC-Handelsblad* voor het publiceren van het eerste stuk uit *DOVN*) voor de rechter gesleept en veroordeeld. Alweer klassejustitie?

Zoals gezegd, het plausibele alternatief is natuurlijk dat Kurpershoek in het geheel niet als vertaler is opgetreden, maar slechts als acteur in het hele toneelspel rond *DOVN*. Maar als dat zo is, dan kan men zich afvragen waarom de rechter-commissaris en de Officier van Justitie later (in het proces dat uiteindelijk tegen de vermeende auteur van *DOVN* werd aangespannen) Kurpershoek niet nader aan de tand hebben gevoeld (zie voor verslag van

de verhoren bij de rechter-commissaris, ook van Kurpershoek, Hoofdstuk 8). Immers, behalve Zoka F, die al te veel te verliezen had bij onthulling van de ware auteur(s), namelijk zijn vergoeding als hoofd-acteur van deze maskerade, was Kurpershoek de enige waarvan vaststond dat hij bij de maskerade was betrokken, en dus moest weten wie de ware auteur(s) was/waren.

Een eerste verwijzing naar Komrij

De relatie tussen *DOVN* en *NRC-Handelsblad* beperkt zich overigens niet tot de voorpublicatie van een stuk uit *DOVN* in maart 1989 in de *NRC* en tot de betrokkenheid van *NRC*-vertaler Kurpershoek bij deze racistische maskerade. Uit een argeloze opmerking van Kurpershoek zelf, gemaakt bij de verschijning van *DOVN*, blijkt ook de relatie tussen *DOVN* en Gerrit Komrij, gevierd columnist van *NRC-Handelsblad*.

Op een bijeenkomst van vertalers werd Kurpershoek woedend aangesproken door de politiek zeer bewuste en kritische vertaalster Giny Klatser: Hoe hij het lef had gehad om zo'n racistisch boek te vertalen! Kurpershoek was natuurlijk enigszins verbluft en beducht om zijn goede naam, en probeerde daarom kennelijk de kwaliteit van *DOVN* voor zijn collega-vertaalster te benadrukken, om aldus zijn (zogenaamde) vertalers-rol plausibeler en acceptabeler te maken. En toen volgde de onthullende opmerking van Kurpershoek tegen Mevrouw Klatser:

‘Maar wat vind je dan van het werk van Komrij?’

Deze retorische vraag heeft alleen zin in dat gesprek wanneer er een verband bestaat tussen *DOVN* en het werk van Komrij. Dat wil zeggen, voor Kurpershoek was duidelijk dat de inhoud of de kwaliteit van *DOVN* direct te maken hadden met die van het werk van Komrij.

Met andere woorden, het verband tussen Rasoel en Komrij is voor het eerst door één van de medespelers van het complot zelf gelegd, namelijk door Kurpershoek.

Er is geen andere redelijke verklaring voor de retorische vraag van Kurpershoek te bedenken, en in mijn reconstructie van de gebeurtenissen past de opmerking van Kurpershoek dan ook perfect: Hij zocht legitimering voor zijn betrokkenheid bij deze dubieuze affaire door zich achter de literaire kwaliteiten van Gerrit Komrij te verschuilen.

Uitspraken en optredens van Rasoel

Rasoel, alias Zoka F., heeft voor en na het verschijnen van het boek meerdere interviews gegeven, en is ook voor de tv opgetreden. Het is natuurlijk aardig de uitspraken van Rasoel, voorzover weergegeven door journalisten, eens nader te bekijken en te vergelijken met die in *DOVN*. Het is immers goed mogelijk dat wat Zoka F. zelf, in eigen bewoordingen, zegt al dan niet overeenkomt met inhoud en stijl van *DOVN*. Als die discrepantie erg groot is, dan zou dat een onafhankelijke aanwijzing kunnen zijn dat hij niet de auteur is van *DOVN*, ook al sluit de tekstuele analyse in het vorige hoofdstuk hem al als auteur uit. Ook kunnen we aan de hand van de krantenberichten deels de optredens van Rasoel reconstrueren.

De Volkskrant

Het eerste bericht over het optreden van Rasoel lijkt van de al eerder genoemde Henk Muller van *de Volkskrant* te zijn. Deze gaat kritisch in op de ‘anti-islamitische’ ideeën en het media-optreden van Rasoel (namelijk in het programma *Lopend Vuur*). Muller is vooral verbolgen over het feit dat Rasoel zomaar overal zijn dubieuze ideeën kan spuien, en wijst erop dat destijds de voorpublicatie van het begin van *DOVN* door *de Volkskrant* was geweigerd. De redactie wilde eerst wel eens met hem praten, temeer daar zijn naam niet veel meer was dan ‘Arabisch, potjeslatijn’, en hij noch Arabisch noch Farsi sprak, hoewel hij wel lang in Iran zou hebben gewoond. Rasoel kwam echter niet opdagen voor het gesprek met de redactie, hetgeen de (later juist

gebleken) veronderstelling steunt dat Zoka F. in dit vroege stadium nog niet door de auteur(s) van het opiniestuk was gerekruteerd, maar dat iemand anders zich voor de schrijver van *DOVN* uitgaf.

De woordvoerder van het Nederlands Centrum Buitenlanders, I. Akel, vond het blijkens Mullers stuk onbegrijpelijk dat de media zo achter de ‘nep-moslim’ Rasoel bleven aanhollen. Ook wordt er verwezen naar een freelance journalist voor *De Krant op Zondag*, Micha Kat, die met een Arabisch sprekende medewerker Rasoel probeerde te interviewen, waarop Rasoel echter de benen nam. Wel had Micha Kat later nog een gesprek met Rasoel ‘omdat hij zich in vermomming op straat nogal opgelaten zou voelen’. Ook meent Kat dat Rasoel ‘ideologisch vrij zuiver praatte, helemaal niet CP-achtig.’

Trouw

Inmiddels wordt in die tweede week van oktober 1990 door het optreden van Rasoel en van de media die hem belaagden al gauw bekend dat een week later *DOVN* zou verschijnen. Zo meldt *Trouw* (12-10-90) dat de Anne Frank Stichting bij het verschijnen van het boek een strafklacht zou indienen bij de officier van justitie in Amsterdam. Ook hier wordt vermeld dat I. Akel van het NCB zich boos maakt om alle aandacht die deze ‘fake-moslim’ krijgt, en dat hij vrij zeker is dat er een ‘Nederlander schuilgaat achter de Arafat-sjaal’. Verder wordt in dit bericht in *Trouw* verwezen naar ‘anti-racistische bewegingen’ en geopperd dat het studentenblad *Propria Cures* er iets mee te maken zou kunnen hebben, omdat *PC*-redacteur Bob Polak bij dezelfde uitgever Timmer ook het vervalste dagboek van Willem Alexander had gepubliceerd. Tenslotte wordt vermeld dat John Jansen van Galen met Rasoel contact had gehad.

Andere kranten

Ook het *Algemeen Dagblad*, Het *Parool* (en enkele provinciale bladen, zoals *De Twentsche Courant* en *De Gelderlander*) berichten op 12 en 13 oktober 1990 over de verwachte klacht van de Anne Frank Stichting, en over de verontwaardiging over de aanstaande verschijning van het anti-moslim boek. Bovendien wordt in een stukje in Het *Parool* (12-10-90) verder gespeculeerd over de identiteit van de schrijver (waarbij weer naar Bob Polak van *PC* wordt verwezen), onder andere met het argument dat ‘de teksten van Rasoel de verongelijke, volstrekt humorloze toon [missen] die doorgaans in de hoek van bijvoorbeeld de Centruumpartij te beluisteren valt’, een constatering die we in het vorige hoofdstuk ook hebben gemaakt. Timmer wordt geciteerd en houdt vol dat Rasoel een ‘als moslim geboren en getogen schrijver uit een islamitisch land is’. Ook Leven Rouw van de Anne Frank Stichting zegt volgens het bericht in *De Gelderlander* dat de ‘tekst van Mohamed Rasoel uit steekt boven de gemiddelde schrijfsels van racistische partijen als de Centrum Partij en de Centrum Democraten. “Er komen ook nergens aansporingen in voor om op die partijen te stemmen.”’ Timmer weet volgens *De Gelderlander* verder te melden dat Rasoel tussen de 40 en 45 jaar oud is, al lang in Nederland woont, en dat zijn identiteit bij een advocaat is gedeponereerd (ter bescherming tegen eventuele agressie van moslims), en zegt vervolgens ‘Ik denk niet dat zijn ouders Arabieren waren. Je moet het meer in de richting van Pakistan of Afghanistan zoeken.’ Rasoel zelf wordt ook genoemd maar ‘weigerde (...) zijn land van herkomst te noemen. Hij wilde alleen kwijt dat hij in de gevangenis heeft gezeten als “verrader van de islam”’.

De Brusselse krant *De Morgen* geeft wat meer informatie over hoe het manuscript bij uitgeverij Timmer terecht zou zijn gekomen, namelijk via John Jansen van Galen (ex-hoofdredacteur van de *Haagse Post*). *De Morgen* vat de uitspraken van Timmer als volgt samen:

Van Galen leerde ‘Rasoel’ anderhalf jaar geleden kennen in de tijd dat ‘Rasoel’ voor de eerste keer de publiciteit zocht. In dit stadium was

het manuscript nog een ruwe 'diamant'. Timmer: 'in overleg met de auteur werden bepaalde passages die te veel korrespondeerden met de officiële Centrum Partij-ideologie geschrapt en werden andere passages herschreven'. Eind februari '89 bood hij een hoofdstuk uit het boek aan voor een voorpublicatie bij de Volkskrant. Het stuk had volgens de Volkskrant-redactie net zo goed geschreven kunnen zijn door een ideoloog van de Centrum Partij. (...)

Blijkens hetzelfde bericht in *De Morgen* zag *De Krant op Zondag* af van publicatie van het interview met Micha de Kat, terwijl het tv-programma 'Lopend Vuur', onder redactie van John Jansen van Galen en Gijs van de Westerlaken, wel vertrouwen in Rasoel heeft (ze zeggen hem ook zonder vermomming te hebben gezien). Van de Westerlaken wordt dan als volgt geciteerd: 'Wij hebben er geen spijt van, de man is zeker geen verklede Nederlander. Het is ook geen Arabier, volgens ons is het een Pakistaan of een Afghaan. Het is onzin om hem af te doen als een charlatan, het is zeker geen centrumpartij type. Hij heeft een paar jaar in Engeland gestudeerd en heeft wel degelijk zinnige opmerkingen gemaakt.'

Elsevier

Elsevier van diezelfde week wijdt een uitvoerig artikel aan Rasoel in de vorm van een interview door Emma Brunt. In de kantlijn vraagt de redactie zich af of 'Rasoul' (zo gespeld in het hele artikel) wel echt bestaat, of dat her hier wellicht om een practical joke gaat. Brunt laat Rasoel uitvoerig aan het woord. Deze heeft inmiddels waarschijnlijk *DOVN* gelezen (of hij is goed door de samenzweerders geïnstrueerd) en kwijt zich behoorlijk van zijn taak: De hoofdthema's van het geschrift komen keurig aan de orde: 'Jullie Hollanders' zijn te verdraagzaam en te 'soft' en de islamieten 'hebben een volkomen andere mentaliteit: ze zijn hard, primitief, kinderlijk opvliegend, bekrompen, onverdraagzaam'. Wat in Rasoel's woordkeus (zoals door Brunt weergegeven) wel opvalt is dat in *DOVN* het woord 'islamieten' helemaal niet wordt gebruikt, en er ook nauwelijks sprake is van 'Arabieren', maar alleen van 'moslims'. Ook komt in *DOVN*

het woord ‘Hollander(s)’ niet voor (maar alleen ‘Nederlanders’), noch dat Nederlanders ‘liberaal’ en ‘humaan’ zijn. Vooral ook het gebruik van de aanspreekvorm ‘jullie’ is opmerkelijk: In *DOVN* komt het maar in één alinea voor. Met andere woorden, ook al wordt de globale thematiek van *DOVN* door Rasoel samengevat, hij gebruikt hiervoor heel andere woorden en ook een ander perspectief.

Emma Brunt speculeert ook over de identiteit van Rasoel, en verwijst naar de ervaringen en meningen van anderen, zoals de al eerder genoemde John Jansen van Galen en de woordvoerder van het NCB. De islamitische Amsterdamse ambtenaar Jan Beerenhout vermoedt op grond van het ‘Brits-Pakistaanse’ accent dat Rasoel van ‘Brits-Pakistaanse’ (sic!) afkomst is, en waarschijnlijk een oplichter.

Rasoel zelf beweert in het interview met Brunt dat sommige uitgevers zijn boek niet wilden hebben en dat anderen te bang waren om het uit te geven. Later zal blijken dat dit inderdaad juist was: Zowel uitgeverij Van Gennep als uitgeverij Ambo hadden (volgens directeur Ivo Gay) via de post ook een exemplaar van *DOVN* ontvangen, maar besloten het niet uit te geven. Met andere woorden, deel van de oorspronkelijke maskerade was *DOVN* bij een respectabele uitgever, en niet bij Timmer uit te geven, zoals ook het eerste stuk uit *DOVN* in eerste instantie aan *de Volkskrant* en daarna aan *NRC-Handelsblad* werd aangeboden en niet bijvoorbeeld aan *De Telegraaf*.

Overigens ontkent Rasoel tegenover Emma Brunt een racist te zijn: hij zegt geen ‘biologisch verklaringsmodel’ te hanteren, en stelt alleen maar dat ‘de intolerante mentaliteit’ van de moslims een gevolg is van ‘culturele achterstand’, en niet het kenmerk van een ‘inferieur ras of een inferieur volk’. Dit zijn argumenten die enige kennis van zaken vereisen die op een zekere opleiding wijzen: Niet iedereen weet wat een ‘biologisch verklaringsmodel’ is, maar het type racisme-ontkenning is niet ongebruikelijk bij extreem-rechts. Na mijn gesprek met Rasoel (zie Hoofdstuk 8), mag ik op grond van zijn nu niet bepaald academische kennis vermoeden dat in dit geval niet Zokah F. maar de andere (eerdere) Rasoel-speler met Emma Brunt in

gesprek moet zijn geweest (als Brunt tenminste het gesprek goed heeft weergegeven).

Ondanks haar twijfels aan de echtheid van Rasoel, gaat Brunt niettemin in discussie met hem en probeert argumenten te formuleren tegen de ‘krasse’ uitspraken van haar vermomde bezoeker, die haar later nog verschillende keren zal opbellen om nieuwe argumenten en cijfers te noemen.

Algemeen Dagblad

Ook Wilco Boom van *Algemeen Dagblad* (15-10-90) had een gesprek met de ‘geheimzinnige Rasoel’. Vragen over afkomst, identiteit en verblijf in Nederland gaat Rasoel ‘om veiligheidsredenen’ uit de weg. Rasoel spreekt in goed Engels, en ontkent dat zijn boek racistisch is. Alweer heeft Rasoel het herhaaldelijk over ‘jullie’ (Nederlanders). Opmerkelijk is een stukje psychologie:

Ik kan nooit Nederlander worden. Daarvoor moet je hier geboren zijn en Nederlands worden opgevoed. Iedere psycholoog die dat ontkent liegt. Je bent wat je opvoeding je meegeeft. Dat weet iedereen.

Het interessante van die uitspraak is dat zij in tegenspraak is met de fundamentele opvattingen van *DOVN* (en van Komrij), namelijk dat het karakter van de mensen niet aangeleerd is (nurture), maar aangeboren (nature). Zowel *DOVN* als Komrij wijzen keer op keer op de evolutie, en op aangeboren eigenschappen. Zo staat het bijvoorbeeld in *DOVN*:

EVOLUTIE Of het onderwerp nu kinderen is of oorlog, het milieu, seks of hartaanvallen, als ik er dieper op in wil gaan, zie ik mezelf vaak gedwongen te verwijzen naar de evolutie van de menselijke beschaving. De moslims zijn hierop geen uitzondering, maar dat zijn mensen in het algemeen ook niet. En de stadia die een kind doormaakt tot het geheel volwassen is, vormen evenzeer een evolutieproces als de ontwikkeling van aap tot mens. Maar kinderen ontwikkelen zich niet allemaal in hetzelfde tempo en ze gaan er ook niet allemaal even lang mee door, dus waarom de verschillende

volkeren op onze planeet dan wel? (...) Misschien is er eenvoudig sprake van een evolutiekloof, hoewel ik er in dit verband bij wil zeggen dat de evolutie waarover ik het heb uitsluitend een culturele ontwikkeling betreft, de ontwikkeling van sociaal gedrag en mentaliteit; het lijkt mij even onwaarschijnlijk en onlogisch dat alle volkeren dezelfde ontwikkeling zouden hebben doorgemaakt als dat twee vingers dezelfde afdruk zouden geven, of dat twee sterren of twee bladeren precies eender zouden zijn. Overigens hoeft een hogere trap van ontwikkeling geen verdienste te zijn, zoals blijkt uit onze zo goed als verwoeste planeet. Het blijkt dat we nooit uit onze holen hadden moeten komen. Maar minder ontwikkeling betekent uit de aard der zaak meer temperament, meer impulsiviteit, meer agressie, kortom: meer van alle eigenschappen waarmee we als apen zijn begonnen. (DOVN, 51).

Wel wordt er ook in *DOVN* kort gezegd dat men de Nederlandse mentaliteit door een ‘echte Nederlandse opvoeding’ kan krijgen, maar de algemene teneur is dat de aard van de mensen niet door de opvoeding maar door hun natuur of afkomst wordt bepaald, een stelling die ook in racistische ideologieën wordt aangehangen. Dit is slechts één van de vele inconsistenties tussen het verhaal van de Rasoel spelende Zoka F., en de tekst van *DOVN*.

Blijkens zijn uitspraken heeft Rasoel *DOVN* wel degelijk goed ‘gelezen’, zoals hij later ook in een tv-interview met Karel de Graaf opmerkt. Dit gebruik van ‘gelezen’ is overigens zeer opmerkelijk: Auteurs zullen in een discussie over hun bekendheid met de argumenten in hun eigen boek nooit aanvoeren dat zij het ‘immers gelezen’ hebben, maar hoogstens dat zij het boek ‘immers zelf geschreven hebben’. Dit lijkt een ondergeschikt punt, maar het is (taalkundig gezien) fundamenteel: Iemand die dit spontaan en letterlijk zegt kan volgens mij geen auteur van het boek zijn.

Kennelijk voelt ook *AD*-journalist Wilco Book enige nattigheid, en hij schrijft dan ook dat hij het gevoel heeft dat hij ‘wordt beetgenomen.’ Alweer wordt uitgever Timmer daarom aan de tand gevoeld, maar die weet alweer niets. Wel beweert Timmer nu dat na lezing van het manuscript door enige kennissen

er enige racistische passages zijn uitgehaald, iets wat Rasoel merkwaardig zegt te vinden: ‘Het is hetzelfde boek gebleven.’

De Groene Amsterdammer

Anil Ramdas in *De Groene* (17-10-90) komt met een heel ander verhaal naar aanleiding van *DOVN*, en richt zich, zoals ook in veel van zijn andere stukken, op identiteit en op de discrepantie tussen kleur en cultuur: Iemands cultuur is veranderlijk en aanpasbaar, en heeft niets met kleur of afkomst te maken. Hij merkt dan ook op dat de media vooral achter Rasoel aanlopen omdat hij beweert een ‘donkere moslim’ te zijn, en daarom kennelijk het recht schijnt te krijgen slechte dingen over moslims te zeggen: een door een Nederlander geschreven boek zou lang zo’n ophef niet hebben gemaakt.

Inderdaad, dit is precies de kern van de hele maskerade, en geheel in overeenstemming met de thematiek en opvattingen van Komrij: Als buitenlanders iets discriminerends zeggen dat wordt hen dat (volgens hem) niet aangerekend. De schrijver(s) van *DOVN* wisten dat ook, vandaar de hele maskerade en de pretentie dat het boek door een (ex)moslim was geschreven, en vandaar ook de noodzaak om Rasoel tot leven te roepen.

Overigens is het ook interessant dat Ramdas als eerste in de pers spontaan een zijdelings verband legt tussen Komrij en Rasoel, namelijk door een passage uit de anti-moslim column van Komrij van 8 maart 1989 in de *NRC* te citeren die we al uitvoerig in het vorige hoofdstuk zijn tegen gekomen, en daar ‘Mohamed Rasoel’ in te vullen voor ‘moslims’. De conclusie van Ramdas is daarom dat Rasoel zich eigenlijk niet veel anders gedraagt dan de moslims die tegen Rushdie de straat op gingen: ook bij hem is sprake van zelfhaat en zelfkastijding. Geen onjuiste conclusie als een moslim het boek geschreven zou hebben.

De klacht van de Anne Frank Stichting

Een week na deze eerste commotie gebaseerd op de (tot consternatie van Timmer) overal circulerende drukproeven, komt dan op 17 oktober 1990 eindelijk *DOVN* uit. De Anne Frank Stichting dient ogenblikkelijk een klacht in. Weer een nieuwsfeit dat de meeste kranten brengen, en de discussie over *DOVN* en Rasoel op gang houdt. Het NCB dient geen klacht in om verdere publiciteit de vermijden. De Centrumdemocraten gebruiken het boek in hun uitzending. Het *Parool* publiceert een interview met de nog steeds gemaskerde Rasoel, die ontkent dat hij iets van die meneer Janmaat heeft begrepen. Ook deze verslaggever spreekt overigens het vermoeden van een practical joke uit.

HP/De Tijd

Ook Henri de By en Jhim Lamoree van *HP/De Tijd* (19-10-90) vragen zich bij hun speurtochten en ontmaskering van Rasoel af of het hier om een dekmantel van ultrarechts of om een ‘onsmakelijke grap’ gaat. Zoals we al eerder hebben gezien, heeft *HP/De Tijd* bijzonder veel werk gemaakt van de ontmaskering van Rasoel. Hele groepen journalisten en zelfs ingehuurde ex-cops werden ingezet om Rasoel te identificeren. De inhoud van *DOVN* doet er voor *HP/De Tijd* niet zoveel toe, hoe ‘onsmakelijk’ men de eventuele grap ook gevonden mag hebben. Hier gaat het dus vooral om de avonturen van de journalisten en de confrontatie met de mysterieuze Pakistaan, wiens nationaliteit triomfantelijk aan de hand van zijn paspoort wordt vastgesteld, en die zich nu eindelijk zonder masker vertoont. Rasoel ontwijkt de vragen, en draait zijn ‘eentonige deuntje’ af over de Nederlanders die zo makkelijk voor de gek zijn te houden. Ook hier heeft Rasoel het niet over ‘moslims’ maar over ‘islamieten’ die gedwongen zouden moeten worden zich aan te passen.

Twijfelend aan de echtheid van Rasoel, proberen de verslaggevers door een aantal feitelijke vragen erachter te komen of Rasoel ook werkelijk de auteur is van het boek, waarbij deze volgens de journalisten één van de vier vragen onbevredigend

beantwoordt (omdat hij de vraag niet heeft begrepen). We weten niet wat die vier vragen waren, maar het is natuurlijk opmerkelijk dat Rasoel drie feitelijke vragen kennelijk wel goed weet te beantwoorden, zodat we (volgens de uitspraak van deze journalisten) mogen aannemen dat hij een goed geheugen heeft. Later zal overigens uit mijn gesprek met Zoka F. blijken dat deze geen notie heeft van de meeste feiten en personen die in *DOVN* voorkomen, zodat men twijfel mag hebben aan de relevantie van de ‘feitelijke vragen’ van de journalisten.

De rest van het stuk gaat over de journalistieke escapades en de achtervolging van Rasoel. Uiteindelijk volgt dan op de redactie toch een gesprek, waarin Rasoel zijn achtergrond in Pakistaan blootgeeft: voorname familie, Engelse kranten thuis, internationale scholen, deelname aan het studentenprotest, stukken in de krant die pleiten voor de scheiding van godsdienst en staat, en vervolgens op reis naar het Westen, via India, Iran en Saudi-Arabië, Griekenland, Oostenrijk en Duitsland, en tenslotte Nederland, waar hij een vriendin vindt, en zijn verblijf door een advocaat, Mr. van Bennekom wordt geregeld. Opgejaagd door de moslims, zet de Rushdie-affaire hem tenslotte aan *DOVN* te schrijven. Zijn vriendin geeft hem een ultimatum: Hij publiceert het boek niet, of zij vertrekt, maar zijn uitgever overreedt hem toch te publiceren.

Een prachtig verhaal, en de verslaggevers van *HP/De Tijd* lijken het als zoete koek te slikken, want er volgt geen sceptisch commentaar, noch kritische vragen over het schrijven en de inhoud van *DOVN* of over de afkomst van Rasoel. Hoe bijvoorbeeld een kennelijk goed opgeleide zoon uit een hogere Pakistaanse klasse hier omlaag kan tuimelen tot variétéarriest. Ook wordt niet opgemerkt dat de biografie van de schrijver in *DOVN* nu niet bepaald duidt op een voorname familie of internationale scholen. Zoals zo vele andere journalisten in deze periode hebben ook de speurders van *HP/De Tijd* behalve hun achtervolging niet veel werk gestoken in de ontmaskering van Rasoel als auteur van *DOVN*.

Het Parool

Maar ja, zoals ook Het *Parool* (19-10-90) opmerkt, ‘als Mohamed Rasoel een grappenmaker is dan is het een hele goede. Zijn verhaal is consequent, hij is nog niet op fouten betrapt en hij is er al maanden in geslaagd zijn ware identiteit verborgen te houden. Zijn werkelijke naam is slechts bekend bij zijn vriendin, zijn advocaat en “twee Nederlandse vrienden”’. Hetzelfde *Parool* artikel vat dan nog eens de inmiddels bekende thematiek van de moslim-dreiging samen zoals Rasoel die te berde brengt tijdens een ontmoeting bij de uitgever.

De Krant op Zondag

Ondanks zijn vermomming is Rasoel niet bepaald publiciteitsschuw. Zo krijgt ook freelance medewerker Micha Kat van *De Krant op Zondag* (21-10-90) een interview dat op een hele pagina wordt afgedrukt. Volgt Rasoel's gebruikelijke verhaal over de achterlijkheid van de moslims, en nog wat achtergrond over Pakistan, waar hij naar eigen zeggen werd gearresteerd wegens het molesteren van een agent, en als ‘jonge intellectueel uit de upper class’ vervolgens de wijk nam naar het Westen. Rasoel spreekt, volgens Kat ‘Engels met een onmiskenbaar Arabisch accent’. Kat weet kennelijk niet dat in Pakistan alles behalve Arabisch wordt gesproken. Overigens is het wel opmerkelijk dat de citaten van de sprekende Rasoel die Kat optekent voor een deel bijna letterlijk uit *DOVN* komen. Dit betekent dat of Kat zijn interview deels aan *DOVN* ontleent, of dat Rasoel zijn tekst bijna uit het hoofd moet hebben geleerd. Zelfs een schrijver van een boek herhaalt zijn stellingnames zelden in precies dezelfde bewoordingen. Volgens mij ontleende Kat daarom zijn citaten aan *DOVN* en niet aan een (bandopname van het) interview met Rasoel.

Enkele dagen later komt Het *Parool* (25-10-90) met nieuwe onthullingen over de Rasoel-spielende Zoka F.: Deze was volgens de politie al in 1979 veroordeeld wegens schennis van de eerbaarheid en verkrachting. Zijn advocaat, Mr. H. ter Brake, schildert voor de rechtbank de achtergrond van de verdachte: ‘Afkomstig

uit Karatchi [sic!], geboren als zoon van een marineman', in zijn jeugd vaak in elkaar geslagen, en vervolgens via Afghanistan naar Nederland vertrokken; hij woont nu in Edam en heeft een aantal bedrijfjes, en treedt op als variétéartiest, namelijk als de zoon van Tarzan. Rasoel zelf zegt dat hij inmiddels wel bang van de hele hetze rond zijn persoon wordt.

Twee dagen later, op 27 oktober 1990, publiceert Het *Parool* een interview met uitgever Timmer, die na de onthullingen over het strafblad van Zoka F. wel enigszins beducht is geworden voor de gevolgen. De interviewers (Theodor Holman en Matthijs van Nieuwkerk) vragen ook hoe Timmer aan het manuscript is gekomen, een punt dat natuurlijk cruciaal is in de identificatie van de auteur van *DOVN*. Timmer antwoordt als volgt:

Ik werd verleden jaar opgebeld door iemand, die zei dat hij Rasoel was en vroeg of ik zijn stuk op de opiniepagina van de NRC had gelezen. Dat had ik inderdaad. We hebben een afspraak gemaakt. Hij vertelde dat hij een boek had geschreven. Ik vroeg: 'Waarom kom je eigenlijk naar mij?' Hij antwoordde dat John Jansen van Galen mijn naam had doorgegeven, zijnde een uitgever van boeken die niet iedere uitgever uit wil geven. Hij heeft mij toen het manuscript van De ondergang gegeven. Keurig gebonden, keurig gestencild, prachtige kaft. Titelpagina, franse titelpagina. Keurig.'

Interessant. Als Timmer dit verhaal niet uit zijn duim zoog, betekent dit dat Rasoel zelf in staat moet zijn geweest om een dergelijk professioneel manuscript te produceren, dan wel dat hij dit manuscript zelf van iemand anders had gekregen, en vervolgens al dan niet op voorspraak van John Jansen van Galen aan Timmer had aangeboden. Rijst de vraag hoe een variétéartiest niet alleen een goed geschreven, professioneel 'gestencild' (in 1989?) boek kan produceren, maar ook hoe hij John Jansen van Galen kent. Ik kom daar nog op terug. Ook is hier opmerkelijk genoeg geen sprake van het feit dat het oorspronkelijke manuscript in het Engels zou zijn geschreven, of dat het hier om een vertaling door René Kurpershoek ging, hetgeen weer leidt tot de vraag hoe Rasoel aan deze prominente vertaler is gekomen.

In de rest van ditzelfde stuk blijkt er allerlei getouwtrek tussen uitgever, *HP/De Tijd*, John Jansen van Galen, *Elsevier* en verschillende tv-programma's met Rasoel. Alweer blijkt John Jansen van Galen een belangrijke rol te spelen, o.a. als redacteur van het programma 'Lopend Vuur'. Ook blijkt dat Rasoel een advocaat, Mr. E. Engels, in de arm had genomen, terwijl Engels tegelijk 'de beste vriend' van *HP/De Tijd* bleek te zijn.

John Jansen van Galen protesteert in een ingezonden brief van 31-10-90 tegen de voorstelling van zaken van Timmer. Hij ontkent dat hij Rasoel's boek 'fantastisch' had gevonden, en dat hij het boek bij Timmer had binnengebracht; hij had Rasoel alleen meerdere uitgeverijen genoemd. Ook vermeldt hij dat hij een artikel van Rasoel had geweigerd, maar eventueel wel een voorpublicatie zou overwegen als het boek werkelijk zou worden gepubliceerd. Jansen van Galen vindt overigens dat de kloppacht op Rasoel wel bizarre vormen leeft aangenomen: De identiteit van een schrijver zou er volgens hem toch niet toe mogen doen. Over het racistische karakter van het boek is ook bij John Jansen van Galen geen sprake, terwijl hij kennelijk ook niet al te zeer wil aandringen op het uitzoeken van de ware identiteit van de schrijver.

Mr. Engels, die in hetzelfde *Parool*-artikel van dubieuze praktijken jegens zijn cliënt Rasoel was beschuldigd, spant inmiddels tegen uitgever Timmer en Het *Parool* een kort geding aan om zijn naam te zuiveren van de aantijgingen. Tenslotte herinnert 'Journaille' in zijn column in Het *Parool* (29-10-90) aan een stuk in dezelfde krant van 9 maart 1989 van de hand van Özgül Hasmoes (die zegt dat Rasoel Piet Grijs is), en aan een reactie in *NRC-Handelsblad* van 17 maart 1989 van 'militair-historicus' H.L. Zwitser, namelijk als eerste (en enige?) publieke reacties op het stuk van Rasoel in de *NRC* van 6 maart 1989.

Slotopmerking

Het bovenstaande is een samenvatting van het persdossier rond de activiteiten van Rasoel, alias Zoka F., en de verschijning van *DOVN*. We mogen hieruit het volgende opmaken:

1. Een zich als Rasoel voordoende man treedt voor het eerst op in februari en maart 1989 toen hij zijn artikel (het eerste deel van *DOVN*) aanbood aan *de Volkskrant* (die het weigerde en niet in Rasoel als moslim geloofde), en vervolgens aan *NRC-Handelsblad* dat het stuk op 6 maart 1989 plaatste op de opiniepagina. Volgens John Jansen van Galen was er ook een stuk aan *HP/De Tijd* aangeboden. Als dit zo is, mogen we aannemen dat dit hetzelfde stuk was. We mogen verder aannemen dat degene die toen voor Rasoel speelde (en die volgens Henk Muller een Nederlands accent in zijn Engels had) niet dezelfde was als Zoka F. Dit wordt later door Zoka F. bevestigd (zie Hoofdstuk 9). Dit betekent dat er minstens twee mensen zich in deze maskerade voor Rasoel hebben uitgegeven. Blijft de vraag: Wie was de eerste Rasoel?
2. Er werd na de publicatie van *DOVN* op 17 oktober 1990 uiteindelijk iemand ontmaskerd als Zoka F. die zich uitgaf als schrijver van *DOVN*. Zoka F. blijkt een variétéartiest te zijn die uit Pakistan afkomstig is. Naar eigen zeggen (en volgens zijn advocaat, Mr. Ter Brake) zou Rasoel uit een upper class familie stammen, en o.a. als gevolg van zijn opstandige opvattingen over de islam naar Nederland zijn gevlucht.
3. Rasoel, alias Zoka F., geeft voor en na het verschijnen van *DOVN* in oktober 1990 meerdere interviews, zoekt veelvuldig contact met journalisten, maar is oorspronkelijk in zware vermomming gehuld, die hij pas later aflegt.
4. Zijn uitspraken, voor zover samengevat of letterlijk weergegeven in de interviews, komen thematisch overeen met die van *DOVN*. Rasoel kent het boek dus. Er zijn echter wel enige discrepanties van stijl, maar die kunnen het gevolg zijn van de weergave van de interviewers of de redactie.
5. Uitgever Timmer beweert volgens *Het Parool* dat hij een keurig 'gestencild' manuscript van Rasoel heeft gekregen.

6. Over vertalingen wordt in eerste instantie in het geheel niet gerept, noch bij de voorpublicatie in *NRC-Handelsblad*, noch bij het aanbieden van het manuscript bij de uitgever, noch elders, terwijl wel steeds wordt vermeld dat Rasoel Engels spreekt. Was het oorspronkelijke manuscript in het Engels, of was het al door René Kurpershoek vertaald, en hoe is Kurpershoek in contact gekomen met Rasoel? Hetzelfde geldt voor ‘bemiddelaar’ John Jansen van Galen. Er zijn verschillende argumenten die de vertalersrol van Kurpershoek in deze zaak zeer twijfelachtig maken. Er mag dus worden aangenomen dat Kurpershoek zelf deel uitmaakt van de groep mensen die de publicatie en maskerade van *DOVN* hebben bedacht.

7. Sommige journalisten vermoedden dat er sprake is van een practical joke, en dat Rasoel een ‘nep-moslim’ is. Er wordt gespeculeerd over de werkelijke auteurs. Na de identificatie van Rasoel als Pakistaanse variéartiest, en na de interviews die hij gaf, wordt echter nauwelijks meer serieus gezocht naar de werkelijke auteurs. Rasoel wordt dan ook meestal geïnterviewd met de veronderstelling dat hij de auteur is van *DOVN*.

Kortom, Rasoel heeft zich voortreffelijk van zijn taak gekweten. Hij heeft een maskerade opgevoerd die de aandacht van de media trok, en vervolgens ook zijn rol als auteur uitstekend gespeeld, en zich zozeer ingeleefd in het boek dat hij de journalisten naar aanleiding daarvan zonder noemenswaardige problemen te woord kon staan. Dat de meeste van deze journalisten niet of nauwelijks hebben getracht door meer gerichte vragen vast te stellen of Rasoel wel de auteur van *DOVN* kon zijn, is echter ook zeer waarschijnlijk.

5. Onthullingen en reacties

De geslaagde maskerade rond de publicatie van *DOVN* liet journalistiek Nederland in grote verwarring achter. Men had weliswaar degene die zich voor Rasoel uitgaf ontmaskerd als de Pakistaanse variétéartiest Zoka F., maar er bleven twijfels over diens rol als auteur. Hoewel hij zich in interviews vaardig van zijn taak kweet, en soms overtuigend de anti-moslim thematiek van *DOVN* wist te reproduceren, bleef bij sommigen toch de indruk achter dat het hier om een practical (zo niet sick) joke ging. Ook al waren de meeste journalisten en andere betrokkenen het duidelijk niet met de inhoud van het boek eens, toch kregen de racistische inhoud en de gevolgen van zo'n al dan niet serieus bedoeld boek nauwelijks aandacht. Alleen organisaties als de Anne Frank Stichting zagen in de racistische aantijgingen reden genoeg de auteur van het boek aan te klagen.

Het Nederlands Centrum Buitenlanders (NCB) ging er in eerste instantie van uit dat Rasoel, alias Zoka F., een nep-moslim was, en bezon zich nog op een reactie. Zo werd een advocaat gevraagd de juridische mogelijkheden van een proces te onderzoeken. Op grond van mijn eerdere onderzoek naar racisme in teksten, verzocht NCB-directeur Rabbae mij in een brief van 18-10-90 (de dag na het uitkomen van *DOVN*), of een eventuele aanklacht op grond van het discriminatieartikel (137 c t/m e) van het Wetboek van strafrecht 'op sterke gronden kan berusten'. Een exemplaar van *DOVN* was bijgevoegd, en ik kon voor het eerst kennis maken met de inhoud van het geschrift.

In mijn antwoord aan Rabbae van 22 oktober schreef ik in de eerste plaats dat men geen tekstwetenschapper hoeft te zijn om te kunnen vaststellen dat het hier om een racistisch pamflet gaat, gegeven de systematische hetze in het boek tegen moslims en minderheden in ons land. Ondanks mijn scepsis over de mogelijkheden om via de rechter racistische geschriften veroordeeld te krijgen, adviseerde ik niettemin een aanklacht in te dienen. Wel

voorzag ik complicaties, omdat ik ‘aanknopingspunten (zag) te veronderstellen dat de schrijver van het boekje de auteur Gerrit Komrij is.’ Als grond voor mijn vermoeden noemde ik een aantal van de overwegingen die al eerder hierboven aan de orde zijn gekomen:

- (1) De stijl van het boekje laat zien dat de auteur een Nederlander is, of iemand die het Nederlands perfect beheerst, en de Nederlandse samenleving ‘van binnenuit kent’. Om dezelfde reden kan het ook niet om een vertaling gaan.
- (2) De stijl van het boekje is semi-literair. Het boekje is geschreven door een ervaren schrijver. Ook de identificatie met Salman Rushdie wijst daar op.
- (3) Het perspectief op de moslims lijkt eerder dat van een Nederlander, zoals ook het veelvuldig gebruik van het persoonlijk voornaamwoord ‘zij’ suggereert. Ook het gebruik van een Nederlandse vertaling om uit de Koran te citeren lijkt eerder op een Nederlands auteur dan op het auteurschap van een (ex-)moslim te wijzen.
- (4) De obsessie met anti-racisme en anti-discriminatie is een onderwerp dat slechts één schrijver in Nederland kenmerkt, namelijk Komrij. Ook in zijn woede ten opzichte van moslims en buitenlanders zoals die eerder in zijn *NRC-Handelsblad* column tot uiting kwam naar aanleiding van de Rushdie affaire lijkt daarop te wijzen. De Rushdie affaire is de aanleiding van dit pamflet en van de hele mystificatie daaromheen.
- (5) Thematiek en de stijl van Komrij in *De gelukkige schizo* (1985) en *Lof der simpelheid* (1988) zijn vergelijkbaar met die in *DOVN*. Maar verdere stijlanalyse is nodig om dit definitief vast te stellen.

- (6) Het is hoogst onwaarschijnlijk dat het hier gaat om een auteur uit rechts-radicalen kring, o.a. omdat er geen verdediging van het christendom tegenover de islam voorkomt, en omdat meerdere malen op de bedreiging van homoseksuelen door de moslims wordt gewezen.
- (7) Het boekje richt zich niet alleen, of niet zozeer, tegen de moslims, als wel tegen de (naïeve, softe) Nederlanders, en met name tegen anti-racisten.
- (8) Niettemin heeft Komrij zich eerder (o.a. in *De Lof der Zotheid*) ook kritisch uitgelaten over de Nederlandse tolerantie en de behandeling van vluchtelingen. Naar aanleiding van de Rushdie affaire kan Komrij echter wel negatiever zijn gaan denken over met name 'intolerante moslims', zoals ook blijkt uit zijn column in *NRC-Handelsblad*.

Ik concludeerde daarom dat 'deze en andere overwegingen het voor mij plausibel maken dat Komrij de auteur van *DOVN* is'. Wel teken ik daarbij aan dat mocht Komrij inderdaad de auteur zijn het belangrijke argument van de vrijheid van meningsuiting een grotere rol speelt: Binnen die vrijheid is het namelijk gerechtvaardigd om religieuze opvattingen kritisch (zo niet laetdunkend) te beschrijven. Het gaat er daarom om duidelijk te maken dat het de auteur vooral gaat om onder (witte) Nederlanders meer in het algemeen haatgevoelens aan te wakkeren tegen moslims, immigranten of minderheden, ze te belasteren en te criminaliseren, en in het algemeen etnische verdeeldheid te zaaien.

Mocht Komrij inderdaad de auteur zijn dan zou met die overwegingen rekening moeten worden gehouden. Sceptis omtrent een mogelijke veroordeling van een columnist als Komrij, die immers zelfs niet was aangeklaagd voor zijn *NRC-Handelsblad* column, leek dan ook gerechtvaardigd.

Tijdens het schrijven van deze eerste reactie op het lezen van *DOVN* was ik me natuurlijk al te zeer bewust van de implicaties van mijn vermoeden, en mijn brief aan het NCB was dan ook vertrouwelijk. Omdat de Anne Frank Stichting inmiddels een klacht tegen *DOVN* had ingediend, belde ik wel met een

AFS-medewerker om te overleggen over de mogelijke gevolgen van mijn vermoeden. Mocht namelijk Komrij inderdaad de auteur zijn, dan zou (vooral cultureel) Nederland ongetwijfeld in rep en roer geraten. Ik gaf dan ook verder geen ruchtbaarheid aan mijn brief aan het NCB.

De eerste reacties in de media

Ik had echter niet op de vindingrijkheid van de media en de kennelijke loslippigheid van NCB-medewerkers gerekend. Zo kwamen Ton van Royen en Paul van Weel van *De Krant op Zondag* er al gauw achter dat het NCB van mij een brief had gekregen met mijn vermoeden omtrent de betrokkenheid van Komrij in deze zaak. Ik weigerde in eerste instantie ieder commentaar, omdat het om een vertrouwelijke brief ging, maar toen het NCB geen bezwaar tegen openbaarmaking had, leek het me verstandig mijn vermoedens toe te lichten om verdere misverstanden hierover te voorkomen.

Wat in mijn brief aan het NCB als voorzichtige veronderstelling werd geformuleerd (zelfs met enige tegenargumenten), werd in *De Krant op Zondag* (4-11-90) echter samengevat in de kop ‘GERRIT KOMRIJ SCHRIJVER BOEK RASOEL.’ Hoewel mijn argumenten goed in dit stuk worden samengevat, is de toonzetting van de conclusies te absoluut. Terwijl er in mijn brief aan het NCB sprake is van ‘aanknopingspunten om te veronderstellen dat de schrijver van het boekje de auteur Gerrit Komrij is’, schrijven de journalisten van *De Krant op Zondag* ten onrechte dat ik Komrij als auteur ‘aanwijs’.

De media-gevolgen waren navenant. De volgende maandag, 5 november 1990, stond mijn vermoeden prominent in de kranten. De ongehoordheid van mijn ‘beschuldiging’ was daarbij bijkans een groter nieuwsfeit dan de mogelijke betrokkenheid van Komrij, laat staan het fundamentele en cruciale argument dat Komrij onder eigen naam in zijn column in *NRC-Handelsblad* bijna hetzelfde had geschreven als in *DOVN*.

De Volkskrant, die zich al eerder niet bepaald een warm voorstander had getoond van mijn werk over racisme en de

media, bleek zelfs zo sceptisch dat alle regels van de objectieve journalistiek werden vergeten. Dat ik de hand van Komrij in het boek van Rasoel had ‘ontdekt’ werd dan ook zeer duidelijk tussen twijfel-aanhalingstekens in de kop geplaatst. Het artikel gaat verder met de zin: ‘De Amsterdamse hoogleraar tekstwetenschappen (sic!) Dr. T. van Dijk meent nu ook al de echte Rasoel te hebben ontmaskerd’.

Een dergelijke zin verwacht men eerder in een column, commentaar, opinieartikel of ingezonden brief, dan in een zakelijk nieuwsbericht. Zo ook wordt vermeld dat ik ‘claim’ of ‘meen’ tal van overeenkomsten te hebben ontdekt tussen het werk van Komrij en *DOVN*. Uiteraard had ik dat niet ‘geclaimd’. Het was een feit dat ik overeenkomsten had ontdekt. Het gebruik van ‘claimen’ door *de Volkskrant* duidt erop dat de verslaggever niet in die overeenkomsten gelooft of daaraan tenminste enige twijfels koestert. Dat de verslaggever niet in mijn conclusies (over het auteurschap van Komrij) gebaseerd op het vaststellen van overeenkomsten gelooft, is normaal en aanvaardbaar. Maar het gebruik van ‘claimen’ in dit verband suggereert dat ik spoken moet hebben gezien of overeenkomsten moet hebben verzonnen. Een dergelijke oordeel kon moeilijk berusten op de concrete voorbeelden genoemd in mijn brief aan het NCB, maar had meer te maken met een vooroordeel van *de Volkskrant* ten opzichte van mijn deskundigheid. Voor een ander vakgebied, een ander onderwerp en een andere hoogleraar was een dergelijke vooringenomen berichtgeving hoogst onwaarschijnlijk geweest. Het werkelijke probleem, zoals later nog uitvoerig zou blijken, is dat de krant a priori niet kon geloven dat Komrij bij de Rasoel-affaire was betrokken. Zo wordt ook mijn verklaring in een telefoongesprek met *de Volkskrant* over de mogelijke beweegredenen van Komrij ingeleid als ‘de taalwetenschapper [sic!] (...) waagt zich zelfs aan enige psychologie (...)’. De implicatie van die formulering is dat mijn verklaring (Komrij voelt zich in de persoon van Rushdie als schrijver aangevallen, enz.) ‘psychologisch’ was, en dat een ‘taalwetenschapper’ zich niet met psychologie mag bezighouden, c.q. daarvan geen verstand heeft, hetgeen verder impliceert dat ik als wetenschapper minder geloofwaardig ben.

Met andere woorden, zoals ook in andere kranten zal blijken, het nieuws ging niet zozeer over de feitelijke overeenkomsten (aanval op moslims, enz.) tussen het werk van Komrij en *DOVN*, of zelfs over de mogelijke betrokkenheid van Komrij bij de totstandkoming van *DOVN*, maar over mijn ‘absurde beschuldiging.’ Journalisten zouden verontwaardigd zijn als zij op die manier als ‘boodschappers’ van het slechte nieuws zouden worden aangevallen.

We zullen hier beneden nog zien dat vooral de soms felle reacties van journalisten, columnisten en andere leden van de Nederlandse cultuur-elite al gauw de interessantste dimensie van de hele Rasoel-Komrij affaire werden. De verontwaardiging, de woede en de agressie die uit alle columns en commentaren naar voren komen zijn dan ook op zich al een grondige studie en verklaring waard. Hier zal ik me echter beperken tot enkele, meer informele opmerkingen naar aanleiding van de reacties op mijn brief aan het NCB en op mijn latere uitspraken over de mogelijke betrokkenheid van Komrij in de Rasoel-affaire.

Dat niet alle nieuws op die manier door vooringenomenheid hoeft te zijn vertekend, blijkt uit het bericht in *NRC-Handelsblad* van diezelfde dag (5-11-90). Hierin wordt zakelijk weergegeven waarom ik ‘vrij zeker’ ben dat Komrij de auteur van *DOVN* is, en ook aangegeven waarom men (volgens een mondelinge reactie tegenover de krant) nooit geheel zeker kan zijn. Interessant is echter dat ook de *NRC* een twijfel-partikel (‘zou’) gebruikt wanneer het gaat om het vaststellen van een feit, namelijk dat Komrij zich al eerder (o.a. in een column voor ‘deze krant’) naar aanleiding van de Rushdie-affaire had geuit. Het bericht vermeldt overigens niet hoe Komrij zich in die column over moslims had geuit. Met andere woorden, nieuwsberichten kunnen weliswaar zakelijk zijn, maar het gebruik van twijfelwoorden als ‘zou’, en met name het weglaten van relevante informatie, kan wel degelijk de interpretatie van de lezers in een bepaalde richting sturen. Als de *NRC* de (in mijn brief aan het NCB genoemde) felle aanval van Komrij op de moslims naar aanleiding van de bedreiging van Rushdie had genoemd, en had vermeld dat *DOVN* hetzelfde thema had, dan was mijn veronderstelling over de betrokkenheid van Komrij ongetwijfeld

geloofwaardiger voor de lezer geweest. Zo zal ook de rest van de media-reactie op mijn vermoedens een les blijken te zijn in de rol van de media in deze hele affaire.

Een andere manier om een onwelgevallige conclusie in diskrediet te brengen is het horen en citeren van andere deskundigen. Zo vermeldt o.a. het *Haarlems Dagblad* de opinie van de Utrechtse taalkundige Professor Henk Verkuyl, die (volgens weergave van de krant) mijn conclusies ‘nogal wild’ vindt, en de ‘analyse volstrekt onvoldoende’. Zoals zoveel andere opinies, berust ook dit oordeel van Verkuyl hoogstwaarschijnlijk op de onvolledige weergave van mijn brief aan het NCB in de krant, en niet op de tekst van die brief zelf, of op een eigen vergelijking van de overeenkomsten tussen *DOVN* en het werk van Komrij. Interessant hierbij is dat terwijl mijn vermoedens berustten op een eerste vergelijking van *DOVN* en het werk van Komrij, en op een reeks argumenten, de reacties op mijn veronderstellingen in de regel op niets of alleen op een korte weergave van mijn bevindingen in de media berustten. Niettemin wordt aan mijn conclusies a priori getwijfeld, terwijl juist die andere, ongefundeerde reacties voor zoete koek worden geslikt. Zo zien we ook wat - ook volgens media-onderzoek - de rol is van het citeren van ‘deskundigen’ in de media: Men zoekt vaak, door bepaalde deskundigen te horen en anderen niet, een bevestiging van een eigen mening, of een mening die men zelf niet geloofwaardig kan maken.

Het *Nieuwsblad van het Noorden* citeert Verkuyl iets uitvoeriger; deze geeft toe het boekje niet gelezen te hebben en mij niet gesproken te hebben; wel vindt hij dat je zo'n ‘rare beschuldiging’ niet kunt doen op basis van een paar woorden. Hij vindt het plausibeler dat de vertaler gebruik heeft gemaakt van een aantal Komrij-woorden. Helaas blijkt dat Verkuyl inderdaad niet alleen *DOVN* niet heeft gelezen, maar ook niet mijn brief aan het NCB, waarin in het geheel niet op overeenkomsten tussen sleutelwoorden wordt ingegaan (dat gebeurde, als verder argument, slechts in een korte samenvatting in *De Krant op Zondag*). Kortom, zijn opinie berust slechts op een korte en onvolledige weergave in de media van één van de vele argumenten. We zullen nog zien dat alle negatieve reacties op mijn bevindingen, hoe wild en

speculatief die reacties ook zijn, zelden met dezelfde afstandelijkheid en twijfel worden vermeld als mijn beargumenteerde vermoedens over de rol van Komrij.

Ook dit is een vaststelling die ons weer iets interessants over media en wetenschap leert: Het gaat niet primair om de feiten of de argumenten, maar over wat en wie men al dan niet wil geloven. Deskundigheid en geloofwaardigheid zijn beide relatieve begrippen, en die kunnen op allerlei manieren worden gemanipuleerd voor de lezers. Zeker als het om zaken gaat waarover journalisten zelf een uitgesproken mening hebben (zoals over racisme of literatuur) is de keuze van deskundigen die aan het woord worden gelaten vaak in overeenstemming met de mening van de krant.

Daar komt nog bij dat ik mij met boeken als *Minderheden in de media*, *Communicating racism*, *News Analysis*, en *Racism and the Press*, waarin ook kritisch wordt ingegaan op de rol van de pers in de verbreiding van vooroordelen en stereotypen, bij de Nederlandse pers niet erg geliefd had gemaakt. Mijn ‘beschuldiging’ van een prominent schrijver als Komrij was dan ook een uitstekende gelegenheid zowel mijn deskundigheid als mijn geloofwaardigheid in diskrediet te brengen. Voor dezelfde sceptici in de media is het kennelijk veel makkelijker om te geloven dat een Pakistaanse variéartiest een in excellent en literair Nederlands geschreven aanval op moslims publiceert.

Verdere speculaties

Behalve de agressieve of sceptische reacties op mijn vermoedens, worden de eerste media-commentaren gevuld met allerlei wilde speculaties en ongefundeerde gissingen naar de ware auteur(s) van *DOVN*. Zo stelt Martin Ros, de uitgever van Komrij (in o.a. het *Utrechts Nieuwsblad*, en in het *Nieuwsblad van het Noorden* (5-11-90) zonder verder argument dat Komrij het boek niet geschreven heeft en dat ‘prof. Van Dijk zijn gram probeert te halen op Komrij, terwijl het omstreden boek een grap is van “mensen als Theo van Gogh en Bob Polak”’. Hetgeen veronderstelt dat ik iets persoonlijks tegen Komrij had (had ik niet, behalve

dat ik kritiek had op zijn eerdere column in *NRC*). De speculaties over de rol van Theo van Gogh en Bob Polak waren al eerder aan de orde geweest in de media, maar nooit boven het niveau van pure gissingen gekomen. In het *Utrechts Nieuwsblad* is Ros nog wat explicieter over mij:

Die post-marxistische exegeet van een Van Dijk. ziet nu zijn kans schoon om zijn gram te halen op Komrij. Hij presenteert een tekstonderzoek alsof het een concreet bewijs betreft met harde feiten. Zo zout heb ik het nog nooit gegeten, Maar ach, dat zondagsblad is natuurlijk een blad dat geheel van lorren aan elkaar hangt.

Het is aardig om te zien met welke truc Ros mij probeert te diskwalificeren. Zoals later Komrij ook zal doen, associeert hij mij met het inmiddels geheel in ongerede geraakte marxisme (ik ben nooit marxist geweest, maar dat is irrelevant). Dit soort beschuldigingen zijn een bekende anti-communistische strategie om de opvattingen van progressieve schrijvers en wetenschappers te marginaliseren, zoals we dat al kennen sinds Joe McCarthy in de V.S.

Bovendien vinden we hier voor het eerst het later ook in andere reacties (en in de juridische nasleep van de zaak) veel gehoorde argument dat een tekstonderzoek niets te maken zou hebben met ‘harde feiten’. Helaas is dat een wijdverbreide misvatting. Natuurlijk zijn literaire interpretaties deels subjectief en dus geen ‘harde feiten’, maar tekst- of stijlonderzoek is niet minder hard dan iedere andere vorm van feitelijke (wetenschappelijke, juridische) bewijsvoering, zoals we al in hoofdstuk 3 hebben betoogd. Een combinatie van thematiek, woordkeus en zinsbouw is net zo betrouwbaar voor het vaststellen van auteurschap als uiterlijk, vingerafdrukken of andere ‘sporen’ voor het bewijzen van daderschap in een strafproces. Iedere schrijver laat tekstuele ‘sporen’ na, en geen enkele schrijver schrijft precies hetzelfde als een ander. Natuurlijk dient een tekstvergelijking wel grondig en zo uitputtend mogelijk te zijn, en dient men voldoende vergelijkingsmateriaal te hebben. Dat was ook de reden waarom ik in eerste instantie niet van een ‘bewijs’ sprak maar van ‘aanknopingspunten voor een veronderstelling’: Uitvoeriger onder-

zoek zou nodig zijn om definitief vast te stellen wie de auteur van *DOVN* was.

Volgens een aantal kranten, wijst ook Theo Sontrop, directeur van de Arbeiderspers (uitgever van Komrij), alle betrokkenheid van Komrij resoluut van de hand. Een dergelijke veronderstelling is ‘absurd’: ‘Het is uitgesloten. Komrij doet voor minder dan 50.000 gulden de dop niet eens van zijn pen!’ (*Brabants Nieuwsblad*, 6-11-90). Over de mogelijke overeenkomst van sleutelwoorden laat Sontrop, net als de meeste andere reacties, zich zeer laatdunkend uit. We hebben al in hoofdstuk 3 gezien wat een dergelijke overeenkomst van sleutelwoorden al dan niet bewijst. Kennelijk hebben de meeste commentatoren geen notie van de (on)waarschijnlijkheid dat een verzameling sleutelwoorden en andere stijlkenmerken bij twee of meer schrijvers identiek zijn.

Het andere argument van Sontrop, namelijk dat Komrij voor minder dan een halve ton niet eens de dop van zijn pen zou doen, vind ik veel overtuigender, en één van de sterkste argumenten tegen de betrokkenheid van Komrij in deze affaire. Ook al verkocht *DOVN* goed, en ook al zou het zeker goed verkopen nadat het als practical joke door Komrij c.s. zou zijn onthuld, niettemin mogen we ervan uitgaan dat Komrij niet zonder meer een boekje als grap zou schrijven.

Het is ook niet onaannemelijk dat de ‘ideologische’ motivatie, namelijk een felle reactie naar aanleiding van de Rushdie affaire, en de aantrekkelijkheid van een monumentale provocatie en practical joke om ‘de Nederlanders’ eens goed voor gek te houden, zo sterk zijn geweest dat het financiële motief mogelijk bijzaak was. Zo heeft Komrij later ook tegen mij en over mij een brochure geschreven en gepubliceerd (deels op grond van zijn columns tegen mij - zie onder) waarvoor hij niet bepaald een halve ton kan hebben getoucheerd. Kortom, Komrij doet wel degelijk zijn dop van zijn pen als hij boos is, of wanneer hij iemand (en met name de Nederlanders) in de luren kan leggen, of wanneer er sprake is van een grap. Bovendien is de hele Rasoel-Komrij affaire een gigantische reclame voor Komrij geweest, waaraan hij ongetwijfeld het nodige (extra) aan heeft verdiend.

Volgens *de Volkskrant* weet Sontrop bovendien dat Komrij het niet heeft gedaan, omdat hem ‘uit betrouwbare kring’ is

‘ingefluisterd’ dat een ‘journalist van een nog florerend weekblad’ de werkelijke auteur zou zijn. Hij wil alleen niet zeggen wie. Bovendien zou Komrij zich niet inlaten met een derderangs uitgever als Timmer. Tegen deze ‘argumenten’ vindt Sontrop de mijne maar ‘stompzinnig’ (hij leest kennelijk veel Komrij), en hij diskwalificeert mij achteloos ook als wetenschapper ‘ook niet Gods grootste licht’, hetgeen Sontrop als onverwacht kenner van het vakgebied der tekstwetenschap natuurlijk graag in dank door *de Volkskrant* wordt afgenomen. Komrij zal dat later in zijn woedende columns tegen mij nog eens dunnetjes overdoen. Kortom, a priori diskwalificatie van personen komt hier op de plaats van tegenargumenten. Een bekende strategie.

Een ander punt dat in de berichten bij herhaling aan de orde komt is de rol van Kurpershoek. Terwijl ik het sterke vermoeden heb dat Kurpershoek deel van de Rasoel-maskerade uitmaakt (op grond van de eerder genoemde aanwijzingen dat het boekje in oorspronkelijk Nederlands is geschreven), houdt Kurpershoek in verschillende gesprekken vol dat hij het boekje uit (slecht) Engels heeft vertaald (*de Volkskrant*, *Brabants Nieuwsblad*, 6-11-90), en dat hij niet weet wie de werkelijke schrijver is (*Haagse Courant* 6-11-90; *Veluws Dagblad* 5-11-90).

In *de Volkskrant* en de *Haagse Courant* van 6 oktober herhaalt Kurpershoek nog eens dat hij het in ‘erbarmelijk Engels’ geschreven manuscript door uitgever Timmer kreeg toegespeeld, een manuscript met ‘veel grammaticale fouten, bijna fonetisch geschreven kopij. Daar heb ik dan fraai Nederlands van gebakken als ik meneer Van Dijk mag geloven, maar dat is ook mijn vak’. Verder ontkent hij dat hij met een schuin oog naar ‘de vocabulaire’ van Komrij heeft gekeken. Hij heeft geen vieze smaak in de mond gekregen van *DOVN*, maar vindt het ‘heel speels geschreven, al ben ik het met de strekking niet eens’.

Het is interessant te moeten constateren dat geen van de verslaggevers de vraag aan Kurpershoek stelt waarom een bekende literaire vertaler een racistisch boekje zou vertalen waar hij het niet mee eens is, en waarvan hij de auteur niet kent. Zou Kurpershoek niet bang zijn geweest zijn grote reputatie als literair vertaler met een dergelijk racistisch pamflet voor goed te vernietigen, of zelfs het risico te lopen van een boete of gevangene-

nisstraf wegens het overtreden van het anti-discriminatie-artikel in de wet? Zou een gerenommeerd vertaler soms wel voor minder dan een paar duizend gulden zijn tekstverwerker aanzetten, laat staan voor een dubieus flutboekje dat hem nauwelijks royalties (laat staan eer, of eerder nog minachting) op zou brengen? In *de Volkskrant* (6-11-90) verwijst Kurpershoek weliswaar naar het groeien van zijn honorarium als gevolg van de hele publiciteit van het boek, maar zelfs al had Kurpershoek dit boekje vertaald, dan zou dat honorarium waarschijnlijk relatief bescheiden zijn geweest. Met andere woorden, Kurpershoek zou het zeker niet voor het geld hebben gedaan.

En hoe komt het dat Kurpershoek in de *Haagse Courant* (6-11-90) - en later in een NCRV-uitzending tegen mij - beweert dat hij het manuscript van Rasoel had gekregen, en niet van uitgever Timmer, zoals hij nu zegt? En hoe schrijft men speels en tegelijk in erbarmelijk en bijna fonetisch Engels? Heeft Kurpershoek het boekje soms grotendeels moeten herschrijven in het Nederlands? En hoe verklaart hij dat Rasoel zijn boekje in erbarmelijk Engels heeft geschreven terwijl deze zegt uit Pakistan te komen, uit een upper class familie, op internationale scholen te hebben gezeten, en in Engeland te hebben gestudeerd, zodat hij vloeiend Engels zou moeten spreken en schrijven? Waarom is het boekje overigens niet direct in 'erbarmelijk slecht' Nederlands geschreven, want Rasoel sprak toch al redelijk Nederlands? Bovendien blijkt nergens uit de eerdere interviews dat Rasoel slecht Engels sprak. En hoe iemand enerzijds kennelijk bijna analfabeet is in het Engels, maar anderzijds een literair verhaal weet te vertellen, en als immigrant bovendien zo perfect op de hoogte van de kleinste details van de Nederlandse samenleving kan zijn, zijn verdere vragen die voor de hand liggen, en waarop Kurpershoek geen antwoord geeft. En dat wekt natuurlijk geen verbazing als hij ook bij de maskerade is betrokken.

Deze meer dan voor de hand liggende vragen vinden we nergens in de media gesteld, laat staan beantwoord. De beweringen van Kurpershoek worden blindelings geloofd. Bovendien schijnt niemand het idee gehad te hebben Kurpershoek eens te vragen naar het oorspronkelijke manuscript (in het 'erbarmelijk slechte Engels') dat voor zover ik weet niemand ooit heeft gezien,

want het wordt nergens anders genoemd in de hele Rasoel-affaire. Ook later in de rechtszaak tegen Rasoel is dat beweerde oorspronkelijke manuscript nooit boven water gekomen. In het *Deventer Dagblad* komt Kurpershoek ook nog even aan het woord, en daar beweert hij dat hij ‘door een vermomd personage’ om een vertaling zou zijn gevraagd, en dat hij de betaling achteraf met de uitgever zou hebben geregeld. Kennelijk was hier wel een wat kritischer verslaggever aan het werk geweest, zoals blijkt uit de volgende passage:

Hij [Kurpershoek] wilde absoluut niet antwoorden op de vraag waarom hij zomaar een opdracht van een hem onduidelijk type heeft aangenomen, zonder dat hij zeker was voor een vergoeding daarvoor (Deventer Dagblad, 6-11-90).

Juist: dit zijn het soort vragen die veel meer journalisten, wetenschappers en juristen hadden kunnen stellen, en het antwoord erop (of liever het schuldig blijven van een antwoord) suggereert nogmaals dat Kurpershoek mogelijk als go-between tussen de werkelijke schrijver(s) en de uitgever en Rasoel heeft gespeeld.

Een andere argument tegen de mogelijke rol van Komrij in de Rasoel affaire vinden we in een kort commentaar (‘Na Afloop’, door J.B.) in Het *Parool*. Deze veronderstelt dat ‘Rasoel de kunst gebrekkig van Komrij heeft afgekeken’ en dat dit bij mij niet zou zijn opgekomen. Natuurlijk was die veronderstelling wel degelijk bij mij opgekomen, maar al gauw als al te fantastisch verworpen. In de eerste plaats ging het nu niet bepaald om een ‘gebrekkige’ nabootsing, maar om excellent en deels literair Nederlands. Ten tweede mag men veronderstellen dat een Pakistaans variétéartiest die het Nederlands maar gebrekkig meester was (en zoals hij later beweerde nooit een boek las) niet zodanig in het werk van Komrij ingevoerd kon zijn dat hij de thematiek, motieven en stijl daarvan vlekkeloos een heel boek lang kon imiteren. Bovendien staat een dergelijke imitatie-hypothese haaks op de (beweerde) rol van Kurpershoek als ‘vertaler’ van *DOVN* en een oorspronkelijke versie van *DOVN* in slecht Engels: het zou betekenen dat Kurpershoek gewoon gelogen had (iets waarop inmiddels alle feiten lijken te wijzen).

Zo ook oppert *de Volkskrant* (6-11-90) dat *DOVN* een pastiche op Komrij zou kunnen zijn, zoals ook Martin van Amerongen destijds fake brieven van de door hem verzonnen Ir. Schuringa publiceerde. Zeker, theoretisch bestaat de mogelijkheid van een pastiche, en de hele maskerade rond *DOVN* zou daar mooi bij passen. Helaas is het consequent in een heel boek (en niet alleen een brief of enkele bladzijden) volhouden van een pastiche een uiterst gecompliceerde bezigheid, en daarom veel minder waarschijnlijk dan dat de oorspronkelijke (te imiteren) auteur het boek zelf heeft geschreven. Bovendien moeten we ook in dat geval nog verklaren waarom Kurpershoek over zijn 'vertaling' zou liegen. Bij een pastiche zou immers niet hoeven te worden verhuld dat een bepaalde auteur een boek zou hebben geschreven. Integendeel, de point van een pastiche is dat juist wordt benadrukt dat men een bepaalde auteur nadoet, of zich voor een bepaalde auteur uitgeeft. Daar is bij *DOVN* geen sprake van. Bovendien hebben we al gezien dat de nauwelijks geletterde Zoka F. niet een zeer plausibel auteur van zo'n pastiche kon zijn.

Ook Het *Parool* van 6 oktober voegt zich ironisch en bij monde van Theodor Holman in de kudde der klakkeloze napraters over de kwaliteiten van mij en mijn vak:

De hooggeleerde Teun van Dijk, een 'tekstwetenschapper' heeft zijn professorale kwaliteiten mogen toetsen aan het boekje van Mohamed Rasoel (...) en wat concludeerde de Sherlock Holmes van de tekstwetenschap: Komrij did it. Het is een infame beschuldiging, omdat iedere bewijsvoering achterwege blijft (...) Wat er aan 'bewijs' wordt opgelepeld is van zo'n onzinnige flauwekul dat Van Dijk of dronken moet zijn geweest, of een vreselijke hekel moet hebben aan Komrij.

Na deze tirade gaat Holman verder met een betoog over de stijl van Komrij, en de nabootsbaarheid daarvan, terwijl Komrij's stijl zelf geïnspireerd is op die van Reve: 'Waarom zou Reve dat boek van Rasoel niet hebben geschreven. Die zou je met meer reden een racist kunnen noemen, zoals Piet Grijs altijd ten onrechte doet, dan Komrij,' vraagt Holman zich dan af. En als er hele zinnen hetzelfde zouden zijn geweest, waarom zou Rasoel die dan niet van Komrij hebben kunnen overschrijven, enzovoorts. Helaas blijkt ook Holman mijn brief (en mijn bewijsvoering) aan

het NCB niet te hebben gelezen, en ook hij gaat slechts af op wat hij in de krant leest. Over de imitatie-hypothese hebben we het al gehad: Wellicht lezen sommige buitenlandse variétéartiesten dagelijks Komrij om beter Nederlands te leren, en wellicht schrijven variétéartiesten wel eens politieke boeken, maar een heel boek in de stijl van Komrij schrijven is heel andere koek, zelfs voor professionele schrijvers. Overigens begrijpt ook Holman niet dat het niet alleen om een paar woorden gaat, of om enkele andere stijlkenmerken, of alleen om de thematiek, maar juist om een unieke combinatie daarvan gaat.

Tenslotte voert ook Holman aan dat Komrij niet bepaald een idealist is (iets wat algemeen bekend is), en daarom nooit belangeloos een boekje zou schrijven; voor schotschriften zou hij bovendien niet naar een uitgeverij als Timmer gaan. Bovendien, stelt Holman, schrijft Komrij geen slechte zinnen, terwijl het boekje van Rasoei volgens hem vol staat met slechte (slecht vertaalde zinnen). Als dit laatste waar zou zijn, dan zou dat weer een ander perspectief bieden op het ‘vertalerschap’ van Kurpershoek, van wie we toch mogen aannemen dat ook hij geen slechte zinnen schrijft. Holman ziet over het hoofd dat het prima in de maskerade paste het boek juist aan Timmer aan te bieden (overigens weten we inmiddels dat het manuscript van *DOVN* wel degelijk eerst aan respectabele uitgeverijen was aangeboden). En dat Komrij het alleen om literatuur ‘en niets dan de literatuur’ zou gaan is natuurlijk onzin wanneer men zich realiseert dat een groot deel van zijn oeuvre bestaat uit columns en scheldstukken waarvan de stijl en de inhoud juist zo opmerkelijk overeenkomen met die in *DOVN*.

Maar goed, Holman blijkt helemaal niet geïnteresseerd in argumenten of bewijsvoering. Wat hem en andere commentatoren werkelijk stoort en hem voor iedere argumentatie blind maakt is de ‘infame beschuldiging (...) van racisme’, zoals hem kennelijk ook de beschuldiging van Brandt Corstius aan het adres van Reve dwars zit. We komen daar later nog op terug, maar het heeft zin hier alvast te onderstrepen dat ik in mijn brief aan het NCB, noch elders, Komrij een ‘racist’ heb genoemd. Ik heb slechts het vermoeden uitgesproken dat hij een bepaald boekje heeft geschreven, en net als later de rechtbank te Amsterdam vind ik dat boekje

racistisch. Ik noem mensen geen ‘racisten’, maar wel zeg ik dat mensen zich al dan niet (en min of meer) racistisch kunnen uiten of gedragen. Dit is een belangrijk onderscheid dat bij gebrek aan inzicht in racisme Holman en vele andere columnisten (inclusief Komrij zelf) ontgaat, maar daarover later.

Ingezonden brieven

De Volkskrant plaatst al twee dagen na publicatie van haar eigen artikel over mijn vermoedens drie ingezonden brieven. Dit is opmerkelijk snel en suggereert dat de schrijvers dezelfde dag de brieven moeten hebben geschreven, direct opgestuurd en de redactie moet hebben besloten ze ogenblikkelijk te plaatsen. Waarom deze haast? Waren de brieven soms kritisch over het vertekende *Volkskrant*-verslag over mijn brief aan het NCB? Waren de briefschrijvers geschokt over het feit dat wellicht Komrij bij deze zaak zou kunnen zijn betrokken? Integendeel, de in aller haast gepubliceerde brieven ondersteunden het negatieve commentaar van *de Volkskrant*. Bleken de schrijvers (Ronald van Houdt, David Langerak, Michael Lensen) kennis te hebben genomen van mijn brief aan het NCB of waren zij letterkundigen die het werk van Komrij zo goed kenden dat zij mijn argumenten konden weerleggen? In het geheel niet. De absurde vertekening van mijn argumenten in de krantenberichten wordt hier als basis genomen om nog verder reducerend (alsof de overeenkomst van een woord, zoals ‘zwerfhond’, mij aanleiding had gegeven tot de identificatie van Komrij) mijn conclusies belachelijk te maken en op die manier te marginaliseren.

Pas een week later mag ook een wat kritischer brief in de krant, namelijk van Wim van Calcar in *de Volkskrant* (15-11-90). Deze steunt terecht niet zonder meer mijn Komrij-lezing (immers, hij kan zich daarover bij gebrek aan gegevens niet uitspreken), maar kritiseert wel de zeer vertekende berichtgeving in *de Volkskrant*. Hij kan het weten: Hij is één van de zeer weinige kritische tekstanalytici in Nederland.

Zoals al eerder opgemerkt is het interessant dat er verder gedurende deze hele affaire geen enkele andere wetenschapper of journalist in de media aan het woord kwam die een onafhankelijk

standpunt innam, al was het alleen maar om aan te dringen op het feit dat er op grond van de bevindingen van tekstvergelijking kennelijk aanwijzingen waren voor de mogelijke rol van Komrij in de Rasoel affaire, en dat deze betrokkenheid nader zou dienen te worden uitgezocht. Aldus werd zelfs de mogelijkheid van een nader onderzoek ogenblikkelijk in de kiem gesmoord, en bleek de consensus totaal, althans voorzover die in de media werd verwoord.

De eerste reactie van Komrij

De reactie van Gerrit Komrij zelf liet niet lang op zich wachten. Al op woensdag 7 november verschijnt de eerste column over mij en mijn vermoedens over zijn auteurschap van *DOVN*. Ironisch ‘bekent’ hij dat hij ook de auteur is van de memoires van Mevrouw Rost van Tonningen (hij is kennelijk goed op de hoogte van de andere publicaties van uitgever Timmer). Vervolgens gaat hij in de aanval tegen de ‘tekstprofessor’, een aanval die vele weken en vele columns zal duren, en die zal uitlopen op een rechtszaak tegen mij wegens smaad, een rechtzaak (en een hoger beroep) die hij overigens zal verliezen, zoals we dadelijk nog zullen zien. Die columns van Komrij zijn echter een hoofdstuk apart, en verdienen een wat diepgaander analyse en commentaar (zie het volgende hoofdstuk).

Interessant is wel nu alvast te stellen dat in al deze - steeds feller wordende - scheldcolumnades, Komrij weigert op de beschuldiging zelf in te gaan, bijvoorbeeld door aan te tonen dat hij *DOVN* nooit geschreven kon hebben. Integendeel, zijn tirades tegen mij lijken er eerder op te wijzen dat hij furieus was omdat ik gewezen had op duidelijke inhoudelijke overeenkomsten tussen zijn eerdere werk en een racistisch pamflet. Mogelijk was hij ook woedend omdat mijn onthulling de practical joke in een (te) vroeg stadium had doen mislukken. Immers nu kon(den) de auteur(s) niet zelf meer een spectaculaire onthulling van hun maskerade openbaar maken, en zou(den) zij steeds iedere vorm van betrokkenheid daaraan moeten ontkennen.

Het stuk in Forum

Verrast door de onverwachte bekendmaking van mijn vertrouwelijke brief aan het NCB, de publicatie in *De Krant op Zondag* en het daarop volgende mediacircus waarbij van mijn relatief zorgvuldig geformuleerde brief aan het NCB niet veel meer overbleef dan wat oppervlakkige argumenten, vond ik het natuurlijk nodig mijn overwegingen nader te adstrueren. Ik bood dan ook aan *de Volkskrant*, aan *NRC-Handelsblad* en aan *Vrij Nederland* een lang stuk aan waarin nog eens uitvoerig werd ingegaan op mijn overwegingen. De Heren Hoofdredacteuren waren echter niet geïnteresseerd in argumenten en details. De these dat Komrij wellicht de auteur van *DOVN* was werd kennelijk zo ongehoord geacht dat argumenten al bij voorbaat niet overtuigend werden gevonden. Alleen het enige nog overblijvende linkse blad in Nederland, *Forum*, opvolger van *De Waarheid*, was bereid het te plaatsen. Ook door de kleine oplage van *Forum*, las natuurlijk bijna niemand dat lange stuk, en dus ging men in de verdere discussie ook nauwelijks in op de vele argumenten die in dat *Forum*-stuk werden aangevoerd. Ook dit zegt weer iets over de verspreiding van onwelkome ideeën en met name van kritische stellingnames over racisme in Nederland. Ook daarop komen we later nog terug wanneer we algemene conclusies trekken uit de hele Rasoel-Komrij affaire.

Het stuk in *Forum* van 7 november 1990 is, net als de brief aan het NCB, zeer terughoudend. Op grond van de overeenkomsten tussen *DOVN* en de eerdere column van Komrij wordt gesproken van een ‘eerste impressie’ een ‘hypothese’ die met argumenten dient te worden gestaafd. Vervolgens ging ik over tot het bespreken van een aantal van de argumenten met betrekking tot *DOVN* en de hele maskerade zoals die meer in detail al eerder in dit boek aan de orde zijn gekomen. Op grond van deze argumenten, concludeer ik het volgende:

Ondanks alle aanwijzingen die mijn informele interpretatie ondersteunen is er geen sprake van dat men de identiteit van Rasoel en Komrij zonder verder onderzoek kan aantonen. Het is gewoon een zeer plausibele veronderstelling, en niet het resultaat van literair- of

tekstwetenschappelijk onderzoek, maar de conclusie van gewoon goed lezen. Ik kan mij dus vergissen.

Deze belangrijke slag om de arm, die ik bij gebrek aan verder onderzoek, natuurlijk moest maken, is verder nauwelijks door de media opgepikt, noch overigens de meeste van de argumenten. De gebruikelijke strategie van de reacties op mijn veronderstelling was om een of een paar losse argumenten te kiezen en op grond daarvan de kennelijke absurditeit van de these aan te tonen.

Tijdens de weken na de publicatie van het stuk in *Forum* gaan in de media de aanvallen op mijn veronderstellingen gewoon door. De verdere toelichting in *Forum* was, zoals gezegd, voor de journalisten en columnisten volstrekt irrelevant, of anders ongeloofwaardig. Komrij was de heilige koe, en die moest coûte que coûte buiten het Rasoel-schandaal worden gehouden. Ironisch genoeg heeft juist Komrij zelf deze mentaliteit vaak bestreden (zoals ook Rasoel de draak steekt met de goedgelovigheid van de Nederlanders):

De goedgelovigheid van de Nederlandse samenleving kent (...) geen grenzen. Zandzakken en heilige koeien, daar geloven we in. (...) Wie een heilige koe aanraakt wordt aan de hoogste boom gehangen. (Komrij, De gelukkige schizo, 140, 163).

Hij had moeilijk kunnen vermoeden dat hij ooit zelf eens zo'n heilige koe zou worden.

Verdere media-reacties

De verdere media-reacties op eerdere media-reacties (eerder dan op wat ik zelf had geschreven) waren navenant. Talisman in de *NRC* (9-11-90) en Arend Evenhuis in *Trouw* maken zich vrolijk over de gevonden overeenkomst van het woord ‘zwerfhond’. Immers de vertaler had zich bij zijn woordkeus toch op Komrij kunnen inspireren, vindt Talisman. En journalistiek tekstexpert Evenhuis van *Trouw* vindt dat ‘je wel van merkwaardige huize

moet komen om het woord “stompzinnig” als een typisch Komrij-woord te kenschetsen’. We hebben al eerder uitvoerig en bij herhaling dit verkeerd begrepen tegenargument van de geïsoleerde sleutelwoorden verworpen, hetgeen verder commentaar op deze reacties overbodig maakt.

Zonder verder na te denken, en gewoon de andere media napratend, concludeert Opheffer in *De Groene* dan ook als volgt:

Ondertussen kan een hoogleraar zonder blikken of blozen Gerrit Komrij beschuldigen van racisme, wegens de zin ‘Nederland is dor’ en de woorden: zwerfhond, zwerfkat en aap. Deze hoogleraar loopt vrij rond en hebben wij hier in de kliniek helaas nog niet mogen ontvangen.

Alweer, wat werkelijk steekt is niet mijn vermeende gebrekkige methodologie (ook al is dat natuurlijk een bekende tactiek om iemand te diskwalificeren) maar het feit dat ik Komrij van racisme zou hebben beschuldigd. Op grond daarvan is de eerste reactie van deze en latere columnisten: Hem moet de mond worden gesnoerd; hij is gek, en hij moet (wellicht eerst nog bij wijze van spreken) worden opgesloten. Marginalisering, gekverklaring en censuur zijn de gebruikelijke reacties op opvattingen die buiten de consensus vallen, zeker als het over racisme gaat.

In de *NRC* van 9 november staat een merkwaardige brief (getekend met de naam W. Drees) van iemand die beweert niet Komrij maar wel Rasoel bij zich thuis te hebben ontmoet. Hij betuigt dat Rasoel geen autochtoon Nederlander is ‘zoals blijkt uit zijn niet geheel perfect Nederlands en zijn onvolledige kennis van de Nederlandse instituties.’ De briefschrijver verwacht zakelijke kritiek op het boek van Rasoel in plaats van gezeur over zijn identiteit. Helaas blijkt de auteur van *DOVN* wel degelijk uitstekend Nederlands te kunnen schrijven, en zonder meer zeer goed op de hoogte van de Nederlandse instituties. Als deze briefschrijver de waarheid spreekt (en niet weer een fake is), dan is dat een verder argument tegen het auteurschap van Zoka F.

Interview met Trouw

Trouw is de eerste krant die bereid is mij uitvoerig aan het woord te laten. Dat wil zeggen zoals weergegeven door Arend Evenhuis, die zich in zijn krant al eerder sceptisch over mijn vermoedens had uitgelaten. De bedoeling met dat interview was kort in te gaan op mijn wetenschappelijk onderzoek, op persreacties op mijn onthullingen, en vooral aandacht te vragen voor de meer algemene implicaties van die affaire. Juist omdat racisme nogal eens vereenzelvigd wordt met de Centrumdemocraten, terwijl de wat gematigder en ‘keuriger’ negatieve uitspraken over minderheden en vluchtelingen hoogstens als ‘ongelukkig’ worden bekritiseerd, beklemtoonde ik in dit interview de kwalijke rol van wat ik ‘elite racisme’ noem.

‘Wetenschappelijke’ reacties

Zoals men kon verwachten wordt al gauw ook mijn collega's gevraagd naar hun opinies over mijn veronderstellingen, zoals we al eerder hebben gezien voor de korte reactie van Henk Verkuyl. Ook collega literatuurwetenschappers Neubauer en Bronzwaer, die zich overigens niet uitlaten over mijn Komrij-hypothese, wordt gevraagd naar de wetenschappelijke basis voor de identificatie van auteurs van teksten. Bronzwaer acht die studie niet langer in de mode, hetgeen vanzelf spreekt wanneer men bedenkt dat de auteurs van de meeste moderne teksten bekend zijn, in tegenstelling tot middeleeuwse teksten. Neubauer houdt zich op de vlakte maar is vriendelijk genoeg in algemene termen te wijzen op de erkenning van mijn werk op het vakgebied.

Verder hebben op eigen initiatief zich geen wetenschappers in de Rasoel-affaire verdiept, of althans daarover niet gepubliceerd. Zelfs voor Komrij-kenners en andere letterkundigen was de mystificatie rond *DOVN* kennelijk niet voldoende reden om de zaak eens grondig uit te zoeken. Jammer.

Onderzoek naar DOVN

Op 16 november 1990 werd bekend dat na de eerdere klacht van de Anne Frank Stichting de officier van justitie, W. Mijnsen besloten had een onderzoek in te stellen op basis van Artikel 137 van het WvS, en om vast te stellen of *DOVN* wellicht beledigend is voor moslims.

Komrij loopt naar de rechter!

Een week later bleek Komrij de macht van zijn pen en de pers kennelijk niet langer te vertrouwen: Hij loopt naar de strafrechter en klaagt mij aan wegens smaad en belediging, omdat ik hem heb ‘beticht’ van ‘elitair racisme.’ Zijn advocaat is Mr. G. Spong, die toevallig een dag eerder door de president van de Amsterdamse Rechtbank, Asscher, in een hoogst ongebruikelijk opinieartikel in de *NRC* de les was gelezen, maar die Komrij goed van pas kwam in deze zaak: Spong is één van de weinige bekende ‘allochtone’ advocaten in Nederland, en zijn interventie alleen al zou kunnen worden opgevat als een bewijs dat Komrij natuurlijk geen racist kon zijn.

Ook deze actie van Komrij ging niet onopgemerkt voorbij, en werd prominent in alle kranten gebracht. Wat de verslaggevers en commentatoren echter niet was opgevallen was het feit dat Komrij met deze strafklacht precies deed wat hij zo vaak anderen had aangewreven, namelijk een beroep doen op autoriteiten of justitie wanneer hun ‘eer en goede naam is aangetast’:

De bestrijders van discriminatie en racisme evenwel vertonen de laatste jaren het lijkt me een onrustbarende noviteit steeds meer de neiging naar de rechter te stappen om iemand het uitdragen van zijn ideeën te verbieden. Ze lijken hun ziel en zaligheid in de boycot en de verbodsbepaling te hebben gegooid. Ze proberen met korte gedingen opvattingen tegen te houden die misschien hoogst misselijkmakend zijn, maar die iemand er nu eenmaal, als we bereid zijn een prijs te betalen voor onze democratie, op na mag houden. Gedachten zijn vrij: die deur kan op het ogenblik, met al die nieuwe vromen en beterweters, met al

die oprukkende verbieders en heksenjagers, niet open genoeg worden gehouden. (Komrij, *Pleidooi voor de rokende racist. Lof der Simpelheid*, 75).

De vraag die zich na het lezen van deze passage natuurlijk opdringt is waarom zijn felle aanvallen in column na column voor een lezerspubliek van honderdduizenden niet genoeg waren. Waarom moest ik door justitie het zwijgen worden opgelegd (omdat het een strafzaak was kon ik tot twee jaar gevangenisstraf of een flinke boete worden veroordeeld!)? Waarom had Komrij zich plotseling geschaard onder de verbieders en de heksenjagers, ook al kon ik behalve in een marginaal blad als *Forum* mijn bevindingen nauwelijks elders in eigen woorden toelichten? Kwam ik wellicht te dicht bij de waarheid, en moest mij ijlings geheel de mond worden gesnoerd?

Op grond van Komrij's aanklacht besloot de Amsterdamse Officier van Justitie Mijnsen, enkele maanden later, in april 1991, een gerechtelijk vooronderzoek tegen mij in te stellen. Maar daarover later.

6. Komrij's columnaire kunsten

Mijn vermoedens omtrent zijn betrokkenheid in de Rasoel-affaire waren nauwelijks in de pers verschenen, of Komrij had er op 7 oktober 1990 al een column in de *NRC* aan gewijd. Actualiteit is tenslotte het criterium voor de goede column. Dit zou de eerste van een hele serie worden, allemaal over die vermaledijde ‘tekstprofessor’ die het lef had Komrij's werk eens goed te lezen. Volgens ingewijden is het een hele eer om door Komrij door het slijk te worden gehaald. Dan moet het wel uniek en overweldigend eervol zijn om vijfmaal het object van zijn Komrij's razernij te zijn. Een soort columnair eredoctoraat dus. Ik was dan ook zeer onder de indruk. Tegelijk heb ik mij kostelijk vermaakt, want men moet Komrij een ding nageven: Hij kan uitstekend schelden.

Overigens was Komrij zelf ook dermate onder de indruk van de waarde van zijn kruistocht tegen mij dat hij deze columns plus verder commentaar later bundelde in een heus schotschrift: *De Ondergang van het regenwoud. Over zekere leerstoel*, waarmee hij de professor uit diens academische fauteuil probeerde te sleuren. Hoewel naar verluidt de slachtoffers van Komrij's columnaire agressie tot zielige hoopjes ellende schijnen te worden gereduceerd, en vele anderen het al in hun broek doen bij het horen van de naam Komrij, de universitaire bestuurders waren kennelijk minder geïntimideerd door deze openlijke vorm van het aanzetten tot censuur en Berufsverbot. Zij bleken de vrijheid van wetenschappelijk onderzoek en kritiek kennelijk even hoog te waarderen als de vrijheid van schelden en gingen zoals we nog zullen zien niet op Komrij's suggesties in.

Er zijn natuurlijk weinig dingen zo verleidelijk voor een tekstwetenschapper als het analyseren van teksten die tegen hemzelf zijn gericht. Wanneer men bedenkt dat een vertrouwelijke brief aan het NCB, twee stukken in een marginaal blaadje, en wat

uitspraken in interviews al bij Komrij en zijn columnaire medestanders het bloed onder de nagels vandaan schijnen te halen, dan is een kritisch tekstanalyse van deze reacties natuurlijk helemaal gefundenes Fressen voor een tekstwetenschapper. Ik had al eerder meegemaakt (naar aanleiding van een besteld maar geweigerd stukje in *Intermediair* waarin ik het waagde om kort te wijzen op onderzoek over racisme in de media) hoe hoog men columnisten en journalisten in de gordijnen krijgt wanneer men ze belooft nu eens hun *eigen* schrijfsels nader onder de loep te nemen, en vooral hun woedende stukken over mijn geschriften. Ze voelen zich dan hopeloos verstrikt in de oneindige fuik van de kritische tekstanalyse, waarvoor alle mondeling of schriftelijke reacties weer interessante data zijn. Als sommige van deze kritische opmerkingen dan bovendien in een boek, in de boekenkast en in de bibliotheek terechtkomen, in plaats van in een vergankelijk dagblad en in de kattenbak, zoals hun eigen schrijfsels, dan kent hun razernij geen grenzen. Let maar op.

Helaas is dit essay niet de geëigende plaats voor een diepgravende, systematische analyse van de columns van Komrij over deze zaak. Dat is een taak voor Neerlandici en literatuurwetenschappers. Ik ga er alleen kort op in omdat ze deel uitmaken van de Rasoel-Komrij affaire, en om eens te zien hoe Komrij reageert wanneer hij zélf het doelwit is van kritiek. Ook levert mijn commentaar op de columns wat meer achtergrond bij mijn analyse van het verdere verloop van deze affaire na het verschijnen van *DOVN*, en een beter inzicht in de opvattingen en de geschriften van Komrij, bijvoorbeeld over minderheden en racisme.

Wat betreft de literaire en culturele kwaliteit van die columns, accepteer ik blind de autoriteit van de commissie die Komrij op grond daarvan de P.C. Hooftprijs verleende. Immers, ik ben maar een gewone tekstwetenschapper en niet een literair criticus of columnoloog. Als min of meer mondige lezer weet ik alleen maar dat Komrij in zijn columns niet alleen allerlei onschuldige literaire ontboezemingen over het alledaagse leven, de kunst en de politiek verwoordt, maar ook af en toe plezier schijnt te hebben in het pesten van moslims, vrouwen en mensen die racisme bestrijden. Voor de Heren (geen dames) van de

commissie die hem de P.C. Hooftprijs voor deze columnieke kunst verleende zijn zulke aanvallen kennelijk absoluut geen bezwaar. Integendeel, het gaat hier immers om Pure Kunst, en iedere kritiek daarop is slechts Vulgaire Politiek. Een bekend standpunt, vooral onder de literaire elite in ons land, waar meer dan waar ook Kunst nooit iets met Politiek te maken mag hebben. Hetzelfde geldt voor het eredoctoraat dat Komrij enige jaren later in ontvangst mocht nemen van de Rijksuniversiteit Leiden.

Men moet de bekroning van Komrij's columns dan ook vooral zien als een duidelijke bevestiging van de sociale en culturele status quo in Nederland, waar feministes, minderheden, racisme-bestrijders en (andere) linkse mensen nu eenmaal niet zoveel te vertellen hebben. In dat opzicht sluit het werk van Komrij naadloos aan bij de heersende opvattingen onder de culturele elites, hoezeer Komrij zich ook van die elites tracht te distantiëren. Dat Komrij ook wel eens van leer trekt tegen de bedriegers en de schobbejakken in de politiek, de kunst, de media, de wetenschap of de literaire kritiek, is ontegenzeggelijk een zegen voor onze cultuur. En als hij de Machtigen te kakken zet, kan men slechts met genoegen meeruiken.

Maar, zoals gezegd, de keuze van zijn doelen is niet altijd even dapper en nobel. Integendeel, soms heeft zijn aanval iets lafs en achterbaks, iets dat akelig dicht in de buurt komt van het gesundes Volksempfinden tegen de buitenstaanders die 'op onze kosten' zich tegen 'ons' brave burgers keren, zoals hij ook in zijn *NRC*-column tegen de moslims deed. Goed, Komrij is geen Revolutionair, geen Sociale Held op de Bres van de Verandering. Meegevoel en solidariteit zijn vieze woorden voor Komrij, want ze leveren, naar eigen zeggen, geen kunst op. Dat is ook zo, zeker als je niet bijvoorbeeld Toni Morrison of Fatima Mernissi heet, of menig andere internationaal gelezen schrijver of schrijfster die inspiratie put uit een creatief en kritisch begrip van de samenleving.

Maar goed, Komrij is nu als columnist, en even niet als romanschrijver of dichter gelauwerd. Van hem mogen we dus het allerhoogste in de columnkunst verwachten. Voor de nieuwsgierige lezer volgen hier drie tekstfragmenten van de Bekroonde Columnist, waarvan het eerste we al een paar maal zijn tegen-

gekomen en dat we met opzet nogmaals herhalen om de lezer goed te doordringen van het soort dingen die Komrij *onder eigen naam* schrijft:

De moslim-gemeenschap trekt en masse langs de straten (...) een paar zelfgekozen voorgangers roepen schuimbekkend en in het kromst denkbare Nederlands dreigementen in de microfoon die, als je op de klanken afgaat, wat primitieve bloeddorstigheid (...) niets te raden overlaten. (Komrij, *NRC-Handelsblad*, 8 maart 1989).

Platpratende wereldverbeteraars mogen een kwartier lang hun zegje doen over de vrede op aarde en het welzijn van de medemens (Komrij, *NRC-Handelsblad*, 18 maart 1989).

Met Azië als de bakermat van je godsdienst, het werelddeel van de rumba en de samba als het land van je herkomst en met Zwolle als je eindstation op je kroeskoop een tulband van Sociale Zaken, als het ware, en met een julianaschooltje, driehoog, als je klapperboom daar zou een houtblok nog een identiteitscrisis van krijgen. Het heeft weinig zin zulke mensen over de klanken die ze uitstoten lastig te vallen. (Komrij, *Lof der simpelheid, Pleidooi voor de rokende Racist*, 66).

Deze en vele vergelijkbare uitspraken zijn ongetwijfeld in mooi Nederlands gegoten, vol originele (maar nogal manke) metaforen, zoals een ‘houtblok dat een identiteitscrisis’ krijgt. Maar tegelijk klinkt het burgermansfatsoen en het platte racisme door van de man in de straat, ook al zal die wellicht nog aarzelen om buiten de eigen kring en in het publiek ‘negers’ te associëren met een ‘kroeskoop’ en een ‘klapperboom’. Dat immigranten en wereldverbeteraars niet het Nederlands spreken dat Komrij bezigt, of dat moslims ‘primitief’ en ‘bloeddorstig’ zijn, is kennelijk zo gewoon voor de *NRC*-redactie, de PCH-prijsc commissie en de andere Komrij-bewonderaars, dat zij met hem slechts furieus kunnen reageren op diegenen die hierin menen maar een vleugje racisme menen te willen ontdekken. En juist deze critici krijgen er tientallen pagina's bij Komrij van langs (bijvoorbeeld in ‘Pleidooi voor de rokende racist’). Hiermee tracht hij het bescheiden protest tegen racisme en vreemdelingenhaat in ons land verder te degraderen tot een kwalijke vorm van fatsoensrakkerij. Zouden

Komrij en zijn fans zich realiseren dat deze vertrouwde vorm van omkering kenmerkend is voor het alledaagse seksisme, racisme en classisme op straat, kantoor of redactieruimte, waarin steen en been wordt geklaagd over het feit dat ‘je tegenwoordig niks meer mag zeggen’, dat ‘wij eigenlijk degenen zijn die worden gediscrimineerd’ of ‘dat je niet alles racisme moet noemen’.

Waar zijn die duizenden slachtoffers van de ‘fatsoensrakkers’ die Komrij overal meent waar te nemen? Of bedoelt hij soms de vele tienduizenden mensen uit minderheidsgroepen die als gevolg van discriminatie van een grote meerderheid van de werkgevers geen baan kunnen krijgen (zoals in 1995 een ILO rapport nog eens aantoonde)? Of de honderdduizenden immigranten waarvan door sommigen onder onze politieke elite (en Bolkestein is daar slechts één van) met vooroordelen het leven in Nederland nog zuurder kan worden gemaakt? Nee, Komrij vindt het kennelijk belangrijker om het handjevol mensen te ridiculiseren die de moeite nemen zich, vaak als vrijwilligers, in te zetten tegen vreemdelingenhaat of tegen discriminatie tegen vrouwen. Hieruit blijkt niet alleen dat Komrij zijn flinterdunne moraal bijkans geheel onder zijn columnisten-cynisme en rederijkerij weet te verstoppen, maar ook dat hij geen notie heeft van de machtsverhoudingen in Nederland.

Niemand verwacht van een columnist dat deze zich altijd energiek voor Het Goede Doel en het Nobeke inzet, of het Kwade bestrijdt. Maar Komrij zelf schrijft steeds over de Nederlandse samenleving, en wat daaraan zo mis is. En voorzover hij welsprekend de schijnheiligheid, de bureaucraten, de politici of de managers op de hak neemt, zullen velen het met hem eens zijn. En ook kritiek op het kleine stukje links, progressief, of anti-Slecht Nederland kan geen kwaad, met name wanneer dit evenzeer schijnheilig, zelfingenomen, of onzelfkritisch is. Maar zijn aanvallen op moslims, feministen of discriminatiebestrijders hebben niets te maken met een kritiek, maar getuigen van de bekende conservatieve afkeer van sociale moraal.

Hij staat daarin overigens niet alleen. Wanneer men eens de commentaren in de rechts-reactionaire Engelse (of Duitse) kranten en tabloids leest over links, feministen en anti-racisten, dan vindt men een gemeenschappelijke woordkeus waaruit

Komrij af en toe ook lijkt te putten (zo origineel is hij namelijk ook weer niet), zoals in de volgende berichten uit de Engelse pers die ik in mijn boek *Racism and the Press* (1991) nader onderzocht:

- *Snoopers* (*Daily Telegraph*, 1-8-85)
- *Left-wing crackpots* (*Sun*, 7-9-85).
- *Unscrupulous or feather-brained observers* (*Daily Telegraph*, 30-9-85).
- *Race conflict 'high priests'* (*Daily Telegraph*, 11-10-85).
- *Unleashing packs of Government snoopers* (*Sun*, 16-10-85).
- *He and his henchmen (...) this obnoxious man, left-wing inquisitor* (*Daily Mail*, 18-10-85)
- *The multi-nonsense brigade* (*Daily Telegraph*, 11-1-86).

Ook hieruit blijkt de razernij tegen kritische of progressieve groeperingen. Die woede kan onder andere worden verklaard (en men hoeft geen psycholoog te zijn om dat vast te stellen) door de frustratie over het feit dat deze progressieven niet door de machtige media (en de columnisten) kunnen worden gecontroleerd en gelijkgeschakeld, en natuurlijk door het morele minderwaardigheidscomplex van rechts. Komrij zou dan ook veel geloofwaardiger zijn in zijn cynisme en zijn aanvallen op de 'anti's' als hij tegelijk van leer zou trekken tegen al diegenen die het werkelijk te vertellen hebben in Nederland. Zo vormen niet Bolkestein & Co of de werkgevers, het object van zijn toorn, maar kleine clubjes als het Landelijk Bureau Racismebestrijding, de Anne Frank Stichting, of ieder ander 'Buro' dat zich inzet tegen ongelijkheid. Op die manier blijkt Komrij dus een uitstekende verdediger van de gevestigde orde, een orde die hem daarvoor dan ook met eer en prijzen heeft overladen. Dat onze nieuwbakken 'Dichter des Vaderlands' in zijn onpoëtische vrije tijd ook racistische columns schrijft, is kennelijk volstrekt normaal in Nederland.

'Is Komrij een Racist?'

De (simplistische) vraag die dan rijst, en die stevast op ieders lippen lag na mijn vermoedens omtrent het auteurschap van *De Ondergang van Nederland*, is dan ook: 'Is Komrij dan een racist?'

Gedurende de hele Rasoel-Komrij affaire was deze vraag steeds de kern van zijn eigen reacties en van de publieke discussie over zijn mogelijk aandeel in deze zaak. Wat Komrij, onder eigen naam, had gezegd of geschreven, deed er niet toe. Of hij moslims of andere minderheden had beledigd was onbelangrijk. Dat hij vooroordelen zou hebben geuit en versterkt was slechts een fictie van een geflippte anti-racist. Maar waar men werkelijk antwoord op wilde, was of hij 'het' nu wel of niet was.

Komrij liep dan ook naar de rechter omdat hij veronderstelde dat ik hem een 'racist' had genoemd. En de woede van zijn mede-columnisten berustte, zoals we al eerder zagen, niet zozeer op de vermeende wetenschappelijke blamage van een onterechte identificatie van de auteur van *DOWN*, maar vooral op het vermoeden dat ik de Grote Auteur voor racist had 'uitgemaakt', zo niet allen die als bewonderaar met hem waren geassocieerd. Dat ik bij herhaling onderstreepte dat ik mensen niet indeel in 'racisten' en 'niet-racisten' werd niet gehoord of niet geloofd. Als ik vermoedde dat Komrij de auteur van een racistisch pamflet was, dan wilde ik daar immers mee zeggen dat hij een 'racist' was, of niet soms?

Nee dus. Racisme zit niet zo eenvoudig in elkaar. Het gaat niet alleen om individuen die al dan niet racisten zijn. Immers, het zou handig zijn als het racisme in Nederland zich zou beperken tot degenen die op CD stemmen: Dat zouden dan de 'echte' racisten zijn (als ze tenminste geen 'proteststemmers' worden genoemd - een andere bekende manier om racisme te ontkennen), en de rest van Nederland niet. Als dit waar was, dan zou Nederland een etnische oase zijn in Europa, waar meer dan 95% van de mensen niet alleen 'tegen racisme' is, maar daar ook naar handelt.

Helaas, racisme is een ingewikkeld systeem van ongelijkheid, in stand gehouden door opvattingen, vooroordelen en ideologieën, van uitspraken en van alledaagse discriminerende praktijken die etnische ongelijkheid (re)produceren (ik gebruik hier de algemene term 'racisme' ook om etnicisme, anti-semitisme, enz. aan de duiden). Sommige mensen en groeperingen zijn meer openlijk of actief in het bestendigen of het bestrijden van dit systeem dan anderen, maar die verschillen zijn graduëel.

Een minister kan een ‘ongelukkige’ opmerking maken over Surinamers of vluchtelingen, en daarmee bij veel mensen vooroordelen versterken of legitimeren, zoals ook de meeste werkgevers (volgens onderzoek) liever blonde jongemannen werk geven dan vrouwen of Turken, of een redacteur misdaad door minderheden belangrijker vindt dan discriminatie tegen hen, of een professor die werkloosheid onder minderheden eerder wil verklaren door hun ‘gebrekkige aanpassing’ dan door de vooroordelen van de werkgevers.

Al deze en andere, kleine en grote, dagelijkse of niet zo alledaagse praktijken zorgen dat het systeem van etnische ongelijkheid blijft bestaan. Op grond daarvan zijn dit soort praktijken min of meer discriminatoir of racistisch. Dat is niet (of niet alleen) een kwestie van persoonlijke moraal, van ‘goed’ of ‘fout’, maar een maatschappelijk feit: Sommige van onze opvattingen, handelingen of uitspraken dragen méér of minder bij aan de instandhouding of de bestrijding van het systeem.

Wie stelt dat vast? In eerste instantie vaak de minderheden zelf: Ze merken het gewoon in hun dagelijks leven. Ze krijgen moeilijker een verblijfsvergunning, een baan of een woning, er worden smeriger dingen steeds openlijker tegen of over hen gezegd, of de grenswachten en de politie worden steeds agressiever tegen hen. De ervaringen en de kritische analyses van minderheden zijn goede criteria voor het vaststellen van wat gemeenlijk en nogal eufemistisch ‘achterstelling’ in Nederland heet (zoals ook de slachtoffer-enquêtes van het Ministerie van Justitie worden beschouwd als een betrouwbare graadmeter van de omvang van de misdaad). Daarnaast is er ook veel onderzoek dat zulke ervaringen en kritiek van minderheden toetst, en meestal bevestigt: Negatieve opmerkingen van politici of in de media over immigranten en minderheden leiden aantoonbaar tot een verbreiding van vooroordelen en een vergroting van discriminatie en agressie.

Het gaat dus niet om de personen, maar om de praktijken: Wat mensen denken, doen en zeggen. In een systeem van etnische ongelijkheid zijn wij allemaal betrokken, zoals we ook betrokken zijn in een systeem van seksisme of kapitalisme. Maakt dan een ‘ongelukkige’ opmerking tegen of over een ‘buitenlander’

iemand een ‘racist’, of een ‘positieve’ handeling iemand tot ‘anti-racist’? Nee dus. Maar dat wil ook niet zeggen dat zo’n ‘ongelukkige’ opmerking niet (soms heel indirect) een bijdrage levert aan het in stand houden van het racisme, en dus min of meer ‘racistisch’ is. In het laatste hoofdstuk gaan we hierop nog wat verder in, zodat we de Rasoel-Komrij affaire in een breder kader van racisme-onderzoek kunnen plaatsen.

En nu Komrij. De vraag of hij een racist is of niet, is binnen deze opvatting over racisme irrelevant. Wat bij Le Pen of Janmaat duidelijk lijkt, is bij hem niet zo duidelijk. Waarom? Omdat Le Pen en Janmaat bij herhaling, met opzet, en uit een duidelijke raciale ideologie van ‘blanke superioriteit’ zich uitspreken tegen mensen met een andere cultuur of een andere kleur, en een multiculturele samenleving afwijzen? Zeker, hierdoor lijken zij en hun geestverwanten ongetwijfeld meer bij te dragen aan de etnische ongelijkheid dan hun meer gematigde politieke broeders. Maar als we de invloed van de populistische vooroordelen die (bijvoorbeeld) Bolkestein om dubieuze electorale redenen tegen moslims en vluchtelingen verspreidde, vergelijken met de invloed van de CD-opvattingen van mijn buurman, dan is er weinig twijfel over wie méér negatieve invloed heeft op de openbare mening en het racisme in het land. Dat zulke opvattingen in Nederland en Europa geen enkel probleem voor je carrière zijn, integendeel, mag wel blijken uit het feit dat Bolkestein later commissaris in Brussel kon worden.

Een ‘gematigde’ negatieve opmerking over minderheden door een leidend politicus die niet eensluidend door de media en andere politici wordt gedesavouéerd, heeft immers een heel wat structureler effect op de etnische verhoudingen dan wanneer mijn buurvrouw geen kamer aan een ‘neger’ wil verhuren of tegen haar dochter volhoudt dat ‘buitenlanders’ worden voorgetrokken bij huisvesting.

Gelukkig is het omgekeerde is ook waar: opvattingen over gelijkheid, tolerantie, en vormen van protest tegen (openlijke) vormen van discriminatie komen ook overal voor, maar helaas moet men vaststellen dat zij niet de dominante consensus zijn.

Goed, Komrij is geen racist. Is dan de discussie afgelopen? Helaas niet, want Komrij heeft wel degelijk racistische dingen

geschreven. Is dat erg? Ja en nee. Als Komrij, net als vele anderen, een keer uit zijn slof schiet wanneer sommige ‘fundamentalistische’ moslims het er mee eens zijn dat een schrijver moet worden vermoord, dan is dat begrijpelijk. Zeker als hij zich in andere situaties met even veel verve juist voor de rechten van moslims en tegen vooroordelen en racisme zou inzetten. Doet hij dat? Nauwelijks. Zoals we al eerder hebben gezien vindt hij het verzet tegen racisme kennelijk een groter probleem in Nederland dan het racisme zelf. Zijn columns en andere geschriften leveren dan ook niet bepaald een bijdrage aan de bestrijding van racisme. Integendeel, zij dragen bij aan de verzwakking en marginalisering van die bestrijding. Op die manier draagt Komrij's werk natuurlijk ook bij aan het in stand houden van de etnische ongelijkheid in Nederland. Ondanks de complexiteit van racisme is deze logica vrij duidelijk. Komrij mag dan weliswaar geen racist zijn (voor zover een dergelijke uitspraak zinvol is), maar hij schrijft wel racistische dingen, of dingen die het verzet tegen racisme moeilijker maken.

Maar zo eenvoudig is het ook weer niet. Hoewel we Komrij dus evenmin een anti-racist als een racist kunnen noemen, heeft hij af en toe ook dingen geschreven die wel degelijk kunnen worden geïnterpreteerd als een kritiek op onverdraagzaamheid, discriminatie en vreemdelingenhaat. Goed, in tegenstelling tot zijn ellenlange tirades tegen discriminatiebestrijders, gaat hem dat wat moeilijker af, maar men zou kunnen zeggen dat onder dat ruwe oppervlak van het cynisme, er een blanke (!) pit schuilt, waaraan enig meegevoel niet kan worden ontzegd. Laten we hem nog eens uitvoerig aan het woord laten:

Onlangs nam de politie bij een veilinghuis in Groningen een grote collectie boeken, tijdschriften en pamfletten in beslag, omdat er zich nazistisch propaganda-materiaal en antisemitische lectuur onder zou bevinden. Dat gebeurde na een tip van de Stichting Bestrijding Anti-semitisme, de STIBA. Ik vind het iets onbegrijpelijks van zo'n club. Het Wetboek van Strafrecht verbiedt weliswaar het voorhanden hebben met de bedoeling het te verspreiden van onder meer lectuur met een beledigend, haatdragend of discriminerend karakter op grond van ras, godsdienst of levensovertuiging, en ik acht het een kwestie van

doordeweeks fatsoen iedere boekhandelaar die antisemitische lectuur te koop aanbiedt terstond tewerk te stellen in een werkkamp, onder het zwaarste regiem, maar om zelfs maar met een vinger te wijzen naar een veilinghuis-dat is ongeveer hetzelfde als wanneer een stel rabiate patjepeeers besluit een voetbalwedstrijd te laten doorgaan nadat er veelvoudige moordpartijen onder de zich supporters noemende bavarianen op de tribune hebben plaatsgehad de televisie te verwijten dat ze die wedstrijd alsnog uitzendt. De voetbalbonzen en de antisemieten zijn misdadigers, niet de veilingmeesters en de tv-journalisten. Die geven door en doen daarmee hun werk. Van een boekhandelaar, om bij de STIBA-misstap te blijven, mag verwacht worden dat hij de kwaliteit van zijn aanbod in de gaten houdt, maar een veilinghuis is altijd een doorgeefluik, zonder moraal, zonder geweten. Als er geen veilingen waren geweest zouden we nu heel wat minder kennis bezitten van het dagelijks leven in het Derde Rijk. Dat leven leeft het meest in de schunnigste pamfletten, de boulevard-bladen, de portretalbums. Dat leven heeft beschaamd doorgevegeteerd in kelders en zolderkasten. Als het na de oorlog aan het burgerfatsoen had gelegen die preutse collectieve weduwe had het nazisme nooit in enige hevige vorm bestaan: het was opgestookt met de ouwe kranten. Een veiling maakt van de geschiedenis geen wegwerpartikel. Wie zal ooit inzicht in het anti-semitisme krijgen zonder zich, met hoeveel weerzin ook, door alle beschikbare antisemitische lectuur, hoe beduimelder hoe beter, heen te worstelen? (Komrij, Lof der simpelheid, Pleidooi voor de rokende Racist, 59).

Dit is een typisch voorbeeld van de dubbelzinnige houding van Komrij. Zijn kritiek in dit stuk is niet gericht tegen het anti-semitisme, maar tegen wat hij ziet als een overijverige STIBA. Niettemin blijkt ook duidelijk dat Komrij niets van anti-semitisme moet hebben, en ook de verbreiding daarvan liefst met ‘werkkamp’ wil bestraffen.

Nu kan men, deels terecht, tegenwerpen dat zoveel mensen zeggen dat ‘ze niets tegen buitenlanders hebben’ om een dergelijke ‘positieve’ uitspraak dan te laten volgen door een veel uitgebreider negatief verhaal. Zo zal Komrij ook eerder een kritische column wijden aan de STIBA dan aan boekhandelaars of redacteurs die verhalen tegen buitenlanders verkopen. Maar dat

racisme uit den boze is, is bij hem niet gewoon een manier van praten, van face keeping of het verhinderen van een slechte indruk bij de lezer. Hij vindt het echter zo vanzelfsprekend ('doordeweeks fatsoen') dat hij daarop niet verder ingaat, en daaraan ook geen columns wijdt.

Hier is nog een voorbeeld van deze dubbelzinnige houding van Komrij, waarin hij enerzijds racisme en anti-semitisme afwijst, maar anderzijds zich nog meer ergert aan degenen die ze bestrijden:

Niemand zal ontkennen dat het racisme een groot probleem is en het anti-semitisme een nog gruwelijker, maar zodra ze op de praatjes van elke provinciale domoor reageren of de wereld op zijn eind loopt, zodra een lekkende kraan in een gastarbeiderspension een geniepig staaltje van racisme is geworden en uiteindelijk alles van intimiteiten op de werkvloer, het ontbreken van in het Koerdistans gestelde brochures op het postkantoor of het geweld op voetbaltribunes op hun aandringen herleid dient te worden tot eenzelfde geestesgesteldheid als waarin het racisme floreert, nee, eigenlijk al neerkomt op jodenhaat, dan voel je die goeie, ouwe stekels weer. Geen mooie trek, ik weet het. Maar wie bepaalde onaangename bijverschijnselen ongeorganiseerd, nagenoeg zonder effect niet accepteert als de prijs die wij moeten betalen voor een democratie, is bezig met een geestdrijverij die uiteindelijk leidt naar een heel ander soort democratie, die van een maatschappij waarin de mensen, als trolleybussen, met hun hersens langs geleide banen lopen. Het zijn vaak humorloze en stereotiepe standpunten, alleen door een rigide despoot in te voeren, die zulke verenigingen als het Bureau Racismebestrijding, de STIBA en de Anne Frank Stichting innemen. Het zou heel goed kunnen zijn dat het batig saldo ervan uiteindelijk is dat ze het racisme en het antisemitisme aanwakkeren. (Komrij, Lof der simpelheid, Pleidooi voor de rokende Racist, 70).

Ook deze opvatting is onder de elites niet uitzonderlijk. Natuurlijk is iedereen tegen racisme en anti-semitisme, maar je moet het niet overdrijven. Komrij heeft klaarblijkelijk geen idee wat de paar instellingen in Nederland die vreemdelingenhaat bestrijden zoal dagelijks bezighoudt. In ieder geval geen lekkende kranen van gastarbeiders. En dat hun acties het racisme juist

zouden aanwakkeren is weer de bekende vorm van omdraaiing: Zij zijn de echte racisten; wij arme gewone Hollanders zijn het slachtoffer van de buitenlanders en van de verdachtmakerij van de anti-racisten. Hoe volgens Komrij dan wel anti-semitisme en racisme moet worden bestreden, zegt hij er niet bij, en dat weet hij ook niet, want hij houdt zich daarmee niet bezig. Het ergert hem alleen dat bepaalde dingen niet ‘mogen’ of ‘horen’, want dan gaan zijn stekels opstaan. Er mag niets worden verboden; je mag er alleen stiekem, in het diepst van je eigen gedachten, tegen zijn.

Maar soms is Komrij wat explicieter, en schiet hij zelfs uit zijn slof, vooral als er bestuurders of politie betrokken zijn bij vreemdelingenhaat. Hier is een passage die volgt over de kritiek op de Nederlandse gastvrijheid die we op het eind van Hoofdstuk 3 al hebben geciteerd:

Dat Nederland tolerant en gastvrij zou zijn, het is een dijenkletser van de eerste orde. Een half humanistisch, half patriottisch gespikkelde cultuurfilosoof moet die typering er ooit eens hebben ingebracht - en gezelligheidshalve is het blijven hangen. Tolerant en gastvrij is Nederland nooit geweest. Misschien hier en daar in het verre verleden een te verwaarlozen ietsepietsje, maar er valt nu niets meer van te bespeuren. Alleen het feit dat we af en toe een collectief oogje op onze dijken moeten houden, omdat we anders allemaal tegelijk zouden verzuipen, weerhoudt ons er van dat we elkaar niet met nog groter drift naar het leven staan. Dit wat onze tolerantie betreft. En ons vreemdelingenbeleid het hangt van pesterij en haat aan elkaar. Het daarvoor verantwoordelijke ministerie spreidt de drenzerigheid van het kind dat ten koste van alles zijn zin wil krijgen, de jaloezie van de aap die alleen haar eigen jonkies mooi vindt en de kilheid van de ongetrouwde conciërge tentoon. Als ze daar, op die afdeling van justitie, eenmaal iets in het hoofd hebben, over wie deugt en niet deugt, trekt geen ossekar vol redelijke argumenten het er meer uit, spoelt geen bassin met tranen het nog weg. Geen wonder dat juist vrouwen zich op dat ministerie zo wonderwel op hun gemak voelen. Ze mogen sollen met wezens die geen papieren bij zich hebben en al helemaal geen zweep. Wanneer een vrouw weerloze schepsels kan treiteren is ze pas echt in haar schik. Dat ze met hun kunstjes de bijval van het publiek hebben stijft ze alleen maar in hun ijdelheid. Bewonder een vrouw om

*haar nagels, en als klauwen zal ze ze laten groeien. We beleven, inzake tolerantie en gastvrijheid, beleefdheid en omgangsvormen, tijden om je er dieper dan ooit over te schamen dat je een Nederlander bent. Maar een Nederlander die zich schaamt - dat is, hoewel het menselijk zou zijn - opnieuw zo'n onaanvaardbare anomalie. Dus blijven onze regenten de wereld afreizen met de boodschap dat we goed, braaf en bescheiden zijn. Tolerant en gastvrij. Juist door de hardnekkigheid waarmee die leuze, zodra ze ons land onder andermans welwillende aandacht willen brengen, hun gorgel verlaat weet je dat het andersom is. (Komrij, *Vijanden in vredestijd: de collabo's van de tolerantie. Lof der Simpelheid*, 103-104).*

Ondanks alle eerdere dubbelzinnigheid laat deze passage (behalve de gebruikelijke uitschieter tegen vrouwen) zien dat Komrij behoorlijk kritisch kan zijn over de schijnheiligheid van de politici en de zelfingebeelde tolerantie van de Nederlanders. Wanneer men zulke passages leest, dan lijkt er geen twijfel meer mogelijk dat het onzin zou zijn om Komrij voor 'racist' uit te maken, en kan men verklaren waarom hij tegen K.L. Poll (en tegen mij) tekeer gaat wanneer hij meent dat wij dat wel vinden.

Voor mij maken deze passages in ieder geval duidelijk dat Komrij er niet voor terugdeinst zijn fatsoenlijke opvattingen over immigranten niet onder stoelen of banken te steken, maar dat je het met het anti-racisme niet moet overdrijven, en vooral niet hypocriet mag zijn. Anderzijds is gebleken dat hij er tegelijk niet voor terugdeinst moslims belachelijk te maken en alle bestrijders van discriminatie over één kam te scheren. De meer 'fatsoenlijke' passages zijn dan ook eerder uitzondering dan regel, en de woede of de irritatie van de cynische columnist is zoals we al gezien hebben eerder gericht tegen het anti-racisme dan tegen het racisme.

In dat opzicht staat Komrij zoals bekend niet alleen. Het is de wijdverbreide standaardopvatting van nieuw-flinks: Natuurlijk is racisme verkeerd, maar we moeten niet overdrijven, niet alles racisme noemen zoals de anti-racisten doen, en we moeten ook 'eerlijk' kunnen praten over de 'buitenlanders'; er mogen geen 'taboes' zijn, enzovoorts. En natuurlijk zijn niet alle minderheidsgroepen gelijk. Als Komrij in plaats van tegen moslims tegen

joden op dezelfde manier tekeer was gegaan, dan zouden de reacties totaal anders zijn geweest - dan had hij niet in de NRC kunnen schrijven, dan was hij wél veroordeeld, dan had hij geen prijzen of een eredoctoraat gekregen, enz. Bijna niemand zou hebben geaarzeld over anti-semitisme te spreken als in alle citaten hierboven in plaats van 'moslims' hij 'joden' had geschreven. Niettemin liggen weinigen wakker van Komrij's aantijgingen tegen moslims, en 'racisme' mag je dat kennelijk niet noemen.

Deze bekende substitutie-proef wil overigens niet zeggen dat er in Nederland geen anti-semitisme voorkomt, integendeel, alleen dat we als gevolg van het Nederlands schuldgevoel over de Holocaust wat de joden betreft kennelijk gevoeliger zijn voor openlijk anti-semitische uitlatingen. Het zou mooi zijn als we wat betreft alle minderheidsgroepen zouden leren méér op onze woorden te letten, en op de gevolgen die deze kunnen hebben voor die groepen en hun behandeling. Om te beginnen met Komrij en de rest van de Nederlandse elites die er geen been in zien moslims voor rotte vis uit te maken als hen dat electoraal of literair van pas komt. Het zou nog mooier zijn als zij niet alleen op hun woorden zouden letten, maar in de eerste plaats gewoon de racistische gedachte niets eens bij hen zou opkomen...

De Columns tegen de 'Tekstprofessor'

'Ik moet iets bekennen'. Zo begint Komrij zijn ironische 'bekentenis' (column 7-11-90 in de NRC) dat hij behalve *DOVN* eigenlijk ook de memoires van Mevrouw Rost van Tonningen heeft geschreven. Immers, zo meent hij, ook zij gebruikte het door Komrij daarna veelvuldig gebezigde scheldwoord 'falderappes'. Terloops bekent hij ook *Mein Kampf* te hebben geschreven. Heel leuk. Net als andere columnisten maakt ook hij op die manier de door mij gevonden stilistische overeenkomsten tussen *DOVN* en zijn eigen werk belachelijk. Terecht natuurlijk, als die overeenkomsten zich zouden beperken tot een paar woorden, zoals het inmiddels befaamde woord 'zwerfhond.' Terecht meent hij ook, zij het dan spottend bedoeld, dat ik het soort 'geleerde' ben die 'zijn ontdekking pas wereldkundig maakt

als hij volkomen zeker van zijn zaak is'. Immers, ik zou toch niet een koude kernfusie of een Aids-aspirine op mijn naam willen hebben.

Dat klopt, en dat wil ik ook niet. Hij vermeldt echter niet dat mijn brief aan het NCB vertrouwelijk was, en door het NCB en niet door mij openbaar is gemaakt, en dat er in die brief sprake was van een eerste indruk, en niet van een wetenschappelijk onderzoek. Komrij weet het, alweer sportend, te waarderen dat een 'vaag-artistieke' wetenschap als de Tekstwetenschap zich aldus 'in dienst stelt van sociaal opsporings- en politiewerk' om vervolgens met de vraag te besluiten: 'Bestaat er al een Nobelprijs voor tekstwetenschap?'.

Met deze en de volgende columns van Komrij krijgt aldus het vak tekstwetenschap dankzij hem in Nederland ook buiten de academie eindelijk enige (kwali)ke bekendheid. Maar goed, voor Komrij blijft het natuurlijk een vak van niks, en dat geldt natuurlijk evenzeer voor de 'tekstprofessor' die het beoefent. Niettemin laat het Komrij niet los, en hij gebruikt column na column, en dan een brochure, om dat 'vaag-artistieke' vak op zijn eigen onnavolgbare 'agressief-artistieke' manier de grond in te boren, en de professor in diskrediet te brengen. En als dat niet direct lukt, dient hij ook nog een klacht in bij het Openbaar Ministerie. Hoe incompetent de tekstwetenschapper ook is, hem moet kennelijk het zwijgen worden opgelegd.

Een week later (14-11-90) is het weer raak. Nu heeft de in Portugal wonende Komrij, steeds gezwind van de vaderlandse pers bediend door zijn Nederlandse contacten, de beschikking over het uitvoeriger stuk in *Forum*, waarin voor het eerst publiekelijk wat meer argumenten worden genoemd voor zijn mogelijke betrokkenheid bij de Rasoel-maskerade. Hier steekt het kopje van de bekende Komrij-aap toch iets verder uit de mouw: Wat hem echt steekt is dat ik hem 'ongestraft' zou hebben beschuldigd een 'racist' te zijn, zou hebben gesuggereerd dat hij 'in de gevangenis thuishoort' of de *NRC* zou hebben te 'gesommeerd' hem te ontslaan. Onzin, natuurlijk, maar hij zal mijn vermeende acties tegen hem later wat dat betreft ver overtreffen wanneer hij zelf expliciet aandringt bij het College van Bestuur en

de Voorzitter van de Letterenfaculteit om deze incompetente professor ogenblikkelijk te ontslaan.

Wat betreft Komrij's positie bij *NRC-Handelsblad* kan men overigens slechts vaststellen dat deze krant er kennelijk geen been in ziet een column van Komrij te publiceren waarin deze uitvaart tegen moslims, een column die nota bene door de *NRC*'s eigen K.L. Poll als racistisch wordt aangemerkt, zoals we eerder hebben gezien alweer tot grote ergernis van Komrij.

In dat opzicht ligt zijn verweer tegen mij in de lijn van zijn eerdere aanvallen op het zogenaamde taboe om iets negatiefs tegen buitenlanders te zeggen, aanvallen die we overigens bijna letterlijk (en omstreeks dezelfde tijd als zijn column tegen Poll) ook in *DOVN* tegenkomen. Opmerkelijk hierbij is dat juist de mensen die hiertoe de meeste aanleiding geven het hardste protesteren wanneer zij zich tot racist 'gebrandmerkt' wanen.

Ook in zijn column van 14 november gaat Komrij weer in op wat hij ooit over racisme schreef. Of liever - maar dat zegt hij niet - wat hij schreef over degenen die het racisme bestrijden, door Komrij 'zeloten' genoemd, die volgens hem meer geïnteresseerd zijn in 'subsidies, voor hun bureau's arbeidsplaatsen, stencil-machines, parochiebladen en leerstoelen.' Behalve deze subsidies zit hem echter nog meer het volgende dwars:

Hun positie van smetteloze bewakers van moraal en braafheid, waarvoor ze bereid zijn zelfs de meest onschuldige uitingen, zoals het gebruik van woorden als drophul en witkwast op de grote hoop van het racisme te gooien.

Komrij ziet mij (en het NCB) als deel van die 'anti-discriminatie-industrie', een begrip dat ook in Engeland door de rechtse pers wordt gebruikt. Ook hier zien we weer het vertrouwde beeld: Komrij is niet geïnteresseerd in de bestrijding van racisme, en wil deze bestrijding het liefst om zeep helpen door de betrokkenen in een kwaad daglicht te stellen, onder andere door ze voor fatsoensrakkers uit te maken ('bewakers van moraal en braafheid').

Deze perverse omdraaiing van de zaken zijn we ook al eerder tegen gekomen: Zij die niet schromen om vooroordelen en

stereotypen over minderheden, immigranten of moslims te verkondigen, beschuldigen de mensen die daartegen zijn van morele terreur. Hiermee worden vooroordelen en discriminatie gebagatelliseerd tot een morele overtreding als naakt door het rode licht fietsen. Zij zien zichzelf als slachtoffers die volstrekt ‘onschuldige’ dingen hebben gezegd. Welke anti-discriminatie beweging heeft ooit Komrij aangeklaagd voor heel wat anders dan het bezigen van het woord ‘witkwast,’ namelijk voor zijn publieke hetze tegen moslims in zijn columns en andere stukken?

En wat betreft de subsidies: Komrij heeft er kennelijk geen notie van dat verreweg het grootste deel van het anti-discriminatie-werk in Nederland door vrijwilligers wordt gedaan, net zoals dat het geval is bij de eveneens door hem verguisde andere protestorganisaties, zoals Amnesty en Greenpeace. Voor Komrij zijn subsidies van kunst en cultuur prima (zoals voor zijn P.C. Hooftprijs die daaruit is betaald), maar niet voor het behoud van de natuur, voor protest tegen martelingen of voor het bestrijden van discriminatie tegen minderheden.

Komrij heeft een algemene wrok tegen mensen die iets voor anderen willen doen, en daar ligt de crux van zijn razernij: Hij kan de morele superioriteit niet uitstaan die hij meent waar te nemen vanuit zijn eigen positie van conservatieve cynicus voor wie de vreemdelingenhaat iets is dat de mensen is aangeboren. Van hem mogen mensen hoogstens in gedachte iets tegen racisme doen. Racisme gaat kennelijk vanzelf weg als we het stiekem in onze binnenkamers en opkamers veroordelen. Maar we mogen er vooral niets over zeggen wanneer meer dan 60% van de werkgevers liever witte mannen dan vrouwen en immigranten aanstelt, overigens vaak op grond van dezelfde cultuurverschillen die Komrij zo breed uitmeet in zijn stukken. Wie weet leest een werkgever wel eens een Komrij-column, zodat hij of zij zich gesterkt kan voelen in zijn afwijzing van die ‘fanatieke’ moslims. Inmiddels krijgt Komrij moord en brand wanneer men zelf maar een klein moreel vingertje naar hem durft uitsteken.

Onder de naam van ‘moraal’ trekken heel wat kwalijke kruisridders tegen al wat ‘vies en voos’ is ten strijde, maar om het verzet tegen discriminatie daarmee te vereenzelvigen is het verwarren van tegengestelde polen. Onder de dekmantel van de

literatuur bevindt Komrij zich met zijn conservatieve instelling heel wat dichterbij degenen die het protest tegen ongelijkheid willen onderdrukken. Door het belachelijk maken en marginaliseren van dit protest, door zelf de vermoorde onschuld te spelen, en te ageren tegen niet-bestaande morele taboes, is hij bij uitstek degene die zijn tegenstanders het zwijgen wil opleggen, zoals hieronder nog vele malen zal blijken. Op dit punt is Komrij's aanval niet langer een onschuldige of amusante opinie van een columnist, maar ook een duidelijke politieke stellingname voor een groot publiek van krantenlezers.

Komrij wil ook niet inzien dat het ageren tegen wat hij ziet als hypocriet moralisme, zelf ook een vorm van moralisme is. Het innemen van een ongenueanceerd standpunt tegen racisme-bestrijders is ook een (moreel) standpunt, en je cynisch te willen onthouden van kritiek op racisme is ook een politieke houding, namelijk die van de status quo. Ieder verwijt jegens degenen die zich moreel, sociaal of politiek verantwoordelijk voelen, keert zich aldus tegen Komrij zelf: Het zegt iets over zijn eigen moraal. We laten hierbij mogelijke verklaringen van Komrij's herhaalde woede op de moraal van de bestrijding van misstanden en discriminatie maar even buiten beschouwing.

Komrij 'wenst niet voor racist te worden versleten' zegt hij resoluut in zijn column van 14 november. Het probleem is alleen dat in de eerste plaats niemand hem publiekelijk voor 'racist' heeft versleten, en ten tweede dat hij zelf niettemin nogal wat aanleiding voor een dergelijke categorisering had gegeven in zijn stukken tegen minderheden. Hij accepteert niet dat juist het bestrijden van de racismebestrijders, dus het anti-anti-racisme, een bijdrage levert aan het racisme, zoals we hierboven al hebben gezien.

Zijn argument tegen deze opvatting? 'Een anti-anti-homoseksueel is toch ook geen homoseksueel.' Het is duidelijk, zoals zo vaak blijkt, dat Komrij's pen scherper is dan zijn verstand, want het bestrijden van bestrijders heeft nu eenmaal niets met de logica van de dubbele negatie te maken, maar meer met de opvatting dat de vijanden van mijn vrienden ook mijn vijanden zijn.

Na de spot en de ironie van de eerste column wordt de stijl van Komrij hier allengs wat grover. In plaats van tegen-

argumenten, gaat het nu niet meer om een ‘tekstprofessor’ maar om een ‘publiciteitsgeile professor in een nep-wetenschap’ die in een ‘op een marxistische nostalgie drijvend weekblaadje’ zijn argumenten voor de vergelijking Komrij=Rasoel uit de doeken doet. Interessant, vooral wanneer men bedenkt dat ik het grootste deel van de publiciteit aan Komrij zelf te danken heb. Ook hier vinden we de truc van de omdraaiing weer: Als Komrij en de andere kranten massaal over mij heenvallen na een vertrouwelijke brief en een noodzakelijke toelichting daarop in een klein krantje en een paar interviews als reactie op dat media-geweld, dan ben ik ‘publiciteitsgeil’.

Dat de tekstwetenschap van ‘vaag-artistiek’ nu tot ‘nep-wetenschap’ wordt gedegradeerd is natuurlijk een aardig voorbeeld van schelden bij gebrek aan kennis, inzicht of argumenten. Zoals al eerder is gebleken heeft Komrij een probleem met de wetenschap, en met name met wetenschappen, zoals de literatuur- en tekstwetenschap, die iets over hem en zijn werk te berde zouden kunnen brengen (overigens heeft hij zelf, blijkens zijn column van 3 januari 1990, een blauwe maandag literatuur-wetenschap gestudeerd).

Dat de tekstwetenschap niets met ‘vaag-artistieke’ zaken te maken heeft, zoals Komrij meent, kan men hem bij gebrek aan kennis hierover nauwelijks aanrekenen. Het gaat hem dan ook niet om kennis en inzicht, of om kritiek, maar om het feit dat iemand kritiek op De Grote Schrijver Komrij zou kunnen hebben en, erger nog, hem (volgens eigen zeggen) van ‘racisme’ durft te beschuldigen. Hij mag van alles worden beschuldigd, meent hij (in de praktijk valt dat best tegen), als het maar niet van racisme is: ‘Waar ligt de grens van wat iemand zich moet laten welgevalen?’ vraagt hij zich retorisch af. Hoeveel mensen die in de loop ter tijd het voorwerp van zijn hoon, spot, ironie of scheldtirades zijn geweest zullen zich ooit hetzelfde hebben afgevraagd?

De column van 21 november

Komrij weet van geen ophouden. Ten derde male besteedt hij een column aan de door hem verguisde professor. Deze keer is

de psychologie aan de beurt die hij in mijn stukken meent waar te nemen en waaraan hij, net als Rasoel, zo'n bloedhekel heeft, zoals we al in hoofdstuk 3 hebben gezien: Men moet niet 'spitten' in achtergronden, en niet proberen alles te willen verklaren. Geen wonder dat Komrij laaiend wordt wanneer ik probeer nogal alledaagse verklaringen voor zijn agressie tegen moslims of racisme-bestrijders te vinden (bijvoorbeeld in termen van zijn kwaadheid over de Rushdie-zaak). Dat heeft net zoveel met psychologie te maken als het verklaren waarom een auto niet wil starten met natuurkunde. Maar voor Komrij is het een prachtige gelegenheid de hoogleraar verder incompetentie aan te wrijven. (Dat ik jaren psychologisch onderzoek heb gedaan is dan ook irrelevant).

Voor mij is Komrij's reactie hierop in de eerste plaats niet alleen amusant, maar alweer een aanwijzing voor de sterke overeenkomsten met *DOVN*. Ook is het merkwaardig dat Komrij in zijn column van 21 november 1990 beweert dat hij nooit aan Rushdie denkt, en hem ook nooit heeft gelezen. Waarom deze ontkenning wanneer hij nota bene meerdere woedende columns (namelijk op 22-2-89, 8-3-89, 22-3-89, 10-5-89 en 21-6-89) aan de Rushdie affaire heeft gewijd in een stijl die steeds weer aan *DOVN* doet denken? Juist in die columns komt duidelijk Komrij's identificatie met de grote schrijver Rushdie aan de orde: 'Er zullen meer schrijvers de dupe worden, meer boeken worden verbrand, meer spandoeken worden rondgedragen die oproepen tot moord op ons, intellectuelen', zegt hij in zijn *NRC*-column van 21-6-89, waarin vooral het voornaamwoord 'ons' op die identificatie duidt. Ook al is die column deels gespeeld naïef, andere columns wijzen erop dat dit wel degelijk ernst is voor Komrij. Zo ook presenteerde Rasoel zich op de achterflap van *DOVN* als het mogelijke slachtoffer van fanatieke moslims, zodat hij anoniem moest blijven. Dit is juist de kern van de hele maskerade rond *DOVN*.

Na drie columns is de razernij van Komrij tegen mij voorlopig uitgewoed, en gooit hij het over een andere boeg: Mij moet nu echt het zwijgen worden opgelegd. Wat zijn columns niet vermogen te doen, moet de rechter maar doen, en Komrij klaagt

mij in november 1990 aan bij de Amsterdamse rechtbank, waarover dadelijk, in Hoofdstuk 6, meer.

De latere columns

Enige maanden later wordt het onderzoek tegen Zoka F., alias Rasoel, gestart en twee jaar later, op 16 december 1992, volgt uitspraak: Rasoel wordt veroordeeld. Komrij's aanklacht tegen mij, is echter te vergeefs, en wordt geseponeerd. Reden voor hem om een week later (23-12-92) de aanval te heropenen. Weer gaat het om de mogelijke beschuldiging van racisme die blijft hangen:

't Is een beetje treurig voor mij dat het dan zo in de krant komt alsof de hooggeleerde charlatan en lengenaar zou zijn vrijgesproken. Dat het dan zo lijkt alsof ik toch ergens, min of meer in zekere zin, als je het goed bekijkt, ondergronds of onderhuids een racist zou zijn. Of dat de tekstwetenschap een triomf te vieren zou hebben. (NRC-Handelsblad, 23-12-92).

Dat 'racisme' is hem natuurlijk werkelijk dwars blijven zitten. Geen wonder dat hij nu de derde strategie begint, en probeert wat via de eerdere columns en de rechter niet wilde lukken: proberen om mij bij de universiteit ontslagen te krijgen:

Maar wat te zeggen van een universiteit die een medewerker vrijuit laat gaan die, op grond van zijn tekstwetenschappelijke discipline en met heel het gewicht van zijn zwaarwegende leerstoel, op bedrog en lengens is betrapt. Wat te zeggen van het aanzien van een geleerd instituut, dat dit pijnlijke hoofdstukje in de geschiedenis van de wetenschappelijke flaters met de mantel der liefde bedekt? Blameert de heer Teun A. van Dijk met het misbruik van zijn vak als het een vak is niet de collega's van zijn faculteit? (NRC-Handelsblad, 23-12-92).

Om vervolgens mijn collega's voor te stellen mij via de achterdeur 'af te voeren'. Kortom, Komrij is voor een Berufsverbot. Dan richt hij zich plechtstatig tot het 'Hooggeacht

college van bestuur van de Universiteit van Amsterdam' en eist dat zij hun 'verantwoordelijkheid voor de geloofwaardigheid van [hun] onderwijs' nemen: zij moeten zich afvragen of een 'fantast en notoir drogredenaar aankomende generaties [mag] verpesten en misvormen'. Komrij meent dan ook dat mijn leerstoel moet worden opgeheven.

De column van 24 februari 1994

Twee maanden later, op 24 februari 1993, volgt dan onder het kopje 'Teun's deun' het vervolg op deze verwoede poging zijn hooggeleerde tegenstander aan de dijk te zetten. Deze keer wil Komrij excuses. Immers de rechter zou met de veroordeling van Zoka F. hebben bewezen dat Komrij *DOVN* niet geschreven had.

In plaats daarvan herhaal ik dat Zokah F. *DOVN* nooit geschreven kon hebben (iets wat in dit boek duidelijk wordt aangetoond), dat er vele argumenten voor de medeplichtigheid van Komrij waren, en dat ik daartegen nog geen enkel tegenargument was tegengekomen. Ondanks zijn afkeer van de wetenschap probeert Komrij deze overweging te ontzenuwen door zelfs steun te zoeken in een boekje over drogredenen van mijn collega's Van Eemeren en Grootendorst.

Maar zo wordt alweer de aandacht afgeleid van een ander onweerlegbaar feit, namelijk dat Komrij onder eigen naam al meerdere kwalijke stokken tegen moslims had geschreven. Alleen al om die reden zouden mijn excuses, zelfs at zou Komrij niet betrokken zijn geweest bij de *DOVN*-affaire, heel wat minder op hun plaats zijn dan die van Komrij aan de moslims.

Komrij en zijn medestanders zijn dan ook des duivels wanneer ik suggereer dat bij zoveel aanwijzingen voor zijn auteurschap van *DOVN*, Komrij op veel doeltreffender wijze zijn naam had kunnen zuiveren, namelijk door het noemen van slechts één feit waaruit zonneklaar blijkt dat Komrij *DOVN* niet geschreven kon hebben. Hij doet dat echter in geen van zijn columns, en (belangrijker nog) zelfs niet in zijn aanklacht tegen mij bij de officier. Dat bewijst natuurlijk niet dat hij daarom *DOVN* moet hebben geschreven, maar het geeft wel te denken

dat hij liever vele columns op mij scheldt dan dat hij mijn veronderstelling met zo'n enkel vernietigend tegenargument onderuit haalt.

Zijn woede en tirades zijn zoals gezegd dan ook niet alleen verklaarbaar uit zijn verontwaardiging over de 'beschuldiging' van racisme, maar waarschijnlijk mede veroorzaakt door mijn onthulling van zijn rol in de als practical joke bedoelde publicatie van *DOVN* en de maskerade daaromheen. Immers, als het hem in oprechte verontwaardiging alleen maar ging om het zuiveren van zijn naam en reputatie van het stigma van 'racisme', dan had hij veel eerder en veel effectiever zijn vermoede rol in de *DOVN*-affaire kunnen weerleggen door een onaantastbaar alibi. Hetzelfde geldt natuurlijk a fortiori toen hij mij door de rechter wegens smaad wilde laten veroordelen. Het gaat hierbij dus niet om de vraag of van Komrij werd verwacht dat hij zijn onschuld zou bewijzen met een onweerlegbaar alibi (en gezien de sterke aanwijzingen van zijn betrokkenheid bij de zaak zou dat zelfs juridisch en moreel volstrekt normaal zijn), maar eerder om een manier om aan te tonen dat ik ongelijk had. De vraag is daarom waarom hij zowel voor zijn lezers als voor de rechtbank deze schone kans om mijn vermoedens volledig te ontkrachten niet met beide handen aangreep.

Ik was inmiddels zelf al jaren niet meer met de zaak bezig, en 'Teun's Deun' had dan ook eerder 'Komrij's Krijs' kunnen heten, gezien zijn Senecaanse herhaling dat hij 'overigens van mening was' dat mijn leerstoel diende te worden opgeheven. Hierbij komt achteloos nog een andere element naar voren, namelijk dat ik een 'marxistisch-leninistische nabloei' zou zijn. Tijdens deze hele affaire heeft Komrij zo het één en ander van mijn collega's en van anderen die wel eens een paar regels van mij hebben gelezen ingefluisterd gekregen. Maar hier moet toch wel een zeer fantasierijke bron aan het woord zijn geweest, of een conservatief voor wie alle kritische wetenschap meteen 'marxistisch-leninistisch' is. Zo weet Komrij, gelijk een Joe McCarthy van de jaren '90, nog eens verlaat het anti-communisme te hulp te roepen om mij te diskwalificeren, een poging die natuurlijk geheel in de lijn ligt van de ideologische nasleep van de deconfiture van het 'reëel bestaande' staatscommunisme in Oost-Europa ten

faveure van de ‘vrijheid’ van de ‘open markt’. We hebben al eerder gezien hoe het anti-communisme altijd een bekende strategie is geweest om binnenlandse dissidenten tot zwijgen te brengen. Het is interessant om te zien hoe Komrij deze traditie navolgt wanneer hij een keer het voorwerp van kritische aandacht is.

De herhaalde oproep van Komrij aan het College van Bestuur van de Universiteit van Amsterdam heeft overigens nog andere opmerkelijke implicaties. Stel dat mijn veronderstellingen over het auteurschap van *DOVN* uiteindelijk onjuist zouden blijken, en stel dat alle hoogleraren en andere onderzoekers zouden moeten worden ontslagen waarvan de als hoogst waarschijnlijk (d.w.z. met meer dan 95% zekerheid) gepresenteerde bevindingen uiteindelijk niet zouden blijken te kloppen, dan zou de universiteit in een klap van haar bezuinigingsproblemen zijn afgeholpen.

Vergissen is niet alleen menselijk, het is ook een heel normale zaak in de wetenschap. Het enige wat je mag verwachten is dat wetenschappers goede gronden, redenen, argumenten of bewijzen voor hun veronderstellingen aandragen. Welnu, ook al ging het in het geval van mijn oorspronkelijke vermoedens over het auteurschap van *DOVN* niet om wetenschappelijk onderzoek, niettemin had ik in het *Forum*-artikel zo zorgvuldig mogelijk de toen beschikbare argumenten voor mijn stelling naar voren gebracht. En zoals gezegd, geen enkele wetenschapper, journalist of columnist heeft publiekelijk deze argumenten weten te weerleggen. Hierbij dient nogmaals te worden onderstreept dat ook al zou worden weerlegd dat Komrij bij de *DOVN*-affaire betrokken was, het wellicht nog belangrijker argument onweerlegd blijft dat hij onder eigen naam precies dezelfde kwalijke dingen heeft geschreven als waarvoor Zoka F. door de rechter is veroordeeld.

Komrij bezigt in de column van 24 februari een andere term: Political Correctness, een term waarvan hij de definitie door twee Nederlandse journalisten-taalkundigen ook gebruikt in zijn tegen mij gerichte pamflet. Die definitie, en het gebruik dat Komrij ervan maakt, zijn van een hilarische achterlijkheid:

(...) politically correct (...) Benaming voor (uitingen van) de sterk opkomende repressieve stroming in Amerika, die bij alles vrouwen, negers, homo's en andere traditioneel in de samenleving achtergestelde groepen naar voren wil halen. Uit zich onder meer in het compleet omgooien van programma's aan scholen, universiteiten en het naar eigen believen herschrijven van de geschiedenis. Literatuur van 'witte' male chauvinist pigs wordt niet meer besproken, de kolonisten waren uitsluiten Indianen-moordenaars. Kenmerkt zich verder door het voortdurend vervangen van het woord 'man' door 'persoon' (Peptalk. De Engelse woordenschat van het Nederlands. Samengesteld door Liesbeth Koenen en Rik Smits, Amsterdam, 1992).

Voor mensen die werkelijk weten wat er gaande is in de V.S., en in het bijzonder aan de universiteiten daar, is dit (voor)oordeel (men kan nauwelijks van een definitie spreken) niet veel meer dan het napraten van een luidruchtige, reactionaire minderheid, inderdaad grotendeels bestaande uit witte mannen, die zich verzetten tegen die culturele veranderingen in de V.S. die zij als een bedreiging van hun macht en status zien. Het feit dat de 'samenstellers' van *Peptalk* (en zij niet alleen) zelfs in 1992 nog het woord 'neger' gebruiken, wijst op eenzelfde sociale en intellectuele achterlijkheid. Het multiculturalisme van een handvol intellectuelen en groeperingen een 'repressieve stroming' te noemen is even ridicuul als de vredesbeweging als 'onderdrukking' van het militair-industrieel complex te zien. Integendeel, het zijn juist degenen die het malicieuze begrip 'political correctness' hebben uitgevonden die de kritiek op de 'witte-westerse' culturele dominantie in een kwaad daglicht proberen te stellen. Hier zien we alweer een voorbeeld van de inmiddels bekende truc van de omdraaiing. Overigens geldt dit niet alleen voor de V.S., maar ook voor het gebruik van het begrip 'political correctness' in Nederland, zoals ook Komrij laat zien, ook al is men zich hier kennelijk nauwelijks bewust van het feit achter welke reactionaire stromingen in de V.S. men zich met het gebruik van dit begrip schaaft.

De column van 24 maart 1994

Men kan Komrij geen doorzettingsvermogen ontzeggen. In zijn column van 24 maart probeert hij het nog een keer: De autoriteiten aan de UvA te bewegen een professor bij het oud vuil te zetten. Deze keer reageert hij, naar aanleiding van een vraaggesprek met het universiteitsblad *Folia*, op de reactie van de bestuurders dat het gaat om een affaire tussen twee personen waar zij niets mee te maken hebben. Komrij vindt dat ongehoord. Moet een universiteit of een faculteit niet zijn sociale verantwoordelijkheid kennen en instaan voor:

(...) de integriteit van de wetenschap, bijvoorbeeld. Over het verschil tussen een gefingeerd, onderzoekbevorderend en budgetverhogend racisme en echt racisme.

Alweer blijkt wat Komrij echt dwars zit. Wetenschap en wetenschappelijke methoden interesseren hem geen zier. Hij heeft zich ook nooit eerder ingelaten met de tekstwetenschap, noch met het jarenlange onderzoek naar racisme. En de boodschapper van de feiten waarop de ‘beschuldiging van racisme’ is gebaseerd, moet natuurlijk hangen. In ieder geval wil hij een knieval in de vorm van een ‘excuus’, en hij legt het vuur aan de schenen van de Letterendecaan, Frans van Eemeren, die zich zo goed en zo kwaad als het gaat, en heel diplomatiek, uit de nesten redt. Want ook aan de Universiteit van Amsterdam wordt over de Komrij-Rasoel zaak alleen de krant gelezen, en alleen de columns van Komrij tegen mij blijven hangen, en helaas niet die tegen moslims.

Op een presenteerblaadje krijgt Komrij vervolgens van *Folia* een volgend thema aangeboden, namelijk het feit dat ik niet voor commentaar bereikbaar ben wegens gastcolleges in Brazilië. Dit geeft bij Komrij tot visioenen aanleiding over wat voor tekstwetenschappelijks ik dan wel in dat land mag uitspoken (vlindernetje in het regenwoud, straatkinderen van Rio). Uiteindelijk lijkt hij te berusten, met de laatste klacht:

Ach, ik ben niet geïnteresseerd in die man. Ik zit niet verlegen om zijn excuses. Het is geen ‘affaire’ tussen twee personen. Het gaat om

het blazoen van de wetenschap en om de 'Letteren', die me te lief zijn om ze als dijenkletser te zien.

Hoe nobel, hoe ronkend. En dat hij niet in 'die man' geïnteresseerd is blijkt zonneklaar uit vijf columns en een extra schotschrift. Hieruit en uit zijn vele publieke uitspraken blijkt dat ik kennelijk een obsessie voor hem ben geworden.

De cruciale vraag blijft dus: waarom eigenlijk? Als hij niets met *DOVN* van doen had gehad, had men verwacht dat hij lachend zijn schouders had opgehaald, dan wel een beetje met mij en mijn argumenten had gespeeld om vervolgens de genadeklap uit de delen en aan te tonen dat *DOVN* nooit door hem geschreven had kunnen zijn. Een waterdicht alibi dus. Het moet relatief eenvoudig zijn om aan te tonen dat je een boek *niet* hebt geschreven. In plaats daarvan raast en tiert hij, haalt hij mij en mijn vak door het slijk, loopt hij laf naar de rechter, en richt hij zich pathetisch tot een traditionele 'autoriteit', namelijk een universiteitsbestuur, om mij het zwijgen op te leggen. Het ontbreekt er nog maar aan dat hij de inquisitie op mij afstuurt. Afgezien van het feit dat de Universiteit van Amsterdam geen docenten ontslaat op instigatie van buitenstaanders, irriteert iets anders Komrij buitengewoon, namelijk het feit dat ik wetenschappelijk kennelijk het één en ander heb gepresteerd. Die irritatie blijkt uit de talloze manieren waarop hij juist mij en mijn vak probeert klein te krijgen. Zo verwijst hij laatdunkend naar mijn lange lijst van internationale publicaties, mijn eerdere onderzoek naar racisme, naar de door mij opgerichte tijdschriften, of mijn gastcolleges in het buitenland, op een manier waarop de kleine burgerman zijn anti-wetenschappelijke instelling botviert. Nu is dat hoogst vermakelijk, maar wat werkelijk jammer is voor de publieke meningsvorming over de *DOVN*-affaire is dat hij niet in debat gaat; hij argumenteert niet en toont niets anders dan zijn razernij en zijn kennelijke machteloosheid tegenover een wetenschapper wiens prestige niet van hem of zijn columns afhangt.

Komrij heeft zich ook nog op iets anders verkeken. Zoals hij zelf gemerkt heeft met zijn columns en tirades tegen vele personen, groepen en instellingen, bestaat er in Nederland een redelijke mate van meningsvrijheid, zowel in de krant als ook in de

wetenschap. Hetgeen overigens niet wil zeggen dat alle opinies even gemakkelijk in de krant of in de wetenschappelijke tijdschriften komen, zoals we al gemerkt hebben voor resultaten van onderzoek naar racisme. Ook al is het wellicht zo dat verreweg de meeste krantenlezers Komrij geloven wanneer hij bij hoog en bij laag beweert dat hij niets met *DOVN* te maken heeft, niettemin kan hij niet accepteren dat zelfs al zou ik slechts onzin hebben verteld dit mijn goed recht is. Ik heb eerst vertrouwelijk en toen, noodgedwongen, publiekelijk verondersteld dat Komrij iets met de Rasoel-affaire te maken zou kunnen hebben, niet als een vorm van smaad of belediging (bovendien, ik kende Komrij persoonlijk niet, noch had ik iets tegen hem persoonlijks), maar als een bijdrage aan de ontmaskering van de ware auteur van *DOVN*. En zoals gezegd, het gaat mij niet alleen om het vaststellen wie *DOVN* nu eigenlijk heeft geschreven, maar vooral ook om wat Komrij zelf zoal schrijft in zijn columns, en in hoeverre we hier al dan niet moeten spreken van een vorm van elite-racisme.

Er zijn in Nederland, ook voor de rechter, mensen in het gelijk gesteld nadat zij iemand 'racist' hadden genoemd op grond van heel wat onschuldiger uitspraken dan wat Komrij zoal te berde heeft gebracht (zoals het geval was voor Hugo Brandt Corstius die een politicus van racisme had beschuldigd). Ondanks zijn grote inzet voor de vrijheid van meningsuiting, vindt Komrij dat zulke mensen hun mond moeten houden, vooral wanneer hij zichzelf het 'slachtoffer' voelt. Dat geeft wel te denken over zijn principes. Dit betekent dat hij allerm minst de vrijdenker is die hij graag zou willen zijn, maar eerder een ouderwetse conservatief die slechts wil verbieden wat in Nederland 'politiek incorrect' is, namelijk het bestrijden van racisme, ook en vooral onder de elite zelf. En erger nog voor een schrijver: Het is allesbehalve origineel. Het grootste deel van de nieuwflinkse spraakmakers vindt precies hetzelfde.

Als dank voor zijn unieke bijdragen aan het verspreiden van vooroordelen over moslims en het in diskrediet brengen van de anti-discriminatie-beweging (feministen, milieubeschermers, vredesgroepen, enz.) in Nederland, wordt Komrij op 21 mei van datzelfde jaar (1993) de P.C. (Politiek Correcte) Hooftprijs uitgereikt.

7. Rechte en Kromme Zaken

Komrij loopt ten einde raad naar de rechter

Na enkele eerst ironische, dan woedende columns kan Komrij het niet langer verkroppen om, zoals hij dat ziet, voor ‘racist’ te worden uitgemaakt, en hij loopt op 30 november 1990 naar de rechter met een aanklacht wegens smaad. Een hele stap voor een schrijver, voor wie de vrijheid van meningsuiting toch een Groot Goed moet zijn, en een bijna meelijwekkende verklaring van onmacht voor de columnist die zich wekelijks ten overstaan van honderdduizenden lezers, waaronder vooral ook de Nederlandse elites, tegen iedere mogelijke kritiek of aantijging kan verweren. We hadden al eerder gezien dat Komrij zelf ooit schreef dat hij minachting heeft voor degenen die de rechter te hulp roepen om anderen het uitdragen van hun mening te verbieden:

De bestrijders van discriminatie en racisme evenwel vertonen de laatste jaren - het lijkt me een onrustbarende noviteit - steeds meer de neiging naar de rechter te stappen om iemand het uitdragen van zijn ideeën te verbieden. Ze lijken hun ziel en zaligheid in de boycot en de verbodsbepaling te hebben gegooid. Ze proberen met korte gedingen opvattingen tegen te houden die misschien hoogst misselijkmakend zijn, maar die iemand er nu eenmaal, als we bereid zijn een prijs te betalen voor onze democratie, op na mag houden. Gedachten zijn vrij: die deur kan op het ogenblik, met al die nieuwe vromen en beterweters, met al die oprukkende verbieders en heksenjagers, niet open genoeg worden gehouden. (Komrij, Pleidooi voor de rokende racist, Lof der Simpelheid, 75).

Ronkende woorden over de prijs die voor de democratie moet worden betaald, maar wel erg toevallig als het gaat om diegenen in een kwaad daglicht te stellen die de democratie juist tegen vreemdelingenhaat willen beschermen. Komrij draait nu de

zaak om en wil juist mij officieel het zwijgen laten opleggen, nadat hij mij al voor alles wat vies en voos is in zijn columns heeft uitgemaakt, en nadat al gebleken was dat ik mijn opinies over de betrokkenheid van Komrij bij de Rasoel-affaire nauwelijks kwijt kon in de media. We hebben ook al gezien dat wanneer het Komrij ook niet lukt om via de rechter mij het zwijgen op de leggen, hij het via een Berufsverbot via mijn werkgever probeert. Kortom, Komrij blijkt een groot voorstander van de vrijheid van meningsuiting!

Dat aan racistische uitingen door de wet en de rechter paal en perk wordt gesteld, lijkt niet meer dan billijk, zo niet een morele en juridische noodzakelijkheid, gezien de verplichtingen die voortvloeien uit de ondertekening van de Verklaring tegen Racisme van de Verenigde Naties. Immers, het gaat hier om de fundamentele rechten van minderheden om verschoond te blijven van de uiting, verspreiding of bevestiging van vooroordelen en haat. Zo wil ook het eerste artikel uit de grondwet het.

Het is dan ook nogal opmerkelijk wanneer juist degene wordt aangeklaagd die deze fundamentele humanitaire rechten en regels serieus neemt en in zijn werk discriminatie en racisme aan de kaak stelt. Zoals ook blijkt uit het zojuist geciteerde stuk van Komrij, zou men van linkse en liberale columnisten verwachten dat een dergelijke stap op kritiek stuit. Niets is minder waar. Nu doet men er in de media het zwijgen toe, of wordt (zoals bij Blokker, zoals we straks zullen zien) met hoop en spanning uitgekeken naar mijn veroordeling en Komrij's juridische triomf waar hij als columnist had gefaald mij klein te krijgen.

De aanklacht

Komrij neemt het zekere voor het onzekere en kiest een bekende, en niet geheel oncontroversiële 'zwarte' advocaat, Mr. G. Spong. Uit diens brief aan de Officier van justitie te Amsterdam blijkt wat Komrij zo 'aanstotelijk' vindt aan mijn uitingen, voorzover dat al niet uit zijn columns was gebleken. Waarom is hier sprake van 'smaad en/of eenvoudige belediging'? Laten we de gevoeligheden van de schrijver eens nader bekijken. Waarom

en waardoor was de Grote Kwetser zelf zo gekwetst? De aanklacht citeert een aantal passages uit mijn stuk in *Forum* en uit interviews in *De Haagse Courant* en *Student*.

Komrij, bij monde van zijn advocaat, vindt dat hij de beschuldiging dat hij de schrijver is (dan wel dat het voor 95% zeker is dat hij de schrijver is) niet ‘hoeft te laten welgevalen’ en dat hij in ‘zijn eer en goede naam is aangetast’. Ook acht hij het beledigend dat ik hem, althans volgens de bewoordingen van een interviewer, een beetje ‘zielig geval’ heb genoemd, en dat ik zou hebben betwist dat Komrij zoiets heeft als een ‘eer en goede naam’. Dan volgt een juridisch argument waaruit moet blijken dat mijn uitingen niet zijn gedaan ‘uit goeder trouw’ (omdat ik niet beter wist), want als dat wel zo zijn geweest dan is er volgens de wet (Artikel 261) geen sprake van belediging. Met andere woorden, er wordt hier gesuggereerd dat ik Komrij heb beschuldigd van een kwalijke handeling terwijl ik zou hebben geweten dat hij het niet had gedaan. Een merkwaardige redenering natuurlijk, want de point was juist dat ik vond dat er heel wat redenen waren waarom Komrij juist wel bij de Rasoel-affaire was betrokken. Juist omdat hier sprake zou zijn van een ‘grove en brutale’ vorm van smaad, had ik volgens de advocaat ‘grotere zorgvuldigheid moeten betrachten in het verifiëren van de juistheid van [mijn] stellingen’. Interessant is te zien hoe een vermoeden over het schrijverschap van een boekje en een (vermeende) uitspraak over de ‘zieligheid’ van een schrijver door de advocaat als bijzonder ‘grof’ en ‘brutaal’ worden gekenmerkt, een karakterisering die bijna lachwekkend is wanneer men mijn opmerkingen over Komrij vergelijkt met wat hij zoal over mij in zijn eigen columns te berde brengt.

Ook is hier volgens de advocaat geen sprake van een reden van ‘algemeen belang’, hetgeen een andere strafuitsluitingsgrond zou zijn. Hij gaat daarbij natuurlijk snel voorbij aan het feit dat er rond *DOWN* inmiddels breeduit in de media is gespeculeerd over wie de auteur van dat pamflet was, en dat hier sprake was van discriminerende uitlatingen tegen grote bevolkingsgroepen, zodat het achterhalen van de werkelijke auteur moeilijk als van ondergeschikt belang mocht worden geacht.

Het sterkste punt van de klacht is dat ik enerzijds spreek van een eerste lees-hypothese, maar anderzijds aangeef dat verder wetenschappelijk onderzoek nodig is om vast te stellen wie de auteur is. Dit zou betekenen, volgens de advocaat, dat ik in mijn eerste beschuldiging onzorgvuldig, want onwetenschappelijk, te werk was gegaan. Daar lijkt natuurlijk wat in te zitten, maar dat is maar schijn. Men kan dit vergelijken met het oordeel van een arts die op grond van een eerste oppervlakkig onderzoek een aantal symptomen interpreteert als uitingen van een bepaalde ziekte, maar vervolgens voor de zekerheid om nader onderzoek door het lab vraagt. Zo ook had ik, na mijn eerste brief aan het NCB enig verder onderzoek gedaan naar de overeenkomsten (en verschillen) tussen *DOVN* en het werk van Komrij, en mijn bevindingen in twee volle bladzijden van *Forum* vastgelegd, met een lange reeks argumenten die moeilijk onzorgvuldig konden worden genoemd, ook al zou langdurig en diepgaander onderzoek (bijvoorbeeld van stijl-details) nodig zijn om mijn voorlopig oordeel nader te toetsen.

Ook de advocaat geeft toe dat ik op meerdere momenten heb onderstreept dat ik niet 100% zeker was, en dat ik me ondanks alle argumenten wel degelijk kon hebben vergist. Maar hij acht deze opmerkingen slechts ‘quasi relativerend’, en stelt vervolgens:

[Het] zal duidelijk zijn dat de maatschappij niet zit te wachten op een professor die slechts 95 procent zeker is van zijn zaak en daarbij herhaaldelijk zijn tenlastelegging wereldkundig maakt.

Komrij en zijn advocaat blijken een idealistische doch naïeve opvatting van de wetenschap te hebben. Ze zijn kennelijk niet op de hoogte van het feit dat het heel gebruikelijk is in de empirische wetenschappen dat hypothesen voorlopig als waar (of niet als onwaar) worden aangenomen als ze voor 95% door feiten of argumenten worden ondersteund. Zeker, in mijn geval was er geen sprake van statistiek en expliciete foutmarges, maar van een ruwe schatting van de kans dat het werk van twee verschillende auteurs zoveel thematische als stilistische overeenkomsten zouden

hebben als het werk van Komrij en *DOWN*, een waarschijnlijkheid die ik op minder dan 5% schatte.

Dan past de advocaat een slim trucje toe wanneer hij mijn (vermeende) uitspraak over het gebrek aan belangstelling voor racisme in literair Nederland ook betreft op de rechtbank: '(literatuurliefhebbers) waartoe naar aangenomen mag worden de leden van de rechterlijke macht gerekend mogen worden'. Op die manier poogt hij de rechter deelachtig te maken aan Komrij's eigen verontwaardiging. Een bekende retorische strategie.

Ook hier is het interessant dat een opinie, namelijk over het gebrek aan belangstelling voor racisme onder een bepaalde groep mensen, als strafbare belediging zou kunnen worden aangemerkt. Als dat het geval was, dan zouden heel wat opinieartikelen en columns in de krant als strafbare beledigingen kunnen worden vervolgd. Immers, het gaat hier niet om de beschuldiging van een concrete (negatieve) handeling, maar om een opinie over een gebrek aan belangstelling gebaseerd op de niet bepaald controversiële constatering dat de strijd tegen racisme nu eenmaal geen prominent thema in de hedendaagse Nederlandse literatuur is, laat staan daarin wordt gepropageerd. We hebben dat al eerder aan het werk van Komrij zelf mogen vaststellen. Hierbij gaat het niet eens om een mening, maar om een (bedroevend) feit.

Tenslotte is de advocaat van mening dat ik, zoals ik in een interview zou hebben gezegd, niet de vrijheid heb als wetenschapper boeken van schrijvers te vergelijken als er sprake van belediging is: de wet geldt ook voor wetenschappers. Hoe het al dan niet wetenschappelijk vergelijken van boeken een strafbare belediging of een vorm van smaad kan zijn legt hij echter niet uit. Niettemin verzoekt hij de officier een strafvervolgung tegen mij in de stellen.

De officier

Officier Mijnsen verzoekt de politie de zaak te onderzoeken, zoals dat zo hoort. Desgevraagd geef ik er de voorkeur aan door hemzelf te worden gehoord in plaats van door een politieagent. Overigens was Mijnsen tegelijk bezig met de zaak

tegen Rasoel. Hij vraagt de politie dan ook in zijn brief van 31 december 1990 om in de zaak tegen mij ook ‘het onderzoek te betrekken naar de auteur van het betreffende boek.’

Kennelijk vindt Mijnsen de zaak toch te ingewikkeld, want in april 1991 gelast hij een vooronderzoek, zodat de bal in eerste instantie wordt doorgespeeld aan de rechter-commissaris. Spong (volgens de *NRC* van 18-4-91) vindt een dergelijk vooronderzoek toch een ‘juridische handeling van een zeker gewicht’. Ook verklaart Spong, na een gesprek met Komrij en de officier, dat de politie inmiddels de ware auteur zou hebben achterhaald van *DOVN*, om daar aan toe te voegen ‘Hij [de officier] weet nu in welke hoek hij de schrijver moet zoeken en het is hem in ieder geval gebleken dat Komrij niet de auteur is’. Een merkwaardige uitspraak: Hoe kan men weten wie de auteur is, en wie niet de auteur is, maar eerst nog in een (weliswaar) bekende hoek moet zoeken naar de auteur. Ze hadden beter in het relevante boek kunnen zoeken. Bovendien wordt hier door de advocaat en bij het Openbaar Ministerie al vooruit gelopen op het vooronderzoek.

Ik zeg hier en daar als reactie op vragen van verslaggevers ‘verbaasd’ te zijn door de beslissing van de officier, en houd me bij mijn oorspronkelijke standpunt. Ook vraag ik me af hoe het zit met de vrijheid van wetenschapsbeoefening, een onderwerp dat uiteraard in de media niet verder aan de orde komt. Komrij daarentegen verklaart in zijn ‘nopjes’ te zijn met de beslissing van de officier, en zegt geen behoefte meer te hebben aan mijn eventuele excuses. En Spong is zo zeker van zijn zaak dat hij alvast een hoger beroep aankondigt voor het geval dat de officier de zaak zou seponeren.

En zo geschiedde. Na lang wikken en wegen seponereert Mijnsen de klacht van Komrij, en Spong gaat in beroep bij het Amsterdamse Gerechtshof. Waarover straks meer.

Blokker

Blokker, die zich uiteraard in deze zaak niet onbetuigd heeft gelaten, ziet het in zijn column (‘Requisitoir’) van 20-4-91 in *de Volkskrant* al helemaal voor zich: ‘Komrij vs. Van Dijk’, en hij

suggereert al meteen dat Vrouwe Justitia de blinddoek ter zitting maar moet afdoen. Niet dat hij mij direct ‘achter de tralies wil hebben’, maar ramen lappen als vervangende straf ziet hij wel zitten, zolang ik maar buiten de universiteit blijf. Dit is, zoals al eerder bij Blokker, de gebruikelijke reactie: Berufsverbot voor racisme-bestrijders; hen dient het zwijgen te worden opgelegd (zoals een eerdere column van hem tegen mij de veelzeggende titel ‘Koest!’ had).

Een journalist en zelfs nieuwbakken hoogleraar in de journalistiek als Blokker deert zoiets als vrijheid van meningsuiting geen zier, als het maar de vrijheid is van de ‘anti-racist’ die wordt beperkt. Omdat ik heb verklaard niet erg onder de indruk van de aanvallen van Komrij in diens columns te zijn geweest, concludeert hij dat ‘voor zulke noodgevallen de rechter de enige, de laatste oplossing is’. En in zijn ‘requisitoir’ klaagt hij het onderwijsbestel aan dat ‘de gelegenheid geeft, ja uitlokt tot kwakzalverij waarin verdachte kon uitgroeien tot een bekende hoogleraar’. Tenslotte vordert hij een verbod op de tekstwetenschap. Zo moet niet alleen de kritische onderzoeker, maar die hele lastige wetenschap van het toneel verdwijnen.

De officier seponeert

Op 19 februari schrijft Officier van Justitie te Amsterdam, Mr. W.G.C. Mijnsen en brief aan de advocaat van Komrij, Mr. G. Spong, waarin hij meedeelt van strafvervolging tegen mij wegens smaad af te zien. Hij acht de kans op een veroordeling voor wat ik in enkele interviews gezegd heb over de mogelijke betrokkenheid van Komrij bij de Rasoel affaire ‘betrekkelijk gering’. Verder zegt hij dat ‘bij publiekelijk gevoerde debatten als de onderhavige strafrechtelijke relevante belediging niet te snel moet worden aangenomen. Een terughoudende hantering van het strafrecht ligt hier zeker voor de hand.’ Zelfs wanneer de door mijzelf geschreven stukken in *Forum* enige aanknopingspunten voor vervolging zouden bieden (gezien de ‘grote mate van stelligheid’ die hierin naar voren zou komen), dan nog acht hij die vervolging niet in het belang van Komrij. Immers, zo meent hij, ‘de aanwijzing van Uw

cliënt als vermoedelijk auteur heeft in de publiciteit geen stand gehouden en voorzover mij bekend ook verder geen navolging gevonden.’

Die laatste overweging van Mijnsen is juridisch interessant. Hij neemt hierbij als criterium voor (strafrechtelijke) belediging het feit dat een bewering (namelijk over het mogelijk auteurschap van Komrij) toch door niemand wordt geloofd. Hierbij speelt de publieke opinie dus een beslissende rol. In hoeverre de media, want daar gaat het om, al dan niet op grond van onafhankelijk onderzoek, zelf hebben kunnen vaststellen of Komrij al dan niet bij de Rasoel-zaak was betrokken, en in hoeverre mijn beweringen dus al dan niet op waarheid berusten, speelt hierbij kennelijk voor de officier geen enkele rol. Een ‘belediging’ die voor iedereen wordt gezien als ‘onwaar’ wordt dus gezien als minder strafbaar. Of met andere woorden: Als iedereen mijn bewering onzinnig vindt, dan hoeft ook de strafrechter dat niet nog eens met een veroordeling wegens belediging te benadrukken. Van Dijk is immers al genoeg door de publieke opinie voor gek verklaard. Voor Mijnsen dient de zaak dus daar te blijven waar hij begonnen was: in de publiciteit en het openbare debat. Een praktische conclusie dus om niet hem en de strafrechter bij deze ingewikkelde zaak te betrekken.

Nu was dit weliswaar een verstandige beslissing van de officier, maar mij werd daarmee helaas wel de mogelijkheid ontnomen mijn bevindingen voor de rechter te verdedigen en plausibel te maken. In die zin is de overweging van Mijnsen dat een rechtzaak niet in het belang van Komrij zou zijn wel erg veelzeggend. Daarbij zouden wel eens dingen aan het licht kunnen komen over Komrij's betrokkenheid bij de *DOVN*-affaire.

De pleitnotitie van Spong

Komrij's advocaat, De Heer Spong, gaat niet met dit sepot akkoord, en tekent op 31 maart 1992, zoals aangekondigd, beroep aan bij het Gerechtshof in Amsterdam. Komrij en Van Dijk worden op 23 september verwacht op het Paleis van Justitie. Komrij zelf verschijnt niet op het toneel, en laat Mr. Spong

namens hem met een pleitnotitie van 12 bladzijden het woord voeren, waarin hij de belangrijkste punten van het eerdere klaagschrift nog eens herhaalt voor het hof. Ik antwoord op mijn beurt met een commentaar op het klaagschrift. Teksten over en weer: Leuk voor de tekstwetenschapper, want alle argumenten van Spong kunnen zorgvuldig onder de loep worden genomen en tegengesproken. Zo schrijft Spong onder andere in zijn pleitnotitie het volgende over mijn interviews en de stukken in *Forum*:

(stukken) waarin hij op zeer doorwrochte wijze Komrij aan de schandpaal nagelt. Bewust gebruik ik deze term, omdat de beschuldiging dat Komrij een elitair racistische auteur zou zijn niet uitsluitend op tekstwetenschappelijke gronden berust. Een flinke dosis psychologie van de koude grond heeft van Dijk van stal gehaald om kracht bij te zetten aan zijn als wetenschappelijk omschreven betoog. Dit geeft blijk van boosaardige opzet Een betoog overigens, dat door de vervolging van de zich noemende Rasoel door OvJ voorshands als achterhaald dient te worden beschouwd.

We hebben eerder betoogd dat deze overweging van Spong en Komrij berust op een verkeerde conclusie: Ik noem mensen geen ‘racist’, maar zeg hoogstens dat ze ‘racistisch’ handelen of schrijven, zoals dat ook door anderen voor *DOVN* is vastgesteld en daarom volgens mij ook op vergelijkbare geschriften van Komrij van toepassing is.

In hoeverre mijn zogenaamde ‘psychologie van de koude grond’ een bewijs van mijn ‘kwaadaardige opzet’ (om te beledigen) zou zijn blijft overigens een raadsel. Immers het ging hier alleen maar om het noemen van een aantal voor de hand liggende, alledaagse, verklaringen voor de mogelijke deelname van Komrij aan de Rasoel-stunt, zoals de nota bene door hem zelf in meerdere columns geuite woede over de fatwa tegen Rushdie.

Om een wellicht hachelijke discussie over de tekstuele overeenkomsten tussen *DOVN* en het werk van Komrij te omzeilen, richt Spong zich dus op mijn vermeende incompetentie op het gebied van de psychologische verklaringen die ‘ver van [mijn] wetenschappelijke bed’ zouden staan, ook al was er helemaal geen sprake van psychologie. Een bekende tactiek: Spong speelt hier op

de man en niet op de bal (*DOVN* en de inhoud van het werk van Komrij). Ironisch daarbij is overigens dat plausibele verklaringen voor Komrij's mogelijke deelname aan de *DOVN*-stunt, namelijk zijn verontwaardiging over de fatwa tegen zijn collega, in een rechtzaak eerder als verzachtende omstandigheid kon worden beschouwd. Mijn opmerkingen hierover kunnen derhalve nauwelijks als 'kwaadaardig' worden gezien. Integendeel, zij bieden eerder een plausibel excuus voor Komrij's mogelijke betrokkenheid in de affaire.

Spong gaat vervolgens in op de juridische gronden van het besluit van het Openbaar Ministerie mij niet te vervolgen, en bestrijdt dat haalbaarheid en opportuniteit (van een rechtszaak) in dit geval de doorslag mogen geven. Zelfs al is het bewijs zwak, zegt hij (daarmee impliciet toegevend dat hij eigenlijk geen juridische poot heeft om op te staan), bij belangrijke delicten kan dan toch tot vervolging worden overgegaan, en hij citeert daarbij enige jurisprudentie waaruit dat zou moeten blijken.

Dan komt hij echter op de belangrijkste overweging van de officier, namelijk dat de rechtbank zich bij een publiekelijk debat terughoudend moet opstellen. Spong betoogt dan dat Komrij in het geheel niet met mij in debat is geweest: 'Hij was geen partij bij de debatten. Zij gingen over zijn hoofd om'. Interessant, vooral wanneer men de vele columns van Komrij over mij er nog eens op naleest. Integendeel, Komrij was vanaf het eerste moment bij het 'debat' betrokken, en zijn tirades zijn van beslissende invloed geweest op het verloop van een cruciaal onderdeel van het debat, namelijk de publieke opinie, althans zoals verwoord door verschillende scribenten. Zo was er, en op dat punt heeft Spong een beetje gelijk, inderdaad nauwelijks sprake van een publiek debat, want na mijn stukken in een klein krantje en een paar interview-uitspraken, kwam ik verder niet aan het woord, en er was niemand die het voor mij in de media opnam. Er was dus geen sprake van een debat, maar van een door Komrij zelf ingezette massale aanval op mij.

Dat alles over Komrij's hoofd zou zijn heengegaan, en hij dus een weerloos slachtoffer is geweest van mijn 'boosaardige' aanvallen is dus een fictie van de Heer Spong die zijn cliënt voor het hof in een goed daglicht moet stellen. Karakterschildering heet

dat. De onmiddellijke agressieve reactie van Komrij en diens invloed op de openbare mening is in zo'n geval natuurlijk een minder goed argument voor vervolging wegens smaad: Immers het 'slachtoffer' heeft niet alleen flink van zich af weten te bijten, daartoe in staat gesteld door een landelijk dagblad, en zich daarbij volgens zijn gewoonte nogal beledigend uitgelaten.

En omdat in dit geval hij wel de consensus achter zich had en men in de media het voor hem opnam, is hier eerder sprake van schade aan *mijn* reputatie, zodat ik beter naar de rechter had kunnen lopen. Maar goed, dat was nu even niet aan de orde. Dit wordt pas relevant op het moment dat de Rasoel-zaak werkelijk grondig door justitie wordt onderzocht, en wanneer mocht blijken dat Komrij wel degelijk hierbij betrokken was, en dat zijn gespeelde verontwaardiging, zijn beledigende columns en zijn gang naar de rechter niet meer waren dat een rookgordijn.

Vervolgens komt Spong met een nieuw, meer cultureel argument. Hij geeft toe dat hier sprake is van een publiek debat, maar dat ook hieraan (eventueel ook door de rechter vast te stellen) criteria of normen kunnen worden gesteld om 'verloedering' te voorkomen. Vervolging van mij zou een dergelijke verloedering dan een halt toeroepen. Het is duidelijk dat Spong niet erg sterk in zijn schoenen staat. Sinds wanneer speelt de rechtbank een rol in het voorkomen van een 'verloedering' van een openbaar debat? En in hoeverre zou een vertrouwelijke brief, en een latere verdediging daarvan, over de mogelijke betrokkenheid van een schrijver aan een racistisch pamflet een 'verloedering' van een 'debat' kunnen zijn? Of gaat het weer om de gevreesde 'beschuldiging van racisme' die hier als 'verloedering' wordt gezien, en daarom onschadelijk moet worden gemaakt.

Merkwaardig. Immers, mijn argumenten waren zorgvuldig geformuleerd, hadden de nodige slagen om de arm, waren niet op de persoon van Komrij gericht maar op zijn geschriften en hun inhoud, en hadden ook niet tot doel Komrij als persoon of als schrijver te belasteren. De grote overeenkomst van de thematiek en de stijl van *DOWN* met het werk van Komrij drong zich bovendien pas op nadat het NCB mij dat boekje had toegestuurd.

Als er al sprake was van 'verloedering van het debat' dan zouden de persoonlijke aanvallen en scheldkanonnades en de

pogingen om mij door het slijk te halen, zoals Komrij dat in zijn columns deed, veel eerder in aanmerking kunnen komen voor dat predikaat. Zoals we gezien hebben was er bij hem geen sprake meer van argumenten, maar van een regelrechte persoonlijke aanval, en zelfs van een poging mij van mijn baan te beroven. Hier is dus werkelijk sprake van de intentie om te beledigen en zelfs om mijn professionele toekomst in Nederland onmogelijk te maken. Alweer komen we dus de strategie van de omdraaiing tegen. Aanval is de beste verdediging. Degene die bekendstaat als cynische belediger voelt zich nu zelf beledigd, en heeft de rechter nodig om te doen wat hij met zijn pen niet kan: mij het zwijgen opleggen. Kennelijk mocht er niet al te veel worden gewroet in de Rasoel-affaire.

Op het eind van zijn betoog vermeldt Spong nog een paar opmerkingen uit een brief en een fax van Komrij. Deze is van mening dat ook al heeft niemand van zijn collega's in de media mij geloofd, er mogelijk toch bij het publiek iets van mijn beschuldiging zou kunnen zijn 'blijven hangen'. Dit Nederlandse publiek, zo betoogt hij verder, is zijn (enige) klandizie, ook al woont hij in Portugal. Hij gaat daarbij ook uitvoerig in op het feit dat hij niet ter terechtzitting is verschenen, en onderstreept voor de rechters dat dit niet moet worden gezien als onverschilligheid. Integendeel, hij vindt de zaak uiterst belangrijk omdat de beschuldiging van racisme voor een columnist een vorm van 'Rufmord' is. Immers, zo betoogt Komrij verder in zijn brief aan het hof, in een vlaag van morele verontwaardiging en in een hoogdravende stijl die weinig doet denken aan het cynisme en de ironie van zijn columns, een columnist zoals hij

is iemand die er nu eenmaal zelf niet aan ontkomt morele oordelen te vellen en wiens taakuitoefening en gezag voortdurend door talloze lezers en vertegenwoordigers van de media getoetst wordt op hun zuiverheid en motivatie; iemand die ook zijn eigen zuiverheid van motieven voortdurend moet beproeven en onderzoeken op straffe van zijn stem te verliezen.

Om de genegenheid van de rechters niet te verliezen voegt Komrij hier snel de vermakelijke disclaimer aan toe dat het hem

‘spijt [dat hij] in deze wat eigendunkelijke, ijdele termen over [zich] zelf moet spreken: het is mijn stijl niet; maar ik ben nu eenmaal geen cafébaas tussen vier muren, of de hoedjesmaker van Hare Majesteit’.

Waar het Komrij dus om gaat is dat zonder een rechterlijke veroordeling er toch mensen zouden kunnen zijn die vermoeden dat Komrij iets met de zaak te maken zou kunnen hebben. Verder vindt hij met betrekking tot het ‘algemeen belang’ van deze zaak, dat in een tijd met groeiend racisme er duidelijkheid komt over wie ‘wel en wie niet een racist genoemd mag worden’. Ook hier komt onder het mom van het algemeen belang weer het punt terug waarom het Komrij werkelijk gaat: Mag hij (of wie dan ook) al dan niet een ‘racist’ worden genoemd? In hoeverre juist het monddood maken van een kritische houding ten opzichte van racistische publicaties een bijdrage aan de strijd tegen racisme kan zijn, is een tegenspraak waarop Komrij wijselijk niet ingaat.

Als zijn zorgen om het toenemende racisme voor Komrij zo belangrijk zijn, dan mag men zich immers terecht afvragen waarom men in zijn columns zo opmerkelijk weinig van die zorg merkt. Integendeel, waarom neemt Komrij juist altijd eerder de racisme-bestrijders dan de ‘racisten’ op de korrel, zoals hij ook nu in dit proces doet? Zo verzandt Komrij's oratio pro domo in een pathetische vorm van hypocrisie: Komrij op de bres voor het algemeen belang en als bestrijder van racisme.

Wanneer hij tenslotte ook de eer van de Tekstwetenschap (‘een wetenschap die soms zelfs door de rechtbank te hulp wordt geroepen’) wil verdedigen tegen mij, dan krijgt zijn pathos zelfs iets komisch, vooral wanneer men bedenkt hoezeer hij in zijn columns afgeeft op dat vak. Komrij als anti-racist en als verdediger van de tekstwetenschap? Hier is dus alweer sprake van een masker en een persoonsverwisseling, ditmaal om zichzelf voor de rechters in een goed daglicht te stellen.

Met dit opgeblazen stuk, waarin verder geen feiten of steekhoudende argumenten over mijn ‘kwaadaardigheid’ en dus schuldige laster worden aangevoerd, verzoekt Spong alsnog om vervolging. Zoals we al eerder hebben gezien is het opmerkelijk dat Komrij (en Spong) zelfs in hun betoog voor het hof nalaten overtuigend aan te tonen dat Komrij niet bij de *DOVN*-affaire

betrokken kon zijn geweest. Dat zou hun zaak veel sterker hebben gemaakt, en tegelijk de publieke opinie (die toch al geloofde in Komrij's 'onschuld') definitief voor hem hebben gewonnen. Ik denk niet dat zij dit nalieten om de principiële reden dat Komrij zich niet wilde verdedigen tegen een in zijn ogen absurde beschuldiging, maar vooral omdat dan de aandacht zou kunnen worden gericht op het werk van Komrij en op de overeenkomsten daarvan met *DOVN*. Dit moest koste wat het kost worden vermeden.

De uitspraak van het Hof

Maanden later, op 21 oktober 1992, besluit het Hof dat het Officier van Justitie mij terecht niet had vervolgd. Op grond van het 'algemeen belang' adviseert ook de procureur-generaal niet tot vervolging over te gaan, een advies dat het Hof overneemt. In hun beschikking herhalen de rechters in feite wat ook Mijnsen vond, namelijk dat Komrij eigenlijk best zelf in staat is in het openbare debat van zich af te slaan, en daarvoor geen rechters nodig heeft. Zoals gebruikelijk in Nederland, geloven ook zij in de terughoudendheid van de rechtspraak in zulke geschillen.

Opmerkelijk in de beschikking van het Hof is dat de rechters wel degelijk kort op de zaak zelf ingaan. Zij vinden, overigens zonder verder de zaak zelf te hebben uitgezocht, dat ik - ondanks mijn herhaalde nadruk op de noodzaak van verder onderzoek, en mijn slagen om de arm - in mijn *Forum*-stuk veel te weinig 'terughoudendheid' in mijn conclusies heb betracht. Hoe dit te rijmen is met de in dezelfde zin genoemde 'veelheid van argumenten' is niet duidelijk. Immers, een lange reeks juiste argumenten maakt mijn veronderstelling alleen maar meer gegrond, zodat juist minder terughoudendheid op zijn plaats zou zijn. Ook interessant is dat ook zij menen dat ik Komrij 'onomwonden van - elitair - racisme heb beschuldigd', een punt dat wel tegen het zere been van Komrij was, maar niet deel van de concrete aanklacht, namelijk dat ik had verondersteld dat Komrij vermoedelijk de schrijver van *DOVN* was. De rechters nemen hier dus de onderliggende gekwetstheid van Komrij over als

argument in hun eigen betoog, ook al heeft dat niets met de aanklacht te maken. Zij weten namelijk ook wel dat het nogal eens voorkomt dat mensen in de samenleving (al dan niet terecht) van ‘racisme’ worden beschuldigd, en dat dit (bij mijn weten) nog nooit een veroordeling wegens laster heeft opgeleverd. Bovendien zag het Hof even over het hoofd dat ik mijn beschuldiging van ‘elite-raasme’ tegenover Komrij deed *op basis van diens onder eigen naam geschreven columns*, en niet op basis van zijn vermoede betrokkenheid bij de Rasoel affaire.

Nog mooier wordt het wanneer de rechters van mening zijn dat in Komrij's eigen teksten, en met name in zijn beruchte *NRC*-column tegen moslims, geen ‘rechtvaardiging kan worden gevonden voor de stelligheid en bewoordingen waarop Van Dijk aan zijn “informele interpretatie” richtbaarheid heeft gegeven.’

Hoe nu? Zijn de rechters plotseling experts geworden die kunnen oordelen over de tekstuele gronden van een conclusie over het auteurschap van een boek? Teksten zijn zeer complexe sporen die een auteur nalaat. Het Hof miskent kennelijk dat, net als bij iedere strafzaak, het onderzoek van die sporen onderzoek van deskundigen vereist. Is het Hof hier niet zelf uitermate weinig terughoudend wanneer het zich een oordeel aanmatigt zonder zelfs maar enig verder onderzoek naar de overeenkomsten tussen het proza van Komrij en Rasoel te (laten) doen?

Of stoort nu ook het Hof, net als Komrij en vele anderen onder de Nederlandse elites, zich eigenlijk vooral aan de aanduiding van ‘elite racisme’, een verschijnsel dat ik uitvoerig heb onderzocht in boeken als *Prejudice in Discourse* (1984), *Communicating Racism* (1987), *Racism and the Press* (1991), *Elite Discourse and Racism* (1993) en, met Ruth Wodak, e.a., in *Racism at the Top* (2000).

En hoe zou het Hof het formele argument van de ‘onzorgvuldigheid’ van de conclusie over de waarschijnlijke betrokkenheid van Komrij hard kunnen maken wanneer die conclusie werd onderbouwd door twee krantenpagina's vol zakelijke, tekstuele argumenten (namelijk in mijn artikel in *Forum*), en niet door wilde of ongefundeerde insinuaties. Zoals we in hoofdstuk 3 in nog meer detail hebben gezien, waren die argumenten kennelijk behoorlijk gefundeerd. Bovendien, zelfs als Komrij niets met de Rasoel-affaire uitstaande zou hebben, hij had

toch zelf aanleiding tot mijn vermoedens gegeven door op precies dezelfde negatieve manier over minderheden te schrijven als de schrijver van *DOVN*. Als het om ‘onzorgvuldigheid’ gaat, dan zou wat dat betreft eerder Komrij zich wegens zijn onzorgvuldige uitingen jegens minderheden voor de rechter dienen te verantwoorden.

En als zijn eerdere column niets met racisme zou hebben te maken, dan had Komrij destijds ook K.L. Poll kunnen aanklagen wegens laster. Dat zou heel wat makkelijker zijn geweest, want Poll beargumenteerde zijn beschuldiging van Komrij slechts met een paar zinnen. Het is dus ironisch dat mij, ondanks mijn uitvoerige argumentatie over het waarschijnlijke auteurschap van *DOVN*, onzorgvuldigheid wordt verweten. Ik interpreteer dit omgekeerd: Als ik achteloos ergens had beweerd, net als Poll, dat Komrij een racistische column had geschreven, dan was er hoogstwaarschijnlijk niets gebeurd. Maar wat de zaak veel onverteerbaarder maakt, ook voor het Hof, is wanneer ik dat door uitvoerige tekstvergelijking juist aantoon. Het begrip ‘onzorgvuldigheid’ krijgt hiermee eerder een sociaal-politieke betekenis, namelijk van ‘onduldbaarheid.’

Kortom, het Hof gaat een heel eind met Komrij mee, zij het op gronden waarvan de vraag is hoe steekhoudend die zouden zijn na meer uitgebreid onderzoek van de Rasoel-affaire. Bovendien getuigt het Hof niet van de vereiste terughoudendheid die het zelf bepleit, laat staan van het gebruikelijke respect voor een specialist die uitgerekend in andere rechtszaken over racistische geschriften als getuige-deskundige was opgetreden. Maar ja, toen ging het om een aanklacht tegens rechts-extreme folderverspreiders. Zo zien we alweer dat, ook voor de rechtbank, het niet zozeer de inhoud is van wat men zegt tegen ‘buitenlanders’, maar *wie* het zegt.

Geen wonder dat Komrij later deze passage van de argumentatie van het Hof breed uitmeet in zijn column en daaruit concludeert dat het Hof hem eigenlijk toch gelijk heeft gegeven, ook al had het besloten mij niet te laten vervolgen.

Niettemin vindt ook het Hof, op grond van het algemeen belang, dat de klacht van Komrij niet ontvankelijk is, vooral ook omdat Komrij zich zelf ‘publiekelijk heeft kunnen verweren’. En

zo volgt ook het Hof de Officier van Justitie, omdat niemand mij heeft geloofd heeft Komrij in het geheel geen schade geleden van mijn uitingen. Het Hof concludeert dan ook dat

onder deze omstandigheden de corrigerende betekenis die een strafrechtelijke vervolging van de onderhavige feiten en de daarop volgende openbare behandeling kan hebben van onvoldoende doorslaggevend gewicht [is]

en weigert het gevraagde bevel tot vervolging te verlenen op gronden aan het openbaar belang ontleend.

8. De farce: de zaak tegen Rasoel

De aanklacht

Dat *DOVN* een ‘racistisch’ pamflet is, daarover waren de meeste mensen het eens, ook al werd dat in de opwinding over de identiteit van Rasoel vaak even vergeten: we hebben gezien dat de media (en veel lezers) meer in de man dan in de zaak geïnteresseerd waren. De Anne Frank Stichting diende dan ook direct na verschijnen van het boekje op 15 oktober 1990 een klacht in bij de Amsterdamse Officier van Justitie, Mr. Mijnsen - een magistraat die we al eerder waren tegengekomen.

Ik had de Heer Mijnsen jaren eerder ontmoet, in 1981, toen ik net begonnen was met mijn werk over media en racisme. Het ging toen om de hetzerige koppen tegen buitenlanders in de *Telegraaf*. De Heer Mijnsen, die als specialisatie discriminatie zaken in zijn takenpakket had, was niet zo erg onder de indruk. Immers, zo vond hij, dat was nu eenmaal de stijl van de *Telegraaf*. Dat is natuurlijk ook een mening, en voorzover het om alledaagse vormen van racisme gaat is deze vorm van liberale *laissez faire* dan ook wijdverbreid, ook bij de rechterlijke macht, ondanks de opdracht van het Verdrag met de Verenigde Naties om alle vormen van racisme, ook juridisch, te bestrijden. Natuurlijk vind ik ook dat de strafrechter zeer terughoudend moet zijn met maatregelen tegen de pers, maar hier ligt niettemin een probleem dat ook vandaag de dag, met de voortdurende hetze in de *Telegraaf* tegen asielzoekers (en de niet veel sympathiekere berichtgeving in andere kranten), nog niet is opgelost. In hoeverre mag de vrijheid van de pers ten koste gaan van de vrijheid van asielzoekers om gevrijwaard te blijven van xeno fobe berichtgeving?

De opwinding rond het verschijnen van *DOVN* en het optreden van de gemaskerde Rasoel die zich als de schrijver van het pamflet uitgaf, hadden Mijnsen natuurlijk enigszins voorzichtig gemaakt. Ook een klacht van de AFS kon moeilijk niet au sérieux worden genomen. Omdat inmiddels ook, en niet alleen

door mij, twijfels waren geuit aan het auteurschap van de zich ‘Rasoel’ noemende gemaskerde figuur, was daarom een wat grondiger vooronderzoek op zijn plaats. Ik wachtte in spanning af. Immers, voor mij was het toen al duidelijk dat de Rasoel spelende persoon niet de schrijver kon zijn. Zou de rechter-commissaris de werkelijke auteurs weten te ontmaskeren?

Het onderzoek van de politie

Voor de rechter-commissaris haar werk kan beginnen, is er zoals gebruikelijk een onderzoek door de politie nodig. De Heer Z.M. van A., alias Mohamed Rasoel, wordt in de eerste plaats gehoord door de gemeentepolitie van zijn woonplaats. Volgens het proces-verbaal (19-3-1991) van dat verhoor verklaart Rasoel op zijn gebruikelijke dubbelzinnige manier ‘Ik wil U niet vertellen of ik dit boekje wel of niet heb geschreven’. Geen bekentenis, en geen ontkenning. Laat men het maar uitzoeken.

In een later proces-verbaal van de gemeentepolitie te Amsterdam (2-4-1991) wordt deze uitspraak nog eens herhaald. Ook advocaat Mr. H.K. Ter Brake verklaart dat zijn cliënt niet wil zeggen of hij wel of niet de schrijver van het gewraakte pamflet is. Volgens datzelfde proces-verbaal deelt uitgever Timmer mee dat de schrijver een zekere Zoka Fatah moest zijn. Geconfronteerd met een foto van verdachte Zoka van A., zegt hij dat deze het manuscript van *DOVN* bij hem had ingeleverd.

De eerste verklaringen van Rasoel en Timmer

Volgens een eerdere verklaring voor de politie (8-3-1991) zegt Timmer dat hij in mei 1990 (d.w.z. ruim een jaar na het verschijnen van het eerste stuk van Rasoel in *NRC-Handelsblad*) werd benaderd door een zich ‘Mohamed Rasoel’ noemende man die hem verzocht ‘een boekje te laten drukken’. Timmer is het volgens zijn verklaring met de inhoud en de formulering van het boekje niet eens, en geeft het aan een aantal readers te lezen, een bioloog, een journalist en een neerlandica. Opmerkelijk is dat

dezen het boek niet publicabel vinden. Er zouden minstens heel wat veranderingen moeten worden aangebracht, en er wordt geadviseerd een goede eindredacteur of journalist hieraan te zetten. Deze verklaring is des te merkwaardiger wanneer men bedenkt dat het manuscript dat ook in het Rasoel-dossier bij justitie zat van hetzelfde uitstekende Nederlands is als de uiteindelijke versie van *DOVN*, terwijl er maar enkele kleine stilistische wijzingen op zijn aangebracht.

Met deze suggesties geconfronteerd levert de kennelijk ervaren schrijver Rasoel 8 weken later een nieuw manuscript in. Hoe dit mogelijk was voor iemand die nog nauwelijks vloeiend Nederlands sprak, geen computer bezat en bovendien vaak als variéartiest moest optreden, werd door de ondervragende beambte natuurlijk niet gevraagd. Zo wordt, zoals we nog zullen zien, bijna iedere voor de hand liggende tegenspraak of onduidelijkheid ook in de rest van het hele vooronderzoek niet met kritische vragen van justitie beantwoord. Nu bleek volgens Timmer het manuscript echter plotseling in het Engels te zijn gesteld, en aan zijn bezwaren was tegemoet te komen. Timmer beweert vervolgens dit nieuwe manuscript te hebben laten lezen aan personen ‘welke inzicht hebben op het Moslim-vraagstuk’. Volgens Timmer is Zoka Fatah de schrijver van het boekje, ‘althans hij heeft bij mij het manuscript ingeleverd. Wie Fatah bij het herschrijven van het manuscript heeft geholpen is mij tot op heden onbekend’.

Timmer besloot vervolgens het boek te drukken en uit te geven, in 4000 exemplaren, en stelt een standaardcontract op met Rasoel, wiens ware identiteit wordt gedeponneerd bij advocaat Engels, die we rond de Rasoel-maskerade en de rel rond de HP, al eerder waren tegengekomen.

Even rekenen: De eerste keer dat Rasoel volgens Timmer het manuscript van *DOVN* bij Timmer komt inleveren was in mei 1990. Voor de voorgestelde correcties waren 2 maanden nodig. Dan is het dus al juli 1990. Het boekje verscheen begin oktober. Dan moet Timmer het wel ongeveer direct hebben uitgegeven. Maar dat betekent ook dat er voor verdere vertalingen niet of nauwelijks tijd was, en dat het uiteindelijke manuscript, net als de

eerdere versie zoals die zich in het dossier bevindt, gewoon in uitstekend Nederlands was geschreven.

En verder: Als het eerste manuscript volgens de lezers slecht geschreven zou zijn, en hierbij niet gerept werd van een manuscript in het Engels, waarom zouden dan de correcties in het Engels zijn, en hoe kon Timmer besluiten dat het zo wel goed was, d.w.z. zonder eerst een vertaling te hebben gezien? En als Kurpershoek, zoals we al eerder hebben gezien, publiekelijk heeft beweerd het manuscript te hebben vertaald, zouden dan de lezers het slecht geformuleerd hebben kunnen vinden, met de aanbeveling een journalist op eindredacteur erop te zetten? Een vertaler als Kurpershoek heeft geen eindredacteur nodig. En hetzelfde geldt a fortiori voor de werkelijke schrijver van het, uiteraard in het Nederlands geschreven, oorspronkelijke manuscript.

Kortom, zelfs in dit vroege stadium van het vooronderzoek door de politie heeft een kritische lezer van deze verklaringen meer vragen dan de onderzoekende politiemensen.

Uiteindelijk komt de zaak dan in het najaar van 1991 bij de rechter-commissaris, die als ‘onderzoeksrechter’ de feiten dient vast te stellen voor de Officier van Justitie.

Bij de rechter-commissaris

Deze ingewikkelde taak werd op de schouders gelegd van rechter-commissaris Mw. Mr. E.D. Bonga-Sigmond, die ook de aanklacht van Komrij tegen mij had onderzocht en die ik dus al eens had ontmoet. Haar werk zou voor het grootste deel bestaan uit het horen van de verschillende betrokkenen waarvan de namen in de berichtgeving over de Rasoel-zaak in de media waren opgedoken. Omdat deze gesprekken (‘verhoren’ zou een te zwaar woord zijn) natuurlijk vertrouwelijk waren, baseer ik mij op het dossier van de Rasoel-zaak, dat ik, na toestemming van het Ministerie van Justitie, uiteindelijk in de zomer van 1994 heb kunnen inzien. We zagen al dat verklaringen voor de rechter-commissaris niet onder ede worden afgelegd, zodat degenen die deze verklaringen afleggen ongestraft de rechter-commissaris iets

op de mouw kunnen spelden. Hetgeen hier dan ook gebeurt, en wel op een manier die wanneer we afgaan op de verzinsels die worden gedebiteerd het meest aan een klucht doet denken.

In de klucht die voor Mw. Bonga werd opgevoerd, traden de volgende personages op:

- Rasoel, alias Tarzan, alias Zoka F., na zijn naturalisatie genoemd: Zoka van A., variétéartiest uit Edam.
- John-Jansen van Galen, journalist, en één van de contacten van Rasoel.
- Gerard Timmer, de uitgever van *DOVN*.
- René Kurpershoek, vertaler, en naar eigen zeggen vertaler van *DOVN*.

De Heer Komrij en (onder andere) de redactie van de Opiniepagina van *NRC-Handelsblad*, waar het eerste stuk van Rasoel verscheen, werden niet gehoord.

Rasoel (zoals we hem verder maar zullen blijven noemen) was vergezeld van zijn advocaat, Mr. Ter Brake, uit Hoorn, die hem ook al bij zijn eerdere zaken had vertegenwoordigd.

Behalve deze gesprekken maakte volgens de stukken Mw. Bonga nauwelijks gebruik van andere manieren om de waarheid te achterhalen. Mijn betrokkenheid bij de zaak maakte mij kennelijk per definitie ongeschikt om een oordeel uit te spreken over het auteurschap van *DOVN*. Maar zoals we nog in meer detail zullen betogen, ook werden er geen andere taal- of literatuurwetenschappers gevraagd hun mening over het mogelijk auteurschap van het boekje gegeven. Het leek wel of al vaststond wie het had geschreven.

Niet dat Rasoel een bekentenis aflegde. Zo openlijk ging dat ook weer niet. Hij beriep zich simpelweg op zijn recht tot zwijgen. Zijn advocaat, Mr. Ter Brake, probeerde zelfs nog een andere uitweg uit de voorgeprogrammeerde zaak te vinden, en stuurde Mr. Bonga op 7 oktober 1991 een brief met daarin een oordeel van J.J.G. Janssen, docent aan de Rijksuniversiteit te Leiden:

Als deskundige kan hij verklaren dat het, gelet op de inhoud van het bestreden boek, vrijwel onmogelijk is dat dit door cliënt is geschreven: Voorts kan hij geen oordeel geven over de vraag of de gewraakte passages uit het boek beledigend zijn voor moslims.

Ook wijst Mr. Ter Brake erop dat weliswaar uitgever Timmer (door de politie) is gehoord, 'maar niet voor de voor het bewijs essentiële vraag of de door hem genoemde manuscripten gelet op het handschrift en/of gelet op andere kenmerken, afkomstig zijn van cliënt'. Hij probeert dus twijfel te zaaien aan het auteurschap van Rasoeel. Overigens zonder dat Rasoeel, zoals normaal zou zijn bij een misdrijf, bij hoog en laag volhoudt dat hij niets uitstaande heeft met het schrijven van het boekje, en alleen maar als front is opgetreden voor de ware auteur(s), een verklaring die natuurlijk onmogelijk te rijmen zou zijn met zijn belofte het zwijgen ertoe te doen. Dus hij mag noch ontkennen, noch bekennen. Een interessant geval.

Mw. Bonga lijkt niet erg geïnteresseerd in het alternatieve scenario van een andere auteur, en vindt, bij monde van haar griffier (brief van 21.10.91), dat eerst maar eens de cliënt moet worden gehoord, en vraagt zich ook af of deze een tolk 'Engels of in de Pakistaanse taal' nodig heeft.

Eerste bedrijf: De 'schrijver'.

De enige acteur in dit hele spel die consistent zijn rol speelt is Rasoeel zelf. Ook voor de rechter-commissaris verklaart hij op 20 november 1991, in aanwezigheid van zijn advocaat, het volgende:

Ik wil geen antwoord geven op de vraag of ik het boek De Ondergang van Nederland heb geschreven. Excuses: Ik wil ook niet zeggen waarom ik die vraag niet wil beantwoorden.

Een dergelijk antwoord zou op zijn minst zowel de rechter-commissaris als de Officier van Justitie uiterst nieuwsgierig hebben moeten maken naar de (werkelijke) auteur(s) van het boek.

Het lijkt in ieder geval niet de verklaring van iemand die het boek heeft geschreven. Maar zo'n verklaring rijmt natuurlijk heel goed met de rol van Rasoel die zijn Hintermänner niet mag verraden.

Vervolgens beweert Rasoel dat hij het manuscript op floppydisk aan uitgever Timmer heeft gegeven. Dat is nieuw, want bij het politieverhoor beweert Timmer een manuscript en niet een floppy te hebben gehad van Rasoel. Ook blijkt dus dat de eerste versie al was geschreven op de computer. Mw. Bonga laat na de voor de hand liggende vraag te stellen of de Heer Rasoel wel een computer bezit. Rasoel geeft echter al min of meer toe dat de floppy (en dus de tekst) niet van hem is, want hij verklaart ook niet te willen zeggen hoe hij aan dat manuscript of aan die floppy kwam. Hij zegt alleen dat hij wist dat Timmer uitgever was en hij wist 'iets over de inhoud van die tekst'. Merkwaardig: schrijvers weten doorgaans meer dat 'iets' over hun eigen tekst. Ook verklaart hij dat hij nooit een boek leest, hetgeen nauwelijks met de literaire stijl en de inhoud van *DOVN* te rijmen valt.

Méér wil hij eigenlijk niet zeggen, behalve het volgende:

[hij] moet [zijn] leven beschermen (...) Ik ben blij dat ik het tot nu toe volgehouden heb te zwijgen. U houdt mij voor dat ik met deze houding misschien word veroordeeld voor iets wat ik niet gedaan heb. Ik zie wel wat er gebeurt, ik neem het risico.'

Volgens deze uitspraak, die ook weer heel sterk suggereert dat hij voor anderen optreedt, blijkt overigens wel dat Mw. Bonga inmiddels ook haar twijfels heeft aan het auteurschap van Rasoel.

Wel bekend Rasoel dat hij verschillende interviews heeft gegeven, onder andere aan *HP*. Hij vond in het begin al die nationale en zelfs internationale publiciteit wel leuk, per slot van rekening is hij een artiest. Maar dan valt Rasoel terug in zijn rol, en verklaart dat nadat de kranten hadden geschreven dat hij een racistisch boek had geschreven (iets wat hem als auteur kennelijk nog niet bekend was) hij met zijn gezin moest onderduiken 'omdat ik mij door de moslims bedreigd voelde. Moslims nemen wel vaker later wraak'. Een opmerking die de Officier, die zich overigens nauwelijks in het gesprek mengt, een onterechte generalisatie vindt. Rasoel benadrukt echter dat de 'Moslimbeweging' tegen hem is opgezet door de pers.

Ondanks deze groeiende angst voor de wraak van de moslims, vindt Rasoel echter dat hij deze ‘stunt’ voorlopig moet volhouden: ‘Ik ben een man van principes’.

Het cruciale woord is hier gevallen: Het gaat dus niet om het feit of Rasoel al dan niet het boek heeft geschreven. Waar het om gaat is dat hij meegedaan heeft aan wat hij omschrijft als een ‘stunt’, en dat hij als ‘man van principes’ natuurlijk zijn mond moet houden. Dat Rasoel voor zijn ‘principes’ goed is betaald, en gewoon een deal heeft met de werkelijke auteur(s), spreekt voor zich. Hij voegt dan ook verder toe dat hij zich voor uitgever Timmer heeft ‘voorgedaan’ als de auteur, en dat dit deel uitmaakte van de ‘stunt’. Ook van het eerdere artikel in de *NRC* wil hij niet zeggen of hij het geschreven had, ‘dat hing ook samen met de totale stunt’.

En dan tenslotte:

En op de vraag van de officier of ik Komrij ken geef ik geen antwoord.

Tot zover Rasoel. Geen verdere vragen van de rechter-commissaris of van de Officier van Justitie. Niet een echt verhoor dus, maar eerder een gesprek waarbij verdachte mag zeggen of verzwijgen wat hij wil, en waarin alle lacunes, onbeantwoorde vragen en tegenstrijdigheden wellicht wel zijn bemerkt door justitie, maar niet verder al te grondig worden uitgezocht. Met andere woorden, ondanks de grote twijfels die bij het Openbaar Ministerie moeten zijn gerezen over het auteurschap van Rasoel, wordt deze verklaring de latere basis voor de aanklacht die de officier tegen Rasoel zal uitbrengen. Met andere woorden, in dit toneelstukje voor een aantal heren en een dame, speelt justitie, al dan niet gewild, maar zeker nogal naïef, het spel rond de ‘stunt’ mee. Te oordelen naar het verhoor van Rasoel, is er van een grondig onderzoek (nog) geen sprake.

Einde eerste bedrijf.

Tweede bedrijf: De Uitgever

Op dezelfde dag (20-11-91) wordt ook Timmer, uitgever van ‘geruchtmakende boeken’ door de rechter-commissaris gehoord. Hij herkent de (inmiddels niet meer gemaskerde) man in de kamer van de rechter-commissaris als Mohamed Rasoel, en bevestigt zijn eerdere verklaring afgelegd voor de politie. Timmer verklaart dat hij door een Engels-sprekende man werd opgebeld die zei een boek te hebben geschreven waarvoor hij een uitgever zocht. Deze stuurde hem een samenvatting van het boek en krantenknipsels uit de *NRC* en het *Parool*. Timmer had een gesprek met hem in het Engels over het moslimgevaar, en had de indruk dat hij wist waarover hij het had. Daarna kreeg hij een ‘ingebonden typoscript’ (en dus geen floppy, zoals Rasoel eerder had beweerd), waarschijnlijk het manuscript dat ook in het dossier zit.

Timmer had het manuscript gelezen en volgens hem was het in krom Nederlands geschreven, slecht opgebouwd en ongelukkig geformuleerd. Zoals eerder opgemerkt is dat merkwaardig, want de tekst van het manuscript (tenminste zoals dat bij de stukken van de Rasoel-zaak zat, en er is nooit een ander manuscript opgedoken) is bijna letterlijk hetzelfde als die van het latere boek, en ook van het ruim een jaar eerder als voorpublicatie verschenen fragment in *NRC-Handelsblad*. Het Nederlands van dat manuscript is voortreffelijk: vol lange moeilijke en goedlopende zinnen, met slechts een enkele kleine correctie, waarschijnlijk aangebracht door de werkelijke auteur(s).

Met andere woorden, Timmer moest kennelijk meedoen aan het spel en voorgeven dat er sprake was van een slecht geschreven manuscript. Hij herhaalt dan ook dat hij het aan drie lezers had laten lezen, en dat de *neerlandica* van hen vond dat het boek moest worden herschreven. Ook hier blijkt dus nergens dat het oorspronkelijke manuscript in het Engels was geschreven (inderdaad, waarom zou anders een *neerlandica* zijn gevraagd het te beoordelen?). En als het een vertaling was geweest uit steenkolen--engels (zoals Kurpershoek in de media had beweerd) dan zou dit, zoals we al zagen, betekenen dat de als vertaler gelauwerde Kurpershoek niet kan schrijven. Kortom: theater.

Acht weken later, zo verhaalt Timmer verder, krijgt hij dan de nieuwe tekst, bestaande uit de oorspronkelijke tekst maar dan nu met nieuwe stukken in het Engels. ‘Ik vond dat het werk een stuk was opgeknapt. Vervolgens is het geheel opnieuw vertaald door René Kurpershoek’. Waarom het oorspronkelijke stuk in (slecht) Nederlands was, en waarom de nieuwe stukken plotseling in (kennelijk goed) Engels waren, en vervolgens Kurpershoek ‘het geheel opnieuw vertaald’ zou hebben, blijven raadsels waarnaar Mw. Bonga (althans volgens het verslag van de griffier) verder niet vraagt. Rasoel zou hem hebben verteld dat de eerste versie ook al door Kurpershoek was vertaald uit het Engels. (Zodat het dus nog steeds merkwaardig was waarom dat eerste manuscript zo slecht werd bevonden door Timmer en zijn lezers).

Om de link tussen *DOVN* en het stuk in de *NRC* te leggen verklaart Timmer verder dat hij van Kurpershoek had gehoord dat hij naar aanleiding van de Rushdie-affaire (!) het Rasoel-stuk uit het Engels had vertaald. (Kennelijk zonder daarbij zoals gebruikelijk zijn naam als vertaler te noemen). De opmerkingen in het typoscript, zegt Timmer, zijn opmerkingen van de vertaler, de neerlandica en de readers. (Hoe nu, ik meende dat de readers voor de uiteindelijke tekst van de gelauwerde vertaler Kurpershoek in actie waren gekomen). Tenslotte heeft Timmer het boek door een jurist laten lezen, en organiseerde hij ook alle publiciteit. Tenslotte verklaart Timmer het volgende:

Ik heb nooit getwijfeld dat Rasoel de schrijver van het boek was. Wel is de oorspronkelijke tekst zeer verbeterd door de vertaler die een literair vertaler is. Ik heb geen seconde gedacht dat Rasoel een soort loopjongen zou zijn voor één ander of een groepering. (...) Ik heb er niet bij stilgestaan dat ik als uitgever aansprakelijk zou kunnen zijn. (...). Hetgeen in het boek van Rasoel stond sloot aan bij wat Rasoel tegen mij zei in onze gesprekken over de opkomst van het fundamentalisme in Nederland.

Rasoel was kennelijk een uitstekende acteur, en Timmer een goedgezorgd mens. Hoe hij echter in hetzelfde verhoor enerzijds kan beweren dat de eerste versie van *DOVN* in slecht Nederlands was geschreven, en anderzijds dat Rasoel hem had gezegd dat de

eerste versie door Kurpershoek (kennelijk in miserabel Nederlands) was vertaald, en dan weer dat Kurpershoek (later) plotseling een goed literair vertaler was, zijn slechts enkele van de vele tegenstrijdigheden van zijn verklaring. Ook hierop gaat Mw. Bonga verder niet in, terwijl er zoveel vragen onbeantwoord zijn gebleven.

De ‘stunt’ gaat verder, met Timmer in de rol van de naïeve uitgever die blindelings gelooft wat Rasoel hem op de mouw spelt, en die een ingebonden typoscript kreeg, terwijl Rasoel, naar eigen zeggen, een floppy had gegeven. Kortom, het toneelstuk ‘De Stunt’ gaat verder.

Timmer af. Einde Tweede Bedrijf.

Derde Bedrijf: De ‘Vertaler’

Twee weken later, op 4-12-1991, verschijnt René Kurpershoek, 40 jaar, vertaler te Amsterdam, ten tonele voor de rechter-commissaris. Zijn verklaring, zoals opgetekend door de griffier, was ongeveer de volgende (letterlijke citaten tussen aanhalingstekens):

Begin 1989 kwam de man die ik als Mohamed Rasoel leerde kennen voor het eerst bij mij. Hij droeg een vermomming en zei dat zijn naam een pseudoniem was. Ik heb hem nooit zonder vermomming gezien. Rasoel gaf mij een tekst die was geschreven met een tekstverwerker in een vorm van Engels en vroeg mij de tekst in het Nederlands te vertalen. Rasoel had eens een ingezonden stuk aan het NRC-Handelsblad gezonden in hetzelfde kromme Engels. Dat stuk heb ik vertaald in opdracht van NRC-Handelsblad. Rasoel heeft vervolgens mijn naam van de redactie van NRC-Handelsblad gekregen. Ik heb met Rasoel over het honorarium gesproken. Hij zei dat hij contact had met een uitgever (niet Timmer). Die uitgever heeft mij telefonisch opdracht gegeven de tekst te vertalen. Toen de vertaling ongeveer af was trok deze uitgever zich terug. Ik heb hem niet aangesproken over de betaling van mijn honorarium. Ik heb hem wel geschreven, maar dit niet doorgezet omdat Timmer het boek zou uitgeven. Op die manier

was de zaak voor mij financieel geregeld. (...) De eerste versie die ik had vertaald is in opdracht van Timmer door Rasoel bewerkt en opnieuw ter vertaling aan mij gegeven. Inmiddels sloten we een overeenkomst over de royalties. (...) Het is wel ongebruikelijk dat een vertaler geen royalties ontvangt, maar ik had er al veel werk in gestoken, en wist niet of ik nog wat zou krijgen... (...) Ik heb dit typoscript eerder gezien. Er zijn enkele aantekeningen van mij in het rood. Dit was de voorlaatste versie. 'Ik heb Rasoel serieus genomen in die zin dat ik denk dat hij gelooft wat hij in zijn boekje heeft geschreven. Ik verwachtte niet dat de Nederlandse publieke opinie het boekje serieus zou nemen.' (...) Ik heb Rasoel afgeraden in vermomming op te treden. 'Ik ben er steeds van uitgegaan dat de man die ik ken als Rasoel het boek heeft geschreven. Bij het vertalen vond ik sommige passages onduidelijk omdat het Engels zo krom was. Ik heb derhalve met hem over de tekst gesproken en hij heeft ook naar aanleiding van zulke gesprekken sommige passages veranderd. Hij deed dit ook tijdens de gesprekken.' (...) Ik heb niet met hem gesproken over strafrechtelijke gevolgen, wel over wraakacties en zo. U vraagt mij of ik het aannemelijk acht dat het boek niet door Rasoel maar door één of meerdere autochtone Nederlanders is geschreven. 'Ik acht het uiterst onaannemelijk dat autochtone Nederlanders dit soort krom Engels zouden schrijven.' 'Ik heb het boek beslist niet geredigeerd. Wel heb ik de betekenis die ik uit de in slecht Engels gestelde zinnen had gepeurd weergegeven in goed Nederlands.' Ik vertaal vaker stukken uit slecht Engels. Er is geen discrepantie tussen zijn gewone Engels en het vertaalde Engels. 'Ik heb alle typoscripten die ik van Rasoel heb gekregen aan hem teruggegeven.'

Bravo! Een prachtig optreden op de Bühne van het gerechtshof, in de kamer van de rechter-commissaris. Hoewel niet bepaald zo'n goed acteur als de anderen, heeft Kurpershoek het met zijn optreden er redelijk van afgebracht. Dat zijn hele verhaal bij nader inzien rammelt als een skelet doet daar niets van af, want ook hier worden er nauwelijks diepgaande vragen gesteld over zijn optreden. Vragen zoals:

- Waarom zou een gerenommeerd literair vertaler zich inlaten met de eerste de beste variétéartiest die hem een

manuscript aanbiedt, een manuscript dat bovendien, naar Kurpershoek's eigen zeggen (in een eerder interview) nu niet bepaald inhoudelijk zijn goedkeuring kon wegdragen?

- Waarom staat zijn naam niet, zoals gebruikelijk, als vertaler onder het eerste stuk van Rasoel in de *NRC*?
- Hoe kan Kurpershoek 'in het begin van 1989' een ontmoeting met Rasoel hebben gehad? Het eerste stuk in de *NRC* verscheen in maart 1989. De rest van het manuscript dook pas op in mei 1990, dit wil zeggen ruim een jaar later. Ook Zoka F. als Rasoel werd toen pas het eerst (door Timmer en anderen) gesignaleerd. M.a.w. als Kurpershoek in begin 1989 een eerder personage dat zich voor Rasoel uitgaf had ontmoet kon er nog geen sprake zijn van het aanbieden van een heel manuscript. Kende Kurpershoek deze eerste Rasoel eigenlijk?
- Hoe kan Rasoel een stuk op een 'tekstverwerker' hebben ingeleverd? Rasoel had niet eens een tekstverwerker.
- Waarom zou een bekende, en ongetwijfeld goed betaalde vertaler, een boek vertalen zonder contract en zonder vergoeding? Zou Kurpershoek ten laste van eigen portemonnee werkelijk zo onprofessioneel zijn?
- Waarom is er in alle andere stukken, krantenberichten en verklaringen nooit sprake geweest van een 'andere uitgever', maar wordt er alleen over de betrokkenheid van Timmer geschreven?
- Als het oorspronkelijke stuk in het Engels was geweest, en uitgever Timmer uiteindelijk een in het Nederlands gesteld manuscript (of was het toch een floppy?) zegt te

hebben ontvangen, hoe kan dan dat Nederlands door Timmer en zijn 'readers' zo slecht zijn bevonden, terwijl het door een uitstekende literaire vertaler was vertaald?

- Waarom zou een manuscript van de Engels sprekende Rasoel in 'krommer' Engels zijn dan dat van een willekeurige Nederlander zonder enige opleiding? Waarom had Rasoel zijn manuscript dan niet meteen in 'krom' Nederlands geschreven?
- Waarom zou een serieuze vertaler het boekje wel serieus hebben genomen, maar tegelijk verwachten dat de Nederlandse publieke opinie dat niet zou doen? Had dit iets te maken met de opzet van de hele maskerade als 'practical joke'?
- Hoe zou een ervaren vertaler ook hebben kunnen aannemen dat Rasoel het boekje had geschreven, een boekje dat (ook al was het in 'krom' Engels geschreven) zowel grote kennis van de Nederlandse cultuur en samenleving als literaire ervaring verraadt, terwijl Rasoel beweert (en later bevestigt) nooit een boek te hebben gelezen - laat staan te hebben geschreven? En zou dezelfde Rasoel zo stilistisch bedreven hebben kunnen zijn dat hij zelf correcties had kunnen aanbrengen in het manuscript?
- Waar zijn alle manuscripten gebleven die Kurpershoek zegt aan Rasoel te hebben gegeven? Nergens zijn er andere manuscripten in het vooronderzoek, of elders, opgedoken, dan het ingebonden exemplaar (volgens Kurpershoek de 'voorlaatste versie') dat in het dossier zit.
- Hoe komt het dat Kurpershoek nu beweert dat hij het manuscript van Rasoel heeft gekregen, en dat de eerste versie eerst aan een andere uitgever was aangeboden,

terwijl hij in interviews met *de Volkskrant* en de *Haagse Courant* op 6 oktober 1990 beweert dat hij het ‘door uitgever Timmer kreeg toegespeeld’, terwijl hij later in een interview (6-11-90) in de *Haagse Courant* weer zegt het van Rasoel te hebben gekregen? In diezelfde interviews vond hij het *DOVN* ‘heel speels geschreven’, maar tegelijk vol fouten (‘krom’) en ‘bijna fonetisch’ geschreven, hetgeen op een opmerkelijke stilistische inconsistentie wijst.

- Waarom zou Kurpershoek toestemmen in de vertaling van een boek, maar niettemin het pseudoniem ‘Serke Pronkheer’ hebben gebruikt? Dat dit niet voor het publiek of voor ‘wraakzuchtige moslims’ was bedoeld, maar deel was van de hele maskerade, blijkt ook al uit het feit dat in het (enige?) typoscript op de titelpagina het pseudoniem ‘Seurke (niet Serke, zoals in de gedrukte versie!) Pronkheer’ staat vermeld.
- En, last but not least: Waarom zou Kurpershoek in vredesnaam na de publicatie van het boekje van Rasoel aan een kritische vertaalster die hem aanviel over zijn vertalersrol hebben gevraagd wat ‘zij dan vond van het werk van Komrij’?

Kortom, er zijn zoveel inconsistenties en onduidelijkheden dat iedere kritische lezer wel tot de conclusie moet komen dat Kurpershoek liegt dat het gedrukt staat. Maar ja, verklaringen bij de rechter-commissaris worden niet onder ede afgelegd:

Kurpershoek kan de rechter-commissaris vertellen wat hij wil. En de rechter-commissaris heeft er kennelijk weinig behoefte aan de waarheid te achterhalen.

Einde derde bedrijf.

Vierde bedrijf: De Journalist

Een naam die in de Rasoel-affaire steeds weer opduikt is die van John Jansen van Galen, redacteur van de *Haagse Post*. Zijn verhaal is duidelijk: Hij heeft een paar maal contact met Rasoel gehad, en hem verwezen naar uitgever Timmer. Ook is hij degene geweest die Rasoel voor een tv programma heeft geworven.

Volgens zijn verklaring voor de rechter-commissaris (het is inmiddels 15 januari 1992), ontmoette JJvG Rasoel in april 1989, een paar dagen nadat het stuk in de *NRC* was verschenen. Vreemd, zoals Rasoel later zelf zal verklaren blijkt hij pas in een veel later stadium, in 1990, door de samenzweerders te zijn gecontracteerd. Dus ook JJvG liegt, of heeft in eerste instantie een andere (ook vermomde) Rasoel ontmoet, namelijk degene die ook contact met de *Volkskrant* en *NRC-Handelsblad* had gespeeld. Op de HP-redactie dachten ze dat het om een grap ging, en dat ‘er een Nederlandse schrijver achter het pseudoniem’ schuilging, iemand als Hugo Brandt-Corstius. Na afloop van die redactievergadering belde Rasoel op, en zei dat hij nog zo'n stuk als in de *NRC* aan te bieden had.

Vervolgens wilde JJvG de mysterieuze auteur wel eens ontmoeten om zijn werkelijke identiteit te achterhalen, en sprak af met hem in een café bij de Dam. Rasoel bood hem daarbij een verfromfaaid met de schrijfmachine (!) geschreven stuk van 7 a 8 pagina's aan, geschreven in (niet-vlekkeloos) Engels, bestaande uit delen van de Koran, met verklarende teksten, maar dat was volgens JJvG veel te specialistisch en niet geschikt voor een algemeen weekblad. (In *DOVN* komen weliswaar enige passages uit de Koran voor, maar die zijn helemaal niet specialistisch). Rasoel vertelde hem, zo vertelt JJvG verder aan de ongetwijfeld ademloos toehorende rechter-commissaris, dat dit delen waren ‘uit een boek dat hij aan het schrijven’ was. John is niet geïnteresseerd in een voorpublicatie, en vond het (autobiografische) stuk in de *NRC* interessanter.

Rasoel belde daarop regelmatig op om hem stukken voor te lezen uit het boek dat hij aan het schrijven was, maar JJvG was het niet eens met het thema van de verovering van Nederland door de moslims. Hij vond wel dat zoiets moest kunnen worden

gepubliceerd, maar dat de boodschap te fanatiek was, en op die manier niet zou overkomen. Of de teksten beledigend waren voor moslims, was een onderwerp waarover hij het niet met Rasoel had gehad (inderdaad, niemand van de betrokkenen, zoals Timmer en Kurpershoek, scheen het racistische karakter van het boek kennelijk een groot probleem te vinden), hoewel hij wellicht met 'te fanatiek' eigenlijk 'al te racistisch' bedoelde. Rasoel zag in journalist John kennelijk een 'gids in de Nederlandse samenleving'. Ook JJvG beweert dat het boek eerst bij een andere uitgever, De Geus, zou uitkomen, maar dat ging kennelijk niet door, en noemde toen een aantal andere uitgevers, waaronder Timmer, omdat deze een 'durfal' was. (Kennelijk voelde ook JJvG wel aan dat het hier niet om een onschuldig boek ging).

In November-December 1989 belt Rasoel weer op, zo gaat JJvG verder, en meldt dat het boek klaar was, en dat hij het voor een voorpublicatie wilde komen aanbieden. Volgt een ontmoeting in de stationsrestaurant. Nu bleek Rasoel een manuscript bij zich te hebben dat met een tekstverwerker (!) in het Nederlands (!) was getypt. 'Al eerder had hij mij verteld dat een vriendin van hem die neerlandica was de oorspronkelijke tekst voor hem vertaalde'. (Waar is Kurpershoek gebleven? Waar komen die vriendin - en die tekstverwerker - ineens vandaan?). Wat Rasoel hem toen liet zien was net als het ingebonden typoscript in het bezit van de rechter-commissaris, maar dan nog niet ingebonden, verklaart JJvG. In ieder geval, een voorpublicatie in *HP* zat er volgens hem niet in.

Maar deze ontmoetingen waren kennelijk met een gemaskerde Rasoel, want dan vertelt JJvG dat hij Rasoel maar één maal (ongemaskerd) heeft gezien, namelijk op de stoep van HP, kwaad over een opmerking die hij over Rasoel in de *NRC* had gemaakt, namelijk dat Rasoel een fanatiekeling was. (Maar dat was pas een jaar later, na het verschijnen van *DOVN*). Rasoel was volgens JJvG kennelijk bang voor agressie. JJvG verklaart verder:

In de periode tussen april en december 1990 gaf Rasoel te kennen dat hij voortdurend aan de tekst van zijn boek werkte en deze bijschaafde ook naar aanleiding van de discussie die hij met mij voerde. Zijn

betoogtrant en de voorbeelden die hij gaf in deze discussie vind ik later terug in de delen van het ms. die ik heb gelezen.

Evenmin als de andere spelers in deze klucht, had ook JJvG geen aanwijzingen dat de auteur een ander was dan Rasoel, behalve dan zijn vriendin die het vertaalde. En op de scherpzinnige vraag van de officier, antwoordde hij dat hij Rasoel ook niet gevraagd had of deze wel eens iets eerder had gepubliceerd. (Inderdaad, zulke vragen werden er tijdens het verhoor bij de rechter-commissaris helaas nauwelijks gesteld).

Dat was dan de bekende journalist John Jansen van Galen, wiens rol zo onduidelijk was dat hij enerzijds deel van de samenzwering zou kunnen zijn geweest, en anderzijds door de samenzweerders gebruikt om voor de uitgever een respectabele liaison te vormen, zo niet om een voorpublicatie in *HP* te krijgen. Het meest fundamentele probleem is echter dat in 1989 Zoka F. in het geheel nog niet in beeld was, en dat de gemaskerde figuur die zoveel over de islam zei te weten, en die ook contact met Muller van *de Volkskrant* en met de *NRC* had gehad, een andere Rasoel moet zijn geweest. Het werk van deze Rasoel was kennelijk nog niet door Kurpershoek maar door een vriendin die neerlandica was vertaald. Kennelijk was de latere maskerade nog in statu nascendi. Kortom, als hij er niet zelf bij betrokken was, was JJvG kennelijk door de samenzweerders bij de neus genomen.

Erger was dat ook de rechter commissaris en de officier op deze manier door de betrokkenen voor de gek zijn gehouden. Opmerkelijk is in ieder geval de bijna totale passiviteit van de magistraten. Er worden nauwelijks scherpe vragen gesteld. Er wordt niet gewezen op de vele tegenspraken. Betrokkenen worden niet nog eens gehoord. De officier was inmiddels op de hoogte van alle feiten en argumenten, inmiddels door mij nogmaals in een brief aan hem uiteengezet, over de onmogelijke auteursrol van Zoka F. Hij had dus beter kunnen weten, en hij had zich kunnen voorbereiden op lastige vragen. Wel blijkt uit een aantal van zijn opmerkingen dat ook hij de verhalen van Rasoel, Kurpershoek en Timmer niet voetstoots gelooft. Maar waarom onderneemt hij dan geen verdere actie? Waarom laat hij de zaak dan niet werkelijk tot op de bodem uitzoeken? Waarom daagt hij niet de betrokkenen

bij de *NRC*, zodat hij ze onder ede kan laten verhoren, zodat de ‘stunt’ met een dreiging wegens meened had kunnen worden ontmaskerd?

JJvG af. Einde vierde bedrijf.

Vijfde en laatste bedrijf: De Rechter.

Het toneel verplaatst zich nu van het kantoor van de rechter-commissaris naar de rechtzaal van de arrondissementsrechtbank te Amsterdam.

Inmiddels heeft Mr. Mijnsen op grond van het vooronderzoek besloten Rasoel aan te klagen op grond van een reeks artikelen uit het Wetboek van Strafrecht (23, 24, 24c, 57, 137c+d). Al op 26-2-1992 doet hij hiervan mededeling in een brief aan Directeur Westra van de Anne Frank Stichting.

Pas vele maanden later is het dan zover. Rasoel wordt in de dagvaarding van 5.11.92 ten laste gelegd dat hij ‘alléén of met anderen’ (maar dat ‘of met anderen’ is slechts een juridische formule, en geen verwijzing naar een vermoede samenzwering) in 1989/1990 *DOVN* heeft geschreven, en de officier somt een reeks passages op die voor Marokkanen, Turken en andere buitenlanders beledigend, dan wel discriminerend zijn, en ‘aldus heeft aangezet tot haat... volgens artikel 90quater, WvS, wegens ras/godsdienst.’

Ter Brake, Rasoel's advocaat, speelt het spel van het moslimgevaar prachtig mee. In een brief van 4-11-92 vraagt hij om schriftelijke garanties voor de veiligheid van zijn cliënt, en eist hij ‘lijfwachters van overheidswege’. Hij stelt de Staat verantwoordelijk voor de eventuele gevolgen. Mijnsen is niet onder de indruk, en schrijft op 10-11-92 terug dat hij geen garantie voor de veiligheid van Rasoel kan bieden, en dat er geen enkele aanwijzing is dat Rasoel gevaar loopt: Het gaat hier per slot van rekening niet om Rushdie. De eigenlijke rechtzaak tegen Rasoel is dan een anticlimax. Rasoel zelf komt (zogenaamd wegens angst voor een aanslag door moslims) niet opdagen op de zitting, waar zijn

advocaat, Mr. Dr. H.K. Ter Brake, zijn verdediging voert, waarover de stukken verder niets vermelden. We weten alleen dat Ter Brake bij de verhoren door de rechter-commissaris aanwezig was, en kennelijk niet de moeite nam op de vele onjuistheden, onvolledigheden en tegenspraken van de betrokkenen te wijzen om zijn cliënt vrij te pleiten. Kennelijk was het helemaal niet de bedoeling dat Rasoel vrijuit zou gaan, of de officier, de rechtercommissaris en de advocaat schikten zich zonder problemen in de rol van een gewetensvolle Rasoel die niet wilde zeggen ‘wie het wel had gedaan.’ Voorzover we weten werden er geen getuigendeskundigen opgeroepen door de officier of de advocaat om vast te stellen of Rasoel inderdaad dit boek had geschreven of had kunnen schrijven. Niemand, ook de rechter niet, wilde kennelijk al te hard aan het masker van Rasoel trekken. Men mag zich afvragen waarom.

En aldus wordt de op 12-10-1951 in Karachi geboren Zoka Mansoor van A., wonende te Edam, op 16-12-1992 door politierechter Mr. E.J. van Schaardenburg-Louwe Kooijmans tot een boete van f. 2000,- veroordeeld.

Doek.

Epiloog

Niet aangeklaagd, laat staan veroordeeld, werden degenen die wel degelijk, ook naar eigen zeggen, een rol hadden gespeeld in de Rasoel-affaire, namelijk de uitgever en de vermeende vertaler. Waarom zij niet, en Rasoel wel? Omdat Rasoel de vermeende schrijver was? Maar dat geloofden, blijkens hun eigen vragen in het vooronderzoek, de rechter-commissaris en de Officier van Justitie zelf nauwelijks. Omdat Rasoel hoe dan ook, desnoods als front, bij de zaak was betrokken, en derhalve evenzeer schuldig was als de onbekende werkelijke schrijver(s)? Maar als dat de eigenlijke grond was waarom de officier na het vooronderzoek geen andere keus had dan Rasoel aan te klagen, dan had hij de evenzeer volgens de wet medeschuldigen Timmer en Kurpershoek

moeten aanklagen. Immers, ook zij hadden meegedaan aan de tot stand koming en verspreiding van racistische lectuur.

Maar ja, een onbetekenende buitenlandse variétéartiest aanklagen en veroordelen is één ding, maar een uitgever (zelfs van dubieuze boeken) en vooral een prominente literaire vertaler, is iets heel anders. Deze worden met fluwelen handschoenen aangepakt. De klucht van het vooronderzoek wordt aldus afgesloten met een minder luchthartig naspel waarbij kennelijk niet iedereen gelijk is voor de wet.

We weten niet of de rechter ter zitting de advocaat en de Officier nader aan de tand heeft gevoeld over de hele affaire, en vragen heeft gesteld over het bewijsmateriaal, waarvan toch moeilijk kan worden volgehouden dat het overtuigend de schuld van Rasoel aantoonde. We weten ook niet hoe Mw. Bonga in haar verslag aan de Heer Mijnsen haar bevindingen samen heeft gevat en geïnterpreteerd. Vast staat alleen dat op grond van de stukken zoals ze in het dossier aanwezig zijn, en die voor het grootste deel uit de verhoren van een aantal betrokkenen bestaan, slechts een aantal wilde verhalen naar voren kwamen over een Rasoel waarvan hoogstens vaststond dat hij in een later stadium bij de zaak was betrokken, maar die zeker niet de auteur kon zijn geweest. Kennelijk deerde deze ongerijmdheid het Openbaar Ministerie in het geheel niet, en aldus werd Z.M.v.A. aangeklaagd en veroordeeld voor iets wat hij niet alleen niet gedaan had, maar zelfs om voor de hand liggende redenen niet *kon* hebben gedaan.

De hele klucht van deze rechtzaak overziend kan men slechts tot de conclusie komen dat de betrokken juristen weliswaar lang aan de zaak hebben gewerkt, maar niet bepaald het vuur uit de sloffen hebben gelopen om de waarheid te achterhalen, de werkelijk schuldigen te ontmaskeren en deze voor het gerecht te slepen.

Of waren ook zij inmiddels onverschillig geworden of vreesden zij, net als de journalisten en mijn collega's wetenschappers, de scherpe pen van Komrij of dat door grondig onderzoek wellicht een beerput open zou worden gezet, of reputaties konden worden vernietigd? Voor andere zaken zou in zo'n geval toch al gauw het woord 'doofpot' vallen.

Ook voor de media was de zaak inmiddels kennelijk niet meer interessant, want de veroordeling van Rasoel bleek niet meer dan een klein bericht op de binnenpagina waard. Van een bijtend commentaar op de rechtzaak was in de Nederlandse media geen sprake. Ook hier viel het woord ‘doofpot’ niet.

9. Rasoel licht een tipje van de sluier op

De ontmoeting

Woensdag 30 november 1994, 13.00 uur. Een immens chinees restaurant in de Amsterdamse oude haven. Tegenover me zit, zonder vermomming, Zoka M. van A., alias Zoka F., alias Rasoel. Lang zwart (geverfd) haar, enigszins kalend, bruine ogen, geen onvriendelijke gezicht, gevoel voor humor. Hij houdt van geld, vrouwen en een geintje, zegt hij.

Die afspraak was niet makkelijk te maken. Zijn 06-telefoonnummer had ik al een hele tijd en we hadden al vaker met elkaar gebeld. Hij had al lang geleden willen praten, maar het kwam er niet van, want hij was steeds voor zijn werk, zijn optredens, onderweg in Nederland, België en Duitsland. Die dag kwam hij uit Limburg om zijn post in Edam op te halen, en moest hij 'smiddags weer naar België. We hebben maar twee uur de tijd en ik heb niet al te veel illusies op spectaculaire onthullingen.

In vergelijking met de Groep, zoals ik de samenzweerders van de Rasoel-affaire hier voor het gemak maar zal noemen, had ik Rasoel natuurlijk niets te bieden. Een journalist die een halve ton op tafel kan leggen zou wat dat betreft meer kans hebben op een exclusief verhaal, meent Rasoel. Wel weet ik dat Rasoel *DOVN* niet geschreven heeft, zodat er wat dat betreft geen toneel meer hoeft te worden gespeeld. Het gaat mij er alleen om te weten te komen hoe hij bij deze zaak betrokken is geraakt.

Hij wacht op me voor het restaurant maar wil eerst even zijn post in Edam halen. Om verder geen tijd te verliezen, rijd ik mee, om daarna samen weer naar het restaurant terug te keren. In de auto een gesprek over koetjes en kalfjes, over zijn optredens. Over zijn afkomst en achtergronden, overigens al voldoende in andere interviews belicht, wil hij nauwelijks wat kwijt. Karachi, Pakistan, maar hij zegt niet meer te weten in welke buurt hij heeft gewoond, of op welke school hij heeft gezeten. In tegenstelling tot

de eerdere verhalen in de pers is er geen sprake van een universitaire studie, of van studie in London. Sprak hij Urdu thuis, of wat? Urdu? Ja, Urdu. Hij is hierover weer niet duidelijk, maar naast zijn nu redelijk goede Nederlands (licht Amsterdams accent), was Engels kennelijk zijn eigen taal. Niks 'krom Engels' dus, en hij spreekt geen Urdu.

Hij speelde in een band en woonde in Pakistan tot hij ongeveer 25 was. Ging toen naar Europa. Hij is ook in de V.S. en Canada geweest. Waar in Canada? Toronto. Hoe precies? Argwanend nu: met de auto, zegt hij, langs de Niagara watervallen. Dat kan kloppen, dus hij is er waarschijnlijk echt geweest. Interessant, want in *DOVN* komt Toronto even aan de orde. Was hij dan toch de auteur van *DOVN* of had hij dat ook aan de Groep verteld, zodat dit autobiografische element kon worden verwerkt, zoals dat waarschijnlijk ook het geval was voor het verblijf in het Pieter-Baan Centrum in verband met een vorige strafzaak tegen hem? Hij geeft geen verdere details over zijn reizen en over zijn verblijf in Nederland.

Hij herhaalt dat hij nooit een boek leest, zoals hij ook al voor de rechter-commissaris had verklaard, en hij heeft derhalve geen notie van cultureel of literair Nederland. Alweer een reden waarom hij *DOVN* niet kan hebben geschreven, omdat daarin juist een groot aantal verwijzingen staan die duiden op grondige kennis van cultuur, kunst en samenleving, in Nederland zowel als internationaal. Hij kijkt ook nooit tv, en hij heeft niet eens een televisie, beweert hij, want hij is altijd op reis. Ook de frequente verwijzingen naar de televisie en teletekst in *DOVN* kunnen dus niet van hem zijn.

Hij is duidelijk intelligent, maar heeft weinig culturele kennis. Ik vraag me alweer af hoe in vredesnaam de rechtercommissaris, de Officier van Justitie en de rechter deze man voor het schrijver van een boek als *DOVN* hebben kunnen houden. Bij een paar simpele vragen over de inhoud, voor zover dat nog nodig is om vast te stellen of hij de auteur is, valt Rasoel al door de mand, zoals we dadelijk nog zullen zien. Kennelijk hebben ze bij justitie meer verstand van het recht dan van teksten en schrijvers.

Rasoel heeft nu zowaar een tekstverwerker, waarop hij vooral zijn rekeningen schrijft. Maar in 1989 of 1990 nog niet,

zodat hij in ieder geval niet het ‘met de tekstverwerker geschreven’ manuscript kan hebben geschreven, tenzij hij het geschreven zou hebben op de PC van een ander. De variétéartiest is duidelijk geen homme des lettres. Maar op zijn eigen gebied is hij wel een kunstenaar, want hij heeft half journalistiek en juridisch Nederland om de ruïn weten te leiden. Ik ben dan ook bedacht op verder toneelspel, en probeer daarom in zijn antwoorden te scheiden tussen fantasie en waarheid.

We maken een deal: Wat hij kan vertellen vertelt hij zoals het echt was, maar als hij iets echt (nog) niet wil vertellen, dan hoeft hij alleen maar te zeggen ‘Geen commentaar’, net als in de politiek. Hij vindt dat wel gewichtig, en lijkt de deal redelijk na te komen. Omdat ik het grootste deel van de affaire op basis van eerdere interviews en het dossier bij de rechtbank al ken, heb ik natuurlijk ruimschoots de mogelijkheid hem op leugens of tegenstrijdigheden te betrappen. Het blijkt niet nodig: Hij vertelt niet veel, en draait er steeds omheen, maar wat hij te vertellen heeft lijkt voor het grootste deel te kloppen, want consistent met mijn eigen informatie over de ‘Stunt’.

Het grote restaurant is bijna leeg. Een blond Amerikaans meisje is onze buurvrouw, en leidt af en toe het gesprek af. Op tafel de recorder, die al sinds de rit naar Edam liep. Ik beloof niet zijn nieuwe Nederlandse achternaam te onthullen, en steek bovendien op dat bij naturalisatie je een achternaam mag kiezen die Nederlands klinkt, maar die nog niet in Nederland voorkomt. Zijn naam klinkt heel Nederlands, maar hij moet dus de enige zijn in Nederland die zo heet. De achternaam ‘Fatah’ is afgeschaft, ook omdat dit in verband met ‘El Fatah’ van de PLO in Nederland niet goed voor de business is.

Het gesprek

Omdat we alle normale inleidende gespreks-bewegingen al achter de rug hebben, kunnen we direct van wal steken. Hier volgt een samenvatting en een aantal fragmenten van ons gesprek (enigszins solistisch geredigeerd voor de leesbaarheid; het Neder-

lands van Rasoel is slechts op sommige punten aangepast, en de meeste van zijn eigen uitdrukkingen zijn dan ook authentiek):

R: (Grinnikt) *Ik moet natuurlijk voorzichtig zijn met wat ik zeg.*

Ik: *Flauwe kul, ik ben geen journalist, ik schrijf niet in de krant, het komt niet morgen op de radio of zo. Waar ik in geïnteresseerd ben is hoe die 'Stunt' toen precies gegaan is, en ik zou graag het verhaal in je eigen woorden willen horen. En natuurlijk heb ik daarbij allerlei vragen. Zo zou ik in eerste instantie wel eens willen weten wie toen contact met je heeft opgenomen, of hoe die contacten tussen jou en die mensen die die Stunt bedacht hebben nu eigenlijk precies zijn verlopen. Namen hoef je wat mij betreft nog niet te noemen, daar komen we straks nog op terug (...).*

R: *Hahaha, maar je komt natuurlijk wel gelijk met de klappervraag.*

Ik: *We hebben weinig tijd om er omheen te draaien.*

Zoals in het grootste deel van het gesprek wil Rasoel eigenlijk niets zeggen en ik vraag me af waarom hij dan met me wilde praten. Het wordt een toer om hem tenminste iets te ontfutselen, want hij is zeer op zijn *qui vive*. Ik daag hem uit door te zeggen dat voor mij als een paal boven water staat dat hij het boek niet heeft geschreven. Op grond van welke clues wil hij weten, en ik verwijs naar mijn boek in wording. Dan ga ik terug naar de cruciale vraag:

Ik: *Hoe zijn 'zij' op jou gekomen? Hoe is het nu eigenlijk precies begonnen?*

Hij wil nog steeds niet praten. Ik herinner aan de periode om zijn geheugen op te halen: Begin 1989, februari. Ayatollah Khomeiny, de fatwa tegen Rushdie. Ik opper dat een groep mensen naat aanleiding daarvan de 'Stunt' hebben bedacht, dat hij daarin zo'n goed zijn rol heeft gespeeld, en hoeveel mensen hij hierbij te grazen heeft genomen. Hij lacht gevlaid.

Verder zeg ik dat hij het verhaal toch ooit zal moeten vertellen, zodat men weet wat precies zijn rol daarin is geweest. Hij beaamt dat: Hij wil het verhaal niet mee in zijn graf nemen. Ooit moet het ook in een boek en in de bibliotheek komen. Verwijzend naar zijn vermoede belofte aan zijn opdrachtgevers, stel ik dat hij toch, na vijf jaar, het verhaal wel eens mag vertellen.

De door mij achteloos ingebouwde vooronderstelling dat er een groep mensen was die hem hebben ingehuurd, ontkent hij nooit gedurende het gesprek. Hij accepteert kennelijk dat ik dat al weet. Hij is voor hen opgetreden, en hij zegt zelf dat optreden zijn vak is. Hadden 'zij' hem soms zien optreden? Kuchen, lachen, geen commentaar. Maar hoe zat het nu met die Stunt?

R: Nee, nee, maar ik mag, ik mocht eigenlijk... De afspraak, of de bedoeling is, dat ik de schrijver ben, en hoe dat gegaan is precies, dat was ook geheim.

Ik: Ja, hoor eens, dan kunnen we net zo goed meteen naar huis gaan. (...) Dus jullie hebben destijds een afspraak gemaakt dat je helemaal niets maar dan ook niets mocht zeggen.

R: Zo is het.

Ik: Hebben jullie het destijds ook op papier gezet, of is het alleen een mondeling afspraak?

R: Ehhh, nee, het is niet op papier.

Ik: Een gentleman's agreement dus.

R: Ja.

Ik: Zal ik raden wat het honorarium was?

R: (Grinnikt) Of ik ja of nee zeg weet ik niet.

Ik noem voor de grap een bedrag dat kennelijk te laag is, maar voor mij was het belangrijkste dat hij niet ontkende dat hij

voor geld was ingehuurd. OK, nogmaals naar het begin dan maar. Hoe zijn ze met je in contact gekomen?

R: (Zorgvuldig formulerend) *Ik zal proberen het voorzichtig te zeggen. (...) Ik moet geen clues geven naar de personen toe. Dat is het punt. Als ik zeg 'Ik kreeg een telefoontje uit eh (grappend) Madrid' bijvoorbeeld, ik noem maar wat, dan heb ik al teveel gezegd.*

Ik herhaal dat ik wel wil weten hoe ze op hem gekomen zijn. Mensen uit de culturele wereld die een dergelijke stunt bedenken komen immers niet regelmatig naar een optreden van 'De Zoon van Tarzan'.

R: *Nou, ze hebben me gebeld. Iemand heeft mij gebeld. (...) En blijkbaar hadden ze gehoord dat ik een gekke show had, gekke dingen doe; en ik deed ook gekke dingen. Blijkbaar wisten ze meer over me dan ik dacht. Misschien hebben ze mijn optreden gezien. Ze hebben me ook weinig verteld. Ik heb ook veel vragen gesteld waarop ik geen antwoorden kreeg.*

Ik: *En toen belden ze je op, en heb je een afspraak met ze gemaakt. Waar heb ze dan ontmoet? In Amsterdam, of daarbuiten?*

R: (...) (Ze zeiden) *Er zijn wat risico's aan verbonden. Toen hebben ze me uitgelegd wat het risico zou zijn. Toen was het wel een dubious situation, eh situatie, voor mij, zal ik het doen of niet (...) Maar ja daar stond wel iets tegenover. Een (lacht) reward.*

Ik: *Dus je zat te dubben. Kwamen ze meteen met een geldbedrag op de proppen of pas later?*

R: *Nee, ik heb eerst een voorschot gehad, niet alles. (...) Ik heb trouwens niet het eerste aanbod geaccepteerd. Plaats van ontmoeting zeg ik niet, liever.*

Ik: *Maar je hebt op een gegeven moment één of meerdere mensen getroffen.*

R: *Eén persoon. Ik wist dat ik met meer...zat achter... Want soms als ik een [telefoon]gesprek had, dan hoorde ik op de achtergrond iemand wat zeggen.*

Ik: *Maar (daarna) heb je iemand in een public place ontmoet.*

R: *Ja. Maar die ontmoeting was best wel voorzichtig. Ik bedoel, zowel van hun kant als van mijn kant. Ik ben wel vermomd gegaan, toen al.*

Ik: *O ja, eerlijk? Dus ze hebben je gezicht niet gezien toen op die eerste bijeenkomst?*

R: *Nee, maar ik denk dat ze me kenden. (...) Maar toch, ik had toch mijn precautions genomen. Bij Karel van de Graaf [de tv uitzending waar Rasoel in optrad] was ik toch vermomd? Dat waren drie vermommingen. Want je zag maar eentje, maar er was er nog eentje, en onder die nog eentje.*

Even kort over het tv optreden, waarbij ik opmerk dat hij daarin uit zijn rol viel, omdat van hem werd verwacht dat hij zich negatief over moslims zou uitlaten, maar op een gegeven moment begon uit te varen tegen de Nederlanders. Bovendien had hij als serieus argument bij de discussie gezegd: 'Ik heb het boek ook gelezen', terwijl een auteur ongetwijfeld zou hebben gezegd 'Ik heb het boek immers zelf geschreven'. Rasoel moet hier hartelijk om lachen.

Maar terug naar het verhaal: Hij ontmoette iemand. Oude persoon, jonge persoon? Gegrinnik.

R: *Geen commentaar.*

Ik *Bij die ontmoeting werden dus details besproken.*

R: *Ja, maar de vermomming was mijn idee. Maar ze hadden liever dat ik gewoon normaal deed, maar toen dacht ik, zoveel risico neem ik ook weer niet, want straks staan mijn foto's allemaal in de krant, en dat zou ik misschien voor een paar ton doen, maar niet voor ehhhh (voorzichtig: noemt het bedrag niet).*

Ik: Hadden ze toen bij die eerste bijeenkomst al een manuscript, of nog niks? Nog niks waarschijnlijk, ze wilden het nog gaan doen, waarschijnlijk, maar ze hadden nog geen tekst, of wel?

R: Bij de eerste ontmoeting hebben ze wat laten zien.

Ik: Toen hebben ze al wat laten zien? Een boekje?

R: Nee, niet een boek, velletjes. (.) Maar ik lees niet zo, ik lees nooit de krant, ik lees nooit een boek. Ik heb in mijn leven geen boek gelezen.

Ik: O nee?

R: Echt, in mijn leven niet.

Ik: Maar dit boek heb je dan toch wel gelezen?

R: (Lachend) Dit boek ja, dat beschouw ik even buiten, als uitzondering.

Ik: Dat was voor je werk, zeg maar.

R: Ja (lachend), en ik lees een manual ook als ik een computer koop.

Ik: Dus dat werd goed betaald.

R: Ik vond het wel grappig, niet alleen om het geld, maar ik zit altijd klaar voor een stunt.

Ik: Een stunt die wekenlang, maandenlang op de voorpagina's stond.

R: Maar als ik had geweten dat het zo goed zou gaan, denk ik dat de prijs anders was geweest.

Ik: Dat lijkt me wel ja. Maar dat had je van tevoren afgesproken, en daar hield je je ook aan. Dat is gewoon business.

R: Jawel als ik eenmaal een prijs stel, dan ehh. Maar ik wilde wel halverwege een tweede voorschot hebben.

Even een kort intermezzo over ‘die vertaler’ die voor in het boek werd genoemd, en niet zo’n goede toneelspeler was, en zich constant tegensprak. En hoewel hij het boek natuurlijk niet vertaald had, zoals hij beweerde, was hij natuurlijk wel bij de zaak betrokken. Het is dus zonneklaar één van de mensen van het clubje.

Ik: Had je die eerste ontmoeting met die vertaler?

R: OK, dan kan ik dat antwoord wel geven: Het was iemand anders.

Het gesprek komt dan op de eerste contacten met de media. Wie heeft destijds, in dat vroege stadium, meer dan een jaar voor het publieke optreden van Zoka van A., het eerste stuk onder het pseudoniem Rasoel aan *de Volkskrant* en later aan de *NRC* aangeboden, was hij dat of iemand anders?

R: Er zijn twee Rasoels geweest. (...) Later is die andere Rasoel verdwenen.

Ik: Dus die eerste Rasoel was het die destijds die eerste contacten met de NRC en de Volkskrant over de telefoon had, die dat stuk aanbood.

R: Ja. De tijdvakken weet ik niet precies, hoor. (...) Ik heb hem (de eerste Rasoel) een keer in het Engels gesproken. Mijn eerste gesprekken waren ook in het Engels met (...) Group X.

Ik: Heb je een idee hoeveel mensen erbij betrokken waren, hij die club.

R: Echt betrokken? (...) Wat is jouw schatting?

Ik: Ik schat een stuk of drie of vier, anders zou het allang bekend geworden zijn. Ze hebben verrekke goed hun mond gehouden.

R: Omdat iedereen bang is. Want het touwtje (de strop) wacht wel op iemand.

Ik: Hoeveel mensen waren er dan bij betrokken?

R: Ik heb mijn vermoedens, maar ik ben niet goed ingelicht. Hun hebben het ook voorzichtig gespeeld. Het is niet dat ik een sleutel heb naar een hele club.

Hij vraagt zich (al dan niet serieus) af of de club misschien iets met Janmaat te maken had, maar ik maak hem duidelijk dat ik daar absoluut niet in geloof.

Ik: Maar heb je wel het idee dat die club iets met een krant te maken had, met de NRC of zo?

R: Ik weet iets, maar ik ga het niet zeggen. (...) D'r zit wel wat daar, maar ik kan niet zeggen wat.

Dan komt het gesprek op het moment dat hij werd gecontracteerd. Hoeveel maanden was dat voor het verschijnen van het boek, en zijn optredens daarvoor? Hoeveel maanden voordat hij naar uitgever Timmer moest met het boek? Hij zegt dat dit gebeurde ergens tussen het verschijnen van het artikel in de *NRC* en het verschijnen van het boek. Hij beweert het niet meer precies te weten.

Dan haal ik het befaamde ‘typoscript’ voor de dag, dat hij lachend herkent. Hij neemt het in de hand en vraagt van wie de correcties zijn, en leest aarzelend (hij las immers nooit een boek) het moeilijke (en overigens weer doorgestreepte) woord ‘Preamble’. Is hij met het manuscript bij Timmer geweest?

R: Jaja, maar er zijn ook bezoeken geweest van die andere Rasoel. (...) Aan kranten en bladen en zo. Ik heb ook dingen gehoord, van: Ik had weer een interview gegeven; en ik had helemaal geen interview

gegeven, en ik dacht: Wie is dat nou weer? (...) En toen moest ik lachen, want ik wist: Nu is die andere Rasoel weer bezig. En toen hebben we eindelijk een gesprek gehad.

Vervolgens vertelt Rasoel hoe lang hij het door heel voorzichtig te zijn heeft kunnen volhouden. Pas op het laatste moment heeft een advocaat (Engels) over zijn identiteit HP ingelicht. Ook zegt hij dat zijn advocaat Ter Brake niet bij de zaak betrokken was, ook al heeft hij weer 'No comment' als ik hem vraag of hij de zaak aan Ter Brake heeft verteld, en dus of Ter Brake alles afwist van de affaire.

Dan hebben we het over het gesprek bij de rechtercommissaris die naar mijn mening door een paar vragen te stellen had kunnen weten dat hij het boek niet kon hebben geschreven. Ik had zelf een lange lijst concrete inhoudsvragen, en vraag hem voor de vuist weg een aantal dingen en namen, waarop hij tot eigen vermaak geen enkel antwoord weet te geven, terwijl hij denkt dat Ceausescu een Russische popgroep is... Hij blijkt inderdaad geen notie van politiek of cultuur te hebben, en er is geen sprake van dat hij deze onwetendheid speelt.

Dan komen we, weer via Kurpershoek, op het proces van Rasoel zelf.

R: Weet je waarom ik niet verder gegaan ben, met hoger beroep, de reden? Want ik wilde eigenlijk verdergaan met die stunt. Maar ik zag nu dat het aanbod vergeleken met het verlies dat ik maakte, want ik verdien best wel veel met mijn optredens. Achteraf.. financieel is het niets geweest. Ik heb als gevolg hiervan zes maanden zonder optredeus gezeten.

Terug naar het inleveren van het manuscript. Rasoel vraagt zich ook af in hoeverre Timmer al op de hoogte was van de zaak. Werd het telefoontje van Rasoel al door hem verwacht?

Ik: Maar toen jij het manuscript gaf aan Timmer, toen heeft hij gezegd ik ga het lezen, en toen heeft hij weer contact met jou opgenomen, om te zeggen dat er iets aan moest veranderen, ofzo? Of niet, heeft hij het meteen gepubliceerd of geaccepteerd.

R: *Nee. Hij heeft het geloof ik opgestuurd, gegeven aan iemand anders, laten checken, enzovoort, toen waren er een paar dingen niet OK, toen waren er teksten die niet OK waren, en die moesten even veranderd worden of zo. En toen moest ik weer ehh dat contact opnemen, zeggen dat het moest veranderd worden.*

Ik: (...). *En waarom zou dat dan via jou moeten gaan?*

R: *Om mij niet te laten weten dat hun direct contact hebben met hem. (..) Maar wie heeft Timmer uitgezocht, dat is de kwestie.*

Ik: (...) *Maar die man die met jou contact had, die heeft gezegd, je moet naar Timmer gaan, toch?*

R: *Ja, ik was het adres en het telefoonnummer van Timmer gegeven. Ja, het was een kleine uitgever, maar dat hij vaker zulke dingen had gedaan, en zodoende.*

Hij kan om een bepaalde reden niet zeggen of hij wel of niet Kurpershoek in dit stadium heeft ontmoet. Ook hier volgt op mijn herhaalde vragen: 'No comment'. Zoals bij al zijn optredens, was Rasoel ook bij de ontmoetingen met de contactpersoon van de Groep steeds gemaskerd, omdat hij bang was dat er wellicht iemand zat te filmen. Hij zegt dan ook steeds vermomd te hebben opgetreden (hij probeerde dat zelfs bij de rechtercommissaris, die dat echter niet accepteerde).

Hoewel hij steeds maar door één iemand werd gebeld, heeft hij toch meerdere mensen van de Groep ontmoet.

Ik: *En ben je er op een gegeven moment achtergekomen hoeveel mensen erbij betrokken waren, of niet?*

R: *Ik Permoed, als ik iedereen meereken, de twee Rasoels, dat er zeven of acht mensen waren.*

Die indruk had hij meestal opgedaan via de telefoon, omdat hij stemmen op de achtergrond hoorde. Waar die telefoontjes

vandaan kwamen wil hij liever niet zeggen, ook al geeft hij toe dat er wel eens een telefoontje uit Amsterdam was. Bovendien blijkt dat de Groep de zaak ook met nogal wat geheimhouding aanpakte, en er was een speciale manier waarop Rasoel contact met ze had (hij kon natuurlijk altijd worden gebeld, maar hij impliceert dat hij zelf hen niet kon bellen, zodat hij niet achter hun naam of adres zou kunnen komen).

Hij heeft geen idee op grond van zijn contacten of het manuscript door één of door meerdere mensen was geschreven. In feite las hij het manuscript nauwelijks, beweert hij. Het ging hem alleen ‘om de poen en om de lol’. Hem werd wel uitgelegd dat het om een stunt ging, maar de reden of de motieven daarvan niet. Voor zijn interviews moet hij echter ook *DOVN* hebben gelezen of zijn geïnstrueerd wat hij moest zeggen. Wel had Rasoel de indruk dat het, ondanks de maskerades, allemaal niet zo vreselijk ‘hoog’ ging, politiek gezien (niet iets ‘met Janmaat’ of zo), en ook niet zo serieus was, er was geen ‘heavy’ sfeer.

R: Maar later wel. Toen ging het een beetje mis, en toen moest ik toch doorgaan, toen voelde ik wel: hoe heavy is dit nou allemaal. Toen vroeg ik me ook af, zit de politiek erachter, zit de Ayatollah erachter (grinnikt) of eh (...) hoe heet die kerel, Khadaffi (...). In die tijd werd ik een beetje bang, want ik wist niet hoe heavy het was. Ik ging nog wel door omdat het moest, maar in die tijd begon ik het een beetje af te kappen, met interviews en zo (...) ik was steeds in gevaar, en het was niet lolliig meer.

Later in het gesprek wijst hij er op dat ook voor degenen die achter de maskerade zaten de zaak op den duur wel wat ‘heavy’ werd, en dat de zaak uit de hand begon te lopen. Men was wat angstig geworden, en men begon zich terug te trekken. Hetgeen mijn indruk van een racistische practical joke die ontaardde in een serieuze affaire lijkt te bevestigen. Hij voegt daar aan toe dat terwijl hij in het begin van de affaire alleen vaag op de hoogte was van de stunt, hij later door artikelen in de krant (die hem werden gegeven, want hij las zelf geen krant) ook zijn eigen conclusies trok en verbanden legde over degenen die erbij betrokken waren. Ook heeft hij geen pogingen gewaagd de zaak

zelf wat meer uit te zoeken. En als hij in het begin had geweten hoe ‘hoog’ de zaak zou gaan, had hij het anders gedaan, had hij een ander budget gehad, had hij een andere prijs gevraagd. Ook kreeg hij later wel het idee dat de mensen die er bij betrokken waren redelijk belangrijk waren, ook al had hij in het begin geen notie wie nu wel of wie niet belangrijk was. Tot toen had hij, zegt hij, nog nooit van bijvoorbeeld Komrij gehoord.

Ik open een ander scenario: Wat denkt hij dat er zou gebeuren als hij alles zou vertellen. Immers, ooit komt het toch uit, of hij moet het voor de rechter vertellen. Hij vraagt zich af of de zaak wel ooit kan worden heropend. Ik wijs erop dat hij ten onrechte is veroordeeld, en dat als een slimme en hardnekkige Officier van Justitie nieuwe feiten boven water weet te halen, hij wel degelijk zijn verhaal zal moeten vertellen, maar dan eerder als getuige dan als verdachte. Tussen haakjes vermeldt Rasoel dat zijn veroordeling hem financieel niet bepaald veel voordelen heeft opgeleverd, en hij zelfs zijn verzekering moest veranderen omdat hij een strafblad had: ‘Het verlies is veel hoger geweest dan de winst’.

Dit thema van de ‘poen’ en de winst- en verliesrekening van Rasoel is het laatste dat aan de orde komt in ons gesprek. Denkt hij dat hij het geld dat hij gehad heeft zou moeten teruggeven als hij alles vertelt? Dat lijkt hem wel, maar hij laat niet los hoeveel het is geweest. Eerder had hij volgens René Zwaap van *De Groene* (28 juli 1993) beweerd dat hij het verhaal voor 50.000 gulden zou vertellen. Ik vraag hem of dat bod nog staat, voor het geval dat een checkbook-journalist van een weekblad hem zou benaderen om het hele verhaal in geuren en kleuren te vertellen. Daarover zou hij wel willen nadenken, misschien zou hij het wel voor minder doen, maar op het ogenblik lijkt hij die halve ton niet echt nodig te hebben. Maar er speelt ook meer: Hij zegt dat hij zijn woord heeft gegeven, en alles heeft een prijs. Dus, behalve de poen speelt ook een eergevoel mee. Rasoel, man of honor. Hij wil totdat er serieus geld wordt aangeboden voorlopig in ieder geval zijn mond houden.

Op mijn suggestie dat zijn onthulling Hollands Watergate zou kunnen worden, gezien het feit dat er belangrijke mensen in het spel zijn, ontvalt hem de associatie ‘grachten-gate’, hetgeen

zou suggereren dat de Stunt van de Amsterdamse grachtengordel komt. Ook vindt hij het ‘ergens wel’ een beetje erg als de samenzweerders voor de rechter zouden moeten verschijnen.

De lunch is voorbij. Hij trommelt nerveus op de tafel, hij moet weer op pad. Het gesprek nadert zijn einde. Hij bevestigt dat als hij zijn verhaal vertelt de zaak echt helemaal uitkomt: ‘Het kan niet half uitkomen’, zegt hij. Of hij er weer bij betrokken wil zijn als de zaak verder wordt uitgezocht? Hij bevestigt dit aarzelend, en hij zegt dat hij er in ieder geval ‘geen nadeel’ van wil hebben. Hij wacht eerst maar eens tot mijn boek uitkomt, en misschien vertelt hij dan ook zijn verhaal (voor een prijs), met als voordeel, vindt hij, dat dan ook zijn naam is vrijgepleit en hij weer business krijgt van de mensen die hem dat destijds niet wilden geven (bovendien krijgt hij dan weer een gunstiger verzekering, zegt hij). In ieder geval wil hij het verhaal niet mee in zijn graf nemen.

Bij de uitgang van het restaurant mag ik geen foto van hem nemen.

Het goede en het slechte nieuws

De volgende dag belt Rasoel weer op. Hij zegt dat hij slecht nieuws en goed nieuws heeft. Het goede nieuws is dat hij misschien na het verschijnen van mijn boek inderdaad het verhaal gaat vertellen.

En het slechte nieuws is dat hij wat hij me de vorige dag had verteld terugtrekt: Hij heeft mij niets verteld.

Ik ben nauwelijks verbaasd, en vraag hem of hij met de mensen van De Groep heeft gebeld.

Rasoel: *No Comment.*

Commentaar

De interpretatie van het interview met Rasoel kan kort zijn omdat het voor zich spreekt. Belangrijk is vooral dat Rasoel bevestigt dat er een groep mensen is geweest die hem hebben ingehuurd om als pseudo-auteur van *DOVN* op te treden. Dit

betekent in de eerste plaats dat Rasoel zelf inderdaad veroordeeld is voor wat hij niet had gedaan. In de tweede plaats beweert hij dat er een groep mensen is die, in eerste instantie wellicht als practical joke, *DOWN* hebben geschreven, maar dat de zaak op den duur toch enigszins uit de hand begon te lopen. Ook blijkt dat zij zelfs tegenover Rasoel geen open kaart hebben gespeeld, en in de contacten met hem een zekere geheimhouding hebben betracht.

Over de mensen die hierbij betrokken waren wil Rasoel alleen iets los laten voor een journalist die een redelijk bedrag te bieden heeft, zegt hij. Ook een vasthoudende Officier van Justitie zou hem natuurlijk aan de tand kunnen voelen. In ieder geval weet Rasoel voldoende om de hele zaak op te helderen. De vraag is wie hem zover krijgt, en dat hangt in laatste instantie natuurlijk af van de enige die hem daartoe kan dwingen, namelijk de rechter, als een rijk weekblad hem/haar niet voor is.

Hopelijk wordt Tarzan niet voor die tijd door de leeuwen opgegeten.

10. Het Racisme en de Elites

De politieke context

Nederland, voorjaar 1995. VVD-leider Bolkestein heeft zojuist een grote overwinning in de verkiezingen voor de Provinciale Staten behaald. De VVD is de grootste partij van het land geworden, dankzij een populistische en nationalistische campagne waarin Bolkestein (with a little help from his friends bij *De Telegraaf*) zoals gebruikelijk uithaalde tegen asielzoekers, illegalen en andere buitenlanders. Zijn nauwelijks verholen motto hierbij was ‘Eigen Volk Eerst!’.

Geen wonder dat CDA-Europarlementariër Mw. Maij zijn uitspraken vergelijkt met die van DeWinter van het Vlaams Blok. Bolkestein, en velen met hem (ook in de leiding van de CDA), vinden die vergelijking ongepast en onterecht. De CDA-leiding, zich bewust van het feit dat er ook onder CDA-kiezers mensen zijn die de xenofobe opvattingen van Bolkestein delen, verwijdt Maij uit het hoofdbestuur. Zo wordt één van de weinige politici die openlijk durft te zeggen waar Bolkestein voor staat buiten spel gezet.

Janmaat is gefrustreerd dat Bolkestein gaat strijken met de winst op een programma dat Janmaat zelf sinds jaar en dag, in nauwelijks minder verholen, bewoordingen, had bepleit. Al die tijd had Nederland hem en zijn kornuiten rechts laten liggen. En zo heeft de leider van een ‘fatsoenlijke’ regeringspartij de gunst van een fors deel van het Nederlandse volk gewonnen met slogans die de dubieuze retoriek van extreem-rechts kenmerkten, en die vrij algemeen als racistisch werden beschouwd. Totdat Bolkestein ze ging gebruiken.

Echte en vermeende taboes

Maar hoezeer Bolkestein en zijn medestanders de laatste jaren ook in het troebele water van het immigratiebeleid hadden

gevist, en hoezeer zij ook door vooroordelen en stereotypen over moslims, illegalen en asielzoekers de openbare mening met hun ‘eerlijke debat’ hadden vergiftigd, racistisch mocht deze populistische praat niet worden genoemd. Diegenen die dat, heel voorzichtig en zeer indirect, wel deden werd snel de mond gesnoerd. Immers Bolkestein, zo werd algemeen erkend, had toch maar de ‘verdienste’ gehad de problemen van de multiculturele samenleving eens openlijk aan de orde te hebben gesteld. Dat hij daarbij steeds eenzijdig had gekeken naar de reële of de vermeende problemen die *zij* veroorzaakten, en niet naar de problemen die *wij* voor *hen* betekenden, werd daarbij slechts door weinigen onderstreept.

Er werd steeds weer over ‘taboes’ gesproken die moesten worden doorbroken, maar daarbij werd alleen gedacht aan het zogenaamde taboe dat men ‘niks negatiefs over buitenlanders mocht zeggen’, en niet aan het echte taboe, namelijk dat van het R-woord, zoals ook Mw. Maij moest ervaren die dat woord niet eens had gebruikt, maar het wel had geïmpliceerd door haar vergelijking van Bolkestein met de voormannen van extreemrechts.

Nederland is formeel een democratie, en krijgt dus de leiders die het kiest en verdient. Asielzoekers, illegalen en andere ‘buitenlanders’ hebben geen stemrecht, en zijn ook in de politiek minderheden die niets te zeggen hebben. Zij kunnen dus door de ‘liberalen’ tot de zondebokken van de sociaal-economische problemen van Nederland en Europa worden gemaakt, zoals dat voor de oorlog in Nazi-Duitsland met de Joden gebeurde. Maar natuurlijk is Bolkestein geen Nazi, en geen Racist, ook al laten zowel in de politiek als in de media nogal wat mensen zich kritisch uit over zijn ‘eerlijke’ uitspraken. Het gebruik van het in Nederland zo gevreesde R-woord is echter buiten de orde, en wordt slechts gezien als het verpesten van de sfeer en het openbare ‘debat’. Iemand mag dan wel racistische dingen zeggen, maar dat mag je niet zo noemen als hij lid is van een gerespecteerde partij, dat wil zeggen, als hij ‘een van ons is’.

Dat de effecten van zijn uitspraken op het immigratiebeleid en dus voor de buitenlanders vele malen negatiever uitpakken dan die van extreem-rechts, doet daar kennelijk niets van af. Racisme

wordt klaarblijkelijk niet afgemeten aan de discriminerende gevolgen voor de minderheden, maar aan de onschuldige intenties van de daders. Bolkestein is wellicht ‘eerlijk’, ‘gedurfd’ of wellicht hoogstens ‘nationalistisch’, maar als respectabel persoon kan en mag hij niet met het R-woord worden geassocieerd. Immers, zijn overwinning dankt hij aan de democratie en dus aan het volk, en als hij met het R-woord moet worden aangeduid, dan geldt dat ook voor een groot deel van het volk, zo niet voor Nederland als geheel. Men moet daarbij bovendien niet uit het oog verliezen dat Bolkestein bijna de eerste premier werd waarop het R-woord van toepassing zou kunnen zijn. En dit alles is niet alleen onduldbaar, maar ook ondenkbaar en onzegbaar. Vandaar dat het R-woord in Nederland, vooral ook onder de elites, het belangrijkste taboe is. De Wil van het Volk?

En zo zakt, ook als gevolg van de zwakte van Links, Nederland (en de rest van Europa) steeds verder weg naar Rechts. Niet naar een respectabel liberaal Rechts, maar naar een benauwd egocentrisch en etnocentrisch Rechts waarvoor ‘allochtonen’ tweederangs burgers zijn als zij al binnen worden gelaten. Binnen het spel van de meerderheids-democratie kan Bolkestein & Co zich triomfantelijk beroepen op de Wil van het Volk.

De kardinale vraag is echter hoe die volkswil van de ‘zwijgende meerderheid’ in eerste instantie tot stand komt. Nadere beschouwing en onderzoek leren dat er nogal wat is af te dingen op de stelling dat de politici als Bolkestein zeggen ‘wat iedereen vindt’. Integendeel, ik heb in mijn werk over elite-racisme aangetoond dat de omgekeerde stelling veel plausibeler is, namelijk dat een groot deel van het volk denkt wat toonaangevende politici en de media zeggen of impliceren. Bovendien, zolang Janmaat tegen de buitenlanders fulmineerde was dit suspect en buiten de officiële consensus, maar wanneer de leider van een regeringspartij hetzelfde zegt, dan legitimeert en stuurt hij daarmee gevoelens van sociale onvrede die op hun beurt al jaren waren gevoed en versterkt door hemzelf en andere leden van de politieke elite. En het meest cynische is dat volgens sommigen we Bolkestein dankbaar zouden moeten zijn dat zijn uitspraken de Centrumdemocraten de das om hebben gedaan, zoals dat destijds ook het geval was voor Thatcher en het National Front.

Men zou het ook omgekeerd kunnen zien, en wijzen op het feit dat de ideeën van extreem-rechts dankzij Bolkestein en zijn vrienden langzaam maar zeker salonfähig geworden zijn, en dat men in plaats van zich daartegen te verzetten zich heeft overgegeven aan het gesundes Volksempfinden waarvan de inhoud eerder uit de koker van de elites kwam dan van de straat of het café. En als men geschokt door een vergelijking wil zijn, kan men hieraan toevoegen dat het wel zeer navrant zou zijn wanneer we zouden volhouden dat we destijds Hitler dankbaar mochten zijn omdat hij het bestaande anti-semitisme jegens de Joden hardop durfde verwoorden, en dat we niet moeten vergeten dat ook hij met zijn populistische programma ‘democratisch’ aan de macht kwam. Kortom, ‘democratische’ steun voor kwalijke ideeën maakt deze ideeën niet minder kwalijk. En de dominantie van etnische minderheden door de meerderheid heeft niets met democratie te maken.

En zo is de complexe cirkel van de beïnvloeding van de openbare mening door de uitspraken van de politici (en van de media die hen steunen) rond. Wat wordt gepresenteerd als democratisch proces, waarin de volkswil ‘bottom-up’ het beleid bepaalt, blijkt in veel opzichten een proces waarin ‘top-down’ de elite bepaalt waaraan het volk moet denken, zoals dat inderdaad het geval is geweest voor het paniekerige minderheden- en immigratiebeleid sinds de jaren '70 tot het ‘restrictieve’ en soms zelfs etnocentrische asielbeleid van de jaren '80 en '90.

Kritiek en verzet

Nu is deze analyse gelukkig niet geheel origineel. Dat wil zeggen, na de dubieuze uitspraken van Bolkestein was er wel degelijk enig protest in de kranten, en de meer verlichte geesten onder de elite namen het hem niet in dank af het openbaar debat (en de verkiezingen) op deze manier te hebben verziekt. Helaas is, zeker in de politiek, de situatie enigszins grimmiger, want schijnbaar kon er bij de andere leidende politici, ook bij het CDA en de PvdA, nauwelijks een duidelijke veroordeling af van de Zeitgeist waar Bolkestein van profiteerde, bang als men was dat

dit hen ‘stemmen zou gaan kosten’. Veel kritiek op Bolkestein was dan ook eerder kinnesinne dan een uiting van oprechte woede over het oprukkende racisme in de politiek. Realpolitik heet dat, maar dan wel ten koste van de minderheden en de asielzoekers. Dit betekent in de praktijk weliswaar dat de pap wellicht niet zo heet wordt gegeten als hij in het heetst van de verkiezingspropaganda werd opgediend, maar we mogen toch aannemen dat het algemene beleid ten opzichte van minderheden en asielzoekers nog hardvochtiger zal worden.

En zoals Bolkestein en zijn rechtse medestanders en verholen nieuw-flinkse bewonderaars er prat op gaan eens ‘eerlijk’ te zeggen waar het op staat, en zo graag de taboes willen doorbreken die er nooit zijn geweest, zo ook stel ik voor dat we hem en zijn aanhangers met gelijke munt terugbetalen en net zo eerlijk zijn over hen. Als zij zo graag taboes willen doorbreken, moeten we nu maar eens eindelijk een echt taboe doorbreken, en dit soort opvattingen en politiek analyseren in de termen die daarvoor zijn, namelijk in termen van elite-racisme. In dit boek stelt ons dat bovendien in staat de Komrij-Rasoel affaire binnen hetzelfde kader te interpreteren. Immers, er is een zeer duidelijke parallel tussen wat Komrij ‘durft’ te zeggen over moslims en wat Bolkestein zoal over hen te berde brengt, en beiden hebben zo hun schare van adepten die er net zo over denken.

Dat Bolkestein door velen, en zelfs door sommigen van zijn opposenten, wordt gezien als een politicus die met ‘kop en schouders’ boven het driedelig grijs van de andere Nederlandse politici uitsteekt, en van Komrij iets vergelijkbaars mag worden gezegd ten opzichte van de Nederlandse schrijvers of columnisten, laat slechts zien dat we het hier niet met figuren van de straat, of met beklagenswaardige nobodies te doen hebben, maar met de crème de la crème van de politieke en literaire elites. In hoeverre deze Heren de Staatsprijs verdienen voor de meest bevlogen, hoogstaande, intelligente en vooral originele elites van deze nederlanden, is nog maar zeer de vraag. Want zoals we al eerder hebben gezien komen hun uitspraken over minderheden of moslims nauwelijks uit boven het nivo van de venijnige stereotypen van de *Telegraaf* in Nederland of de tabloids elders. Voorzover zij dus boven het maaiveld van de Nederlandse cultuur

uitsteken is dat meer om hun grote mond dan om hun grote verstand of hun grote hart.

Wat is elite-racisme?

In de vorige hoofdstukken en hierboven is zo al het één en ander over racisme en met name ook over elite-racisme aan de orde gesteld. Een nadere toelichting op dit begrip kan dus kort zijn. Het zou prachtig geweest zijn als dit laatste hoofdstuk overbodig was geweest. Helaas is niets minder waar. Ondanks de grote hoeveelheid geschriften die in ons land over de ‘minderheidsproblematiek’ verschijnt, wordt er in de wetenschap en de media bar weinig geschreven over wat men met meer recht de ‘meerderheidsproblematiek’ zou kunnen noemen, vooral wanneer het daarbij gaat om het racisme van de elites.

Nu mogen Komrij, en zijn rechtse en flinkse adepten nog zo vaak roepen (en de kranten geven ruim baan aan deze denkbeelden) dat we niet zo moeten overdrijven en niet alles racisme moeten noemen. Maar het probleem is dat wanneer je hen vraagt wat dan precies het hedendaagse racisme inhoudt, zij na enig hikkelen stil vallen, of hoogstens namen als die van Janmaat of Le Pen weten te mompelen. In tegenstelling tot veel andere onderwerpen waar de mensen vaak mee te maken hebben, is er een onthutsend gebrek aan behoorlijke kennis over racisme in Nederland. Terwijl er over minderheden, moslims of de multiculturele samenleving een dagelijks ‘debat’ woedt, wordt er juist over ons racisme nauwelijks hardop gepraat in de mainstream media, op een uiterst voorzichtig opinieartikel hier of daar na. Voorzover dat wel gebeurt (zie ook Komrij's tirades) gebeurt dat in kleine ‘anti-racistische’ groepjes of bij een paar relatief marginale instellingen.

Dit betekent ook dat inzichten van wetenschappelijk onderzoek naar racisme, en de dagelijkse ervaringen van minderheden, niet worden gebruikt voor de vorming van een praktische en wijdverbreide kennis over racisme in Nederland. Kranten recenseren liever een boek over middeleeuws potten bakken dan over hedendaags racisme in Nederland, en uitzonderingen hierop

bevestigen de regel. Geen wonder dat de verkrampte ontkenning van racisme, zowel bij Komrij als Bolkestein en hun volgelingen, de standaard-reactie is op zelfs maar een indirecte verwijzing naar het vermaledijde R-woord. Immers, zolang men bij racisme alleen denkt aan de Centrumdemocraten aan het Front National, of aan skinheads of ander schoelje dat immigranten in elkaar slaat (en niet alleen in Duitsland), dan heeft men er bar weinig van begrepen.

Vooraf vrouwen (en sommige mannen) zullen hier de vergelijking begrijpen met seksisme, namelijk wanneer wij seksisme zouden beperken tot aanranding of verkrachting. We zijn eindelijk zover dat we ook de alledaagse ‘ongewenste intimiteiten’ (nu gelukkig ‘seksuele intimidatie’ genoemd) en de vele subtiele vormen van minachting en discriminatie van vrouwen ook onder de rubriek seksisme vatten. Net als met racisme gaat het hier primair om een systeem van sociale ongelijkheid. Zo ook is racisme niet beperkt tot agressief gedrag, extreem-rechtse slogans of aperte vormen van discriminatie tegen minderheden, maar vinden we het overal in de ‘witte’ samenleving. Onderzoek (vooral in het buitenland) en natuurlijk ook de eigen ervaringen van minderheden tonen dit duidelijk aan, en het wordt hoog tijd dat ook de Nederlandse elite in de wetenschap, de politiek en de media leert deze alledaagse vormen van etnische ongelijkheid te benoemen met het begrip dat ervoor staat: racisme (of desnoods ‘ethnisme’ of ‘ethnocentrisme’).

Pas als men bereid is de etnische verhoudingen in deze termen te benoemen, en men zich bewust is geworden van de implicaties hiervan, kunnen we beginnen aan het oplossen van het probleem van het racisme in Nederland. En hierbij kunnen we slechts beschaamd naar die landen kijken waar velen van ons (en daar heeft Komrij gelijk in) zich moreel superieur over wanen, maar waar wel het woord ‘racisme’ in de media en de wetenschap wordt gebruikt (ook al komt ook daar ontkenning voor), zoals in Groot-Brittannië, Frankrijk, Italië, Spanje, en natuurlijk de Verenigde Staten.

Dat is geen uitholling van het begrip, en leidt niet tot simplistische vuilspuiterij of hypocriete scheldpartijen. Integendeel, het begrip racisme moet net zo gewoon worden als alle

andere begrippen die onze samenleving beschrijven, en waarmee we minder moeite hebben. Pas dan kunnen we juist de verschillende vormen, soorten, strategieën, aspecten, enz. van racisme leren onderkennen. En pas dan kunnen we proberen te begrijpen waarom minderheden bij hun lijstje van meest belangrijke dagelijkse problemen steevast het woord ‘racisme’ gebruiken.

Binnen dit kader is ‘elite-racisme’ gewoon een soort racisme, namelijk dat van de elites, waarbij onder elites voor het gemak worden verstaan diegenen die het in de samenleving ‘voor het zeggen’ hebben - een definitie die natuurlijk voor de tekstwetenschap aantrekkelijk is omdat dit elites mede definieert in termen van de mate waarin zij toegang hebben tot invloedrijk, openbaar ‘discourse’. Met andere woorden, het gaat hier om de leidinggevendenden in de samenleving op het gebied van de politiek, de media, het onderwijs, de wetenschap, de rechtspraak, de politie, de gezondheidszorg, de bedrijven, en de sociale bureaucratie. Of in nog andere bewoordingen: het gaat om diegenen die anderen min of meer kunnen laten doen of geloven wat zij willen.

Eén van de redenen dit begrip ‘elite-racisme’ in te voeren is het feit dat, juist onder die elites de mythe opgang doet dat racisme iets is dat bij hen niet of nauwelijks voorkomt, maar eerder op straat, in de volksbuurten, bij mensen met een lagere opleiding, of bij ondergeschikten. Dit wil zeggen, elites hebben de neiging racisme altijd elders te zoeken. Immers zij worden geacht niet alleen leiding te geven, maar ook moreel het goede voorbeeld te geven, en racisme is dan ook volstrekt in tegenspraak met hun positieve zelfbeeld.

Helaas, onderzoek en (alweer) ervaringen van minderheden tonen aan dat het racisme onder de elites wellicht indirecter, verhulder of minder extreem moge zijn, maar dat juist door hun macht en invloed deze vormen van meer gematigd racisme een veel groter en negatiever effect hebben dan het racisme in de rest van de samenleving. Het voorbeeld van het elite-racisme van Bolkestein, vergeleken met de rauwere variant van Janmaat, spreekt wat dit betreft boekdelen, zoals de winst van de VVD bij de verkiezingen (en het verlies van de extreem-rechtse partijen) heeft bewezen. Wat betreft de gevolgen voor het algemene beleid zijn slechts sombere voorspellingen op hun plaats.

De politiek

En zo kunnen we voor andere sectoren onder de elites een vergelijkbare analyse maken. De overheersende politiek van immigratiebeperking en de openlijke retoriek over de ‘dreiging’ van de asielzoekers die ons land zouden ‘overspoelen’ (Nederland is altijd goed geweest in dat soort water-metaforen) heeft meer onlustgevoelens in het land aangewakkerd dan alle propaganda van de CD, rechts-extreme folders, of het gemor op straat of de werkvloer over ‘al die buitenlanders’, tezamen. Dat betekent niet dat er in de volksbuurten geen reële problemen bestaan, maar waar het op neer komt is hoe die worden geïnterpreteerd, en hoe daaraan richting wordt gegeven. Bij falend sociaal beleid voor de ‘kansarmen’ is het dan wel zo makkelijk op niet al te subtiele wijze te laten merken dat de ‘buitenlanders’ of de asielzoekers mede oorzaak, zo niet *de* oorzaak, van alle problemen zijn.

Niet voor niets vinden de Nederlanders (overigens om uiteenlopende redenen) dat het ‘minderhedenprobleem’ op dit ogenblik het belangrijkste probleem van de Nederlandse samenleving is. Voor het dagelijks leven van verreweg het grootste deel van de 92% ‘witte’ Nederlanders is dit natuurlijk een gotspe wanneer we denken aan gigantische problemen als de werkloosheid, de AOW, de gezondheidszorg en de afbraak van de verzorgingsstaat.

De media

Wat de politiek voorzegt of schijnheilig beaamt, of waarvan sommige politici, zoals Bolkestein, schaamteloos profiteren, vindt men natuurlijk ook in de media. En niet alleen in de *Telegraaf*, ook al is die krant het grofst in zijn hetze tegen minderheden en asielzoekers. Ook in onze meer respectabele kranten is de overheersende berichtgeving en opinievorming nu niet bepaald gericht op de problemen die veroordelen en discriminatie voor ‘buitenlanders’ scheppen, maar eerder op de sterk overdreven

problemen die het gevolg zouden zijn van de komst van asielzoekers of de aanwezigheid van ‘buitenlanders’.

Een handjevol Marokkaanse bengels die een buurt of binnenstad (een beetje meer) onveilig maken krijgen heel wat meer aandacht, ook op de voorpagina, dan de discriminatie van de al vaker genoemde Nederlandse ondernemers waarvan tweederde schaamteloos toegeeft liever een ‘autochtone’ jongen dan een meisje of een allochtone jongen in dienst te willen nemen, en daarvoor nauwelijks andere redenen kunnen bedenken dan de stereotypen en vooroordelen die ze mede ontleen aan de krant. En als misdaad tegenwoordig zoveel nieuwswaarde heeft, dan mag men zich wel eens afvragen waarom deze gigantische dagelijkse misdaad jegens honderdduizenden medeburgers zelden voorpaginanieuws is. Dan hebben we het niet over de talrijke vooroordelen over minderheden die door al dan niet deskundige journalisten of opiniestukken dagelijks in de krant zijn te lezen, zoals we dat al eerder met de ‘debatten’ van Bolkestein & Co hebben gezien.

De journalisten en de andere lezers die dit soort analyses a priori (d.w.z. zonder eerst eens de feiten te bekijken) onzin vinden, en die vinden dat dit soort criminaliserende berichtgeving over minderheden en het gebrek aan aandacht in de media voor het alledaags racisme bij de meerderheid niets uitstaande heeft met racisme, hebben kennelijk niet veel van racisme begrepen. Wat Bolkestein doet in de politiek, of de *Telegraaf* in de media, wordt wellicht door menigeen als ‘not done’ beschouwd, maar als het er om gaat mag zoals gezegd het R-woord niet worden uitgesproken. Het mag hoogstens indirect worden gezegd, namelijk door heel gedurfd een vergelijking met extreem-rechts te maken. In de krant komt het woord ‘racisme’ meestal alleen voor tussen afstandelijke of twijfelende aanhalingstekens, vaak als een onterecht bevonden beschuldiging van de ‘anderen’.

Maar de zaak ligt nog ingewikkelder, want het gaat niet alleen om uitgesproken gevallen als Bolkestein of de *Telegraaf*, maar om het feit dat ook bij andere politici en partijen, en ook bij andere kranten, het idee heeft postgevat dat het minderhedenprobleem *het* probleem van deze samenleving is, en dat we ‘eerlijk’ over illegalen en asielzoekers moeten kunnen spreken ‘zon-

der meteen voor racist te worden uitgemaakt'. Deze no-nonsense filosofie, die zich overigens uitstrekt tot het gehele sociaal-politieke domein (en ook huishoudt onder de andere kansarmen in Nederland), is niet beperkt tot onfatsoenlijk rechts. Ook Lubbers destijds, en velen met hem, betoogden dat de minderheden werden 'doodgeknuffeld' en dat zij ook op hun plichten moesten worden gewezen. Immers, welke mainstream politici en kranten hebben deze desastreuze mythe kritisch ontleed, en in plaats daarvan de werkelijke positie van minderheden in deze samenleving aan de orde gesteld?

Juist deze complexe situatie in de politiek en de openbare meningsvorming laat duidelijk zien dat we niet van 'racisten' en 'niet-racisten' kunnen spreken. Sociale ongelijkheid in het algemeen en etnische ongelijkheid in het bijzonder wordt niet gereproduceerd door enkele individuen of een enkele partij of krant. Het is een structureel probleem waaraan min of meer direct, min of meer openlijk, veel mensen, organisaties en instellingen in deze samenleving deel hebben. Maar aangezien de spraakmakende elite de leiding en de verantwoordelijkheid hebben, en hun stellingname van grote invloed is op de rest van de samenleving, mogen we concluderen dat juist het elite-racisme een fatale rol speelt in deze complexe structuur van dominantie en ongelijkheid.

Het bedrijfsleven

Over het bedrijfsleven hebben we het zojuist al even gehad. Dat discriminatie hier een bedroevend maar heftig ontkend dagelijks ritueel is staat vast (alweer volgens onderzoek en persoonlijke ervaringen van minderheden). En dat men zich in het bedrijfsleven niets gelegen laat liggen aan de uiterst voorzichtige maatregelen van de overheid, zoals het oude plan in 5 jaar 60.000 'allochtonen' aan te stellen, of door registratie of zwakker vormen van positieve actie, het in vergelijking met andere landen bedroevend hoge percentage werkloze minderheden, enigszins te verminderen, is algemeen bekend. Als men wil weten wat elite-racisme is, dan is dat een schoolvoorbeeld.

De wetenschap

De wetenschap zou beter moeten weten. Helaas, het is door de eeuwen heen kenmerkend voor structureel elite-racisme geweest dat het ook in de wetenschap voorkomt, of zelfs door wetenschappers in zwang wordt gebracht. En hierbij hebben we het heden ten dage niet over de weliswaar niet machteloze, maar wel marginale witte wetenschappers die steeds maar weer willen bewijzen dat zwarten eigenlijk minder intelligent (of meer crimineel) zijn, opvattingen die door extreem-rechts in grote dank worden afgenomen.

Maar ook in de alledaagse, respectabele wetenschap aan de universiteiten vinden we allerlei vormen van marginalisering van minderheden, en natuurlijk de gebruikelijke ontkenning van racisme. In het toonaangevende ‘minderhedenonderzoek’ in Nederland (voor meer dan 95% door witte wetenschappers verricht) kwam het woord ‘racisme’ tot voor kort nauwelijks voor, of werd de relevantie ervan als wetenschappelijke term zelfs bestreden. Kritische zwarte onderzoekers worden vaak niet eens serieus genomen, juist omdat zij ook oog hebben voor de racisme-ervaringen van minderheden. Om dezelfde redenen vindt kritisch internationaal onderzoek naar racisme in Nederland nauwelijks weerklank.

Men richt zich liever op de problemen van de minderheden en men bevestigt daarbij niet zelden de stereotypen die ook buiten de wetenschap zoal gangbaar zijn. Zo zal onderzoek naar werkloosheid onder minderheden eerst uitvoerig ingaan op alle mogelijke factoren die we henzelf in de schoenen kunnen schuiven (cultuurverschillen, gebrek aan motivatie, gebrekkige vooropleiding, enz.), en pas op het laatst in voorzichtige termen over de ‘vooringenomenheid’ van de werkgevers spreken. Begrippen als ‘discriminatie’, laat staan ‘racisme’, worden hierbij niet zelden geschuwd. Pas de laatste jaren wordt er heel voorzichtig wat meer onderzoek naar racisme gedaan.

De Rasoel-Komrij affaire

Binnen dit bredere kader van het elite-racisme krijgen we dan te maken met het verschijnen van *De Ondergang van Nederland* en met de kwalijke stukken van Komrij, zoals ze in dit boek zijn besproken. Dat wil zeggen, ook in de wereld van kunst en literatuur vinden we mensen die er geen been in zien een, zij het grappig of scherp, vertolker te zijn van denkbeelden die ook elders onder elites circuleren. En gezien de aandacht voor, en de effecten van de Komrij-Rasoel affaire, mogen we ook hier weer concluderen dat de gevolgen direct evenredig zijn met het culturele prestige dat die elites hebben. Geen wonder dus dat, net als elders, de razernij geen grenzen kent, wanneer ook hier weer het R-woord valt. Want hoe zou in vredesnaam het schelden op moslims ook maar iets te maken kunnen hebben met xenofobie, laat staan met zoiets vulgairs (volks!) als racisme! En hoe zou het belachelijk maken van de bestrijders van racisme ooit in de kaart van het racisme kunnen spelen?

Het feit dat zovelen onder de elites grote problemen met dit soort (in de vakliteratuur over racisme heel normale) analyses hebben duidt er al op dat hier een gigantisch onverwerkt probleem ligt, een probleem dat vergelijkbaar is met het nog steeds nauwelijks besprekbare probleem van het Nederlandse kolonialisme. Immers, het heeft te maken met een smet op het reine blazoen van de hoge moraal die de elites in hun eigendunk zichzelf toeschrijven. Racisme is zoals gezegd hoogstens iets voor de volksbuurt, of voor Apartheid, segregatie in de V.S., skinheads in Duitland of Le Pen in Frankrijk, d.w.z. iets onbehoorlijks dat we associëren met anderen. Onze politiek, ons beleid, onze berichtgeving of onze wetenschappelijke studie heeft natuurlijk niets hiermee te maken, en degenen die dat beweren zijn een stelletje idioten 'anti-racisten'.

Deze constatering impliceert overigens niet dat we geen zinvol onderscheid dienen te maken tussen soorten of gradaties van racisme. Natuurlijk is er een verschil tussen de verstokte neonazi, de agressieve skinhead of de actieve aanhanger van een expliciet racistische partij aan de ene kant, en de grote groep van professionals of andere mensen uit de elite die heel nieuwflinks de

immigratie of de minderheden of asielzoekers eens ‘eerlijk’ de ‘waarheid’ willen zeggen, en de nog grotere groep van mensen die dat niet doen maar zich daar ook niet actief tegen verzetten, aan de andere kant. Zoals in de oorlog weliswaar weinigen met de Nazi's sympathiseerden, maar er niettemin maar een kleine groep mensen waren die actief in het verzet zaten. Kortom, ook het beeld van racisme en het verzet daartegen is niet zwart-wit, maar een ingewikkeld patroon van wat zwart en grijs aan de marges en een groot aantal grijstinten in het midden.

Als deze analyse van racisme eindelijk gemeengoed geworden is, hoeft men ook niet langer de weinig zinvolle vraag te stellen of Komrij, Bolkestein of de journalisten van de *Telegraaf* nu wel of niet ‘racisten’ zijn’. Politici, columnisten, journalisten, wetenschappers of werkgevers spelen in dit veld allen hun eigen sociale rol, en die wordt grotendeels bepaald door de (steeds weer veranderende) sociale, institutionele, historische en culturele relaties waarin zij handelen. Wat men 100, 50 of 20 jaar geleden over ‘negers’ kon zeggen is nu, ook in Nederland, deels ondenkbaar geworden, ook al loopt dit bewustzijn, in vergelijking met bijvoorbeeld de V.S., wat achter.

En zo ook zijn er verschillen per sociale categorie. Janmaat klaagt, deels terecht, dat hij een boete krijgt voor uitspraken waarvoor Bolkestein een stembusoverwinning haalt. En de procureur-generaal die hem in het voorjaar van 1995 aanklaagt weet stamelend niets anders te vertellen dan dat Janmaat en kornuiten geen respect hebben voor minderheden, en een superioriteits-denken aanhangen, terwijl dat bij de *Telegraaf* en Bolkestein niet het geval zou zijn. Dat wil zeggen, in het grijze gebied van de vreemdelingenhaat wordt door de aanklager vrij willekeurig, bijvoorbeeld op grond van partijlidmaatschap en vooral op grond van ‘ingroup’ criteria, vastgesteld dat de één over de schreef is gegaan en de andere niet.

Het punt hier is dan ook niet om iedereen in Nederland die zich negatief uitlaat over ‘buitenlanders’ of bijdraagt aan hun achterstelling maar achter de tralies te zetten. Integendeel, juist een behoorlijke racisme-analyse laat zien dat er weliswaar in de rechtspraak praktische beslissingen moeten genomen over individuele wetsovertreders, maar dat het probleem veel

ingewikkelder, structureler is, en dus ook structureel dient te worden aangepakt. In dat opzicht is ook de kritiek op de persoon van Bolkestein weliswaar noodzakelijk, maar geen oplossing van het probleem. Erger nog, kritiek op hem (en niet langer op Janmaat) kan alweer verhullen dat het racisme niet beperkt is tot onfatsoenlijk rechts, maar overal dient te worden bestreden. Bolkestein en consorten zijn wat dat betreft slechts de top van de grotendeels verborgen ijsberg van het racisme in Nederland.

Verzet tegen racisme

Hiermee komen we op het cruciale punt van het betoog. Dat we in Nederland, net als elders in Europa en Noord-Amerika, grondige en structurele analyses van het probleem van het racisme, en vooral ook van het elite-racisme nodig hebben, staat buiten kijf. Dat er, vooral ook in Nederland, nog een lange weg van bewustwording, zelfinzicht en zelfkritiek is te gaan op het punt van racisme, is evenzeer duidelijk, zoals de routine-ontkenning van racisme ook suggereert. Maar als we eenmaal zover zijn dat we het taboe van het R-woord hebben doorbroken, en hebben ingezien dat ook Nederland, net als de andere landen van Europa, helaas een racistische samenleving is, dan bestaat er hoop dat het probleem kan worden opgelost en zich een werkelijk democratische, multiculturele samenleving kan ontwikkelen. Overigens is dit een noodzakelijke, maar geen voldoende voorwaarde voor een vreedzame multi-etnische samenleving.

Structurele maatregelen

Juist de complexiteit van racisme maakt alle snelle en oppervlakkige oplossingen dubieus of ineffectief. Een structureel probleem kan alleen met structurele maatregelen worden aangepakt. In dat opzicht zijn helaas de kleine 'anti-racistische' groepjes of instellingen goed als luis in de pels en spelen zij wellicht een kleine rol in het proces van bewustmaking, maar zij zetten nauwelijks zoden aan de Hollandse dijken tegen het

racisme. Structureel verzet tegen racisme werkt pas als het de consensus heeft veroverd, als het een overheersende ideologie is geworden, en vooral als het de praktijken van alledag, op alle niveaus van de samenleving, beïnvloedt. Dit is pas het geval als overal in de politiek, in de media, in het onderwijs, in de rechtspraak, in de directiekamer, op de werkvloer, in de winkels en op straat het vanzelfsprekend wordt geworden dat alle vooroordelen, uitspraken en discriminatoire praktijken gericht tegen de ‘Anderen’ over de schreef gaan, en als zodanig worden verhinderd.

Gezien de huidige situatie is dat makkelijker gezegd dan gedaan. Als we kennis nemen van de uitspraken van de politici, van de schoolboeken, de berichtgeving, de sollicitatieprocedures en het gedrag op de werkvloer of op straat, dan weten we dat de etnische verhoudingen er binnenkort niet veel rooskleuriger uit zullen zien dan vandaag. Op ieder genoemd gebied zijn dan ook ingrijpende en serieuze maatregelen nodig. Er zijn betere wetten en vooral een meer alerte wetshandhaving nodig. Docenten, journalisten, politici, en werkgevers dienen beter te worden opgeleid, of kritischer te worden beoordeeld. Er moeten andere schoolboeken worden gemaakt. Bestaande codes voor een meer evenwichtige en niet-stigmatiserende nieuwsberichtgeving dienen door alle journalisten serieus te worden genomen, al was het alleen maar als professionele kwaliteitscriteria.

Bedrijven en overheid dienen hun sollicitatie- en bevorderingscriteria steeds weer aan te passen aan een veranderende, steeds meer gemengde samenleving, en in te zien dat diversiteit in het bedrijf niet alleen een moreel gebod is, maar vooral ook goed voor de kwaliteit van het werk, het product of de dienstverlening. Politieagenten (en anderen) dienen er niet a priori van uit te gaan dat iedere zwarte jongen eigenlijk wat in zijn schild voert. Enzovoorts.

De lijst is lang, en ligt voor de hand, en laat al zien dat de omvang van de maatregelen evenredig is met de omvang van het probleem. Zoals gezegd is het probleem vergelijkbaar met dat van de discriminatie van vrouwen, en dus even hardnekkig, ingewikkeld en immens. Alleen een geheel ander beleid is in staat dit probleem werkelijk op te lossen.

De multiculturele samenleving

Een serieus beleid voor de bestrijding van racisme dient natuurlijk een onderdeel te zijn van een breder beleid dat gestalte moet geven aan de zich reeds ontwikkelende multiculturele samenleving. Niemand heeft de illusie dat een dergelijke samenleving geen specifieke problemen kent. Wel is van groot belang niet sommige problemen zwaar te overdrijven en andere te onderschatten. Veel van de sociaal-economische problemen van de multiculturele samenleving zijn identiek aan die van de monoculturele samenleving, zoals armoede, marginalisatie, werkloosheid, en het falen van de welvaartsstaat.

De specifieke culturele problemen (gebruiken, normen, waarden, religie, taal, enz.) zijn deels ook niet onbekend in de bestaande Europese samenlevingen, zoals ook de vroegere Nederlandse verzuiling en nog steeds Noord-Ierland, of de splitsing van België laat zien. Juist het verspreiden van stereo typen en het aandikken van de cultuurverschillen, waarvan overigens een groot deel vanzelf bij de volgende generaties immigranten verdwijnt, is vragen om moeilijkheden.

Een groot deel van de etnische conflicten in de wereld zijn in de eerste plaats gebaseerd op reële sociale en economische belangentegenstellingen, die zelf weer vaak het gevolg zijn van discriminatie. Maar we moeten hierbij niet vergeten dat juist het aanzetten tot etnische onverdraagzaamheid en het propageren of legitimeren van achterstelling en geweld, juist door invloedrijke elites, een bekend scenario vormen voor deze conflicten.

Als men in Nederland zich niet bewust is van de fundamentele ongelijkheid op alle gebieden tussen de meerderheid en de minderheid, en de kwalijke rol van vooroordelen, discriminatie en racisme in de bestendiging van die ongelijkheid, zal men niet in staat zijn de vreedzame multiculturele samenleving op te bouwen. En dat is niet primair hun verantwoordelijkheid, maar de onze.

De rol van de elites

De analyse van de rol van de elites in de verbreiding van het racisme levert gelukkig ook een handvat voor de bestrijding van het racisme. Immers, in plaats van ons op alle niveaus van de samenleving te richten, kunnen we effectiever bij de veel kleinere groep elites beginnen. Het principe is duidelijk, en blijkt zowel in theorie als in de praktijk steeds weer te werken, ook op het gebied van het racisme: Degenen die het voor het zeggen hebben moeten het goede voorbeeld geven. Zodra onder de cruciale elites de consensus begint te overheersen dat vreemdelingenhaat, etnische conflicten en racisme uiteindelijk vernietigend zijn voor de samenleving (zoals bijvoorbeeld Bosnië en Rwanda voor etnische conflicten laten zien), en wanneer zij beslissen, ieder in de eigen sector, instelling en positie, hier iets effectiefs tegen te doen, dan mogen we aannemen dat de rest van de samenleving uiteindelijk deze consensus zal delen.

Als men vindt dat dit wel van erg veel optimisme getuigt, dan mag ik wijzen op het omgekeerde geval, namelijk de huidige situatie, waarbij zelfs op zeer korte termijn er maar een politicus als Bolkestein hoefde op te staan en zijn mond open te doen of honderdduizenden stemden op hem en zijn ideeën. En niemand hoeft te worden herinnerd aan het gruwelijke en ultieme voorbeeld van 60 jaar geleden, toen bijna een heel volk (en veel mensen elders) Hitler en zijn ideeën toejuichte.

Dat Nederland en Europa, overigens sinds eeuwen, volgens iedere serieuze definitie racistische samenlevingen zijn, is voor het grootste deel te wijten aan de elites, en pas in tweede instantie aan de rest van de bevolking. Wanneer duidelijk wordt dat een etnische ongelijke samenleving uiteindelijk in niemands voordeel is, dan kan er een begin gemaakt worden met de structurele veranderingen die nodig zijn.

Het zijn dus de elites, vooral in de politiek, de media, het onderwijs, het onderzoek, het bedrijfsleven en in de bureaucratie die hierbij het voortouw moeten nemen. Hun energieke acties zullen hierbij uiteindelijk net zoveel positief effect hebben, als hun gebrek aan initiatief of hun dubieuze praktijken en uitspraken nu negatief effect hebben.

Strategieën

De vraag die dan tenslotte rijst is hoe men die elites zover krijgt. Sociale veranderingsprocessen aan de top zijn natuurlijk niet eenvoudig door te voeren. Maar er zijn wel aanknopingspunten, gebaseerd op historische veranderingen op andere gebieden (zoals dat van de vrouwenemancipatie) of in andere landen.

Het eerste cruciale criterium is verzet van de minderheidsgroepen zelf, met steun van hun medestanders onder de meerderheid. Zo is de verandering in de raciale relaties in de V.S. ondenkbaar zonder de Civil Rights Movement. Ook in Nederland zullen de etnische verhoudingen pas belangrijk kunnen verbeteren zodra de minderheidsgroepen politiek, economisch en sociaal een vuist kunnen maken. Zodra er bedrijven geboycot worden die discrimineren, schoolboeken niet meer worden gekocht die stereotypen verbreiden, en politici niet meer worden verkozen die een xenofob beleid verkondigen, dan hebben we een begin van een oplossing.

Terwijl dit eerste en belangrijkste criterium ‘van onderen’ werkt, werkt het tweede ‘van boven’. Zoals ook Zuid-Afrika mede dankzij internationale druk de apartheid afschafte, en ook andere internationale wetten, overeenkomsten en controle, bijvoorbeeld op het gebied van mensenrechten op zijn minst enige veranderingen heeft gebracht in een aantal landen, zal ook het racisme in Europa en Noord-Amerika uiteindelijk ook internationaal aan de kaak te worden gesteld. Voor een deel is dit reeds internationaal in het kader van de Verenigde Naties, en nu op Europees nivo, het geval, ook al zijn de effecten nog steeds bedroevend. Dit hoeft overigens niet alleen via de formele kanalen van regeringen en mondiale structuren, maar kan ook effectief door NGO's worden bewerkstelligd, zoals door Amnesty en Greenpeace op andere gebieden is bewezen.

Het derde en uiteindelijk beslissende criterium is veranderingen ‘van binnen’, namelijk op instigatie en onder leiding van enkele inspirerende en invloedrijke ‘change agents’ binnen de verschillende sectoren, instellingen en organisaties zelf. Door druk van boven en van beneden kunnen deze gesterkt worden in hun oorspronkelijke positie van dissident, en uiteindelijk andere

leidinggevend voor zich winnen en zo het pleit beslechten. Zo ook werden uiteindelijk Mandela en Havel president nadat het systeem dat zij bestreden ten val was gebracht. Zo ook zijn er talloze voorbeelden te geven van charismatische leiders die in staat waren leiding te geven aan fundamentele veranderingen.

Maar zoals racisme zoals gezegd niet alleen een zaak is van personen, ook niet van invloedrijke politici of schrijvers, maar een structureel probleem, zo is natuurlijk ook het verzet daartegen niet alleen een zaak van inspirerende leiders, maar van alle leden van de multiculturele samenleving. En voor die veranderingen zijn we allen, ieder binnen de eigen kring, op de eigen plaats, en binnen eigen bereik, verantwoordelijk.

Naschrift

Inmiddels is het 2003, en zijn in Nederland en veel andere Europese landen niet de moslims aan de macht gekomen, maar de moslimhaters. In zoverre was *De Ondergang van Nederland* niet profetisch. Integendeel. Wat ik als tendens heb geschetst, vooral onder de elites, te beginnen bij Bolkestein, heeft zich met het fenomeen van Fortuyn in een mum van tijd tot een massaal Gezond Volksgevoel ontwikkeld. De moord op Fortuyn heeft dat alleen nog maar versterkt. Fortuyn, en zijn partij, verdedigen de ideeën die in *De Ondergang van Nederland* zijn verwoord - en die destijds door de Amsterdamse rechter wegens racisme zijn veroordeeld. Zoals ook Bolkestein destijds, was Fortuyn deel van de elite, en zijn inmiddels zijn partij en de ideeën daarvan salonfähig geworden, ook al hebben ze het er bij de verkiezingen van 2003 na hun aanvankelijke succes niet zo goed van af gebracht. Het gaat echter om de ideeën die kennelijk zonder bezwaar kunnen worden geuit en acceptabel worden gevonden. De ophef die enige tijd eerder, ook in Nederland, werd gemaakt over Haider en diens partij in Oostenrijk, lijkt nu schijnheilig wanneer blijkt dat nu ook in Nederland zo'n partij in de regering kan komen. Zo zijn er wat dit betreft internationaal ook wel enige correcties op het tolerante beeld van de Nederlanders gemaakt. En net als bij de vele vormen van racisme-ontkenning en bagatellisering die in dit boek ter sprake zijn gekomen, wordt er ook nu weer bij hoog en laag door de elites volgehouden dat Fortuyn en diens partij niets met racisme te maken hebben. Een ontkenning die niet alleen duidt op een slecht geweten maar ook weer getuigt van de ontstellende onwetendheid over racisme in Nederland.

De aanslag op de Twin Towers en het Pentagon op 11 september 2001 en de daarop volgende internationale anti-terroristen hysterie hebben beslissend bijgedragen aan de verbreiding van deze islamofobe opvattingen, en zoals bekend in Nederland de weg voor Fortuyn c.s. gebaand. Inmiddels is George

W. Bush aan de macht in de V.S. (en in de rest van de wereld), en was het in Nederland mogelijk dat een rechtse coalitie aan de macht kwam die op grond van Fortuyn's onfrisse ideeën over de islam de immigratie aan verdere beperkingen onderwierp. Racistisch rechts had zich zowel in de V.S. als in Nederland geen beter propagandamiddel kunnen wensen dan deze aanslagen, ook tegen Fortuyn, om aan de macht te komen, en om een xenofob beleid te voeren. Met zo'n beleid hebben we geen Centrum democraten of Janmaat meer nodig.

Ook in andere Europese landen, zoals Spanje, Italië, Denemarken, Oostenrijk en Portugal, hebben conservatieve leiders de macht overgenomen, en wordt overal de immigratie nog verder beperkt, en het racisme steeds explicieter en opener. Volgens de Eurobarometer zijn er in veel landen al heel wat mensen die openlijk zeggen 'racistisch' te zijn of te denken. Dezelfde leiders zien er inmiddels geen been in om 'illegale' immigratie expliciet met misdaad te verbinden, en in het algemeen om buitenlanders te criminaliseren en te marginaliseren nu ze begrepen hebben dat ze daarmee stemmen kunnen winnen, zoals bleek toen Le Pen in Frankrijk meer stemmen kon krijgen dan de socialisten, en alle zeilen moesten worden bijgezet om te voorkomen dat hij president werd. En inmiddels wordt overal stemmen geworven met de manipulatie van de angstgevoelens van de mensen, het terrorisme, de misdaad of de onzekerheid, ook al is er wat dat betreft weinig in de wereld veranderd.

Nee, de onheilsvoorspellingen van *De Ondergang van Nederland* zijn niet uitgekomen. Waar op enkele plaatsen sommige radicale moslims (nog) hun terroristische aanslagen kunnen plegen, valt hun macht in het niet bij een bijna wereldwijde, maar in het Westen georganiseerde en door de VS gedomineerde, consensus die met de dag reactionairder wordt. De enige tegenstanders zijn enkele groepen die tegen de negatieve aspecten van de globalisering protesteren, en men mag wat hoop putten uit de wereldwijde afwijzing van de overigens binnenkort weer gauw vergeten oorlog tegen Irak.

Inmiddels wordt in Nederland en daarbuiten - bijvoorbeeld onder Aznar, Berlusconi en zijn bijna openlijk racistische kornuiten Fini en Bossi, en onder andere rechtse leiders - het

dagelijks leven van immigranten en minderheden steeds moeilijker. Kritische aandacht voor racisme is marginaal, en in de media, de wetenschap en de politiek slechts mondjesmaat aan de kaak gesteld.

Als in Europa deze onheilspellende rechtse en racistische trend zich voortzet, dan is op veel punten de democratie in de multiculturele samenlevingen in gevaar. Niet alleen de rechten van minderheden worden dan bedreigd, maar die van ons allen.

Beknorte bibliografie racisme

Hieronder een beknorte bibliografie van recente boeken over racisme, vooral in het Engels, met bijzondere aandacht voor racisme in de media, de wetenschap, de politiek, en andere vormen van openbaar 'discourse'. Voor een bibliografie van de boeken en artikelen van Van Dijk over racisme, zie de lijst van publikaties op internet-site www.discourse-in-society.org.

- Ansell, A.E. (1997). *New right, new racism: Race and reaction in the United States and Britain*. Washington Square, N.Y.: New York University Press.
- Back, L., & Solomos, J. (Eds.). (2000). *Theories of Race and Racism. A Reader*. London: Routledge.
- Blakely, A. (1993). *Blacks in the Dutch world: The evolution of racial imagery in a modern society*. Bloomington: Indiana University Press.
- Blommaert, J., & Verschueren, J. (1998). *Debating diversity. Analysing the discourse of tolerance*. London: Routledge.
- Bowser, B.P., & Hunt, R.G. (Eds.). (1996). *Impacts of racism on white Americans*. London, CA: Sage.
- Berg, H., Wetherell, M., & Houtkoop-Steenstra, H. (2003). *Analysing race talk*. Cambridge New York: Cambridge University Press.
- Boxill, B.R. (Ed.). (2001). *Race and racism*. Oxford (UK) New York Oxford University Press.
- Brown, A.R. (1999). *Political languages of race and the politics of exclusion*. Aldershot: Ashgate.
- Bulmer, M., & Solomos, J. (Eds.). (1999). *Racism*. Oxford New York: Oxford University Press.
- Cashmore, E. (2003). *Encyclopedia of race and ethnic studies*. London New York: Routledge.
- Chavez, L.R. (2001). *Covering immigration. Popular images and the politics of the nation*. Berkeley, CA: California University Press.
- Cohen, P. (1999). *New ethnicities, old racisms*. London New York: Zed Books, Ltd..
- Connolly, P., & Troyna, B. (Eds.). (1998). *Researching racism in education*. Buckingham: Open University Press.

- Cottle, S. (Ed.). (2000). *Ethnic Minorities and the Media*. Buckingham, UK: Open University Press.
- Delgado, R., & Stefancic, J. (Eds.). (2000). *Critical race theory: The cutting edge*. Philadelphia: Temple University Press.
- Entman, R.M., & Rojecki, A. (2000). *The black image in the white mind. Media and race in America*. Chicago: Chicago University Press.
- Essed, P. (1991). *Understanding everyday racism. An interdisciplinary theory*. Newbury Park: Sage Publications.
- Essed, P., & Goldberg, D.T. (Eds.). (2002). *Race critical theories. Text and context*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Evens Foundation. (Ed.). (2002). *Europe's New Racism? Causes, Manifestations, and Solutions*. New York, Oxford: Berghahn Books.
- Feagin, J.R. (2000). *Racist America: Roots, current realities, and future reparations*. New York: Routledge.
- Feagin, J.R., & McKinney, K.D. (2003). *The many costs of racism*. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Feagin, J.R., Vera, H., & Batur, P. (2001). *White racism. The basics*. New York: Routledge.
- Goldberg, D.T. (1997). *Racial subjects: Writing on race in America*. New York: Routledge.
- Goldberg, D.T. (2002). *The Racial State*. Oxford: Blackwell.
- Goldberg, D.T., & Solomos, J. (Eds.). (2002). *A Companion to racial and ethnic studies*. Malden, Mass.: Blackwell.
- Graves, J.L. (2001). *The Emperor's new clothes. Biological theories of race at the millenium*. New Brunswick, N.J.: Rutgers University Press.
- Hecht, M.L. (Ed.). (1998). *Communicating prejudice*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Heider, D. (2000). *White news. Why local news programs don't cover people of color*. Mahwah: NJ: Erlbaum.
- Healey, J.F. (1998). *Race, ethnicity, gender, and class: The sociology of group conflict and change*. Thousand Oaks, Calif: Pine Forge Press.
- Henry, F., & Tator, C. (2002). *Dicourses of domination. Racial bias in the Canadian English-language press*. Toronto: University of Toronto Press.

- Hurwitz, J. (Ed.). (1998). *Perception and prejudice. Race and politics in the United States*. New Haven: Yale University Press.
- Jäger, S., et al. (1998). *Der Spruk ist nicht vorbei. Völkisch-nationalistische Ideologeme im öffentlichen Diskurs der Gegenwart*. Duisburg: Diss.
- Jung, M., Wengeler, M., & Böke, K. (1997). *Die Sprache des Migrationsdiskurses: Das Reden über 'Ausländer' in Medien, Politik und Alltag*. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Kaplan, J., & Bjorgo, T. (Eds.). (1998). *Nation and race: The developing Euro-American racist subculture*. Boston: Northeastern University Press.
- Kaupen-Haas, H., & Saller, C. (1999). *Wissenschaftlicher Rassismus: Analysen einer Kontinuität in den Human- und Naturwissenschaften*. Frankfurt/Main: Campus.
- Lang, B. (Ed.). (2000). *Race and racism in theory and practice*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, Inc..
- Lauren, P.G. (1996). *Power and prejudice. The politics and diplomacy of racial discrimination*. Boulder, CO: Westview Press.
- Law, I. (1996). *Racism, ethnicity, and social policy*. London: Harvester wheatsheaf.
- Law, I. (2002). *Race in the News*. London: Palgrave.
- Marable, M. (2000). *How capitalism underdeveloped Black America. Problems in race, political economy, and society*. Cambridge, Mass.: South End Press.
- Marable, M. (2002). *The great wells of democracy. The meaning of race in American life*. New York: Basic Books.
- Morgenstern, C. (2002). *Rassismus Konturen einer Ideologie: Einwanderung im politischen Diskurs der Bundesrepublik Deutschland*. Hamburg: Argument Verlag.
- Ruscher, J.B. (2001). *Prejudiced Communication. A social psychological perspective*. New York: Guilford Press.
- Scheurich, J.J. (Ed.). (2002). *Anti-racist scholarship. An advocacy*. Albany: State University of New York Press.
- Sears, D.O., Sidanius, J., & Bobo, L. (Eds.). (2000). *Racialized politics: The debate about racism in America*. Chicago: University of Chicago Press.
- Shipman, P. (1994). *The evolution of racism. Human differences and the use and abuse of science*. New York: Simon & Schuster.

- Sniderman, P.M., & Carmines, E.G. (1997). *Reaching beyond race*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Solomos, J., & Back, L. (1996). *Racism and society*. New York: St. Martins Press.
- Solomos, J., & Wrench, J. (Eds.). (1993). *Racism and Migration in Western Europe*. Oxford: Berg.
- Spears, A.K. (Ed.). (1999). *Race and ideology: Language, symbolism, and popular culture*. Detroit, MI: Wayne State University Press.
- St. Jean, Y., & Feagin, J.R. (1997). *Double burden. Black women and everyday racism*. Armonk, N.Y.: M.E. Sharpe.
- Ter Wal, J. (Ed.). (2002). *Racism and cultural diversity in the mass media*. Vienna: European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia.
- Ter Wal, J., & Verkuyten, M. (Eds.). (2000). *Comparative perspectives on racism*. Aldershot: Ashgate.
- Twine, F.W., & Blee, K.M. (Ed.). (2001). *Feminism and antiracism. International struggles for justice*. New York: New York University Press.
- Van der Valk, I. (2002). *Difference, deviance, threat? Mainstream and Right-Extremist Political Discourse on Ethnic Issues in the Netherlands and France (1990-1997)*. Amsterdam: Aksant.
- Verkuyten, M. (1997). *Redelijk racisme. Gesprekken over allochtonen in oude stadswijken*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Wheeler, A.J. (2000). *Racism: A bibliography with indexes*. Huntington, NY: Nova Science Publishers.
- Wieviorka, M. (1998). *Le racisme: Une introduction*. Paris: La Découverte.
- Wieviorka, M. (Ed.). (1994). *Racisme et xénophobie en Europe: une comparaison internationale*. Paris: la Découverte.
- Wilson, C.C, Gutiérrez, F., & Chao, L.M. (2003). *Racism, sexism, and the media. The rise of class communication in multicultural America*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Witte, H. (1997). *Bestrijding van racisme en rechts-extremisme. Wetenschappelijke bijdragen aan het maatschappelijk debat*. Leuven: Acco.

Over de auteur

Teun A. van Dijk (1943) is sinds 1980 persoonlijk hoogleraar Tekstwetenschap aan de Universiteit van Amsterdam. Hij studeerde Franse Taal- en Letterkunde aan de Vrije Universiteit en Theoretische Literatuurwetenschap aan de Universiteit van Amsterdam, waar hij in 1972 promoveerde op een proefschrift over tekstgrammatica. Behalve op het gebied van de literatuurwetenschap en tekstgrammatica publiceerde hij vooral over tekstpsychologie, racisme, nieuws en ideologie, veelal binnen een multidisciplinair kader. Hij geldt als één van de internationale grondleggers van de tekstwetenschap (discourse studies), en als prominent vertegenwoordiger van de 'Critical Discourse Analysis'. Zijn huidige onderzoek richt zich vooral op de relaties tussen tekst, context en kennis. Behalve redacteur van de twee meest omvangrijke handboeken op het gebied van de discourse studies, was hij oprichter en redacteur van vier internationale tijdschriften, *Poetics*, *Text*, *Discourse & Society* en *Discourse Studies*, en hij is nog steeds Editor van de laatste twee. Teun van Dijk is auteur en editor van een dertigtal boeken, vooral in het Engels, en zijn werk is in vele talen vertaald. Hij ontving twee eredoctoraten, geeft regelmatig gastcolleges in vele landen, vooral in Spanje en Latijns Amerika, en is internationaal zowel binnen de mens- en maatschappijwetenschappen één van de meest geciteerde wetenschappers van Nederland. In 2004 zal hij de Universiteit van Amsterdam verlaten, en zijn onderzoek voortzetten aan de Universitat Pompeu Fabra te Barcelona. Zijn belangrijkste boeken in het Engels zijn *Some Aspects of Text Grammars* (1972), *Text and Context* (1977), *Macrostructures* (1980), *Studies in the pragmatics of discourse* (1981), *Strategies of Discourse Comprehension* (met Walter Kintsch, 1983), *Prejudice in Discourse* (1984), *Handbook of Discourse Analysis* (Ed., 4 vols., 1985), *Communicating Racism* (1987), *News as Discourse* (1988), *News Analysis* (1988), *Racism and the Press* (1991), *Elite discourse and racism* (1993),

Discourse Studies (Ed. 2 vols., 1997), *Ideology* (1998), en *Racism at the Top* (Eds. met Ruth Wodak, 2000). In het Nederlands verschenen eerder van zijn hand *Moderne literatuurtheorie* (1971), *Taal, Tekst, Teken* (1971, Essayprijs Stad Amsterdam), *Het literatuuronderwijs op school* (1976), *Taal en handelen* (1978), *Media en minderheden* (1982), en *Schoolvoorbeelden van racisme* (1987).

Voor verdere informatie zie: www.discourse-in-society.org